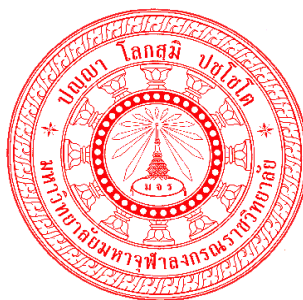

รายงานโครงการวิจัยร่างสมบูรณ์ (ฉบับแก้ไข)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของ
หมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา
รหัสโครงการ 209551

โดย

พระครูอัศวศิลาวิสุทธิ, ดร.

พระครูภัทรจิตตาภรณ์,ดร.

พระครูใบฎีกาหัตถ์ดี ประกิจ,ผศ.ดร.

ดร.มนัสพล ยังทะเล

ดร.เบญญาภา จิตมั่นคงภักดี

สังกัดหน่วยงานวิทยาเขตนครราชสีมา

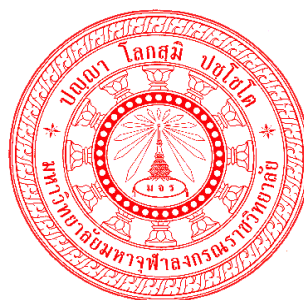
เดือนมีนาคม ปี พ.ศ.2568

งบประมาณสนับสนุนงานมูลฐาน (Fundamental Fund)

ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2568

จากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCURS 800768074

รายงานโครงการวิจัยร่างสมบูรณ์ (ฉบับแก้ไข)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของ
หมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา
รหัสโครงการ 209551

โดย

พระครูอัศวศิลาวิสุทธิ, ดร.

พระครูภัทรจิตตาภรณ์,ดร.

พระครูใบฎีกาหัตถี ประกิจ,ผศ.ดร.

ดร.มนัสพล ยังทะเล

ดร.เบญญาภา จิตมั่นคงภักดี

สังกัดหน่วยงานวิทยาเขตนครราชสีมา

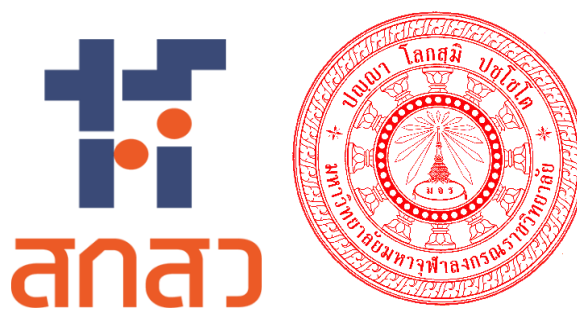
เดือนพฤษภาคม ปี พ.ศ.2568

งบประมาณสนับสนุนงานมูลฐาน (Fundamental Fund)

ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2568

จากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCURS 800768074

Complete the Research Project Report (Revised Edition)

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Creation of innovation and adding value to Phaya-Naga from mixed stucco
according to the principles of Buddhist art of Otop villages to promoting
local identity in Nakhon Ratchasima Province

Project Code 4776488

Prepared by

Phrakhru Akarasilawisut, Dr.

Phrakhru Puttharajitthapron, Dr.

PhrabaideekaHassadee Praking, Asst.Prof. Dr.

Dr.Manusphon Yungtalay

Dr.Benyapa Jitmunkongpakdee

Month and Year: [May, 2568]

Funded by:

National Science, Research and Innovation (NSRF)

Fiscal Year: B.E.2025

Grant Number: MCURS 800768074

ชื่อรายงานการวิจัย :	การสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา
ผู้วิจัย :	พระครูอัศววิสุทธิ, ดร. พระครูภัทรจิตตาภรณ์, ดร. พระครูใบฎีกาหัตถ์ ประกิจ, ผศ.ดร, ดร.มนัสพล ยังทะเล ดร.เบญญาภา จิตมั่นคงภักดี
ส่วนงาน :	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา
ปีงบประมาณ :	๒๕๖๘
ทุนอุดหนุนการวิจัย :	งบประมาณสนับสนุนงานมูลฐาน (Fundamental Fund) จากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง การสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาวิธีการผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP ในจังหวัดนครราชสีมา ๒) เพื่อศึกษาการออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP อัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา ๓) เพื่อศึกษาการเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา โดยวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า

๑. วิธีการผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP ในจังหวัดนครราชสีมา ส่วนผสมที่ใช้ในการทำปูนปั้นประกอบด้วย ปูนขาวหรือปูนซีเมนต์ ทรายละเอียด น้ำสะอาด เส้นใยธรรมชาติ เช่น เส้นใยจากพืช เพื่อเพิ่มความเหนียว สารเพิ่มความยืดหยุ่น เช่น กาวยางไม้ วิธีการผสมปูนขาวหรือปูนซีเมนต์กับทรายละเอียดในอัตราส่วนที่เหมาะสม เติมน้ำและสารเพิ่มความยืดหยุ่นแล้วคนให้เข้ากันจนได้เนื้อปูนที่เนียนการผสมจะต้องคำนึงถึงสัดส่วนที่เหมาะสม เพื่อให้ได้ปูนที่มีความแข็งแรงและสามารถปั้นขึ้นรูปได้ง่าย

๒. การออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP ในจังหวัดนครราชสีมา กระบวนการออกแบบ ประกอบด้วย (๑) ศึกษาความเชื่อและความสำคัญของพญานาค (๒) การผสมผสานลวดลายพุทธศิลป์ (๓) เลือกวัสดุที่เหมาะสม (๔) ออกแบบรูปทรงและโครงสร้าง (๕) ใส่สีและตกแต่งสี ทำให้ได้ผลิตภัณฑ์ต้นแบบพญานาคจากปูนปั้นผสมที่มีการสร้างแบรนด์ OTOP พญานาค ที่มีภาพลักษณ์โดดเด่นและน่าเชื่อถือ

๓. การเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา การเพิ่มมูลค่าประกอบด้วย (๑) การวิจัย

และพัฒนาผลิตภัณฑ์ปูนปั้นผสม (๒) มีศูนย์เรียนรู้ปูนปั้นพญานาคเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (๓) การจัดแสดงและจำหน่ายจัดนิทรรศการและงานแสดงสินค้า เข้าร่วมงานแสดงสินค้า OTOP และนิทรรศการศิลปะเพื่อเพิ่มโอกาสในการจำหน่าย ในส่วนการส่งเสริมเอกลักษณ์ท้องถิ่น คือ (๑) มีลวดลายเฉพาะถิ่น (๒) การปั้นแบบพื้นบ้าน (๓) การตกแต่งร่วมสมัย (๔) มีโลโก้ สโลแกนที่บ่งบอกภูมิปัญญาท้องถิ่น (๕) สร้างเครือข่ายร่วมกับหมู่บ้าน OTOP ใกล้เคียง

คำสำคัญ : นวัตกรรม,เพิ่มมูลค่า,พญานาค,พุทธศิลป์,หมู่บ้านโอท็อป,ส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่น

Research Title :	Creating innovation and adding value to Nagas from molded cement mixed according to Buddhist art principles of OTOP villages to promote local identity in Nakhon Ratchasima Province
Authors :	Phrakhrui Akarasilawisut, Dr.,Dr.Manusphon Yungtalay PhrabaideekaHassadee Praking, Phrakhruputtharajitthapron,Dr. Dr. Benyapa Jitmunkongpakdee
Department	Mahachulalongornrajavidyalaya University Nakonratchasima Campus
Academic Year	2025
Funds granted by	Fundamental Fund From the Science, Research and Innovation Promotion Fund

Abstract

The research on the creation of innovation and value-added Naga from stucco mixed according to Buddhist art principles of OTOP villages to promote local identity in Nakhon Ratchasima Province has the following objectives: 1) to study the method of mixing stucco according to Buddhist art principles of OTOP villages in Nakhon Ratchasima Province; 2) to study the design of innovative Naga products from stucco mixed according to Buddhist art principles of OTOP villages with local identity in Nakhon Ratchasima Province; and 3) to study the value-added Naga from stucco mixed according to Buddhist art principles of OTOP villages to promote local identity in Nakhon Ratchasima Province. The research methodology used was 3 types: 1) documentary research; 2) qualitative research, analyzing and synthesizing data from interviews and focus group discussions. The results of the study found that:

1. Mixing method of stucco according to Buddhist art principles of otop Villages in NakhonRatchasima Province the ingredients used in making stucco include lime or cement, fine sand, clean water, natural fibers such as plant fibers to increase toughness, and flexibility enhancers such as resin glue the method of mixing lime or cement with fine sand in the appropriate proportion, adding water and flexibility

enhancers, and stirring until the stucco is smooth the mixing must take into account the appropriate proportions to obtain stucco that is strong and easy to mold

2. Designing innovative Naga products from stucco mixed according to Buddhist art principles of otop villages in NakhonRatchasima Province the design process consists of (1) studying the beliefs and importance of the Naga (2) combining Buddhist art patterns (3) selecting appropriate materials (4) designing the shape and structure (5) adding color and decorating the color, resulting in a prototype Naga product from stucco mixed with the otop brand, Naga, which has a distinctive and trustworthy image

3. Adding value to the Naga from stucco mixed according to Buddhist art principles of otop villages to promote local identity in NakhonRatchasima Province Value addition consists of (1) research and development of composite stucco products, (2) having a Naga stucco learning center to serve as cultural tourist attraction, (3) organizing and selling exhibitions and trade shows, participating in otop trade shows and art exhibitions to increase sales opportunities, in the area of promoting local identity: (1) having local patterns, (2) local molding, (3) contemporary decoration, (4) having a logo and slogan that reflects local wisdom, (5) creating networks with nearby otop villages.

Keywords : Innovation, Value Added, Naga, Buddhist Art, Otop Village, Promoting Local Identity

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยครั้งนี้สำเร็จลงได้ด้วยความอนุเคราะห์จากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยขอขอบพระคุณกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม โดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยา ที่ได้อนุมัติทุนอุดหนุนการวิจัย และคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้ให้ข้อเสนอแนะ และแนวทางแก้ไขให้งานวิจัยฉบับนี้ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ทำให้งานวิจัยนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณพระครูสุธีกิตติบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ได้ให้คำแนะนำในการวิจัยด้วยดีเสมอมา พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ทุกรูป/คน ที่ช่วยประสานงานจนได้รับความสำเร็จและผู้ทรงคุณวุฒิตรวจงานวิจัย ผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือวิจัย

ขอขอบคุณกลุ่มหน่วยงานภาครัฐ เทศบาลตำบลท่าอ่าง หมู่บ้านหนองโสน กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ตลอดจนผู้เชี่ยวชาญที่ได้ให้คำแนะนำเป็นอย่างดีทำให้งานวิจัยสำเร็จลงด้วยดี

พระครูอัศวศิลาวิสุทธิ, ดร. และคณะ

๖ พฤษภาคม ๒๕๖๘

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญแผนภาพ	ฉ
สารบัญตาราง	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ซ

บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย	๓
๑.๓ คำถามการวิจัย	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๖

บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับพญานาค	๗
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับหลักพุทธศิลป์	๒๘
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม	๓๑
๒.๔ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น	๓๗
๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕๐
๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๕๖

บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๕๘
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๕๘
๓.๒ พื้นที่การวิจัย ประชากร/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	๕๙
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้การวิจัย	๖๐
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๖๑

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๖๒
บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๖๓
๔.๑ บริบทพื้นที่วิจัย	๖๓
๔.๒ วิธีการผสมผสานตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP ในจังหวัดนครราชสีมา...๖๖	
๔.๓ ออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP อัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา.....๗๐	
๔.๔ การเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้านOTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา.....๗๖	
๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย.....	๗๙
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	๘๓
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๘๓
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย.....	๘๗
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๙๒
บรรณานุกรม.....	๙๓
ภาคผนวก.....	๙๘
ภาคผนวก ก หนังสือรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์.....	๙๙
ภาคผนวก ข เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๑๐๓
ภาคผนวก ค ประมวลภาพถ่ายการลงพื้นที่	๑๐๘
ภาคผนวก ง บทความวิจัย.....	๑๑๑
ประวัติผู้วิจัย.....	๑๑๓

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความเชื่อดั้งเดิมของคนในสังคมไทยเกี่ยวกับพญานาค โดยส่วนใหญ่จะเชื่อว่า พญานาคเป็นสัตว์กึ่งเทพ มีอิทธิฤทธิ์ศักดิ์ดานุภาพ สามารถเนรมิตร่างกายเป็นมนุษย์ชายและหญิงได้ ทั้งยังมีความเชื่อว่าพญานาคนั้นเป็นสัญลักษณ์แห่งสายน้ำ เป็นผู้พิทักษ์รักษาและเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ในด้านการสร้างความสามัคคีปรองดอง สงบสันติสุขในสังคม นอกจากนั้นพญานาคมีอิทธิพลในด้านต่างๆ คือ ด้านศิลปกรรม อิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคกับงานศิลปกรรมจะมีปรากฏโดยทั่วไป โดยมีความเชื่อว่าพญานาคเป็นสัญลักษณ์ของความ มีพลังอำนาจที่ยิ่งใหญ่ สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่นนั้นๆ เมื่อพบเห็นแล้วทำให้จิตใจสงบร่มเย็น ด้วยเหตุดังกล่าวได้เกิดการถ่ายทอดจากความเชื่อเข้าสู่งานศิลปกรรมไทยในแขนงต่างๆ เช่น สถาปัตยกรรม พญานาคเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ มีคตินิยมที่ว่าเป็นสัญลักษณ์ของความยิ่งใหญ่ ทำให้ผู้พบเห็นได้รู้สึกสงบร่มเย็นทำให้เกิดความสุข^๑ เนื่องจากพญานาค หรือนาคเป็นสัตว์ทิพย์กึ่งเทพในทางพระพุทธศาสนา นั้น ถือว่าพญานาคส่วนใหญ่เป็นพญานาคสัมมาทิฐิ นิสัยดี อยู่ในศีลธรรม มุ่งในการเจริญบำเพ็ญเพียรเพื่อให้หลุดพ้นจากภพภูมิของกามะเนศนาค ดังนั้น พญานาคจึงมีความสำคัญเกี่ยวข้องและส่งเสริมพระพุทธศาสนา^๒

การดำเนินงานของธุรกิจงานปูนปั้นพญานาคเป็นธุรกิจงานปูนปั้นพญานาคเป็นกิจการที่มีเจ้าของคนเดียว ซึ่งมีการนำเงินตัวเองมาลงทุน และการรวมกลุ่มกันทำเป็นผลิตภัณฑ์โอท็อปในอำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งจะต้องมีร้านวางขายและการสร้างโรงเรือน ซื้อมือเครื่องมือและอุปกรณ์ในการผลิต และเงินทุนสำรองเพื่อใช้สำหรับหมุนเวียนในกิจการการจัดซื้อวัสดุที่ใช้ในการผลิต พญานาค แต่เมื่อมีกลุ่มโอท็อปสิ่งสำคัญที่ตามมาคือการบริหารจัดการอย่างไรให้กลุ่มโอท็อปอยู่ได้ และปัญหาที่พบคือต้นทุนงานปูนปั้นพญานาคที่พัฒนา มีการปรับปรุงระบบบัญชีให้เกิดความสะดวกและเหมาะสม เช่น การปรับปรุงซื้อบัญชีให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้ เป็นต้น รวมทั้งได้จัดเก็บข้อมูลการทำบัญชีของเจ้าของกิจการ ในการคำนวณต้นทุน อันนำไปสู่การสรุปผล

^๑ วิชญะ โสภากา, ประวัติพญานาค, [ออนไลน์], (<http://blogspot.com> : สืบค้นเมื่อวันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๗).

^๒ จิตรกร เอมพันธ์, พญานาคเจ้าแห่งแม่น้ำโขง : พิธีกรรมกับระบบความเชื่อพื้นบ้านแห่งวัฒนธรรมอีสาน, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖.

การศึกษาการใช้สมุดทั้งนี้ได้มีการจัดหาคู่มือระบบบัญชีเพื่อให้ผู้ผลิตได้นำไปศึกษาเพิ่มเติม หรือใช้เป็นคู่มือสำหรับการพัฒนาเพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับงานปั้นรูปอื่น ๆ หรือสามารถถ่ายทอดแก่ผู้อื่นหรือชุมชนได้^๓ ในส่วนนี้จะต้องมีความชัดเจนและวัสดุที่นำมาใช้ในปัจจุบันก็มีข้อจำกัดเพราะหายากขึ้น และวัสดุบางอย่างก็ต้องอาศัยจากที่อื่น เช่น วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตเท่านั้น ซึ่งได้แก่ เหล็กเส้น ปูนซีเมนต์ ปูนขาว อิฐมอญแดงทราย น้ำมันพืช น้ำมันละหุ่ง กระจก/เซรามิก กาวอีพอกซี และสี ซึ่งที่ผ่านมาพบว่าการใช้ปูนปั้นก็ยังไม่มีความมั่นคงและแตกง่าย จึงต้องหาสูตรผสมที่ลงตัวและบางผู้ประกอบการก็ไม่สามารถที่จะทำต่อได้เพราะมีวัสดุและราคาที่สูงขึ้น ประกอบกับต้องมีการใช้ฝีมือและลวดลายที่มีความเป็นศิลปะ การลงสี และการสร้างเกล็ดของพญานาคให้มีความเหมือนมากที่สุดจึงเป็นที่นิยมของผู้บริโภคหรือลูกค้าได้^๔

จังหวัดนครราชสีมา โดยเฉพาะอำเภอโชคชัยก็เป็นอำเภอหนึ่งที่สร้างชื่อเสียงที่รู้จักกันดี คือ เครื่องปั้นดินเผา จากเดิมที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาไว้ใช้สอยเอง ก็ปรับเปลี่ยนเมื่อเห็นว่าเครื่องปั้นดินเผาสามารถผลิตขายเป็นสินค้าสร้างรายได้ได้ ก็ทำให้มีผู้สนใจเรียนรู้และพัฒนาการทำเครื่องปั้นดินเผาเพื่อการจำหน่าย เพิ่มมากขึ้น และก็มีมีการเปลี่ยนแปลงการผลิตงานปั้นรูปแบบใหม่ๆ เพื่อสนองตอบต่อความต้องการของตลาดตามสมัยนิยมมากยิ่งขึ้น ทำให้งานเครื่องปั้นดินเผาด้านเกียวนมีความหลากหลายทั้งรูปแบบ ลวดลายสีสันทันและกรรมวิธีการผลิต แต่ว่าก็ยังคงไว้ด้วยเอกลักษณ์และความสวยงามในแบบของเครื่องปั้นด้านเกียวนนอกจากในตำบลด้านเกียวนแล้วยังมีสถานที่หมู่บ้าน OTOP ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ได้ประกอบธุรกิจกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาที่มีขนาดใหญ่ และมีการปั้นพญานาคจำนวนมาก เพราะเชื่อว่าจะตอบสนองความต้องการของลูกค้าทั้งในและต่างประเทศ ถือเป็นสถานที่ผลิตที่ส่งออกทั่วประเทศอีกแห่งหนึ่งนอกจากในตำบลด้านเกียวนจากการลงพื้นที่พบว่า สาเหตุที่ผลิตพญานาคออกจำหน่าย เป็นความต้องการของชุมชนที่จะสร้างเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และเชื่อในเรื่องของพญานาคมีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะผู้พิทักษ์ศรัทธาและเป็นสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนแปลงทางจิตวิญญาณ พญานาคมักถูกพรรณนาว่าเป็นพญานาคหรือนาคราช คอยปกป้องรักษาสมบัติและถวายอารักขาแด่พระพุทธเจ้าและบริวาร หากกล่าวถึงในเชิงพาณิชย์ก็จะเห็นว่ากลุ่มหมู่บ้าน OTOP เครื่องปั้นดินเผาตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ได้จัดทำเกี่ยวกับพญานาคจากปูนปั้นเป็นจำนวนมาก และลวดลายที่หลากหลายด้วยความรู้ของภูมิปัญญาพื้นบ้านและปราชญ์ชุมชนเดิม เนื่องด้วยที่ผ่านมาดินที่ใช้ในการปั้นพญานาคมีจำนวนที่น้อยลงและไม่สามารถที่จะพ่วงต้นทุนด้านวัตถุดิบได้ และใช้เวลาในการต้นทุน เพื่อการ

^๓ สัมภาษณ์นายบุญเสริม นิลประสงค์, ผู้ประกอบการร้านปูนปั้นพญานาคหนองโสน, ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา, เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๗.

^๔ สัมภาษณ์นางจิราพร สมุนไพรงกุล, ผู้ประกอบการร้านนาคศิลป์หนองโสน, ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา, เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๗.

พัฒนาเป็นเวลานานและหาช่างฝีมือ การจำหน่ายในราคาที่สูงและขายยาก และปัจจุบันได้นำ ส่วนผสมของปูนมาปั้นพญานาคทำให้ง่ายและสะดวก แต่ปัญหาคือ ราคาถูกและไม่สามารถกำหนด ราคาได้เพราะใช้ลวดลายและรูปแบบเดียวกัน หากมีการคิดค้นลวดลายใหม่ๆ หรือนวัตกรรมแบบใหม่ อาจจะส่งผลต่อการสร้างมูลค่าที่เพิ่มขึ้นได้ และส่วนหนึ่งจากการลงพื้นที่พบปะพูดคุยกับ ผู้ประกอบการผู้ปั้นพญานาคจากปูนปั้นมองว่าการคงไว้ ซึ่งพุทธศิลป์ดั้งเดิมตามคติชนใน พระพุทธศาสนาจะเป็นการส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นของชุมชนด้วย เพราะมีผลต่อการเคารพ และผู้นำไปสักการบูชาตามความเชื่อของตนก็ยิ่งเพิ่มความศรัทธามากขึ้น ดังนั้นจึงสะท้อนถึงปัญหา เรื่องความรู้ตามหลักพุทธศิลป์และแนวทางการสร้างพญานาคตามแบบของพุทธศิลป์ได้อย่างไร

จากเหตุผลดังกล่าว คณะทีมวิจัย จึงได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการดำเนินการวิจัย ต่อเนื่องจากกลุ่ม และพื้นที่เป้าหมายเดิมได้แก่ หมู่บ้าน OTOP เครื่องปั้นดินเผาตำบลท่าอ่าง ในหัวข้อ งานวิจัย “การสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา” เนื่องจากหลังจากทีมงานวิจัยได้ทำการ สังเกต และวิเคราะห์ความต้องการของสมาชิกผู้ประกอบการ และได้ไปศึกษาดูงานการผลิตพญานาค พบว่า สมาชิกผู้ประกอบการมีความต้องการพัฒนารูปแบบที่ตรงตามหลักพุทธศิลป์และสร้างรายได้ รวมถึงเป็นการส่งเสริมอัตลักษณ์ในท้องถิ่นอย่างยาวนานต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาวิธีการผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP ในจังหวัด นครราชสีมา

๑.๒.๒ เพื่อออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของ หมู่บ้าน OTOP อัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา

๑.๓ คำถามการวิจัย

๑.๒.๑ บริบทพื้นที่ของชุมชนมีภูมิปัญญาท้องถิ่นลักษณะอย่างไร การดำเนินธุรกิจ วิถีชีวิต องค์ความรู้และการสร้างสรรค์งานด้านพุทธศิลป์ ความเชื่อพญานาค วัสดุและวิธีการผสมปูนปั้น ตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP ในจังหวัดนครราชสีมา เป็นอย่างไร และแนวทางใดที่ทำให้ ชุมชนเป็นศูนย์กลางจำหน่ายผลิตภัณฑ์ปูนปั้นและทำกันอย่างแพร่หลาย

๑.๒.๒ การออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของ หมู่บ้าน OTOP อัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา มีการออกแบบสูตรการผสมปูนปั้นแบบ

ดั้งเดิมในหมู่บ้าน OTOP มีขั้นตอนและส่วนประกอบอย่างไร เทคนิคการสร้างงานพุทธศิลป์ของช่างพื้นบ้านสะท้อนอัตลักษณ์ใดของท้องถิ่น มีแนวทางใดในการอนุรักษ์และต่อยอดองค์ความรู้ด้านปูนปั้นพุทธศิลป์ในยุคปัจจุบัน และปัจจัยใดที่ก่อให้เกิดความสำเร็จนำไปสู่การขยายผลและประกอบการอย่างเป็นรูปธรรม และสามารถดำรงความเป็นงานพุทธศิลป์ของพญานาคเป็นอย่างไร

๑.๒.๓ การเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา ออกแบบให้สะท้อนอัตลักษณ์ท้องถิ่น การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การใช้เทคโนโลยีในการผลิตและออกแบบ การสร้างแบรนด์และส่งเสริมการตลาด การส่งเสริมช่างศิลป์และชุมชนได้อย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยเรื่องการสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา มีขอบเขตด้านเนื้อหา ดังนี้

- ๑) วิธีการผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP ในจังหวัดนครราชสีมา
- ๒) การออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP อัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา
- ๓) การเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่การศึกษาการสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา คือ กลุ่มหมู่บ้าน OTOP เครื่องปั้นดินเผาตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้วยเหตุผลคือ หมู่บ้านเครื่องปั้นดินเผาตำบลท่าอ่าง เป็นพื้นที่ที่มีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งในเรื่องของผลิตภัณฑ์ของชุมชน เนื่องจากชาวบ้านในชุมชนนิยมทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นอาชีพหลัก พื้นที่ที่นำผลการวิจัยไปขยายผล คือ กลุ่มหมู่บ้าน OTOP เครื่องปั้นดินเผาในจังหวัดนครราชสีมา

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยได้ศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์ สันทนา กลุ่มเฉพาะ ดังนี้

- ๑) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยได้คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง จากผู้ที่สามารถจะให้ข้อมูลได้ โดยเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องและมีส่วนได้ ส่วนเสีย

ในการสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา ประกอบด้วย

๑) ผู้นำชุมชนในเขตพื้นที่การสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา จำนวน ๒ ราย

๒) กลุ่มประธานและคณะกรรมการหมู่บ้าน OTOP จำนวน ๑๐ ราย

๓) กลุ่มผู้ประกอบการ จำนวน ๖ ราย

๔) กลุ่มผู้บริโภค จำนวน ๑๐ ราย

๕) กลุ่มหน่วยงานภาครัฐ จำนวน ๒ ราย

๒. การสนทนากลุ่ม ประกอบด้วยกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

กลุ่มผู้สนทนากลุ่มเฉพาะในการสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา จำนวน ๑๐ คน

รวมจำนวนทั้งสิ้น ๔๐ ราย

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

การสร้างนวัตกรรมพญานาคปูนปั้นผสม หมายถึง การสร้างนวัตกรรมปูนปั้นพญานาคเป็นกระบวนการที่ผสมผสานระหว่างศิลปะดั้งเดิมของไทยกับเทคโนโลยีและแนวคิดใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาและสร้างสรรค์ผลงานปูนปั้นที่มีความสวยงามและมีคุณค่า ทั้งในด้านศิลปะและความเชื่อทางศาสนา โดยการออกแบบปูนปั้นพญานาคนั้นสามารถสะท้อนอัตลักษณ์และความเชื่อทางพุทธศิลป์ได้

หลักพุทธศิลป์ในปูนปั้นพญานาค หมายถึง เป็นการออกแบบและสร้างงานศิลปะที่สะท้อนแนวคิดทางพุทธศาสนา โดยมีการใช้สัญลักษณ์และลวดลายที่สอดคล้องกับหลักธรรมและความเชื่อทางศาสนา โดยเฉพาะในเรื่องของการดำเนินชีวิตที่เป็นไปตามแนวทางอริยสัจสี่และการเข้าถึงนิพพาน โดยพญานาคในพุทธศิลป์มีความหมายลึกซึ้งที่เกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์ทางธรรมะและการหลุดพ้นจากทุกข์

วิธีการผสมปูนปั้นพญานาค หมายถึง การใช้สูตรการผสมปูนที่เหมาะสมกับลักษณะงานปูนที่มีความละเอียดและต้องการความคงทน เพื่อให้สามารถสร้างรูปปั้นพญานาคที่มีความสวยงามและทนทาน นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงการใช้งานในงานศิลปะตามหลักพุทธศิลป์ ซึ่งจะสะท้อนถึงความงดงามและความศักดิ์สิทธิ์ของพญานาคในความเชื่อทางพุทธศาสนา การผสมปูนปั้นจะมีขั้นตอนและส่วนผสมที่ลงตัว

การส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในปูนปั้นพญานาค หมายถึง กระบวนการที่สำคัญในการนำความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่นั้น ๆ มาผสมผสานกับศิลปะปูนปั้น เพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ที่สะท้อนถึงความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณีของท้องถิ่น การทำเช่นนี้ไม่เพียงแต่ช่วยอนุรักษ์และเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรม แต่ยังช่วยเสริมสร้างความภาคภูมิใจในชุมชนและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ในตลาด ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับภูมิภาค

หมู่บ้าน OTOP หมายถึง หมู่บ้านหนองโสน ตำบลท่าอ่าง อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา ที่ได้ขึ้นชื่อว่าเป็นหมู่บ้านโอท็อปผลิตภัณฑ์ปูนปั้นพญานาค

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๖.๑ ทำให้ได้วิธีการผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP ในจังหวัดนครราชสีมา

๑.๖.๒ ทำให้ได้กระบวนการออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP อัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา

๑.๖.๓ ทำให้เกิดการเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา

๑.๖.๔ ทำให้เกิดการประชาสัมพันธ์นวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP อัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมาผ่านทางวารสารทางวิชาการ และตัวผลิตภัณฑ์ที่เป็นนวัตกรรมใหม่

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา” ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา โดยเสนอตามลำดับ ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อพญานาค
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับหลักพุทธศิลป์
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
- ๒.๔ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น
- ๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อพญานาค

๒.๑.๑ ความหมายของความเชื่อ

ความเชื่อเป็นพื้นฐานที่ทำให้เกิดการกระทำต่าง ๆ ทั้งด้านดีและด้านร้าย คนเราจึงมีทั้งความเชื่อและความไม่เชื่อเป็นของคู่กัน การจะกำหนดให้คนเชื่ออย่างเดียวกันเป็นไปได้ยาก ความเชื่อจึงแบ่งเป็น ๒ ชนิด คือ ความเชื่อ อย่าง มีเหตุผล และความเชื่ออย่างไม่มีเหตุผล ความเชื่อด้วยศรัทธา และปัญญาของตน ความเชื่อ ไม่คลอนแคลน ความเชื่อในโลกุตตรธรรม เป็นความเชื่ออันยอดเยี่ยม เพราะจะนำพาบุคคลที่เชื่อให้เข้าถึงนวโลกุตตรธรรม คือ มรรคผลและนิพานอันเป็นความเชื่อชั้นสูงสุด อย่างไรก็ตามความเชื่อมักเกิดจากความคิดคำนึงว่าสิ่งนี้ดี สิ่งนั้นไม่ดีจะต้องส่งผลกระทบเช่นนั้นแล้ว จะเป็นเช่นนั้นความเชื่อที่ปรากฏเป็นข้อห้าม ย่อมเป็นสิ่งท้าทายต่อสติปัญญาของมนุษย์ ผู้นำสมัย หากศึกษาอย่างถ่องแท้จะทราบเจตนารมณ์ของบรรพบุรุษถึงข้อห้ามต่าง ๆ นั้นทรงคุณค่าเพียงใด^๕ หลักความเชื่อได้แสดงออกในการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้นับถือศาสนานั้น ๆ ซึ่งมีกฎ หรือบัญญัติที่เรียกชื่อต่าง ๆ กันเป็นแนวทางอย่างเช่น พุทธศาสนามีศีล ๕ และหลักศีลธรรม

^๕ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๓๗๒.

จริยธรรม หลายประการตามในพระไตรปิฎก ศาสนาคริสต์มีบัญญัติ ๑๐ ประการและบทบัญญัติอื่น ๆ ที่ปรากฏในพระคัมภีร์ไบเบิล ศาสนาอิสลามมีหลักเกณฑ์อย่างละเอียด ในการดำเนินชีวิต ในทุกด้าน เหล่านี้เป็นต้น ดังนั้นปราชญ์ทั้งหลายจึงได้ให้ความหมายของความเชื่อไว้ ดังนี้

ความเชื่อ (Beliefs) หมายถึง เห็นด้วย มั่นใจ ไว้วางใจ และนับถือ ใจยอมรับว่าจริงแต่ต้องมีความรู้ตัวและเข้าใจเป็นผืนเนื้อมาจาก ความคิดความรู้สึกของตนเองเท่านั้น โดยไม่มีการพิสูจน์ เป็นทัศนคติของแต่ละบุคคลในการที่จะยอมรับสิ่งที่ได้รู้ได้เห็นโดยไม่ต้องการเหตุผลมาอธิบาย และเป็นการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้าย ต่อมนุษย์หรือสังคม^๖ แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ไม่สามารถจะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความยำเกรง การยอมรับหรือการยึดมั่นนี้อาจมีหลักฐานที่จะพิสูจน์ได้หรือไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์สิ่งนั้นให้ เห็นจริงก็ได้^๗ ความเชื่อ คือการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคนทุกนาม ซึ่งมนุษย์ได้สัมผัสผ่านอายตนะทั้ง ๖ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ซึ่งอันเป็นต้นเหตุของความเชื่อ เมื่อเกิดการบ่มเพาะความเชื่อ โดยอาศัยสิ่งแวดล้อมที่ได้สัมผัสเป็นประจำ ช่วยให้ความเชื่อเจริญเติบโตเกิดเป็นรูปสัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง จึงก่อเกิด ความเชื่อทั้งเป็นรูปธรรมและนามธรรม^๘

กล่าวโดยสรุป ความเชื่อเป็นสิ่งที่มนุษย์ค่อย ๆ เรียนรู้และทำความเข้าใจโลกที่เป็นมานานหลายพันปีและเชื่อว่ามีความลึกลับที่จะทำให้มนุษย์ได้รับผลดีผลร้าย เมื่อมนุษย์กลัวอำนาจลึกลับนั้น ก็จะกระทำการต่าง ๆ เพื่อมิให้ถูกลงโทษและเพื่อให้อำนาจนั้นพึงพอใจ ต่อมาจึงมีพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อบูชา เช่นเทพเจ้า เพราะเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นต้องมีผู้บันดาล ให้มนุษย์ตั้งเทพเจ้าประจำสิ่งนั้น ๆ ขึ้น ความเชื่อเกิดจากสภาพที่บุคคลให้ความมั่นใจเห็นคล้อยตาม และพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วนำไปถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้ทราบเพื่อต้องการให้เกิดความมั่นใจเห็น คล้อยตาม และปฏิบัติตามด้วย โดยไม่คำนึงว่าความเชื่อนั้น ๆ มีเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้หรือไม่ และชี้ให้เห็นว่าความเชื่อของคนมีมูลเหตุมาจากความไม่รู้ความไม่รู้ทำให้เกิดความกลัว ครั้นเมื่อมีความกลัวแล้วจึงคิดสร้างความเชื่อขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่พึ่งทางใจ ความเชื่อบางอย่างอาจหมดความ

^๖ ทศนีย์ ทานตวนิช, **คติชาวบ้าน**, (ชลบุรี: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, ๒๕๒๓), หน้า ๒๒๔.

^๗ พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร, ป.ธ.๙), **โลกทิปนี**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๙.

^๘ นันทนา ขุนภักดี, **รายงานการวิเคราะห์ความเชื่อของชาวไทยในสวัสดิการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๔๖.

จำเป็น ไม่มีประโยชน์ไม่มีความหมายโดยตรงต่อชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบันแต่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาถึงเหตุและผล รวมทั้งสาระที่เกิดจากความเชื่อในสิ่งต่าง ๆ

๒.๑.๒ ความเป็นมาของความเชื่อ

ความเชื่อเป็นเรื่องของนามธรรม แต่ในขณะเดียวกันก็มีลักษณะของรูปธรรมแฝงอยู่ด้วยความเชื่อเกิดจากการถูกอบรมสะสมประสบการณ์ต่าง ๆ แล้วสรุปออกมาเป็นระบบความเชื่อ การศึกษาระบบความเชื่อของสังคมที่ประกอบด้วยปัจเจกชน ก็ต้องมองสิ่งที่เขาประพฤติปฏิบัติกันอยู่ในชุมชนต่าง ๆ ซึ่งสังคมมนุษย์ทุกแห่งไม่ว่าจะเป็นสังคมใด ต่างก็ยังมีระบบความเชื่ออยู่ เพียงแต่ในสังคมแต่ละสังคม ความเชื่อมีวิวัฒนาการตามลำดับขั้นตอนความเชื่อ วิญญาณในธรรมชาติเป็นความเชื่อที่ว่าธรรมชาติเหล่านั้นมีตัวตน อำนาจพิเศษ และก่อให้เกิดคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ จึงได้เกรงกลัวและกราบไหว้ ความเชื่อในคติถือผีสงเทวดาหรือวิญญาณนิยม เชื่อว่าในธรรมชาติทั้งหลายมีเจตภูตหรือ วิญญาณ ที่มีอำนาจทำให้เกิดความทุกข์อาจเป็นมารร้าย ผีสง ส่วนที่ทำให้เกิดสุขอาจเป็นเทวะ สร้างภาพเหล่านั้นขึ้นตามความนึกคิดของตนเอง เป็นเทพเจ้าหรือผีสงเทวดาแล้วนับถือในภาพนั้น ความเชื่อวิญญาณบรรพบุรุษ เชื่อว่าวิญญาณบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วไม่ได้หาย ยังคงปกป้องรักษาดูแลบุตรหลานของตนอยู่ ทำให้เกิดการบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ ความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์หรือพหุเทวนิยม มีการสร้างภาพเทพเจ้าตามมโนคติของตน โดยคิดเห็นว่าธรรมชาติอย่างใดควรมีรูปเป็นอย่างไร และธรรมชาติอย่างไหนมีอำนาจสูงต่ำกว่ากัน อย่างไรก็ตาม เทพเจ้าแต่ละองค์มีอำนาจลดหลั่นกัน และมีหน้าที่แตกต่างกัน ความเชื่อในพระเป็นเจ้าองค์หนึ่งของชนกลุ่มหนึ่งหรืออติเทวนิยม เป็นการนับถือเทพเจ้า ตามกลุ่มชั้นวรรณะของตนไม่ปะปนกัน ความเชื่อในพระเป็นเจ้าองค์เดียวหรือเอกเทวนิยม เป็นความเชื่อว่ามีพระเป็นเจ้า สูงสุดอยู่เพียงองค์เดียว เป็นมหาเทพผู้สร้างสรรพสิ่ง ทรงอำนาจยิ่งใหญ่เป็นวิบุรุษ^๙

ความเชื่อในปัญญาของมนุษย์ใช้เหตุผล ไม่ยอมขึ้นอยู่กับอำนาจของสิ่งที่มองไม่เห็นและไม่สามารถพิสูจน์ได้ความรู้เหตุผลคือลำดับสูงสุดแห่งปัญญาของมนุษย์เป็นมูลเหตุให้เกิดพระพุทธศาสนา ความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ความเชื่อเหนือธรรมชาติย่อมมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์หมายถึง เชื่อในพลังอำนาจที่จะบันดาลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งในจักรวาล ความเชื่อของมนุษย์เกิดจากความรู้สึกลัว ไม่ปลอดภัยจากอำนาจเหนือธรรมชาติเมื่อเกิด เหตุการณ์ทางธรรมชาติที่ทำอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สินของมนุษย์และเมื่อมนุษย์หาเหตุมาอธิบายไม่ได้^{๑๐} จึงเกิดความคิดว่าจะต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งบันดาลให้เป็นไปและสิ่งนั้นจะต้องมีอำนาจเหนือธรรมชาติ

^๙ ดนัย ไชโยธา, ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๙-๖๓.

^{๑๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พระเป็นเจ้า แปลจาก God, พจนานุกรม ศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๔๖.

ซึ่งไม่สามารถบอกได้ว่าอำนาจเหนือธรรมชาตินั้นคืออะไร จึงมีจินตนาการขึ้นตามความรู้สึกว่าสิ่งมีอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งไม่สามารถบอกได้ว่าอำนาจเหนือธรรมชาตินั้นคืออะไรจึงมี จินตนาการตามความรู้สึกว่าสิ่งนั้นมีอำนาจเหนือธรรมชาติคือ ภูตผี ปีศาจ วิญญาณ เทวดา นางไม้ เป็นต้น

๒.๑.๓ ความเชื่อพญานาคในสังคมไทย

ความเชื่อและความศรัทธาอย่างแรงกล้าของชาวลุ่มน้ำโขงทำให้เรื่องราวของพญานาคสะท้อนออกมาให้เห็นในเชิงประจักษ์จากจินตนาการของมนุษย์ ถ่ายทอดผ่านศิลปวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ เช่น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม พิธีกรรม วรรณกรรม เป็นต้น อีกทั้งในห้วงเวลาปัจจุบันนี้เกิดกระแสพญานาคนิยม ก่อให้เกิดมุมมองที่หลากหลายขึ้นในสังคม มิใช่มองว่าเป็น เรื่องมลายแต่มองเป็นพลวัตความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับนาค ระหว่างวิถีชีวิตมนุษย์กับการอนุรักษ์ธรรมชาติ ผ่านสัญลักษณ์ในมิติของความเชื่อ^{๑๑} ทำให้แหล่งท่องเที่ยวที่มีเรื่องราวเกี่ยวข้องกับพญานาคมีผู้คนหลั่งไหลกันมาเยือนเพื่อเคารพบูชา บ้างมาขอพรให้ร่ำรวย มีโชคมีลาภ มีหน้าที่การงานที่ดี เช่น วัด โพธิ์ชัย พระธาตุบังพวน พระธาตุหล้าหนอง ในจังหวัดหนองคาย เป็นต้น หากมองใน มุมของการท่องเที่ยว ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ก่อให้เกิดผลดีกับเศรษฐกิจของชุมชนกระจายไปถึงเศรษฐกิจของ ภูมิภาคและประเทศ และยังสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ด้านการท่องเที่ยวที่ส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวโดยการนำเสนอเอกลักษณ์ของประเทศไทยและของแต่ละท้องถิ่นให้เป็นที่น่าสนใจในเวทีโลก ผ่านสื่อ สร้างสรรค์และนวัตกรรมทางสื่อต่าง ๆ รวมทั้งการส่งเสริมการสื่อสารเรื่องราวอันเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละภูมิภาค และจังหวัดต่าง ๆ ผ่านการพัฒนาตราสินค้าและการสื่อสารเรื่องราวอย่างสร้างสรรค์ผ่านช่องทางการตลาดที่เป็นที่ นิยมในกลุ่มเป้าหมาย

ในทางนิรุกติศาสตร์คำว่า “นาค” มีรากศัพท์มาจากภาษาฮินดูสันสกฤตนี้ เขียนว่า “Nag” ออกเสียงว่า “นัค” แปลว่า “ชาวเขา” ภาษาอัสสัม เขียนว่า “Naga” ออกเสียงว่า “นอค” แปลว่า “เปลือย”^{๑๒} ในขณะที่กรมส่งเสริมวัฒนธรรมให้ความหมายว่า “นาค” คือ งูใหญ่ที่มีหางอน อาศัยอยู่ในเมืองบาดาล และสามารถแปลงกายเป็นมนุษย์ได้ โดยนาคผู้เป็นใหญ่หรือเป็นหัวหน้าจะถูกเรียกว่า “พญานาค” หรือ “นาคราช” นาคเพศหญิงจะเรียกว่า “นาคี” ส่วนนาคผู้ชายจะเรียกว่า “นาคา” ความเชื่อเรื่อง พญานาคที่ปรากฏในสังคมไทยโดยภาพรวมเชื่อว่า พญานาคเป็นเทพยต์กึ่งเทพที่มีอิทธิฤทธิ์ สามารถแปลงกายเป็น มนุษย์หรือสัตว์อื่นได้ตามสภาวะ เป็นสัญลักษณ์แห่งน้ำ และความอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ พญานาคยังเป็นสัตว์ที่ทำหน้าที่ในการรักษาและคุ้มครองพระพุทธศาสนา

^{๑๑} สุชาติ บุษย์ชญาณนท์, พลวัตกระแสพญานาคนิยมในยุคโลกาภิวัตน์, วารสารวันนัมมวงแหกรพุทธศาสนปริทรรศน์, ฉบับที่ ๔ ปีที่ ๒ ๒๕๖๔: ๔๓-๖๑.

^{๑๒} จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยควอลิตี้บุ๊คส์, ๒๕๖๒), หน้า ๕๔.

รวมถึงเป็นผู้สร้างแม่น้ำโขงและเมือง หรือชุมชนสำคัญในดินแดนสองฝั่งแม่น้ำโขง เช่น หนองคำแสน หนองกระแสน หนองกก บึงโขงหลง คำชะโนด เป็นต้น

ด้านลักษณะของพญานาค สามารถรวบรวมได้ ๙ ลักษณะ ดังนี้ ๑) มีหงอน ๒) มีเกล็ด ๓) มีหาง ๔) มีลำตัว ยาว ๕) มีลักษณะคล้ายงูใหญ่ ๖) มีลักษณะเป็นสัตว์กึ่งเทพ ๗) มีลักษณะเป็นเทพ ๘) มีลักษณะเป็นโอปปาติกะ ๙) เปลี่ยนรูปร่างได้/จำแลงกายได้ ตัวอย่างการเล่าถึงลักษณะของพญานาคในหนังสือ “ตำนานพญานาค และคำชะ โนด ปากทางสู่เมืองบาดาล” กล่าวถึงลักษณะของพญานาค ไว้ดังนี้ “...พญานาคคืองูใหญ่มีหงอน มีพิษร้ายแรง นับว่าเป็นเทพ มีฤทธิ์มีเดช จะบันดาลให้ตัวเองอยู่ในรูปร่าง อะไรก็ได้...”^{๑๓} นอกจากนี้เหล่าพระอริยสงฆ์หลายรูปได้เล่าถึงลักษณะของพญานาคไว้มากมาย ตัวอย่างเช่น หลวงปู่ชอบ ฐานสโม แห่งวัดป่าสัมมานุสรณ์ บ้านโคกมน ตำบลผาน้อย อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ได้เล่าถึงลักษณะพญานาค ครั้งเมื่อวิเวกอยู่ดอยพระพุทธบาทสัร่อย ไว้ว่า “...พญานาคตัวนี้ เมื่อโผล่หัวขึ้นที่ทางจกรมแล้วก็เอาหางพาดเขาอีกลูกหนึ่งให้ท่านดู รู้สีกว่าตัวใหญ่ยาว มาก ท่านบอกว่า พญานาคตัวนี้มาแสดงตัวให้ท่านดูในลักษณะของพญานาคเต็มตัว คือมีหงอนสีแดง และมีแผง เหมือนกับของม้าเช่นนั้น ลำตัวใหญ่ยาว เกล็ดเป็นสีดำมันเลื่อม...”^{๑๔} หลวงปู่คำคะนิง จุลมณี แห่งวัดถ้ำคูหาสวรรค์ ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี ได้เล่า ถึงลักษณะพญานาคครั้งเมื่อบุกเมืองพญานาค ไว้ว่า “...พญานาคเป็นสิ่งมีชีวิตเร้นลับ เป็นกึ่งสัตว์เดรัจฉานและกึ่งเทพเจ้า มีมหิทธานุภาพมาก สามารถจำแลง กายเป็นชายหนุ่มละหลึงสาว สวยงามได้ ชอบทำบุญสร้างกุศลในพุทธศาสนา...”

ด้านกำเนิดของพญานาค สามารถรวบรวมได้ ๒ หลักเกณฑ์ดังนี้ ๑) เกณฑ์ด้านสถานที่เกิด ได้แก่ เกิดใน น้ำ และเกิดบนบก และ ๒) เกณฑ์ด้านรูปแบบการเกิด ได้แก่ แบบโอปปาติกะ (เกิดแล้วโตทันที) แบบสังเสทชะ (เกิด จากเหงื่อไคล) แบบชลापุชะ (เกิดจากครรภ์) แบบอัมตชะ (เกิดจากฟองไข่) ตัวอย่างการเล่าถึงกำเนิดของ พญานาคโดยใช้เกณฑ์ด้านรูปแบบการเกิดปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๗ พระสุตตันตปิฎกเล่มที่ ๙ สังยุตตนิกาย ชนธวรรค กล่าวถึงกำเนิดของพญานาคไว้ ๔ รูปแบบ ดังนี้ “...พระนครสาวตถิ. ณ ที่นั่นแล พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย กำเนิดของนาค ๔ จำพวกนี้ ๔ จำพวกเป็นไฉน? คือ นาคที่เป็นอัมตชะ เกิดในไข่ ๑ นาคที่เป็นชลापุชะ เกิดในครรภ์ ๑ นาคที่เป็นสังเสทชะ เกิด ในเหงื่อไคล ๑ นาคที่เป็นโอปปาติกะ เกิดผุดขึ้น ๑

^{๑๓} โชติ ศรีสุวรรณ และเกริก ท่วมกลาง, ตำนานพญานาค และคำชะโนด ปากทางสู่เมืองบาดาล, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สถาพรบุ๊คส์, ๒๕๖๐), หน้า ๕๙.

^{๑๔} สุริพันธ์ มณีวัต, ฐานสโมบูชา ธรรมประวัติ ธรรมเทศนา ปฏิปทา พระเดชพระคุณ หลวงปู่ชอบ ฐานสโม, (พิมพ์ครั้งที่ ๑๐). กรุงเทพมหานคร: ชมรมพุทธศาสน์การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๒), หน้า ๙๘.

ภิกษุทั้งหลาย กำเนิดของนาค ๔ จำพวกนี้แล...”^{๑๕} ตัวอย่างการเล่าถึงกำเนิดของพญานาคโดยใช้เกณฑ์ด้านสถานที่เกิด ในหนังสือไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึง กำเนิดของพญานาคไว้ ๒ สถานที่ดังนี้ “... นาคนั้นยังมี ๒ สิ่ง สิ่งหนึ่งชื่อถลชะ สิ่งหนึ่งชื่อชลชะ นาคอันชื่อถลชะนั้น นฤมิตตนได้แต่บนบกได้ แล ในน้ำนั้นนฤมิตบมิได้ นาคอันชื่อชลชะนั้น นฤมิตตนได้แต่ในน้ำ แลบนบกได้แต่ในน้ำ นฤมิตบมิได้ ที่เขาเกิดที่เขาตายก็ดี ที่เขานอนก็ดี ที่เขาสมาคมด้วยกันก็ดีที่เขาลอกคราบเขาก็ดี แลในสถานที่นี้แล...”^{๑๖}

สรุปได้ว่า ความเชื่อเรื่องพญานาคอยู่คู่กับสังคมไทยมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะชาวลุ่มน้ำโขงที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก และมีการนับถือพญานาคซึ่งเชื่อว่ามีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ สามารถคลั่งคลั่งสิ่งต่าง ๆ ได้ เปรียบเสมือนการนับถือศาสนาท้องถิ่น หากพิจารณาตามข้อมูลข้างต้นจะพบว่า พญานาคมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา อย่างแนบแน่น โดยทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา จึงมิใช่ เรื่องแปลกแต่อย่างใดที่คนไทยจะนับถือพญานาค และพระพุทธศาสนาควบคู่กันไป โดยพญานาคมีจริงหรือไม่ขึ้นอยู่กับความเชื่อของแต่ละบุคคล พญานาคมีลักษณะหรือมีอำนาจปาฏิหาริย์อย่างไรก็ขึ้นอยู่กับความเชื่อของแต่ละ บุคคลเช่นกัน

๒.๑.๔ อิทธิพลของความเชื่อเรื่องพญานาค

ตำนานพญานาคเป็นวัฒนธรรมที่ยิ่งใหญ่และทรงอิทธิพลต่อชาวไทย จากการสำรวจสามารถรวบรวม อิทธิพลของความเชื่อเรื่องพญานาคที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในประเทศไทยได้ ๓ ด้าน คือ

๑) ด้านศิลปะ โดย ด้านศิลปะนั้นสามารถแบ่งออกเป็นแขนงย่อยได้ดังนี้ ประเภทวรรณกรรม เช่น อรุณธาดุณีทาน ประเภทจิตรกรรม เช่น ภาพพระโมคคัลลานะจำแลงกายเป็นพญานาคเพื่อปราบพระยานันโทปนันทนาคราช ณ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร ประเภทประติมากรรม เช่น ประติมากรรมองค์เหมือนพญานาค “องค์ปู่ไหลคำมา” ณ สวนสาธารณะกุฎปอง จังหวัดเลย ประเภทสถาปัตยกรรม เช่น คันทวยพญานาค วัดสิมโนโก จังหวัดกาฬสินธุ์ ประเภทดนตรีและนาฏกรรม เช่น การแสดงชุดพุทธรูปชาลีลานาคราช

๒) ด้านประเพณีและเทศกาล เช่น ประเพณีไหลเรือไฟ เทศกาลบั้งไฟพญานาค เป็นต้น

๓) ด้านวิถีชีวิต เช่น การไถนาจะไม่ไถไปในทิศทางที่เชื่อว่าพญานาคหัน หัวไป สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาอิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน” พบว่า สังคมไทยนั้นนอกจากเชื่อว่าพญานาคเป็นสัญลักษณ์แห่งน้ำ และความสมบูรณ์แล้ว นาคยังเป็นสัญลักษณ์ของ ความยิ่งใหญ่คู่ควรกับสถาบันอันสูงส่ง โดยความเชื่อเรื่องพญานาคมีอิทธิพลต่อสังคมไทยใน ๔ ด้าน ได้แก่ ด้าน ศิลปกรรม ด้านประเพณี ด้านไสยศาสตร์ ด้านศาสนการ สอดคล้อง

^{๑๕} ส.ช. (ไทย) ๙/๕๑๘/๒๗๑.

^{๑๖} พญาลิไทย, ไตรภูมิภค หรือไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์พระมหาธรรมราชาที่ ๑ พญาลิไทย ฉบับตรวจชำระใหม่, (พิมพ์ครั้งที่ ๓), (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๒๖), หน้า ๘๗.

กับงานวิจัยเรื่อง “ภาพสะท้อนความเชื่อเรื่องพญานาคผ่านการแสดงชุดพุทฺธบูชา ลีลานาคราช” ที่อธิบายอิทธิพลของความสัมพันธ์ ระหว่างคนกับนาคถูกแสดงออกผ่านการกระทำหลากหลายด้านไว้ ดังนี้ “ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับพญานาค ถูกแสดงออกผ่านการกระทำหลากหลายด้าน เช่น การแสดงออกถึงความสัมพันธ์ผ่านงานประติมากรรม จิตรกรรม นาฏกรรม และพิธีกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีกรรม ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบวงสรวงพญานาค เพื่อเป็นการแสดงถึงการเคารพสักการะเพื่อให้เกิดแต่ความสุขอุดม สมบูรณ์ โดยเฉพาะเรื่องของน้ำ อันเป็นปัจจัยสำคัญต่อชาวอีสานที่เป็นสังคมเกษตรกรรม ความผูกพันระหว่างคน กับพญานาคถูกถ่ายทอดผ่านงานประติมากรรม เช่น ประติมากรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏ ประติมากรรมพญานาคตาม โบสถ์ วิหาร ศาสนสถานต่าง ๆ อันแสดงถึงความเชื่อที่พญานาคเป็นผู้ดูแลปกป้องพระพุทธศาสนาอีกทั้งความผูกพันระหว่างพญานาคยังถูกถ่ายทอดผ่านงานจิตรกรรม เช่น ภาพจิตรกรรมในโบสถ์ วิหาร อันเป็นที่นิยมเกี่ยวกับจิตรกรรมที่ปรากฏอยู่ในพระพุทธศาสนา.....”^{๑๗}

สรุปได้ว่าความเชื่อคือการยึดมั่นว่าบางสิ่งเป็นความจริง แม้ว่าสิ่งนั้นจะสามารถพิสูจน์ได้หรือพิสูจน์ไม่ได้ก็ตาม โดย มนุษย์แต่ละคนนั้นย่อมมีความเชื่อบางเรื่องที่เหมือนกัน และมีความเชื่อในบางเรื่องที่ไม่เหมือนกัน ดังเช่นเรื่องราว ของพญานาคที่ยังเป็นประเด็นที่ถกเถียงกันอยู่ในสังคมถึงความมีอยู่จริง และยังสามารถหาบทสรุปได้อย่างชัดเจน แต่สิ่งที่ไม่สามารถปฏิเสธได้คือความเชื่อเรื่องพญานาคอยู่คู่กับสังคมไทยมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะชาวลุ่มน้ำโขง ที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก และมีการนับถือพญานาคเปรียบเสมือนการนับถือศาสนาท้องถิ่น ทำให้ ความเชื่อเรื่องพญานาคมีอิทธิพลต่อประเทศไทยทั้งในด้านศิลปะ ด้านประเพณีและเทศกาล และด้านวิถีชีวิต

๒.๑.๕ แนวคิดเกี่ยวกับพญานาค

นาคมีคติความเชื่อปรากฏในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตคนไทย สะท้อนถึงตำนานและความเชื่อตั้งแต่อดีต ผ่านทางขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรม และพิธีกรรมต่าง ๆ มาจนถึงปัจจุบัน เช่น เป็นผู้พิทักษ์ศาสนา เป็นบันไดเชื่อมระหว่างโลกและสวรรค์ บั้งไฟพญานาคในวันออกพรรษาและประเพณีไหลเรือไฟ เป็นสัญลักษณ์สะท้อนวัฒนธรรมของคนไทยพญานาคที่มีอยู่ก่อนหน้าอย่างใดก็อย่างหนึ่ง ตามความเชื่อเรื่องพญานาคอาจมีอยู่ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาแต่เดิมแล้วเช่นกัน ทั้งนี้เรื่องราวของพญานาคในพระไตรปิฎกสะท้อน ความเชื่อเรื่องพญานาคเป็นส่วนหนึ่งของโลกทัศน์กระแสหลักซึ่งมีอิทธิพลในช่วงที่คัมภีร์ทางพุทธ ศาสนากำลังพัฒนาขึ้นจากเรื่องราวที่ปรากฏในพระไตรปิฎกสะท้อนถึงการผสมผสานกันระหว่างพุทธ ศาสนากับความเชื่อเรื่องพญานาคอย่างที่ปรากฏในตำนานมูลจินห์พญานาคนิทานชาดกเกี่ยวกับภุมรินทร์พญานาค ซึ่งกล่าวว่าเป็นอดีตชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า นอกจากนี้ยังมีตำนานท้องถิ่นอีกมาก เกี่ยวกับพญานาค

^{๑๗} ศราวดี ภูขมศรี, ภาพสะท้อนความเชื่อเรื่องพญานาคผ่านการแสดงชุดพุทฺธบูชา ลีลานาคราช, วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑, (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๓) : ๓๓๕-๓๕๒.

สร้างเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่น เมืองหงสาวดีในพม่ากรุงกัมพูชาในเขมร เวียงจันทบุรีในลาว และเมืองหลายเมืองที่อยู่ในบริเวณประเทศไทยปัจจุบันและนาคนาในชาดกได้มี บทบาทหลายเรื่องแต่ละเรื่องล้วนมีเนื้อหาส่งเสริมธรรมะมุ่งสอนให้ประพฤติดีความดีละเว้นความชั่วมีชาดกหลายเรื่องที่น่าสนใจมีบทบาทต่อการสั่งสอนธรรมของพระพุทธเจ้าเช่น จัมเปยยชาดก สังขปาล ชาดก ภูริทัตชาดก วิธูรบัตต^{๑๘}

เรื่องพญานาคในพุทธศาสนาของประเทศไทยที่ค้นพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นช่วงที่พุทธศาสนาแผ่เข้าสู่สุวรรณภูมิในคัมภีร์มหาวงศ์มีบันทึกพระเจ้าอโศกมหาราชส่งธรรมทูตคือ พระโสณะเถระและพระอุตระเถระมายังสุวรรณภูมิ โดยทั้งประเทศพม่าและไทยต่างเชื่อว่าประเทศของตนอยู่ในพื้นที่ชาวพุทธเชื่อว่าเทวดาแห่งน้ำ คือ วรุณและสาคร ที่ต่างก็เป็นจอมแห่งนาคราชนอกจากที่เกี่ยวข้องกับน้ำบนโลกแล้ว นาคยังเกี่ยวข้องกับน้ำในสวรรค์อีกด้วย คนโบราณเชื่อว่าสายรุ้ง กับ นาค เป็นอันเดียวกันที่เชื่อมระหว่างโลกมนุษย์กับโลกสวรรค์นาคเป็นท่อนส่งความเชื่อเรื่องสายรุ้งที่จะดูดน้ำจากพื้นโลกขึ้นไปข้างบน เมื่อถึงจุดที่สูงที่สุดก็จะปล่อยน้ำลงมา จึงมักจะปรากฏเป็นฝนสายรุ้งบนท้องฟ้าหลังฝนหยุดตก เชื่อว่าเป็นลำตัวของพญานาคนั่นเอง จึงถือได้ว่าพญานาคมีความสำคัญแต่เนื่องจากนาคเป็นสัตว์ในจินตนาการที่ช่างได้สร้างขึ้น โดยอาศัยลักษณะพื้นฐานตาม ธรรมชาติมาจากงูเมื่อพูดถึงนาคมักจะนึกถึงลักษณะทางกายภาพของงูที่มีวิวัฒนาการมาจากการเคระพและชูขางูในลักษณะเป็นเทพเจ้าตั้งแต่อดีต อุปนิสัยของพญานาคในคัมภีร์สันสกฤตส่วนใหญ่จะมีนิสัยดุร้าย ชาดความเมตตา ชอบแสดงอิทธิฤทธิ์ทำลายชีวิตมนุษย์และสิ่งต่าง ๆ ให้พินาศอยู่เสมอแต่นาคในคัมภีร์บาลีสส่วนใหญ่ เป็นนาคที่มีอุปนิสัยดีมีเมตตาใฝ่ธรรมะ ทั้งนี้เพราะนาคในคัมภีร์บาลีมีบทบาทส่งเสริมบารมีของพระผู้มีพระภาคและโน้มน้าวให้คนเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาแต่สมัยก่อนพุทธกาลถึงปัจจุบัน^{๑๙}

นาคหรืองู ในความหมายที่กล่าวถึง การเป็นผู้พิทักษ์รักษาชาวอินเดียนับถือพญานาคมานานแล้วตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ ชาวอินเดียที่นับถือศาสนาพราหมณ์ฮินดูเรียกว่างูเห่าว่า “นาคา” หรือนาค การนับถือนาคมีมานับพันๆ ปี ก่อนสมัยพุทธกาล ปัจจุบันนี้ก็ยังมีนับถือกันอยู่เป็นประเพณีที่สืบทอดมาแต่โบราณ เรียกว่าพิธีนี้ว่า “นครปัญจมี” โดยมีการเลี้ยงงูเห่าในเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี และในเดือนกรกฎาคมก็มีพิธี “นาควิชานา” โดยแต่งเครื่องบูชามีขนมของกินและดอกไม้ธูปเทียนกระทำการบูชา “พญาเศษนาคราช” โดยพราหมณ์เจ้าพิธีจะเขียนรูปพญาเศษนาคราชมี ๘ หาง เมื่อบูชาจะต้องปิดประตูพระราชวังและประตูบ้านเรือนทุกแห่งวันประกอบพิธีเอาวันขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๙ หรือ

^{๑๘} ชู.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๖๙- ๒๗๐/๒๕๗.

^{๑๙} สุนิตต์วงศ์เทศ, นาคในประวัติศาสตร์อุษาคเนย์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๔), หน้า ๗-๘๕.

เดือนกรกฎาคม การบูชานี้จะส่งผลให้ปลอดภัยจากพวงงูทั้งหลาย เพราะพญาคะเนศนาคราชเป็นเจ้าผู้เป็นใหญ่เหนืองูทุกชนิด^{๒๐}

ในพระพุทธศาสนามีการกล่าวถึงพญานาคที่สำคัญอยู่ตนหนึ่ง ซึ่งปกป้องดูแลพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นั่นคือมูจลินท์นาคราช จากหนังสือปฐมสมโพธิกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า หลังจากพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้แล้ว ทรงประทับเสวยวิมุตติสุขที่โคนต้นจิกหรือมูจลินท์พญานาค ได้บังเกิดเมฆมืดครึ้มมีฝนตกลงมาอย่างหนัก มีพญานาคตนหนึ่งนามว่า “มูจลินท์นาคราช” มีฤทธิ์านุภาพมาก ซึ่งอาศัยอยู่ในสระบัวบกขรณีใกล้กับต้นมูจลินท์นั้น ได้เห็นท่าฝนที่ตกลงมาก็รีบขึ้นมาจากพิภพของตนได้ ทศนาสมณรูปหนึ่งที่นั่งสมาธิอยู่ใต้ต้นมูจลินท์พญานาคไม่จิก ก็ตกตะลึงลานได้ตรึกตรองพิจารณาในใจว่า “ท่านผู้นี้มีสิริวิลาสเลิศ ชะรอยจะเป็นเทพยะดาชั้นพิเศษมีบุญญาบารมี ประดับฉัพพรรณรังสี” พญามูจลินท์นาคราชเห็นแล้วก็ทราบชัดว่า เป็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาอุบัติขึ้นในโลก และที่เสด็จมาสู่วิาสสถานแห่งตนนั้นก็ด้วยพระมหากรุณา เป็นมหาบุญลาภอันยิ่งใหญ่ สมควรที่ตนจะต้องช่วยปกป้องมิให้พระองค์ถูกต้องลมฝน จึงขดตัวเข้าเป็นขนดกายอันใหญ่ได้ ๗ รอบ แวดวงล้อมองค์พระสัมพุทธูปบรมศาสดาแล้วแผ่พังพานอันใหญ่ปานหลังคามณเฑียรปราสาทปกป้องเบื้องบนหวังประโยชน์จะมีให้เย็นและร้อนฝนและแดดลมเหลือบร้อนเย็นและสัตว์หมูร้ายทั้งหลายมากระทบสัมผัสพระวรกายได้ ฝนได้ตกอยู่ ๗ วันจึงหายไป พญานาคาคราชมูจลินท์จึงคลายขนดออกแล้วจำแลงแปลงกายเป็นมาณพหนุ่มถวายอภิวันอัชฌาสัย พระพุทธองค์ด้วยเหตุนี้เองจึงเนเหตุให้เกิดพระพุทธรูป “ปางนาคปรก” ขึ้นในพระบรมพุทธานามจนถึงทุกวันนี้ และนิยมสร้างเป็นพญานาค ๗ เศียร^{๒๑}

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือความหมายของนาคหรืองู ที่กล่าวถึงการเป็นผู้พิทักษ์รักษานั้นเกิดจากคติความเชื่อเรื่องการนับถือบูชางูมาก่อนตั้งแต่ครั้งโบราณนับเนื่องต่อมาจนถึงปัจจุบันและปรากฏชัดเจนขึ้นเมื่อศาสนาสำคัญสองศาสนา คือ พุทธและพราหมณ์ที่เข้ามาเผยแพร่และได้ถ่ายทอดคติความเชื่อกับชุมชนไว้ว่า นาคคือผู้ปกป้องคุ้มครองดูแล ความคิดเหล่านี้ได้ถูกแสดงออกผ่านผลงานศิลปกรรมในท้องถิ่นโดยเฉพาะงานประณีตสถาปัตยกรรมทางศาสนา

อย่างไรก็ตามปัจจุบันยังคงปรากฏลัทธิการนับถือบูชางูอยู่อีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีมนุษย์ผู้นับถือบูชางูและนาคนั้นล้วนมีความเชื่อมั่นว่าจะได้รับการปกป้องคุ้มครองดูแลรักษาจากงูและนาคที่บูชาด้วย นอกจากความหมายของนาคที่ได้รับการตีความ และอธิบายความจากนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญในหลายแขนงตามที่ได้รวบรวมและแบ่งออกไว้เป็นหมวดหมู่แล้วนั้น ยังพบว่ามีการให้ความหมายของนาคในมิติอื่นที่แตกต่างออกไปอีก งูที่ถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ของการรักษาพยาบาลด้วยเหตุเพราะว่ามันเป็นพลังแห่งการมีชีวิต ฉะนั้นงูย่อมให้พลังแก่คนที่เจ็บป่วยให้ฟื้นขึ้นมา เป็นเหตุทำให้

^{๒๐} สมบัติ พลายน้อย (ส.พลายน้อย (นามแฝง), สัตว์หิมพานต์, (กรุงเทพฯ : พิมพ์คำ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒๗.

^{๒๑} สมบัติ พลายน้อย, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๘.

ทางการแพทย์ใช้จึงเป็นสัญลักษณ์ จนถึงทุกวันนี้ในขณะเดียวกันงูก็สามารถกัดคนตาย งูทำลายสัตว์อื่นๆได้ฉะนั้นงูจึงเป็นสัญลักษณ์ของการทำลายได้เช่นกัน^{๒๒}

๒.๑.๖ ความหมายของพญานาค

ความหมายของนาคเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันมั่งคั่งที่ปรากฏในเกือบ ทุกแง่มุมของชีวิต ชาวลุ่มน้ำโขง และสามารถจินตนาออกได้ ๕ ประเภทความหมาย ดังนี้ ๑) นาคผู้เป็นสัญลักษณ์ของน้ำ ๒) นาคในฐานะเจ้าที่เจ้าทาง ๓) นาคผู้ให้กำเนิดและผู้ทำลายเมือง ๔) นาคในฐานะผิบรรพบุรุษ ตามระบบการสืบสายตระกูลทางแม่(มาตุพงศ์) ๕) นาคผู้สะสมธรรมเพื่อบรรลุพุทธภาวะ^{๒๓}ความหมายของชื่อนาคไว้ในหนังสือ ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และกัมพูชา สรุปความว่า พวคนาคเป็นชนส่วนน้อยทาง ตะวันออกสุดของอินเดียติดพรมแดนพม่าบริเวณเทือกเขานาค เติมนเป็นส่วนหนึ่งของรัฐอัสสัมแต่ชาวนาคได้ต่อสู้จนรัฐบาลอินเดีย ยินยอมให้จัดตั้งรัฐนาคขัณ(Nagaland)เป็น ในปี พ.ศ. ๒๕๐๗^{๒๔}ในหนังสือ“ความเชื่อเกี่ยวกับการเคารพนับถือรูปนาคอารย ธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ” กล่าวว่าในอินเดียนั้นได้พบหลักฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณดินแดน ทิศตะวันตกเฉียงเหนือเรียกว่า ทำอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุซึ่งปัจจุบันอยู่ในแคว้นปัญจาได้พบร่องรอยของเมืองโบราณ คือเมืองโมเฮนโจตาโร และเมืองฮารัมปาเป็นเมืองที่มีอารยธรรมที่เก่าแก่ ที่สุดในอินเดีย มีอายุประมาณ ๑,๐๐๐ ปี ก่อนคริสต์ศักราชหลักฐานทางโบราณคดีที่ยืนยันความเชื่อที่เกี่ยวกับการเคารพนับถือรูปนาค คือ พบที่ประทับตราซึ่งคงจะใช้เป็นตราประทับหรือเครื่องรางของ ขลัง ซึ่งมีลวดลายหลายแบบ เช่น ช้าง แรด วัว เสือ นาค (งู) การพบตราประทับนี้แสดงให้เห็นว่า อารยธรรมลุ่มน้ำสินธุซึ่งเก่าแก่กว่าอารยธรรมขอชาวอารยันในอินเดียได้มีการเคารพยกย่องนาคมา นานแล้ว และน่าจะเป็นความเชื่อถือพื้นฐานของชนพื้นเมืองดั้งเดิมของอินเดียได้จากความเชื่อดังกล่าว ด้วย จะเห็นได้ว่าพญานาคในพุทธศาสนาไทยได้เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางการเมืองเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการบวช คือการเปลี่ยนผ่านจกสถานะหนึ่งไปสู่อีกสถานะหนึ่ง รูปร่างของ พญานาคคล้ายคลึงกับรูปลักษณะของ ลำน้ำ นาคเป็นรูปลักษณะของเจ้าแห่งดินและน้ำ แต่ที่นาคไม่ใช่งูคง เป็นเพียงพวกที่ นับถือเทวรูปนาคปรก เช่น พวกขุณิกัสสปะสามพี่น้องเท่านั้น^{๒๕}

^{๒๒} นิธิ เอียวศรีวงศ์, นาค : คนเปลือย ศึกษาตีคำบรรพ์ พื้นเมืองอุษาคเนย์, [สิ่งบันทึกเสียง] : ถอดเทป. ปฐกถา ห้องทองพระโรง วังท่าพระ มหาวิทยาลัยศิลปากร, (กรุงเทพฯ :มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘.

^{๒๓} พิเชษฐ สายพันธ์, “นาคาคติอีสานลุ่มน้ำโขง:ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย”, สังคมศาสตร์ปริทัศน์, ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๔๐): ๓๑-๕๐.

^{๒๔} จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำสยาม ไทยลาว ขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ ฉบับสมบูรณ์เพิ่มเติมข้อเท็จจริงว่าด้วยชนชาติขอม, (กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๗.

^{๒๕} ผาสุก อินทราวุธ, ความเชื่อเกี่ยวกับการเคารพนับถือรูปนาคอารยธรรมลุ่มน้ำสินธุ, (กรุงเทพมหานคร: แสงศิลป์การพิมพ์, ม.ป.ป.), หน้า ๗-๙.

พระสงฆ์ไทยที่ท่านได้ออกปฏิบัติธรรมตามป่าในที่ต่าง ๆ ได้กล่าวถึงพญานาคส่วนใหญ่ๆ ที่มาฟังธรรมจากท่านจะเป็นประเภท(ถลชะ) คือประเภทเกิดบวชธรรมที่กลุ่มกายทิพย์ชอบที่สุดคือ กรณีเมตตสูตร ท่านได้ถามกลุ่มกายทิพย์นี้ว่าทำไมจึงชอบฟังธรรมบทนี้ได้รับคำตอบว่า มีความสุข เกิดความรักสามัคคีธรรมในกลุ่มกายทิพย์ จากความเชื่อข้างต้นไม่ว่าจะพูดถึงความเชื่อเรื่องพญานาค ในแง่มุมใดในสังคมไทย พญานาคก็ยังคงเป็นสิ่งที่คนไทยเคารพเชื่อถือเป็นเครื่องร้อยรัดคน ไทยเข้ากับ ความเชื่อที่เกิดขึ้นมาโดยตลอด ส่งผลให้เกิดความสามัคคีแนวคิด นำไปสู่การปฏิบัติไปในทิศทาง เดียวกัน เกิดความสงบสุข เป็นรากฐานเบื้องต้นในการสืบสานพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนควบคู่ไป กับสังคมไทย^{๒๖}

สรุปได้ว่าความหมายพญานาคในพุทธศาสนาไทย ได้เปลี่ยนแปลงไปตาม บริบทความเชื่อ ตามประเพณีทางสังคม วัฒนธรรม รูปร่างของพญานาคคล้ายคลึงกับลักษณะของลำ น้ำ และสะท้อน ความสำคัญของน้ำด้วย พญานาคเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าแห่งดินและน้ำพญานาคที่ แปลงกายปรากฏให้ เห็นส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะทางกายภาพเหมือนงูธรรมดาแต่ที่แตกต่างจากงู หัวไปคือมีเครื่องหมาย สวัสดิกะที่หักงอความเชื่อข้างต้น ไม่ว่าจะพูดถึงความเชื่อเรื่องพญานาคใน แง่มุมใดในสังคมไทย พญานาคก็ยังคงเป็นสิ่งที่คนไทยเคารพเชื่อถือเป็นเครื่องร้อยรัดคนไทยเข้ากับ ความเชื่อที่เกิดขึ้นมาโดย ตลอด ส่งผลให้เกิดความสามัคคีเชิงแนวคิดนำไปสู่การปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน การยอมรับนับถือ ในสิ่งนั้น ๆ ในที่นี้คือการยอมรับนับถือว่ามีจริงแม้จะเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นแต่ ก็เชื่อว่าเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ จริงและมีอำนาจคุ้มครองปกป้องรวมทั้งช่วยพรอวยชัยให้คนที่มากราบไหว้ อยู่เย็นเป็นสุขได้ความเชื่อ จึงเกิดจากสถานะที่บุคคลให้ความมั่นใจเห็นด้วยคล้อยตามและพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเชื่อทั้งสิ่งที่มองเห็นสัมผัสได้และสิ่งที่มองไม่เห็นเป็นอำนาจลึกลับที่มีผลทำ ให้มนุษย์ได้รับผลดี ผลร้ายเมื่อมนุษย์เชื่อในอำนาจลึกลับนั้น

๒.๑.๗ ลักษณะของพญานาค

พญานาค หรือ งูใหญ่มีหงอน สัญลักษณ์แห่งความยิ่งใหญ่ ความอุดมสมบูรณ์ความมี วาสนา และบันไดสายรุ้งสู่จักรวาล นาคเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์จากการจำศีล บำเพ็ญภาวนา ศรัทธาใน พระพุทธศาสนาไม่เบียดเบียนผู้อื่น พญานาคนั้น เรามักจะพบเห็นเป็นรูปปั้นอยู่ตามหน้าโบสถ์ตาม วัดต่าง ๆ บันไดขึ้นสู่วัดในพระพุทธศาสนาและภาพเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอีก มากมาย รวมทั้งนครมหาปราสาทวัด ถ้าเราสังเกตก็จะเป็นศาสนาพุทธ ทำให้มีเรื่องราวขอ พญานาค เข้ามาเกี่ยวข้องมากมาย ในตำนานของฝรั่ง หรือชาวตะวันตก ถือว่าเป็นตัวแทนของกิเลส ความชั่วร้าย ซึ่งตรงข้ามกับชาวตะวันออก ที่ถือว่า งูใหญ่ พญานาค มังกร เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์พลัง อำนาจ โดย ชาวฮินดูถือว่า พญานาคเป็นผู้ใกล้ชิดกับเทพองค์ต่าง ๆ เป็นเทพเจ้าแห่งน้ำ เช่น อนันตนาคราช

^{๒๖}ไพโรจน์ เพชรสังหาร, คติเรื่องนาคในภาคอีสานนาคในประเพณีกรรม, (กรุงเทพมหานคร : แสง ศิลป์การพิมพ์, ๒๕๓๐), หน้า ๔.

ที่เป็นบัลลังก์ของพระนารายณ์ตรงกับความเชื่อของลัทธิพราหมณ์ที่เชื่อว่า นาค เป็นเทพแห่งน้ำ เช่นปีนี้นาค ให้น้ำ ๑ ตัว แปลว่า น้ำจะมาก จะท่วมที่ทำการเกษตร ไรนา ถ้าปีไหน นาค ให้น้ำ ๗ ตัว น้ำจะน้อย ตัวเลขนาคให้น้ำจะกลับกันกับเหตุการณ์เนื่องจาก ถ้านาค ให้น้ำ ๗ ตัว น้ำจะน้อยเพราะนาคกลืนน้ำไว้^{๒๗} ซึ่งได้กล่าวไว้ในพระไตรปิฎก ดังนี้

๑) พระสุตตันตปิฎก กล่าวถึง นาค ไว้ในบทเทศนารวมทั้งชาดกต่างมีการจัดให้นาคอยู่ถัด ๆ จากมนุษย์และ ก่อนร่ำสวดมนต์กัณฐกนิรนาลาในโศกสูตรนั้นจัดให้นาคอยู่ในระดับกึ่งกลางระหว่างมนุษย์และเทพ ในมหาสมยสูตรได้แสดงให้เห็นว่านาคเป็นบริวารของท้าววิรูปักษ์และอาศัยอยู่ในอุตตรกรูทวีป โดยมี เมืองอาลมกัณฐาเป็นเมืองหลวง ในพระไตรปิฎก ซึ่งวิเคราะห์ภาษาบาลีนั้นกล่าว ว่า นาค มาจากคำว่า น ซึ่งแปลว่าไม่ ส่วน อค แปลว่า บาป หากคำว่า นาค แปลว่า ไม่มีบาปจริงหากเรียกเจาะจงที่เป็น สัตว์เลื้อยคลานใช้คำว่า อหิหรือ อูรกะ หรือ สัปปะ แต่ถ้าหากมุ่งถึง พญานาค มักจะเรียกว่า อหิชาติ หรือ อูรคชาติหมายถึง ผู้เป็นชาติเชื้อแห่งงูหรือเป็นเจ้าของงู^{๒๘} ก็อาจมีนัยถึงช่วงเปลี่ยนผ่านจากความ เป็นมนุษย์ไปสู่ความเป็น นาค ซึ่งนำความบริสุทธิ์กว่ามนุษย์เป็นผู้ศรัทธาในพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า เสียสละ มีความเพียร รักษาศีลขั้นสุดท้ายคือความเป็นผู้เข้าถึงความหลุดพ้นซึ่งอาจถือได้ว่าผู้บริสุทธิ์ ที่สุด และพญานาคยังได้ชื่อว่าเป็นผู้ค้ำจุนพระพุทธศาสนา ดังที่ปรากฏสืบมาจากอดีตกาลถึงปัจจุบัน^{๒๙}

พระไตรปิฎกนั้นเมื่อกล่าวถึงนาคเป็นสัตว์จำพวกเดียวกันกับงูหรือพวก อูรคาผู้เลื้อยไปด้วย ออก แต่มีความพิเศษกว่างูทั้งหลาย เพราะเป็นสัตว์ที่มีฤทธิ์และเดช แตกต่างจากงูโดยทั่วไป นาคบางจำพวกสามารถจำแลงกายในรูปของมนุษย์และสัตว์อื่นได้จึงกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า และไม่ต้องตีความตัวอักษรเพราะเมื่อพูดถึง"งู"ท่านก็ใช้คำว่า"งู" หรือเมื่อพูดถึงนาคในความหมายอื่น เช่นหมายถึงสิ่งที่ยิ่งใหญ่หรือประเสริฐกว่านกับบรรยายขยายความไว้สิ่งอื่น^{๓๐} พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีใกล้พระนครสาวัตถีครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้น แล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้นาคที่เป็นอณตชะบางพวกในโลกนี้รักษาอุโบสถและสละกายได้ ? พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ภิกษุ นาคบางพวกที่เป็นอณตชะในโลกนี้มีความคิด อย่างนี้ว่า เมื่อก่อนพวกเราเป็นผู้กระทำความผิดทั้งสองด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจพวกเรานั้น กระทำความผิดทั้งสองด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ เมื่อตายไป

^{๒๗} ภัณฑกานต์ กิมทอง, พญานาคกับพระอริยสงฆ์ไทย ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ทริปปี้ลส์เค็ดติ้ง จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑.

^{๒๘} พุ.ท.อ. (ไทย) ๓/๓/๒๒.

^{๒๙} อุดม รุ่งเรืองศรี, เทวดาพุทธ, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๓), หน้า ๔๖.

^{๓๐} ภัณฑกานต์ กิมทอง, พญานาคกับพระอริยสงฆ์ไทย ๓, หน้า ๑๑.

จึง เข้าถึงความเป็นสหายของพวกนาคที่เป็นอันทชะ ถ้าวันนี้พวกเราพึงประพาศสุจริตด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจไซ้เมื่อเป็นอย่างนี้เมื่อตายไป พวกเราจะพึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์เชียว พวกเรา มา ประพาศ สุจริตด้วยกายด้วยวาจา ด้วยใจเสียในบัดนี้เกิด ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัย เครื่องให้นาคที่เป็นอันทชะบางพวกในโลกนี้รักษาอุโบสถและสละกายได้

๒)พระวินัยปิฎก ได้กล่าวถึงแรงศรัทธาของมัจฉลินทนาคราชต่อพระผู้มีพระภาคที่มีครั้ง เสวยวิมุตติสุข ณ คงไม้มัจฉลินทตลอดวันได้เกิดฝนตกพรำมิใช่ฤดูกาล มัจฉลินทนาคราช จึงออกจาก ที่อยู่ของตนไป ขดล้อมรอบพระวรกายพระผู้มีพระภาค แผ่พังพานใหญ่เหนือ พระเศียร เพื่อป้องกัน ความหนาว ความร้อน มิให้มาสัมผัสพระวรกายเหลือบป้องกันยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานมิให้ เข้ามา เปียดเบียนพระผู้มีพระภาค ครั้นไปแล้ว ล่วงได้ ๗ วัน^{๓๑}

มัจฉลินทนาคราช รู้ว่าอากาศปลอดโปร่ง ปราศจากฝนแล้ว จึงคลายขนดจากพระกาย ของพระผู้มีพระภาคจำแลงรูปของตนเป็นเพศมาณพ ได้ ยืนประคองอัญชลีถวายนมัสการหน้า เบื้องพระพักตร์พระผู้มีพระภาคครั้งหนึ่งมีนาคตัวหนึ่งอิตระอา เกลียดกำเนิดนาคซึ่งนาคนั้นได้มีความ ดำริว่า ด้วยวิธีอะไรหนอ เราจึงจะพ้นจากกำเนิดนาค และกลับได้อัตภาพเป็นมนุษย์เร็วพลัน ครั้นแล้ว ดำริต่อไปว่า พระสมณะเชื้อสายพระศากยบุตรเหล่าผู้แลประพาศอิทธิธรรม ประพาศสงบประพาศิ พรหมจรรย์กล่าวแต่คำสัตย์มีศีล มีกัลยาณธรรมจะพึงบวชในหากเรานักพระสมณะเชื้อสาย พระศากยบุตร ด้วยวิธีเช่นนี้เราก็จะพ้นและกลับได้อัตภาพเป็นกำเนิด นาค มนุษย์เร็วพลัน ครั้นแล้ว นาคนั้น จึงแปลงกายเป็นชายหนุ่มไปแล้วเข้าหาภิกษุทั้งหลายเข้าขอ บรรพชาภิกษุทั้งหลายจึงให้เขา บรรพชาอุปสมบท สมัยต่อมา พระนาคนั้นอาศัยอยู่ในวิหารสุดเขตกับ ภิกษุรูปหนึ่ง ครั้นปัจจุสมัยแห่ง ราตรีภิกษุรูปนั้นออกไปเดินจงกรมอยู่ในที่แจ้งต้นนอนแล้ว ครั้นภิกษุ รูปนั้นออกไปแล้ว พญานาคนั้น ก็วางใจ หันหลังไปเห็นเต็มไปด้วยงูขดยื่นออกไปทางหน้าต่าง ครั้น ภิกษุรูปนั้นผลักบานประตูด้วยเข้า ไปในวิหารจักได้เห็นวิหารทั้งหลังเต็มไปด้วยงูเห็นขดยื่นออกไปทาง หน้าต่างก็ตกใจ จึงรู้เอะอะขึ้น ภิกษุทั้งหลายพากันวิ่งเข้าไปแล้วได้ถามภิกษุรูปนั้นว่า อาวุโส เอะอะ ไปทำไม ภิกษุรูปนั้นบอกว่า อาวุโสทั้งหลาย วิหารนี้ทั้งหลังเต็มไปด้วยงูขดยื่นออกไปทางหน้าต่าง ขณะนั้นพระนาคนั้น ได้ตื่นขึ้น เพราะเสียงนั้น แล้วนั่งอยู่บนอาสนะของตน ภิกษุได้ถามว่าท่านเป็นใคร พญานาคจึงบอกความจริงแก่ ภิกษุทั้งภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นจึงกราบทูลเรื่องนี้แด่พระผู้มีพระภาคพระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประชุม ภิกษุสงฆ์เหตุเป็นเค้ามูลแรกเกิดนั้น แล้วได้ทรงประทานพระพุทธโอวาทนี้แก่นาคนั้นว่า พวกเจ้าเป็น นาคมีความไม่งอกงามในธรรมวินัยนี้เป็นธรรมดา จึงให้นาคไปรักษาอุโบสถในวันที่ ๑๔, ๑๕ และที่ ๘ แห่งปักษ์นั้น ด้วยวิธีนี้นาคจึงจะพ้นจากกำเนิดนาค และจะกลับได้อัตภาพเป็นมนุษย์เร็วพลันนาคนั้น ได้ทราบว่าคุณมีความไม่งอกงามในพระธรรมวินัยนี้เป็น ธรรมดาก็เสียใจหลังน้ำตาสงเสียงดังแล้วหลีก ไป พระผู้มีพระภาครับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่าปรากฏ ตามสภาพของนาค มีสองประการนี้คือ เวลาเสพ

^{๓๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕/๗.

เมณฺฐนธรรมกับนางนาคผู้มีชาติเสมอกัน และเวลา วางใจนอนหลับขาดสติภิกษุทั้งหลาย เหตุแห่งความปรากฏตามสภาพของนาค ๒ ประการนี้นาคนั้น คือ สัตว์ดิรัจฉาน ภิกษุจึงไม่พึงให้อุปสมบทที่อุปสมบทอยู่แล้ว ต้องให้สึกเสีย^{๓๒}

๓) อรรถกถา ได้กล่าวถึงพญานาคเคยถวายทานแด่พระพุทธเจ้าว่า ครั้นนั้นกุกุมพิตทั้งสองนั้นทำการบำรุง ดาบสเหล่านั้นจนตลอดชีวิต เมื่อเหล่าดาบสบริโภคน้ำแล้วอนุมทนา รูปหนึ่งกล่าวพรรณนาคุณของภพ ท้าวสักกะ รูปหนึ่งพรรณนาคุณภพของนาคราชแผ่นดินเจ้า บรรดาภิกษุทั้งหลาย ทั้งสอง คนหนึ่งปรารภนาภ ท้าวสักกะก็บังเกิดเป็นท้าวสักกะ คนหนึ่งปรารภนาภนาค ก็เป็นนาคราชชื่อปาลิตะ ท้าวสักกะเห็น นาคนั้นมายังที่บำรุงของตน จึงถามว่าท่านยังยินดียังในกำเนิดนาคอยู่หรือ นาคราชนั้นตอบว่า เราไม่ ยินดีท้าวสักกะบอกว่าถ้าเช่นนั้นขอให้ท่านจงรับถวายทาน แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าปทุมุตตระสีแล้วทำ ความปรารถนาจะอยู่ในที่นี้ เราทั้งสองจะอยู่เป็นสุข นาคานิมนต์พระศาสดามาถวายมหาทาน ๗ วัน แก่พระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งมี๑๐๐ ภิกษุ ๑,๐๐๐ รูป เป็นบริวาร เห็นสามเณรโอรสของพระปทุมุตตร ทศพลชื่ออุปเวระตะ วันที่ ๗ ถวายผ้าทิพย์แด่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข จึงปรารถนาตำแหน่ง ของสามเณรในคัมภีร์อรรถกถา^{๓๓} ครั้นสมัยพุทธกาล พระบรมศาสดาเสด็จประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรง กล่าวถึงคุณความดีของการรักษาศีล อุโบสถของอุบาสก อุบาสิกว่าเป็นราชบัณฑิตเป็นเหตุให้นาค ทั้งหลายได้ละนาคสมบัติเพื่่อมุ่งรักษาศีลอุโบสถให้พ้นจากกำเนิดนาคของตน เช่น ครั้นพระโพธิสัตว์ ได้เสวยชาติเป็นนาคราชสมบัติอยู่ใน นาคพิภพ ก็ทรงรักษาศีลอุโบสถกรรม อยู่ในปราสาทนั้นจนหลุดพ้นจากกำเนิดเป็นนาค จากนั้นมา พญานาคทั้งหลาย ได้มุ่งบำเพ็ญรักษาศีลอุโบสถสืบต่อกันมา ครั้นหนึ่งสมัยพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในกรุงพาราณสีได้จัดให้มีมหรสพและการประชุมใหญ่ พวกนาคและครุฑทั้งหลายได้เข้าประชุม ด้วย พญานาคอยู่ด้านหลังพญาครุฑจำไม่ได้จึงได้วางมือพาดลง เหนือบ่าพญาครุฑ พญาครุฑจึงหันหลังกลับไปมองรู้ว่าเป็นพญานาค พญานาครู้ว่าภัยที่ตนได้ล่วงเกินพญาครุฑกำลังจะเกิดขึ้น จึงรีบหนี ออกไปจากที่แห่งไป ท่านพญาครุฑก็ติดตามไปเพื่อจะจับพญานาค นั้นให้ได้ในสมัยนั้น พระโพธิสัตว์ เป็นดาบส อาศัยอยู่ ณ บรรณศาลาใกล้ฝั่งแม่น้ำนั้น เพื่อระงับความ กระวนกระวายในตอนนั้นจึงนั่ง ผักกลางวัน อุทกสาฎก (ผักอาบน้ำฝน) วางผ้าเปลือกไม้ไว้ที่นอกฝั่ง แล้วลงอาบน้ำ พญานาคคิดว่า เราจักได้ชีวิตเพราะอาศัยบรรพชิตนี้จึงแปลงเพศเดิม เนรมิตเพศเป็น ก้อนมณีเข้าไปอาศัยอยู่ในผ้า เปลือกไม้พญาครุฑติดตามไปเห็นพญานาคนั้นเข้าไปอาศัยอยู่ในผ้า เปลือกไม้นั้น ไม่กล้าจับพญานาค มาเป็นอาหาร ด้วยความเคารพในเพศของพระคุณเจ้าผู้ทรงศีล แม้ว่า พญาครุฑจะหิวอาหาร^{๓๔}

^{๓๒} วิมหา.อ. (ไทย) ๔/๑๒๗/๓๒๒.

^{๓๓} วิมหา.อ. (ไทย) ๔/๕/๗.

^{๓๔} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๕-๒๖.

๒.๑.๘ ประเภทของพญานาคที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา

พญานาคเป็นเจ้าแห่งสัตว์เลื้อยคลานทั้งหมดแม้พญานาคจะเป็นสัตว์เดรัจฉาน แต่ก็เป็นผู้ มีฤทธิ์อำนาจมาก จัดอยู่ในชั้นภูมิของเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา รายละเอียดดังนี้

๒.๑.๘.๑ พญานาคแบ่งออกเป็น ๔ ตระกูล

๑) ตระกูลวิรูปักข์เป็นนาคมีผิวกายเป็นสีทองในกำเนิดนาคสี่ตระกูลนี้พญานาคตระกูลวิรูปักข์นี้ถือว่าเป็นใหญ่กว่านาคราชานาคทั้งปวง ท้าววิรูปักข์ซึ่งเป็นหนึ่งในสี่มหาราช ที่ปกครองสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาด้านทิศตะวันตก

๒) ตระกูลเอราปักษ์ เป็นนาคมีผิวกายเป็นสีเขียว

๓) ตระกูลฉัพพยาปุตตะ เป็นนาคที่มีผิวกายเป็นสีรุ้ง

๔) ตระกูลกัณหาโคตรมะ เป็นนาคที่มีผิวกายเป็นสีดำ^{๓๕}

นอกจากนี้ยังได้แบ่งพญานาคออกเป็นตระกูลย่อย ๆ ออกไปอีกถึง ๑,๐๒๔ ชนิด คือ พวกสัตว์เลื้อยคลานประเภทูทั้งที่เป็นงูเห่า งูเหลือม งูจงอาง และงูทุกชนิดถือว่าเป็นลูกหลานของพญานาคทั้งสิ้น

พญานาคแบ่งตามหน้าที่ออกเป็น ๔ พวก ตามระดับของนาค คือ

๑) นาคสวรรค์มีหน้าที่เฝ้าวิมานของเทวดา

๒) นาคกลางหาว มีหน้าที่ให้ลมให้ฝน

๓) นาคโลกบาล มีหน้าที่รักษาแม่น้ำลำธาร

๔) นาครักษาชุมทรัพย์มีหน้าที่รักษาชุมทรัพย์ในดินและป่าไม้

นอกจากนี้พญานาคยังแบ่งออกได้เป็นกามรูป พญานาคคือพญานาคที่เสวยกามคุณ อากาม รูปพญานาคคือพญานาคที่ไม่เสวยกามคุณ พญานาคบางพวกมีอายุสั้น บางพวกก็มีอายุยืน อาจจะมี อายุยาวนานเป็นกัลป์ได้อย่างพญานาคตัวหนึ่งชื่อพญานาคกาละมีอายุยืนยาวมากก็ตั้งแต่ พระพุทธเจ้า กุศลระจนถึงพระสมณโคตมะ และจะมีอายุจนถึงพระศรีอาริยะเมตไตรในคัมภีร์ปรหมัตตโชติกพมหา อภิธรรมมัตถสังหฎีกาองค์นาคาธิบัติทั้ง ๗ องค์ (แต่ละเศียร) นั่นคือกษัตริย์แห่งเมืองบาดาลที่ปกครอง วังนาคนิทร์ต่าง ๆ ซึ่งแต่ละองค์เป็นพญานาคที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบอยู่ในศีลในธรรม แล้วองค์นาคาธิบัติ ทั้ง ๗ องค์ (แต่ละเศียร) มีพระนามดังต่อไปนี้

๑) พญาอนันตนาราช เชื่อว่าเป็นบัลลังก์ของพระวิษณุনারายณ์ปรมนาเกษียรสมุทร อนันตนาราชนั้นมีกายใหญ่โตมหึมามีความยาวไม่สิ้นสุดเศียรพันมักจะแปลง ร่างเป็นมนุษย์รูปร่างสวยงาม^{๓๖}

^{๓๕} วจ.จตุก.อ. (ไทย) ๓๕/๖๗/๒๑๕.

^{๓๖} อรพิมพ์ บุญอาภา, คัมภีร์ปุระณะกำเนิดพญานาค, (กรุงเทพมหานคร: แสงศิลป์การพิมพ์, ๒๕๒๔),

๒) พญามุจลินท์นาคราช เป็นพญานาคมีอานุภาพมาก อาศัยอยู่ที่สระโบกขรณีใกล้ต้นไม้มุจลินท์สายพันธุ์ของพญามุจลินท์นาคราช คือ พญานาค ๗ เศียร ซึ่งสืบสายพันธุ์มาจนถึงพญาศรีสัตตนาคราช (นาคาธิบดีสัตตนาคบาดาล) ซึ่งเชื่อว่าเป็นกษัตริย์แห่งพญานาคที่ฝั่งลาว

๓) พญาภูษงค์นาคราช เป็นพญานาคที่มีผิวกายเป็นสีเทา มีหงอนและเศียรสีแดง มีเศียร ๑ เศียร เป็นเจ้าวิสุทธิเทวา เป็นพญานาคราชประจำองค์พระคิเวเทพหรือพระอิศวรเจ้า อยู่ในตระกูลฉัพพะยาปุตตะ

๔) พญาศรีสุทโธนาคราช เป็นพญานาคมีผิวกายสีเขียวมรกตมีเศียรสีทอง ๙ เศียร ผู้ครองเมืองหนองกระแสนทางฝั่งไทยและมีบริวาร ๕,๐๐๐ ตัว เป็นพญานาคที่ชอบรักษาศิลปปฏิบัติธรรม และ มาที่วัดพระธาตุพนมเสมอ เป็นเพื่อนกันกับพญาศรีสัตตนาคราชที่ปกครองอยู่ทางฝั่งลาว ต่อมาเกิด การสู้รบกันนานถึง ๗ ปีเรื่องการแบ่งอาหารไม่ยุติธรรม พระอินทร์จึงยุติสงคราม ด้วยการให้พญานาคทั้งสองสร้างแม่น้ำแข่งกัน สุทโธพญานาคราช จึงพาบริวารไพร่พลอพยพออกจากหนองกระแสน สร้างแม่น้ำมุ่งไปทางทิศตะวันออกของหนองกระแสน เมื่อถึงตรงไหนที่เป็นภูเขาก็กัดโค้งไปตามภูเขาหรืออาจจะลอดภูเขาบ้างตามความยากง่ายในการสร้าง สุทโธนาคเป็นคนใจร้อนแม่น้ำจึงคดโค้งจึงเรียกชื่อว่า “แม่น้ำโขง”

๕) พญาศรีสัตตนาคราช มีความเชื่อว่าเป็นกษัตริย์แห่งพญานาคแม่น้ำโขงด้านมี เศียร ๗ เศียร เป็นตระกูลพญานาคที่มีมาแต่ครั้งพุทธกาล มีความใกล้ชิดพระพุทธรองค์และพระพุทธรูปศาสนาถือว่าเป็นต้นตระกูลแห่งพญานาค มีบริวารทั้งหมด ๕,๐๐๐ ตัว เป็นพญานาคที่ชอบรักษาศิลปปฏิบัติธรรม และมาที่วัดพระธาตุพนมเสมอเป็นเพื่อนกันกับพญาศรีสุทโธนาคราช ที่ปกครองอยู่ทางฝั่งไทย

๖) พญาเพชรภัทรนาคราชหรือพญาเกล็ดแก้วนาคราช เป็นพญานาคที่มีผิวกายสีเงินเหมือนแก้ว มีหงอนและเศียรสีแดง มีเศียรเดียว เป็นลูกขององค์อนันตนาคราช

๗) พญานาคดำแสนศิริจันทรานาคราช เป็นพญานาคราชตระกูลกัณหาโคตมะองค์สีดำ มีผิวกายเป็นสีดำอายุเก้าหมื่นปีมนุษย์มีอาวุธทรงฤทธาภาพคือตรีศูรย์ปกครองอาณาจักรใต้ทะเลแอตแลนติก คูแลโซนยุโรปทั้งหมดมีวิมานใต้ทะเลเป็นทองทั้งหมดมีหน้าที่กวาดล้างคนชั่วด้วยการทำแผ่นดินไหวสึนามิพายุฝนลมต่าง ๆ ให้คุณ มีฤทธิ์เดชชนะศัตรูเมตตา มหานิยมผ่านความเจริญรุ่งเรืองและร่วงโรยของอารยธรรมมนุษย์มาแล้วหลายครั้ง สำหรับฝรั่งจะคุ้นเคยท่านในภาพของเทพโปเซดอน

สรุปได้ว่ารูปร่างของนาคนั้น สามารถปรากฏร่างในลักษณะสภาพของความเป็น สัตว์ทิพย์ กึ่งเทพและสัตว์เสวยทิพย์สมบัติบนสวรรค์วิมารดุจดั่งเทวดาถ้าปรากฏในลักษณะทิพย์กึ่งเทพก็จะมีลักษณะเป็นมนุษย์นาคมีเครื่องประดับคล้ายเครื่องทรงของพระมหากษัตริย์ถ้า ปรากฏในลักษณะที่เป็นสัตว์ก็เป็นงูที่แผ่พังพานมีขนาดยาวใหญ่กว่างูธรรมดาอาศัยอยู่ใต้ทะเลลึก และตาม

แม่น้ำ เช่น กาฬนาคราช ที่อาศัยอยู่ใต้แม่น้ำเนรัญชราบนเศียรพญานาคมีเครื่องหมาย สวัสดิกะและมีจำนวนเศียรแตกต่างกันไป ตั้งแต่ ๑ เศียร ๓ เศียร ๕ เศียร ๗ เศียร และ ๙ เศียรมีลึงสองแฉก และมีกายสีต่างกันตามตระกูล เช่น ตระกูลวิรูปักษ์เป็นนาคมีผิวกายสีทองเป็นราชา ของนาคทั้งสี่ประเภท ทำวิรูปักษ์ซึ่งเป็นหนึ่งในสี่มหาราชที่ปกครองสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ทิศตะวันตกพญานาคแบ่งตามหน้าที่ออกเป็น ๔ พวก ตามระดับของนาค คือ (๑) นาคสวรรค์มีหน้าที่เฝ้าวิมานของเทวดา (๒) นาคกลางหาว มีหน้าที่ให้ลมให้ฝน (๓) นาคโลกบาล มีหน้าที่รักษา แม่น้ำลำธาร (๔) นาครักษาขุมทรัพย์ มีหน้าที่รักษาขุมทรัพย์ในดินพญานาคแบ่งและป่าไม้ออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๒ ประเภท คือ (๑) กามรูปพญานาค พญานาคที่เสวยกามคุณ (๒) อพามรูปพญานาค พญานาคที่ไม่ เสวยกามคุณ นอกจากนี้ยังได้แบ่งพญานาคออกเป็นตระกูลย่อย ๆ ออกไปอีกถึง ๑,๐๒๔ ชนิดนาค เป็นผู้รักษาสมบัติมั่งมีทรัพย์ในคัมภีร์บาลีจึงมีเรื่องพญานาค ตอบแทนผู้กระทำความดีด้วยทรัพย์ สมบัติพญานาคที่มีมัจฉาวิภูสิตสามารถทำอันตรายผู้อื่นได้ด้วยพิษถึง ๖๔ ชนิดและปกติพญานาคจะ คลายพิษทุก ๑๕ วัน

๒.๑.๔.๒ ที่อยู่พญานาค

คัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทได้กล่าวถึงสถานที่พญานาคอาศัย มีดังนี้ ๑) แหล่งน้ำ โดยน้ำเป็นสัญลักษณ์ของนาค ดังที่นางนาคมาณวิกาได้กล่าวว่ามีลูกของ นาง มีกำเนิดจากน้ำอันเป็นธาตุละเอียดอ่อน หากขึ้นบนบกอาจได้รับอันตรายจากลมและแดดจึง สั่งให้ทำ แอ่งน้ำไว้บนเกวียนให้บุตรของนางลงเล่นน้ำในแอ่งนั้น หรือกาฬนาคราชที่อยู่ใต้แม่น้ำเนรัญชราได้ยิน เสียงถาดทองคำกระทบกันจึงได้รู้ว่ามิใช่พระพุทธรูปเข้าอุบัติขึ้นแล้ว โดยแหล่งน้ำที่ พญานาคอาศัยอยู่มี ๓ ประเภท คือ

สระน้ำ นาคบางส่วนอาศัยอยู่ในสระน้ำ เช่น นาคในเมืองโกสัมพีนาคชนมจิตรกะอยู่ในสระเมืองหลวงแคว้นอุตรปัญจาละนาคในเขตสนชาดกอยู่ในสระน้ำ ปันนกะนาคราชก็อาศัยอยู่ในสระ อโนดาต หรือมูจลินทร์นาคราชที่เกิดในสระโบกขรณีใกล้ต้นมูจลินทร์และในภพ นาคจะมีสระน้ำไว้อาบหรือสื่อบอกเหตุ เช่น ในกรณีจัมเปยนนาคราช หรือกรณีภูริทัตตนาคราช เป็นต้น^{๓๓๗}

แม่น้ำ โดยพญานาคอาศัยอยู่ในแม่น้ำ เช่น แม่น้ำเนรัญชรา เช่น กาฬนาคราชและพญานาคของชฎิล ๓ พี่น้องที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคยาสีสะ แม่น้ำยมุนาเป็นที่อยู่ของพญารัตนรัฐ นาคราช เป็นต้นซึ่งมีหลักฐานว่า “เมืองของท้าวธรรมาอยู่ใต้แม่น้ำยมุนาจดหิมวันตบรรพตซึ่งอยู่ ไม่ไกลแม่น้ำยมุนา”^{๓๓๘} แม่น้ำคงคาเป็นที่อาศัยอยู่ของมณิกันทนาคราช และพญาคังเคยนนาคราช แม่น้ำจัมปาเป็นที่อาศัยของพญานาคจัมเปยยะและแม่น้ำกัณณเวณณาเป็นที่อาศัยของพญานาคสังขปาละ ในคัมภีร์ลลิตวิสตระ ได้กล่าวถึงพญาสาครนาคราชและนางนาคกัญญาอาศัยอยู่ใน แม่น้ำเนรัญชรา หรือ

^{๓๓๗} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๔/๓/๓๓.

^{๓๓๘} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๔/๑/๙๒.

พญานาคเชื่อว่านิมมทาอาศัยอยู่ในแม่น้ำนิมมทา เป็นต้น ซึ่งแม่น้ำมีผู้คนนำ พลิกรรมมาบูชา พญานาค และมีท่าที่ลงสู่ภพของนาคได้ง่าย

มหาสมุทร พระพุทธเจ้าตรัสว่า “มหาสมุทรเป็นที่อยู่ของพญานาค และสิ่งมีชีวิต ใหญ่ ๆ เช่น ปลาติมิปลาติมิงคลา ปลาติมิริมิงคลา พวกอสูร นาค และคนธรรพ์ที่มีร่างกาย ประมาณ ๑๐๐ โยชน์ ๒๐๐ โยชน์ ๓๐๐ โยชน์ ๔๐๐ โยชน์ ๕๐๐ โยชน์” และในภริทตชาดกกล่าว ว่า “พญาครุฑได้ กระพือปีกเพื่อให้ลมแรงแหวกน้ำลงไปจับพญานาค” อรรถกถาขุททกนิาย ชาดกกล่าวว่า “พวกนาค อาศัยขุนเขาหิมพานต์ย่อมเติบโตแล้วลงสู่หนองแล้วลงสู่บึงแล้วลงสู่แม่น้ำน้อยแล้วลงสู่แม่น้ำใหญ่แล้ว ลงสู่มหาสมุทร นาคเหล่านั้นย่อมถึงความ เจริญเติบโตทางกายในมหาสมุทรสาครนั้น^{๓๙}

๒) ปาไม้และต้นไม้พญานาคอาศัยปาไม้หรือต้นไม้บางชนิด เช่น กรณิมุจลินท์นาคราช อาศัยอยู่ใกล้ต้นจิกได้แผ่พังพานและทำขนดตัวป้องกันฝนให้พระพุทธองค์ประทับนั่ง เสวยวิมุตติสุข ตลอดเจ็ดวัน ในมหาวาณิชชาดกได้กล่าวถึงพ่อค้าประชุมกันที่เมืองพาราณสีแล้ว ได้ให้พ่อค้าคนหนึ่ง เป็นหัวหน้า เมื่อเดินทางกลับมาถึงถิ่นทุรกันดารขาดแคลดน้ำและอาหาร เห็นต้นไทรต้นหนึ่งที่ร่มรื่น จึงเข้าไปพักผ่อนและคิดว่าจะมีน้ำจึงตัดกิ่งทางทิศตะวันออกปรากฏ ว่ามีน้ำใสสะอาดไหลออกมาให้ ดื่มน้ำกันอย่างเต็มที่ แล้วเกิดความละโมภจึงพากันตัดกิ่งในทิศ อื่น ๆ และมีทรัพย์สินสมบัติพร่างพรู ออกมา จึงคิดว่าแค่ตัดกิ่งยังได้ทรัพย์สินปานนี้หากตัดลำต้นจะได้ทรัพย์สินมากขนาดไหน แม้ถูกพ่อค้าผู้เป็น หัวหน้าห้ามปรามแต่ถูกความโลภครอบงำเสียแล้วจึงไม่ เชื่อได้พากันตัดโค่นต้นไทร ฝ่ายพญานาค ผู้อาศัยอยู่ภายในต้นไทรได้สั่งให้บริวารของตนฆ่าพวก พ่อค้าเหล่านั้นทั้งหมดยกเว้นเพียงพ่อค้าผู้เป็น หัวหน้า

(๓) จอมปลวก โดยพญานาคจะมาบำเพ็ญภาวนาในวันอุโบสถศีลโดยมาในรูปของงู แต่มีหงอนสีแดงซึ่งเป็นลักษณะของสัตว์ทิพย์เช่น กรณิของภริทตนาคราช จัมเปยยนาคราช และสังข ปาล นาคราช เป็นต้น การมาอาศัยจอมปลวกที่อยู่ ไม่ไกลจากแหล่งน้ำ ซึ่งการปฏิบัติธรรมในโลก มนุษย์ จะได้รับผลมากกว่าในดินแดนอื่น ๆ อีกทั้ง เอื้อต่อรูปร่างของพญานาคที่สามารถขดตัวรอบ จอมปลวก ได้ไม่ลำบาก

(๔) บ่อน้ำ พบว่าบ่อน้ำเป็นที่อยู่อาศัยของพญานาค เช่น ในขุททปทานชาดกที่กล่าวถึง พ่อค้าที่ไปค้าขายต่างเมือง พอถึงถิ่นทุรกันดารได้เห็นบ่อน้ำแห่งจึงพากันขุดจนได้พบกับ ทรัพย์สินมากมาย และได้ขุดให้ลึกลงไปอีก ทำให้ก้อนดินและเศษฝุ่นตกลงไปสู่ที่อยู่ของ พญานาคในบ่อน้ำนั้น ทำให้พญานาคโกรธและพ่นลมในจมูกพ่นออกมา จนพ่อค้าทั้งหมด เสียชีวิตเหลือแต่พ่อค้าผู้เป็น หัวหน้าเท่านั้น

^{๓๙} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๕๑/๘๑.

(๕) ภูเขา ในนาศุตรกล่าวว่า “พญานาคทั้งหลายได้อาศัยภูเขาชื่อว่าหิมวันต์ใน เบื้องต้น เมื่อเติบโตใหญ่จะย้ายไปอยู่ ณ สถานที่อื่น ๆ ตามลำดับ มีบึงน้อยใหญ่แล้วลงสู่ มหาสมุทรในที่สุด”^{๔๐} ในภุริทัตชาดกได้กล่าวว่า “นาคชื่อว่ากัมพลอัสตร ผู้เป็นฝ่ายแห่งมารดาของเรา นาคผู้อยู่ ณ เเชิงเขา สีนรุและนาคเหล่านั้นจงลุกขึ้นเถิด”^{๔๑} ในทัตทราชาดกกล่าวถึงทัตทรนาคและบริวารอาศัยอยู่ที่เชิงเขาทัตทระ

๒.๑.๙ นาคที่ปรากฏในงานวรรณกรรม

๑. นาคที่ปรากฏในวรรณกรรมทางศาสนา จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์บ่งชี้ให้ทราบว่ามีมนุษย์เราเริ่มมีการนับถือบูชางูมาตั้งแต่เมื่อครั้งที่มนุษย์ยังไม่มีอักษรใช้ หลักฐานเหล่านั้นปรากฏให้เห็นได้จากภาพเขียนรูปงูในยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่ยังคงหลงเหลือให้พบเห็นในปัจจุบัน ต่อมาเมื่อมนุษย์มีพัฒนาการทางภาษา เริ่มมีการประดิษฐ์ตัวอักษร การบันทึกทางประวัติศาสตร์จึงเริ่มต้นขึ้น อย่างไรก็ตามพบว่ารูปงูยังคงปรากฏตัวอยู่ตามภาพจารึกต่างๆ ในหลายวัฒนธรรม กระทั่งเมื่อมนุษย์ได้สร้างกรอบจริยธรรมทางศาสนาในยุคต่อมาและ งูยังคงเป็นสัตว์ที่ได้รับความสำคัญมีบทบาทที่เชื่อมโยงกับความเชื่อในหลายศาสนา สัตว์หลายชนิดซึ่งมีที่มาจากงูได้รับการปรับแต่งและสร้างความพิสดารขึ้นจากจินตนาการของมนุษย์ที่เสริมเพิ่มลงไปดังที่ปรากฏในงานวรรณกรรมทางศาสนาหลายเรื่องที่ได้ถูกบันทึกไว้หรือเรื่องที่เล่าต่อสืบกันมาไม่ว่าจะเป็นเทพปกรณัมของกรีก, คัมภีร์ปุราณะของพราหมณ์-ฮินดู, พระไตรปิฎก พระสูตรต่างๆ ในพระพุทธศาสนา เป็นต้น ทั้งนี้เนื้อหาในวรรณกรรมของแต่ละศาสนาที่มีความเกี่ยวข้องกับงูและนาคนั้นมีความแตกต่างกันอยู่มาก แต่เมื่อถูกนำไปใช้และดัดแปลงผสมผสานกับคติความเชื่ออื่นโดยผู้คนในแต่ละชนชาติ ทำให้งูและนาคในศาสนาต่างๆ มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่ดังเช่นที่พบว่านาคของไทยมีเรื่องราวที่ผสมปนเปกันอยู่ระหว่างนาคในพุทธศาสนา นาคในศาสนาพราหมณ์ และคติ ความเชื่อเรื่องนาคดั้งเดิมของคนในท้องถิ่นจนไม่อาจสามารถแยกแยะออกจากกันได้ แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่าการบันทึกคติความเชื่อทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับงูและนาคผ่านวรรณกรรมทางศาสนาที่ได้แยกแยะออกจากกันไว้ ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ได้รวบรวมวรรณกรรมทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับนาคจากศาสนาสำคัญสองศาสนา คือ พุทธ และพราหมณ์-ฮินดู โดยได้หยิบยกเนื้อหาทางวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องมา ดังนี้

๑.๑ พญานาคในศาสนาพราหมณ์ฮินดู

ชาวอินเดียที่นับถือศาสนาพราหมณ์ฮินดูเรียกงูเห่าว่า “นาคา” หรือ “นาค” มีการนับถือบูชางูมานับพันปี ก่อนสมัยพุทธกาล ปัจจุบันก็ยังนับถือกันอยู่เป็นประเพณีที่สืบทอดมาแต่โบราณเรียกว่าพิธีนี้ว่า “นครปัญจมี” โดยมีการเลี้ยงงูเห่าในเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี และในเดือนกรกฎาคม

^{๔๐} สัมมา.อ. (ไทย) ๕/๑/๑๘๔.

^{๔๑} ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๔/๓/๓๙.

มีพิธี “นาควิธาน ๑” โดยจะแต่งเครื่องบูชามีขนมของกินและดอกไม้ธูปเทียนกระท ากการบูชา “พญาเศษนาคราช” โดยพราหมณ์เจ้าพิธีจะเขียนรูปพญาเศษนาคราชมี่ ๘ หาง เมื่อบูชาจะต้องปิด ประตุพระราชวังและประตูบ้านเรือนทุกแห่ง วันประกอบพิธีถือเอาวันขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๙ หรือเดือน กรกฎาคม การบูชานี้จะมีผลท ำให้ปลอดภัยจากพวงงูทั้งหลาย เพราะพญาเศษนาคราชถือว่าเป็นใหญ่เหนือทุกชนิด^{๔๒}

วรรณกรรมซึ่งเป็นหัวใจของปรัชญาศาสนาพราหมณ์ฮินดู ที่กล่าวถึงนาคในพระเวทอิติ หาส มีเนื้อหาเรื่องราวที่สำคัญเกี่ยวกับ มหาเทพ ๒ เรื่อง คือ รามเกียรติ์ และมหาภารตะ ซึ่งมีการกล่าวถึงพญานาคอยู่หลายตอน ในเรื่องรามเกียรติ์ หรือ รามยณะ ซึ่งเป็นปางอวตารองค์ที่ 7 ของพระนารายณ์เพื่อปราบยุคเข็ญ ที่มีชื่อว่า รามาวตาร มีตัวละครเอกของเรื่องแบ่งเป็น ๓ ส่วน คือ^{๔๓}

๑) มนุษย์ ประกอบด้วย พระราม (พระนารายณ์), พระลักษมณ์ (พญานันตนาคราช), นางสีดา (พระแม่ลักษมี) และท้าวมาลีวราช (พระพรหม)

๒) ฝ่ายยักษ์ ประกอบด้วย ทศกัณฐ์, กุมภกรรณ, พิเภก, อินทรชิต,นางสำนักรา, วิรุณจำบัง, นางเบญกาย, ไมยราพณ์, นนทก(นนทก), สุพรรณมัจฉา, มลโฑ

๓) ฝ่ายวานร ประกอบด้วย พาลี, สุกรีพ, หนุมาน, (พระศิวะ, นิลพัท, องค์ด)มัจฉานุ และ อสุรพัต

เรื่องราวของพญานาคได้ถูกสร้างให้มีบทบาทส าคัญในเนื้อหาตามส่วนต่างๆ ของรามเกียรติ์หลายตอนด้วยกัน แต่ที่เราคุ้นเคยกันมากคือในเรื่องของพญาครุฑกับพญานาค ที่ถือได้ ว่าเป็นเทพทั้งคู่มีเนื้อเรื่องย่อ ดังนี้

“...ท้าวทศยป มีมเหสี ๒ องค์ เป็นพี่น้องกัน พี่นามว่านางวินตามีบุตรนามว่า พระยาครุฑ ส่วนน้องนามว่า นางกัณกร มีบุตรนามว่า ท้าววาสกรี หรือพระยานาคมเหสีทั้งสองมีเรื่องทะเลาะเบาะ แว้งกันตลอด ส่วนท้าวทศยปโปรดนางวินตามากกว่า ทำให้นางกัณกรเกิดความอิจฉาริษยา จึงคิด อุบายทลายปัญหานางวินตาซึ่งหากตอบผิด นางวินตาต้องยอมเป็นทาสรับใช้นางกัณกร ท้าวทศยปเกิด ความลำเอียงจึงบอกคำตอบแก่นางวินตาเมื่อนางกัณกรทราบจึงเสียใจมากท้าววาสกรีเมื่อทราบเรื่อง จึงอาสาช่วยแก้ไขคำตอบให้ผิดเพี้ยนจากความเป็นจริงเพื่อไม่ให้มารดาตนต้องพ่ายแพ้ เมื่อนางวินตา พ่ายแพ้ต่อคำตอบเท็จ ท้าวทศยปขอร้องให้นางกัณกรยกเลิกข้อตกลงนางกัณกรตกลงโดยมีเงื่อนไขว่า ต้องนำน้ำอมฤตมาให้แก่นาง พระยาครุฑเมื่อทราบเรื่องเข้าจึงอาสาช่วยนางวินตาไปนำน้ำอมฤตจาก

^{๔๒} สมบัติ พลายน้อย (ส.พลายน้อย (นามแฝง), สัตว์หิมพานต์, (กรุงเทพฯ : พิมพ์คำ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒๘-๑๒๙.

^{๔๓} ทวีศักดิ์ กาญจนสุวรรณ, ปรีชา และมนตรา ตามรอยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในอารยธรรมเขมร, (กรุงเทพฯ : ศินารา, ๒๕๕๑), หน้า ๖๗.

พระศิวะ ณ เขาไกรลาสมาให้ โดยพระยาครุฑได้ลักลอบเข้าไปเพื่อแย่งชิงน้ำอมฤตจากเทวบุตรผู้ดูแลรักษา พระศิวะทราบจึงให้พระนารายณ์ไปปราบ แต่ไม่มีใครสามารถเอาชนะกันได้เนื่องจากพระยาครุฑได้รับพรจากพระศิวะ ให้เป็นผู้มีฤทธิ์เสมอพระนารายณ์ เมื่อพระนารายณ์ทราบความเป็นมาจึงมอบน้ำอมฤตให้พระยาครุฑ โดยมีข้อแม้ว่าหากพระองค์ทรงบรรทมให้พระยาครุฑอยู่สูงกว่าได้หากพระองค์ทรงประทับยืนให้พระยาครุฑอยู่ต่ำกว่า เพื่อพาหนะของพระองค์ได้ และให้นำน้ำอมฤตทิ้งลงต่อหน้าท้าววาสกรี เพื่อคืนอิสรภาพแก่มารดา เมื่อพระยาครุฑพบท้าววาสกรีจึงข้างหม้อน้ำอมฤตลงกระจายอยู่บนพื้นหญ้า ท้าววาสกรีจึงรีบไปเสียน้ำอมฤตทันที ทำให้ลิ้นท้าววาสกรีโดนหญ้าบาดแยกเป็นสองแฉกไม่สามารถดื่มน้ำอมฤตได้ จึงทำให้ท้าววาสกรีจองเวรพระยาครุฑตั้งแต่นั้นมา... ..ในคราหนึ่งพระอินทร์ให้พรแก่พระยาครุฑ ให้สามารถจับนาคเป็นอาหารได้ท้าววาสกรีจึงท ำข้อตกลงกับพระยาครุฑจะส่งนาคไปให้กินคราวละตัวที่ริมหาดทุกวัน เมื่อวิหยาธรมีพุตวานนทราบจึงปลอมตัวเป็นนาค และแสดงธรรมให้พระยาครุฑได้เห็นบาปบุญคุณโทษ จากการจองเวรซึ่งกันและกัน และขอให้พระยาครุฑเลิกกินนาคเป็นอาหาร พระยาครุฑรับปากและขอน้ำอมฤตจากพระนารายณ์เพื่อชุบชีวิตของกระดูกนาคที่เป็นอาหารให้มีชีวิตขึ้นมาอีกครั้ง...”^{๔๔}

๑.๒ พญานาคในพุทธศาสนา

พระไตรปิฎกคัมภีร์ในศาสนาพุทธ ได้กล่าวถึงเรื่องของพญานาคไว้มากมายหลายแห่งด้วยกัน พญานาคหรือนาคราช หมายถึง ผู้มีกายทิพย์ชนิดหนึ่ง ถูกจัดเข้าในเดรัจฉานภูมิ นาคเป็นสัตว์ที่เป็นทิพย์ เป็นราชาแห่งงู ประดุจราชาแห่งมนุษย์ ในพระสูตรและอรรถกถา สุตตันตปิฎกสังยุตตนิกาย ชันธวรรค นาคสังยุต กล่าวถึงพญานาคว่ามีลักษณะการถือกำเนิดอยู่ ๔ จา พวก คือ

- ๑) เกิดในฟองไข่ เรียกว่า อณฑชะ
- ๒) เกิดในครรภ์ เรียกว่า ชลาพุชะ
- ๓) เกิดในสิ่งที่ไม่สะอาดหมักหมม ในเหงื่อโคล เรียกว่า สังเสทชะ
- ๔) เกิดแล้วโตทันที เรียกว่า โอปปาติกะ

พญานาคที่เป็นใหญ่กว่านาคทั้งปวงคือ ท้าววิรูปักษ์ซึ่งเป็นหนึ่งในสี่มหาราชที่ปกครองสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา โดยท้าววิรูปักษ์จะปกครองอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของภูเขาสุเมรุณาคมีที่อยู่อาศัยแตกต่างกันไป ในอรรถกถาบันทึกไว้ว่า พญานาคบางจำพวกก็อาศัยอยู่ใต้ทะเลใหญ่ เช่น วรุณนาคราช ที่เคยประโคมดนตรีถวายพระพุทธเจ้าและพระสาวก มีความเป็นอยู่อย่างสุขสบายในพิภพใต้ทะเลที่กว้างใหญ่ถึง ๕๐๐ โยชน์และเสวยทิพย์สมบัติดุจดังท้าวสักกะเทวราชพญานาคบางพวกชอบอาศัยอยู่ในแม่น้ำ เช่น กาฬนาคราชที่อาศัยอยู่ใต้แม่น้ำเนรัญชรา จะตื่นขึ้นครั้งหนึ่งในวันที่พระโพธิสัตว์ลอยถาดทองในแม่น้ำเนรัญชรา ก่อนจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าชนิดและฤทธิ์ของ

^{๔๔} ทวีศักดิ์ กาญจนสุวรรณ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

พญานาค ในคัมภีร์ ปรมัตถโชติกะมหोทธิธรรมมัตถสังคหฎีกาปริเฉทที่ ๕ ได้จำแนกชนิดของพญานาคไว้ถึง ๑,๐๒๔ ชนิด^{๔๕}

สรุปได้ว่าพญานาค (Nāga) เป็นสัตว์ในตำนานที่มีความสำคัญทั้งในพระพุทธศาสนาและความเชื่อของชาวไทย-ลาว โดยเฉพาะในภาคอีสาน พญานาคในพุทธศาสนานั้นมิใช่เพียงสัตว์วรรณคดีแต่มีบทบาทสำคัญทางธรรมะ จริยธรรม และพิธีกรรม ปรากฏในพุทธประวัติ พญานาคชื่อ มุจลินท์ ปรากฏตอนพระพุทธเจ้าเสด็จประทับหลังตรัสรู้ใหม่ ๆ พญานาคมุจลินท์ได้เลื้อยพันรอบพระวรกาย และแผ่พังพานเพื่อปกป้องพระพุทธองค์จากฝนเจ็ดวันเจ็ดคืน สัญลักษณ์ของผู้ปกป้องรักษาพระธรรม พญานาคได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนา และปรารถนาจะบวชเป็นภิกษุ แต่เนื่องจากเป็นสัตว์อมนุษย์ จึงไม่สามารถบวชได้ พระพุทธเจ้าจึงอนุญาตให้ใช้คำว่า "นาค" แทน "ผู้จะบวช" เป็นเกียรติ สื่อถึงพลังแห่งศรัทธาและการปกป้อง พญานาคมักถูกใช้เป็น *สัญลักษณ์หน้าวัด* หรือทางขึ้นบันไดอุโบสถ เพื่อปกป้องพระพุทธศาสนา เชื่อกันว่าพญานาคเป็นผู้ดูแลน้ำและความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งสอดคล้องกับคำสอนเรื่องปัจจัยสี่ และความเพียร คติความเชื่อพญานาคในสังคมไทย พญานาคมีความสัมพันธ์กับแม่น้ำโขง, คำชะโนด, ประเพณีบั้งไฟ, พิธีบวชนาค มีความเชื่อว่าพญานาคสามารถอำนวยการ โชคลาภ และปกป้องจากภัยอันตราย พญานาคมักเป็นตัวแทนของ "การเปลี่ยนแปลง" และ "การก้าวสู่ความดี" เช่น การบวชเปลี่ยนจากคฤหัสถ์เป็นสมณะ

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับหลักพุทธศิลป์

หลักพุทธศิลป์คือแนวคิดและการปฏิบัติที่สะท้อนถึงหลักธรรมทางศาสนาพุทธ โดยมุ่งเน้นการแสดงออกทางศิลปะที่มีความงามและความลึกซึ้งในด้านจิตวิญญาณ ซึ่งสามารถสื่อถึงความรู้สึกเกี่ยวกับการหลุดพ้นจากทุกข์และการบรรลุถึงความสุขนิรันดร์หรือ "นิพพาน" การออกแบบและสร้างสรรค์งานศิลปะที่ยึดหลักพุทธศิลป์จะมีลักษณะแนวคิด ดังนี้

๒.๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับหลักพุทธศิลป์

พุทธศิลป์เป็นศิลปะที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เกิดขึ้นเพื่อส่งเสริมเผยแพร่พระพุทธศาสนาและการปฏิบัติตามหลักธรรม โดยมุ่งเน้นความงามที่แฝงไว้ด้วยปรัชญาธรรมทางวัตถุ สร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา พุทธศิลป์มีคุณค่าในสังคมไทยเป็นอย่างมาก ซึ่งบทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอพุทธศิลป์ใน ๒ มิติ คือ จุดกำเนิดของพุทธศิลป์ และคุณค่าของพุทธศิลป์ในสังคมไทย พบว่า พุทธศิลป์มีจุดกำเนิดมาจากพุทธเจดีย์ ๔ ประเภท อันเป็นมูลเหตุแห่งเจดีย์ทั้งหลาย

^{๔๕} สมบัติ พลายน้อย (ส.พลายน้อย (นามแฝง), *สัตว์หิมพานต์*, (กรุงเทพฯ : พิมพ์คำ, ๒๕๕๔), หน้า

เป็นสิ่งเคารพบูชาของพุทธศาสนิกชน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างงานพุทธศิลป์ โดยเกิดจากความเคารพศรัทธาต่อพระพุทธเจ้า มิติของคุณค่านั้นพบว่า พุทธศิลป์มีคุณค่าในแง่ของ

๑. คุณค่าทางจิตใจ พุทธศิลป์ล้วนแฝงไปด้วยคติธรรมและหลักคำสอน จึงมีคุณค่าในการเสริมสร้างจิตใจให้สงบ ร่มเย็น มีความสุข

๒. คุณค่าทางเศรษฐกิจ เพราะพุทธศิลป์เป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศไทย

๓. คุณค่าทางสังคม พุทธศิลป์เป็นสัญลักษณ์ของความสามัคคีและความปรองดองของคนในสังคม

๔. คุณค่าทางวัฒนธรรมประเพณี พุทธศิลป์เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติไทย ซึ่งพุทธศิลป์ทั้ง ๒ มิติดังกล่าว ส่งผลต่อความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนไทย และให้ความรู้ทางด้านวิชาการต่าง ๆ อย่างหาค่ามิได้

๒.๒.๒ จุดกำเนิดของพุทธศิลปะ

จุดกำเนิดของงานพุทธศิลป์ เชื่อว่ามีจุดกำเนิดมาแล้วตั้งแต่สมัยพุทธกาล อย่างน้อยก็การสร้างสถูป ที่น่าจะมีการก่อสร้างมาแล้ว อาทิ ในมหาปรินิพพานสูตร ได้กล่าวว่า พระอานนทเถระได้ทูลถามพระพุทธเจ้าก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า จะให้จัดการพระสรีรางคารของพระองค์อย่างไร พระพุทธองค์ทรงตรัสว่าให้จัดการดั่งเช่นพระศพของพระมหากัจฉพราหมณ์ โดยทั่วไป คือให้ประชุมเพลิงและบรรจุ (เข้าธูลี) พระอังคารไว้ในพระสถูป ที่ตั้ง ณ ทางแพร่ง หรือทางหลักของการสัญจรไปมา^{๔๖} ส่วนในพาหิยสูตร ได้กล่าวว่า ท่านพาหิยะทวารุจิระกุลบุตร ได้ถูกแม่โคลูกอ่อนขวิดเสียชีวิต พระพุทธเจ้ากลับจากเสด็จบิณฑบาตในพระนครสาวัตถี ได้ตรัสให้ภิกษุทั้งหลายช่วยกันจับสรีระของท่านยกขึ้นวางบนเตียง แล้วนำไปเผา แล้วให้ทำสถูปไว้^{๔๗}

จุดกำเนิดของพุทธศิลปะ เกิดขึ้นหลังจากพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว โดยเริ่ม จากการสร้างพระสถูป เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและเป็นที่สักการบูชาของพุทธบริษัทผู้มาจากทิศทั้งปวง จึงเกิดเป็น พระธาตุเจดีย์ ต่อมาเมื่อพุทธบริษัทต้องการใกล้ชิดพระพุทธองค์โดยจาริกไปยังสังเวชนียสถานทั้ง ๔ เพื่อน้อมรำลึกถึงพระองค์จึงเกิดเป็น บริโกศเจดีย์ และเมื่อพุทธบริษัทอยู่ห่างไกลพระธาตุเจดีย์และบริโกศเจดีย์ จะไปทำการสักการบูชาได้ยาก จึงสร้างเจดีย์สถานเป็นที่บูชาขึ้นบ้าง และเขียนพระธรรมลงเป็นตัวอักษร ประดิษฐานไว้เป็นที่บูชา จึงเกิดเป็น ธรรมเจดีย์ ต่อมาได้สร้างเจดีย์ (สิ่งเคารพบูชา) อื่นๆขึ้นมีเจตนาคือต่อ พระพุทธเจ้า อันได้แก่พระพุทธรูป เป็นต้น จึงเกิดเป็น อุเทสิกเจดีย์ ซึ่งสิ่งเคารพบูชาทั้ง ๔ รวมเรียกว่า พุทธเจดีย์ อันเป็นมูลเหตุแห่งเจดีย์ ดังนั้น พุทธศิลป์ น่าจะสร้างขึ้นอย่างต่อเนื่อง และมีวิวัฒนาการของงานพุทธศิลป์ขับเคลื่อนแพร่หลายไปอย่าง

^{๔๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๒-๑๖๒/๑๖๖-๑๓๖.

^{๔๗} ชุ.อ. (ไทย) ๒๕/๑๐/๑๘๓-๑๘๗.

รวดเร็ว มีทั้งความงดงาม มีสุนทรีย์ สื่อความหมาย ช่วยถ่ายทอดหลักจริยศาสตร์ได้อย่างลึกซึ้ง ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสื่อธรรมะที่สำคัญที่ใช้สอนจริยธรรมให้กับผู้คนได้ดี พุทธศิลปะมีส่วนสำคัญในการช่วยสืบสานพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองขึ้น มาได้จนถึงในปัจจุบัน

๒.๒.๓ คุณค่าของพุทธศิลป์ในสังคมไทย

เนื่องจากการงานพุทธศิลป์เป็นสิ่งแวดล้อมที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาโดยตลอด ทำให้มีวิวัฒนาการและการขับเคลื่อนไปอย่างรวดเร็ว นอกจากจะมีคุณค่า ในด้านความสวยงามของรูปแบบ และคุณค่าด้านเนื้อหาเรื่องราวซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสื่อธรรมะที่สำคัญที่ใช้สอนคุณธรรมจริยธรรมให้กับผู้คนได้เป็นอย่างดี ก็ยังมีคุณค่าในด้านอื่นอีก ได้แก่คุณค่าทางจิตใจ งานพุทธศิลป์ก่อให้เกิดผลอันเป็นคุณค่าทางจิตใจ ให้เกิดความเกษมเบิกบาน มีความสุขสงบ โปร่งเบา ร่มเย็นในจิตใจ งานพุทธศิลปะหลายชิ้นล้วนแล้วถ่ายทอดความจริงเรื่องราวต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม หลักศีลธรรม ความดีงาม เสริมสร้างเพื่อสื่อให้ผู้สัมผัสได้เข้าถึงสัจธรรมแห่งชีวิต ไม่ว่าจะเป็นกฎของธรรมชาติ ความไม่เที่ยง การพลัดพราก ที่มนุษย์ทุกคนต้องประสบ แม้กระนั้น พุทธศิลป์ยังถ่ายทอดความเมตตากรุณา ปลูกประโลมให้ผู้ทุกข์คลายเบาบางลง แม้กาลเวลาจะไม่ทำให้พุทธศิลป์คลายมนต์ขลังลงได้อาติ พระพุทธชินราช แม้ผ่านกาลเวลามานานแล้ว แต่ความงดงามยังฉาย แสงความเมตตา กรุณาไม่เปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ยังพบว่า พระพุทธรูปเป็นศูนย์รวมจิตใจ และเป็นที่พึ่งของประชาชน พุทธศาสนิกชน ทั้งในแง่ของรูปเคารพแทนพระศาสดา การได้ทัศนาศาทำให้ระลึกถึงองค์คุณของพระบรมศาสดาผ่านพุทธลักษณะ คือ พระปัญญาธิคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ อีกนัยหนึ่งคติการบนบานของรากเหง้าเดิมที่ผู้คนแถบเอเชียอาคเนย์นับถือผีบรรพบุรุษ นิยมการอ่อนวอนสิ่งลี้ลับ ส่งผลมายังพระพุทธศาสนาในแบบผสมผสาน กล่าวคือเปลี่ยนจากวิงวอน บนบานผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ก็เปลี่ยนเป็นการขอพรจากพระพุทธรูปแทนคติเดิม คุณค่าทางเศรษฐกิจ พุทธศิลป์ที่ทรงคุณค่าและอิทธิพลต่อประชาชน ชุมชน สังคมและประเทศชาติ โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ รายได้ของชุมชนโดยรอบที่พระพุทธรูปสำคัญประดิษฐานอยู่จะเกิดจากการท่องเที่ยว ส่งผลถึงการจ้างงาน การพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น พระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ซึ่งมีการจัดงานบูชารอยพระพุทธบาท และตักบาตร

๒.๒.๔ แนวคิดและการปฏิบัติที่สะท้อนถึงหลักธรรมทางศาสนาพุทธ

หลักพุทธศิลป์คือแนวคิดและการปฏิบัติที่สะท้อนถึงหลักธรรมทางศาสนาพุทธ โดยมุ่งเน้นการแสดงออกทางศิลปะที่มีความงามและความลึกซึ้งในด้านจิตวิญญาณ ซึ่งสามารถสื่อถึงความรู้สึกเกี่ยวกับการหลุดพ้นจากทุกข์และการบรรลุถึงความสุขนิรันดร์หรือ "นิพพาน" การออกแบบและสร้างสรรค์งานศิลปะที่ยึดหลักพุทธศิลป์จะมีลักษณะดังนี้:

๑. สัญลักษณ์และความหมาย การใช้สัญลักษณ์: งานศิลปะพุทธมักจะมีการใช้สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น ลายดอกบัว (สัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์), พระพุทธรูป

, ลัทธิธรรมจักร (จักรที่แสดงถึงการหมุนเวียนของธรรม) หรือรูปพญานาค (สัญลักษณ์ของการคุ้มครอง)
สื่อสารหลักธรรม: ศิลปะพุทธสามารถสื่อถึงหลักธรรมของพระพุทธศาสนา เช่น การไม่ยึดมั่นในสิ่งที่ไม่เที่ยง การปล่อยวาง และการมีสติในทุกการกระทำ

๒. ความงามในความเรียบง่าย พุทธศิลป์มักจะเน้นความเรียบง่ายและสมดุลง่าย โดยไม่เน้นความซับซ้อนหรือความโอ้อวดเกินไป แนวคิดนี้สะท้อนถึงการปล่อยวางและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติในความสงบ ในการออกแบบพระพุทธรูป ศิลปะพุทธมักจะใช้เส้นสายที่เรียบง่ายแต่งดงาม เพื่อสื่อถึงความสงบและความเที่ยงตรง

๓. ความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ศิลปะพุทธมักมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับธรรมชาติ เช่น การใช้สีที่สะท้อนถึงธรรมชาติ หรือการสร้างสรรคงานที่มีความรู้สึกถึงการเชื่อมโยงกับธรรมชาติ และจักรวาล การจัดองค์ประกอบในงานศิลปะมักสะท้อนถึงความกลมกลืนและสมดุลในจักรวาล ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของพุทธศาสนาเกี่ยวกับการหาความสมดุลในชีวิต

๔. การมีจิตสำนึกในศีลธรรม พุทธศิลป์ไม่เพียงแต่สะท้อนความงามทางสายตา แต่ยังมีบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรมและศีลธรรม เช่น การให้ความเคารพในศีล การทำบุญ และการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า งานศิลปะพุทธมักจะถูกออกแบบโดยมีจิตสำนึกในการสร้างคุณค่าทางจิตใจและส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนในด้านจิตวิญญาณ

๕. การใช้วัสดุและเทคนิคแบบดั้งเดิม หลักพุทธศิลป์มักจะคำนึงถึงการใช้วัสดุที่เรียบง่ายและทนทาน เช่น หิน อิฐ ทองคำ และไม้ ซึ่งทุกวัสดุที่เลือกใช้จะมีความหมายและสื่อถึงธรรมชาติดั้งเดิมและความศักดิ์สิทธิ์ การใช้เทคนิคที่คำนึงถึงความละเอียดอ่อน เช่น การแกะสลักหินหรือการวาดภาพในลักษณะที่สะท้อนถึงความสงบและสมดุล

๖. ความหมายของการหลุดพ้น ศิลปะพุทธสามารถสะท้อนถึงกระบวนการของการบรรลุนิพพาน หรือการหลุดพ้นจากทุกข์ ความทุกข์ในพุทธศิลป์มักจะถูกนำเสนอในลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงการต่อสู้กับอุปสรรคและการพัฒนาไปสู่ความสงบทางจิตวิญญาณ

๗. การสะท้อนความเป็นสากล พุทธศิลป์ไม่ได้จำกัดอยู่แค่ในประเทศไทย แต่เป็นสากลสามารถปรากฏในหลายประเทศที่มีพระพุทธศาสนา เช่น ศิลปะของประเทศศรีลังกา พม่า เนปาล และทิเบต ซึ่งมักจะมีความคล้ายคลึงกันในเรื่องของการสะท้อนหลักธรรมและจิตวิญญาณ

สรุปได้ว่าพุทธศิลป์คือการสร้างสรรค์งานศิลปะที่มีคุณค่าทางจิตวิญญาณ โดยการออกแบบไม่เพียงแต่เน้นความงามทางสายตา แต่ยังสะท้อนถึงหลักธรรมและความเชื่อในพุทธศาสนา งานศิลปะพุทธจึงมักมีความเรียบง่าย สงบ และสมดุล และยังมีความสำคัญในการเสริมสร้างจิตสำนึกทางศีลธรรมและการหลุดพ้นจากทุกข์ในชีวิต พุทธศิลป์คือการสร้างสรรค์งานศิลปะที่มีคุณค่าทางจิตวิญญาณ โดยไม่เพียงแต่แสดงความงามทางรูปธรรม แต่ยังสื่อถึงหลักธรรมคำสอนและความจริงสูงสุดในพระพุทธศาสนา

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

แนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation) กระบวนการที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีบทบาทหรือมีอิทธิพลในกิจกรรมหรือการตัดสินใจต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับตนเองหรือชุมชนโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความร่วมมือ ความโปร่งใส และความรับผิดชอบร่วมกัน

๒.๓.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมนี้เกิดได้ในหลายลักษณะ หลายรูปแบบ หลายวิธีการ หลายกิจกรรม และหลายวัตถุประสงค์ความแตกต่างเช่นนี้มีผลให้ไม่สามารถนิยามความหมายของการมีส่วนร่วมได้อย่างครอบคลุมครบถ้วนและเป็นที่ยอมรับทั่วไป นอกจากนี้ข้อบ่งชี้เนื้อหาของสาระของการมีส่วนร่วมยังมิได้กระจ่างชัดอีกด้วย อย่างไรก็ตามนักวิชาการหลายท่านได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ การมีส่วนร่วมไว้ว่า คือ การแบ่งอำนาจในการ กำหนดนโยบายและตัดสินใจในการกำหนดหรือจัดสรรทรัพยากร ซึ่งจะไม่สามารถทำได้โดยขาดความ เข้าใจร่วมกันได้จึงสำคัญและการประสานงานกัน โดยการร่วมมือกันของบุคคลส่วนใหญ่ที่แสดงออก โดยผ่านกลุ่มตัวแทนในการกำหนด และหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันซึ่งจะทำให้บุคคลและกลุ่มบุคคลสามารถตัดสินใจในสิ่งที่กระทบต่อชีวิตเขา โดยเฉพาะผลประโยชน์ที่เขาควรได้รับจาก บริการต่างๆ^{๔๘}

การมีส่วนร่วมโดย ทั่วไปแล้ว หมายถึง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ แต่ก็ไม่หมายความว่า จะเป็นการตัดสินใจแต่เพียงอย่างเดียว ยังใช้การตัดสินใจควบคู่ไปกับการดำเนินงานด้วย และการตัดสินใจยังมีความเกี่ยวข้องกับประชาชนใน เรื่องผลประโยชน์และการประเมินผลในกิจกรรมพัฒนา ด้วย ซึ่งจะเห็นว่า การตัดสินใจนั้นเกี่ยวข้อง เกือบโดยตรงกับการดำเนินงาน ทั้งยังเกี่ยวข้องกับ ผลประโยชน์และ การประเมินผลด้วยเหมือนกัน กล่าวคือ ผลประโยชน์นั้นเป็นผลมาจากการดำเนินงานและ ผลประโยชน์ก็จะมาเป็นตัวกำหนดใหญ่มี การประเมินผล ซึ่งต่างก็ได้รับผลมาจาก ขั้นตอนการตัดสินใจแล้วทั้งสิ้นนั่นเอง นอกจากนี้ก็มีผล สะท้อนกลับจากการประเมินผล และการดำเนินงานกลับไปสู่การตัดสินใจอีกด้วย^{๔๙}ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การที่บุคคลกลุ่ม คน ประชาชนหรือองค์กรได้ร่วมพิจารณาแก้ไขปัญหาอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน โดยร่วมกันวางแผนโครงการร่วมกันปฏิบัติงาน ประเมินผลงาน พิจารณาตัดสินใจและร่วมกัน รับผิดชอบด้วยความสมัครใจ เพื่อให้เกิดการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้การเปลี่ยนแปลงในแนวนโยบาย

^{๔๘} Delen, Corazan Alma G , **People Participation**, (Philippine Encyclopedia of Social Works, 1977), PP. 230 – 236.

^{๔๙} Cohen, J.L. &Arato, A, **Civil Society and political theory**, (M.I.T.Press, U.S.A,1997), P. 7-9.

ให้บรรลุวัตถุประสงค์ภายใต้การกำหนดและดำเนินการของประชาชนเอง^{๕๐}การมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเปิดโอกาสให้ ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มการพิจารณาตัดสินใจ การร่วมกันปฏิบัติและร่วมกันรับผิดชอบใน เรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชน^{๕๑}การมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล กลุ่ม หรือชุมชนมีความเห็นพ้องต้องกันในเรื่องที่มีผลกระทบใดๆ ต้องการดำเนินการของตนเอง แล้ว มีการแสดงให้เห็นถึงความต้องการร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปตามประสงค์ของตน จนมาสู่การ ตัดสินใจกระทำเพื่อให้บรรลุถึงความประสงค์นั้นๆ ซึ่งการกระทำก่อให้เกิดการพัฒนาความรูปร่างและ สติปัญญาอีกทางหนึ่ง^{๕๒}การมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง การที่บุคคลได้ ร่วมในการแสดงความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ร่วมเสียสละเวลาแรงงาน วัสดุ อุปกรณ์เป็น เรื่องของจิตใจ อารมณ์ของบุคคล ในสถานการณ์ที่มีเหตุเร้าใจในการกระทำ เพื่อจะ บรรลุวัตถุประสงค์ที่บุคคลอยากรวมทำกิจกรรมด้วยความสมัครใจ โดยมีการนำทรัพยากรที่มีอยู่มา ใช้ให้เกิดประโยชน์^{๕๓}

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง ประชาชนทั้งที่เป็นบุคคลหรือกลุ่มคน ร่วมมือร่วมรับผิดชอบ และร่วมเสียสละในการกระทำกิจกรรมการต่างๆ เพื่อพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม เช่น ร่วมค้นหาสาเหตุของปัญหา ร่วมหาวิธีเพื่อแก้ไขปัญหาร่วมปฏิบัติงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนด และร่วมในการติดตาม ประเมินผล และบำรุงรักษาสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม

๒.๓.๒ ปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

มีผู้เสนอปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมไว้หลายปัจจัยแตกต่างกันไป ดังนี้

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน พบว่า อายุ เพศ การศึกษา ขนาดของครอบครัว รายได้และระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชนมีความสัมพันธ์อย่างมี นัยสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน^{๕๔}ได้สรุปปัจจัยต่างๆ ที่มีต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนไว้ ๑๑ ประการ ดังนี้

^{๕๐} อเนก เหล่าธรรมทัศน์, “ประชาสังคมพัฒนาการและนโยบายแห่งอนาคต”, วารสารนิเวศวิทยา, (ฉบับที่ ๒๓ ๒๕๔๓), หน้า ๓๔.

^{๕๑} ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, หลักการพัฒนาชุมชนและหลักการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร : ไทยอนุเคราะห์ไทย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕.

^{๕๒} นิพนธ์ ทวีกาญจน์, อยุธยามรดกโลก, (พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์เทียนวัฒนา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐.

^{๕๓} ประสงค์ เอี่ยมอนันต์, “การพัฒนาเขตบริเวณในเขตเมืองเก่า”, เมืองโบราณ, ที่ ๒๑ ฉบับที่ ๑-๔ (มกราคม – ธันวาคม ๒๕๔๓), หน้า ๓๐.

^{๕๔} Kaufman, H.F. Participation Organized Activities in Selected Kentucky Localities, (Agricultural Experiment Station Bulletin, 1949), P. 528.

๑. การปฏิบัติตนให้คล้อยตามความเชื่อพื้นฐาน กล่าวคือ บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะเลือกแบบวิธีการปฏิบัติซึ่งสอดคล้องและคล้ายคลึงกับความเชื่อพื้นฐานของตนเอง

๒. มาตรฐานคุณค่า บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะปฏิบัติในลักษณะที่สอดคล้องกับมาตรฐานคุณค่าของตนเอง

๓. เป้าหมาย บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะส่งเสริมปกป้องและรักษาเป้าหมายของตนเอง

๔. ประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา พฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลบางครั้งมีรากฐานมาจากประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา

๕. ความคาดหวัง บุคคลและกลุ่มบุคคลจะมีความประพฤติตามแบบที่ตนคาดหวังว่า จะต้องประพฤติในสถานการณ์เช่นนั้น ทั้งยังชอบปฏิบัติต่อผู้อื่นในลักษณะที่ตนคาดหวังจากผู้อื่นด้วย

๖. การมองตัวเอง บุคคลและกลุ่มบุคคลมักทำสิ่งต่างๆ ซึ่งคิดว่าตนเองควรกระทำเช่นนั้น

๗. การบีบบังคับ บุคคลและกลุ่มบุคคล มักจะทำสิ่งต่างๆ ด้วยความรูสีกว่าตนเองถูกบีบ บังคับให้ทำ

๘. นิสัยและประเพณี บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่างๆ ซึ่งเรานิสัยชอบกระทำในสถานการณ์นั้น

๙. โอกาส บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบการปฏิบัติของสังคม โดยเฉพาะในทางที่เกี่ยวข้องกับจำนวนและชนิดของโอกาส ซึ่งโครงสร้างของสังคมเอื้ออำนวยให้เข้ามามีส่วนร่วมในการกระทำเช่นนั้น เท่าที่พวกเขาได้รับรู้มา

๑๐. ความสามารถ บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมบางอย่างที่คน เห็นว่าสามารถทำในสิ่งที่ต้องการให้เขาทำในสถานการณ์นั้น

๑๑. การสนับสนุน บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเริ่มปฏิบัติเมื่อเขาารู้สึกว่าเขาได้รับการสนับสนุนที่ดีเพื่อให้การกระทำเช่นนั้น^{๕๕}

โคเฮนและอัฟฮอฟฟ์ (Cohen and Uphoff)^{๕๖} เสนอว่าบุคคล ๔ ฝ่ายที่มีส่วนสำคัญในโครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมชนบท ประกอบด้วย ประชาชนในท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ และบุคคลภายนอก สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นยังมีปัจจัย หลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับการมี

^{๕๕} Reeder, William W, **Some Aspects of the informal Social Participation of Farm Families in New York State Cornell University**, (Unpublished. Ph.D. Dissertation, 1974), PP. 33.

^{๕๖} Cohen, John M. Uphoff, Norman T. “**Rural Development Participation: Concepts and Measures for Project Design Implementation and Evaluation**”, Rural Development Monograph No 2. Rural Development Committee Center for International Studies, (Cornell University, January, 1977), p. 6.

ส่วนร่วม ได้แก่ อายุและเพศ สถานภาพในครอบครัว ระดับการศึกษาสถานภาพทางสังคม อาชีพ รายได้และทรัพย์สิน ระยะเวลาในท้องถิ่นและระยะเวลาที่อยู่ในโครงการ และพื้นที่ดิน ถิ่นครองและ สภาพการทำงาน การมีส่วนร่วมที่เกิดจากแนวคิดสำคัญ ๓ ประการ คือ ๑) ความสนใจและความหวัง กังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคลซึ่ง บังเอิญพ้องต้องกัน กลายเป็น ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม ๒) ความเดือดร้อน และความไม่พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้นผลักดันให้มุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผน และลงมือปฏิบัติทำงานร่วมกัน ๓) การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่ พึงปรารถนาการตัดสินใจร่วมกันนี้ต้องรุนแรงและมากพอที่จะทำให้เกิดความคิดริเริ่มกระทำการที่จะ สนองตอบความเห็นของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น ^{๕๗}ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น ๔ ขั้นตอน ดังนี้ ๑. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา ๒. การมีส่วนร่วมในการวางแผน ดำเนินกิจกรรม ๓. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน ๔. การมีส่วนร่วมในการติดตามและ ประเมินผล^{๕๘}

กล่าวโดยสรุปการมีส่วนร่วมของประชาชนในความหมายกว้างซึ่งมักจะคาบเกี่ยวกับการ พัฒนานั้น ก็คือ การให้โอกาสประชาชนเป็นฝ่ายการตัดสินใจ กำหนดปัญหาความต้องการของตนเอง อย่างแท้จริง เป็นการเสริมพลังอำนาจ ให้แก่ประชาชน/กลุ่ม/องค์กรชุมชนให้สามารถระดมขีด ความสามารถในการจัดการทรัพยากร การตัดสินใจ และควบคุมดูแลกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนมากกว่าที่จะเป็นฝ่ายตั้งรับ สามารถกำหนดการดำรงชีวิตได้ด้วยตนเองให้มีชีวิตที่มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นตาม ความ จำเป็นอย่างมีศักดิ์ศรีและสามารถพัฒนาศักยภาพของประชาชน/ชุมชนในด้านภูมิปัญญา ทักษะ ความรู้ความสามารถ และการจัดการและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกได้และประชาชน จะต้อง เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างมีอิสระการทำงานต้องเน้นในรูปกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่มี วัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมอย่างชัดเจนเนื่องจากพลังกลุ่มจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้งานพัฒนา ต่างๆ บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายได้

๒.๓.๓ การวัดการมีส่วนร่วม

วิธีการวัดมีวิธีการวัดที่สำคัญอยู่ ๓ วิธีคือ

๑. การวัด เป็นการวัดเพื่อเทียบกับเกณฑ์วัดที่เป็นตัวเทียบวัด หรือที่เป็นเกณฑ์มาตรฐาน เช่น กำหนดส่วนสูงมาตรฐานไว้ที่ ๑๖๐ เซนติเมตร จึงจะผ่านเกณฑ์คัดเลือก

๒. การวัดความคืบหน้าหรือดีค่า เป็นการวัดหรือดีค่าเพื่อเทียบกับเป้าหมายของงาน ทั้งหมด หรือคุณค่าความสามารถของบุคคลหรือผลงานในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ๆ มีประโยชน์เพื่อ

^{๕๗} สากล สถิติวิทยานันท์, ภูมิศาสตร์ชนบท, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖๖.

^{๕๘} เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภารการพิมพ์), ฉบับที่ ๓ - ๔ (กรกฎาคม- ธันวาคม ๒๕๒๗), หน้า ๒๗๒.

ปรับปรุงระบบงานหรือคุณค่าของผลงานหรือบุคคล เช่นโครงการรณรงค์ส่งเสริมการขาย ๖ เดือน
ขณะนี้ผ่านมา ๑ เดือนแล้วมีผลงานเป็นจำนวนเท่าใด

๓. การวัดประเมิณผล เป็นการวัดหรือตีค่าเมื่อดำเนินการไปจนครบกำหนดโครงการหรือ
ช่วงเวลาที่กำหนด เช่น กำหนดเป้าหมายว่าสิ้นปีจะได้กำไร ๑๐๐ ล้าน เมื่อสิ้นปีมีผลกำไรเป็นเท่าใด
และจะจัดอันดับความสามารถบรรลุผลของแต่ละฝ่ายหรือ แต่ละหน่วยงานในองค์กรได้อย่างไร

ระดับการวัดการมีส่วนร่วม ร่วมไว้ ๓ ประการ คือ

๑. การกระทำของแต่ละบุคคลมิได้เป็นการกระทำโดยกลุ่ม แต่การแสดงออกของบุคคล
ใน กระบวนการการมีส่วนร่วม นั้น จะแสดงถึงค่านิยม การรับรู้และพฤติกรรมของแต่ละบุคคล
กล่าวคือ กริยาที่ถือว่าการมีส่วนร่วมก็คือกริยาของแต่ละบุคคลที่มีต่อการแสดงผลของการกระทำ
นั้น โดยตรง

๒. ความถี่ของการกระทำซึ่งแสดงออกโดยการมีส่วนร่วมกระทำที่บ่อยครั้งระยะเวลาของ
กิจกรรมที่ยาวนาน หรือมีความผูกพัน และมีแรงจูงใจในการกระทำ

๓. คุณภาพของการเข้าร่วมพิจารณาจากผล และผลกระทบของการกระทำในเบื้องต้น
เช่น ความรับผิดชอบ การตัดสินใจ การเปิดกว้างยอมรับความสามารถ ยอมรับความคิดเห็นและ
มีการ ประเมิณผล^{๕๙}

ดังนั้น จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนผ่านยุคการผลิตสินค้า OTOP ออกจากชุมชน
เพียงด้านเดียว สู่การเพิ่มช่องทางสร้างรายได้ตามความต้องการ (Demand Driven Local
Economy)โดยการขายสินค้าอยู่ในชุมชน ที่มาจากการท่องเที่ยว โดยใช้เสน่ห์ภูมิปัญญา วิถีชีวิต
วัฒนธรรม และความคิดสร้างสรรค์แปลงเป็นรายได้ทั้งนี้ครอบคลุมและลูกหลานยังอยู่ร่วมกัน ไม่ต้อง
แข่งขันนำผลิตภัณฑ์ออกไปขายนอกชุมชน เป็นชุมชนท่องเที่ยวที่เป็นเจ้าบ้านที่ดีชวนกันคิด ชวนกัน
ทำ ผลิตภัณฑ์และบริการ รวมทั้งมีการเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยวระดับชุมชน ที่มีเสน่ห์ดึงดูด และมี
คุณค่าเพียงพอให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมเยือนและ ใช้จ่ายเงินในทุกกิจกรรมของชุมชน ซึ่งรายได้จะ
กระจายอยู่กับคนในชุมชน ทุกคนมีความสุข เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน (Strength
within) และเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างแท้จริง สนับสนุนให้คนในท้องถิ่นลุกขึ้นมาพัฒนา
ชุมชนของตนเองให้เข้มแข็งดังอัตลักษณ์ที่เป็นเอกลักษณ์ชุมชนดั้งเดิมที่เน้นความเรียบง่าย ซึ่งดำเนิน
มาหลายชั่วอายุคน มาสร้างเสน่ห์ให้นักท่องเที่ยวประทับใจ พร้อมมีสินค้าที่เกิดจากภูมิปัญญาของคน
ในชุมชนติดไม้ติดมือกลับบ้านไปด้วย ซึ่งในการดำเนินชีวิตแบบวิถีของชุมชนนั้นต้องเชื่อมโยงกัน
ระหว่าง บ้าน วัด และโรงเรียน เพราะทั้ง ๓ ส่วนจะขาดจากกันไม่ได้บ้านต้องอาศัยวัดในการสืบทอด
ภูมิปัญญา วัฒนธรรมดั้งเดิม และการเรียนรู้โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำเพื่อให้ชนรุ่นหลังได้เรียนรู้สานต่อ

^{๕๙} Kasperson, R.E.&Breitbat,M, Participation Decentralization and Advocacy Planning
Resource No.25, (Association of American Geographers, Washington D.C, 1974), P. 36.

จากบรรพบุรุษ นั่นคือ เยาวชนนักเรียนในโรงเรียนได้เรียนรู้ในภูมิปัญญา และอัตลักษณ์ของชุมชนตนเองที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี

เป้าหมายการพัฒนาประเทศสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน ตามโมเดลพัฒนาประเทศไทย ๔.๐ ขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยปัญญาสร้างความเข้มแข็งจากภายในเพื่อแก้ไขปัญหาปากท้อง และยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ผ่านกลไกภาคประชารัฐ ผลักดันให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น ทำให้ประเทศหลุดพ้นจากการเป็นประเทศที่อยู่ใต้นักบดกรายได้ปานกลาง เป็นประเทศที่พัฒนาแล้วที่มีรายได้สูง และให้คนในชาติมีความพร้อมทั้งกายใจ สติปัญญา ได้รับการพัฒนาให้เป็นคนดี มีคุณธรรม มีจิตสำนึกวัฒนธรรมที่ดีงามและคุณค่าความเป็นไทย มีวินัย มีความรับผิดชอบต่อสังคม เป็นอนาคตชาติที่เข้มแข็ง จึงได้ประกาศใช้แผนแม่บทส่งเสริม คุณธรรม แห่งชาติ ฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๔) อันเป็นแผนส่งเสริมคุณธรรมฉบับแรกของไทย เพื่อขับเคลื่อนให้ “คุณธรรมนำการพัฒนา” โดยมีเป้าหมายพัฒนาชุมชนองค์กร ให้มีคุณธรรมเพื่อก้าวสู่ “สังคมคุณธรรม” ที่เคารพ เทิดทูนจรรีกรักกันใน สถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เป็นชุมชนที่มีลักษณะของการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พุทธศักราช ๒๔๕๗ และแก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ ๑๒ หรือเป็นชุมชนที่อยู่ร่วมกันโดย ธรรมชาติหรือตามความสนใจ เพื่อทำกิจกรรมร่วมกันโดยมีระบบความสัมพันธ์ที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ มีหรือไม่มีการบังคับบัญชา และอาจมีวัฒนธรรมที่เหมือนหรือแตกต่างกัน ซึ่งเป็นชุมชนที่สนองงานตามนโยบายรัฐบาลตามยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ทั้งนี้ เพื่อให้ชุมชนอยู่ดีมีสุขภายใต้หลัก ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หลักธรรมทางศาสนาและวิถีวัฒนธรรมอันดีงาม

๒.๔ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่นหมายถึงความรู้, ทักษะ, และประสบการณ์ที่ได้รับการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นภายในชุมชนหรือพื้นที่หนึ่งๆ ซึ่งมีการปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในหลากหลายด้าน เช่น การเกษตร, ศิลปะ, การแพทย์แผนไทย, การสร้างบ้าน, การทำอาหาร, และอื่นๆ ภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้เป็นสิ่งที่สะท้อนถึงความคิดสร้างสรรค์และการปรับตัวของคนในชุมชนเพื่อการอยู่รอดและพัฒนา

๒.๔.๑ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

การอยู่ร่วมกับธรรมชาติภูมิปัญญาท้องถิ่นมักเน้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และการปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมรอบตัว เช่น การเกษตรยั่งยืนที่ใช้เทคนิคการปลูกพืชในแบบดั้งเดิมที่ไม่ทำลายดินหรือสภาพแวดล้อม

การผสมผสานศิลปะและวิทยาการภูมิปัญญาท้องถิ่นรวมถึงการสร้างงานศิลปะที่สะท้อนถึงความเชื่อ วัฒนธรรม และวิถีชีวิต เช่น งานฝีมือการทอผ้า การปั้นดิน หรือการสร้างรูปปั้นพญานาคที่มีลวดลายเฉพาะตัว

ความเชื่อและค่านิยมท้องถิ่นภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อและค่านิยมในแต่ละชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการตระหนักถึงความสำคัญของความยั่งยืนในท้องถิ่น เช่น การสร้างสิ่งของที่มีความหมายและความเชื่อที่ลึกซึ้ง โดยใช้วัสดุที่มีในพื้นที่และเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม

๒.๔.๒ ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการศึกษาความหมายที่ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการต่างๆ ซึ่งครอบคลุมคำว่าภูมิปัญญา ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย สามารถรวบรวมได้ดังนี้

ภูมิปัญญา ตรงกับตรงกับภาษาอังกฤษว่า (Wisdom) เป็นคำเรียกสำหรับความรู้ความสามารถและทักษะการดำรงชีวิตจากประสบการณ์ของมนุษย์ที่เข้าใจจริงและเคยผ่านกระบวนการความคิดสร้างสรรค์หรือการแก้ปัญหาเพื่อให้เกิดผลมาแล้วมีความสลับซับซ้อนหลายมิติที่เราจะต้องคำนึงถึงหรือนำมาใช้งานในระดับต่างๆภูมิปัญญาเป็นนามธรรมไม่มีตัวตนที่สามารถที่จะจับต้องได้เป็นความสำนึกความคิดความจำเป็นสิ่งที่อยู่ในตัวเราหรืออยู่ในทุกคนที่อยู่รอบๆตัวเรา สิ่งเหล่านี้ได้ถูกสร้างสมไว้มากมายและเป็นระยะยาวนานแต่สามารถมองเห็นได้จากการแสดงออกจากการปฏิบัติและผลผลิตที่เกิดขึ้นโดยมีคำที่ใช้เรียกว่าภูมิปัญญาอย่างแพร่หลาย เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาไทยหรือบางครั้งเรียกว่าผู้สืบทอดความรู้^{๖๐}

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นภูมิปัญญาของมนุษยชาติที่มีบริบทของ ภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์เป็นรากฐาน มีพัฒนาการที่เชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับวิถีวัฒนธรรมและ ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์มีลักษณะเป็นองค์รวมอย่างบูรณาการ คือ ภูมิปัญญาปัจจัยสี่อันศาสน์และศิลป์ที่มีรากของการปฏิบัติที่มีความหลากหลายไม่ตายตัว ถ่ายทอดโดยการพาทำจริง ตอบสนองความจำเป็นในการดำรงชีวิต ทั้งทางกายและใจของมนุษย์ความเป็นผ้าพื้นบ้านหรือ มาตรฐานผ้าทอพื้นบ้านเพื่อสิ่งแวดล้อม จึงมาจากรากฐานองค์ความรู้ท้องถิ่นที่มีใช้มาตวัดจากฐาน อุตสาหกรรม แต่เป็นฐานที่เกื้อกูลและพัฒนาต่อคุณภาพชีวิตทั้งภายในและภายนอก^{๖๑}ความหมายของคำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ว่าหมายถึง “ความรอบรู้ของชาวบ้านที่เกิดจากการเรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาทั้งทางตรง คือการ เรียนรู้ด้วยตนเอง และทางอ้อม คือการเรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรอบรู้ที่สะสม

^{๖๐} กนกพร ฉิมพลี, “การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานกรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชนจังหวัดนครราชสีมา”, **ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**, (กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๕), หน้า ๘.

^{๖๑}สินธุ์ สโรบล, **นี่คือผ้าทอพื้นบ้าน**, (กรุงเทพมหานคร: หจก.วนิดาการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๔

ทำให้เกิดศักยภาพ ในการประสพความรู้และประสบการณ์ใหม่ๆ เข้ากับความรู้ที่มีมาแต่ดั้งเดิมจนสามารถแก้ไขปัญหา ในแต่ละเรื่อง แต่ละสถานการณ์แต่ละสภาพแวดล้อม ที่มีเงื่อนไขเฉพาะแตกต่างกันไปหรืออาจกล่าว ได้ว่า เกิดการตกผลึกของความรู้ที่ทำให้สามารถเกิดทางเลือกใหม่ๆ ในการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้ อย่างมีความสุข”^{๒๒} “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หรือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน ” หมายถึง “รากฐานของความรู้ของชาวบ้าน ซึ่งเชื่อมโยงเข้าด้วยกันอย่างมีเอกภาพ ” กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมี ๒ ลักษณะ ดังนี้๑. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวิตทัศน์เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิตเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของสิ่งต่างๆ ในชีวิตประจำวัน ๒. ลักษณะที่เป็นรูปธรรมเป็นเรื่องด้านต่างๆ ที่เห็นได้ชัดเจน เช่น การทำมาหากินการเกษตร หัตถกรรม ศิลปะดนตรีและอื่นๆ^{๒๓}

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาหมายถึงความรู้ความสามารถที่ได้สั่งสมสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันแต่กระบวนการสั่งสมสืบทอดกันมานี้ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะตระกูลใดตระกูลหนึ่งแต่กระจายความรู้ให้ทั่วทั้งหมู่บ้านหรือท้องถิ่นนั้นๆอาจจะประสบปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นจึงทำให้ชุมชนหรือท้องถิ่นคิดหาวิธีแก้ไขจึงเกิดเป็นความรู้ร่วมกันเรียกว่าภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึงองค์ความรู้ที่เกิดจากกระบวนการคิด ทำเพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านเองและอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตแต่ละวันของคนในชุมชนเพื่อให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงในสังคมพัฒนาและถ่ายทอดสืบทอดกันมา ภูมิปัญญาเป็นศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิตซึ่งผู้คนได้สั่งสมสืบทอดกันมาช้านานจากพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย สืบลูกหลานจากคนรุ่นสู่อีกรุ่นหนึ่งจากอดีตถึงปัจจุบันภูมิปัญญาเป็นศาสตร์คือเป็นความรู้ที่มีคุณค่าดีและงาม

๒.๔.๓ ความสำคัญและคุณค่าของภูมิปัญญาไทย

๑. ภูมิปัญญาไทยแสดงให้เห็นถึงการอนุรักษ์ที่ดีงาม ทั้งจารีตประเพณีวัฒนธรรมและการประดิษฐ์คิดค้นเพื่อใช้ประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งอย่างมีคุณค่า เช่น การนวดแผนไทยสมุนไพรไทย

๒. ภูมิปัญญาไทยก่อให้เกิดการคิดริเริ่มสร้างสรรค์คุณค่าทางสังคมใหม่ ทั้งในสิ่งที่ป็นรูปธรรมและนามธรรม เช่นภูมิปัญญาการบวชป่าไม้ เป็นต้น

๓. ภูมิปัญญาไทยก่อให้เกิดการผลิตภัณฑการแปรรูป และการสร้างอาชีพใหม่ทั้งด้านการผลิตสิ่งใหม่และวิธีการผลิตสิ่งใหม่ๆ เช่น การผลิตภัณฑหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ เป็นต้น

๔. ภูมิปัญญาไทยก่อให้เกิดเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เช่นการทำปลาตะเพียนด้วยใบลานที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา การทำขนมหม้อแกงของจังหวัด เป็นต้น

^{๒๒} สุจารี จันทรสุข และคณะ, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, (เอกสารคัดสำเนา), หน้า ๑๑.

^{๒๓} เสรี พงศ์พิศ, ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนา เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : หมู่บ้าน, ๒๕๓๖), หน้า ๑๐.

๕. ภูมิปัญญาไทยก่อให้เกิดศิลปะของชาติซึ่งบรรพบุรุษได้สร้างสรรค์งานศิลปะไว้มาก เช่น จิตรกรรมลายไทย ศิลปะกาต่อสูมวยไทย การฟ้อนรำ เครื่องดนตรีไทย เป็นต้น ทำให้ประเทศไทยมี ศิลปะเป็นของตนเองที่แสดงถึงความเป็นอารยธรรมของชาติ

๖. ภูมิปัญญาไทยได้เสริมสร้างความสงบสุขในการดำรงชีวิต โดยสามารถนำมาปรับปรุงอุปนิสัยที่มีความโดดเด่นของคนไทย เช่น ยิ้มสยาม ความมีน้ำใจ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การรักความสงบ ความขยันและความอดทน เป็นต้น

๗. ภูมิปัญญาไทยสามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจและคุณค่าทางสังคมได้เนื่องจากได้รับการยอมรับและยกย่องจากชาวต่างชาติว่ามีขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม มีความสอดคล้องกับการรักษาคุณค่าทางธรรมชาติเช่น ประเพณีลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น

๘. ภูมิปัญญาไทยสามารถสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง ทั้งที่เกิดขึ้นจากการที่ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมช่วยสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ

๙. ภูมิปัญญาไทยสามารถเสริมสร้างให้คนไทยเกิดความภาคภูมิใจ ในศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิของความเป็นไทย

๑๐. ภูมิปัญญาไทยสามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงวิถีชีวิตของคนไทยให้เกิดการดำรงชีวิตเหมาะสมได้ตามยุคตามสมัยคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาไทยดังกล่าวจะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาไทยที่บรรพบุรุษได้สั่งสมความรู้ประสบการณ์แล้วถ่ายทอดมาสู่คนรุ่นหลังนั้นเป็นสิ่งที่มีความค่า สมควรที่ชาวไทยทุกคนมีส่วนร่วมในการศึกษา อนุรักษ์และเผยแพร่ภูมิปัญญาไทยให้อยู่คู่กับคนไทย เป็นประจักษ์ต่อสายตาของชาวโลกต่อไป

สรุปได้ว่า ความสำคัญและคุณค่าของภูมิปัญญาไทยเป็นความรู้ที่เป็นประโยชน์อย่างมาก ที่มนุษย์ได้ค้นพบจากเกิดจากประสบการณ์แล้วนำมาใช้ในการดำรงชีพเพื่อความอยู่รอดของตน มีการผ่านกระบวนการศึกษาสังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญาดกผลึกเป็นองค์ความรู้ที่ใช้ประกอบการทำมาหากินและสามารถนำมาปรับประยุกต์ใช้ในชุมชนและสังคมได้จากความรู้และประสบการณ์โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานแห่งองค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการแก้ปัญหาและการปรับตัวในการดำเนินชีวิตเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชนและในตัวผู้รู้เอง หากมีการสืบค้นเพื่อศึกษาและนำมาใช้ก็จะเป็นที่รู้จักกันและยอมรับ ถ่ายทอดและพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัย

๒.๔.๔ กระบวนการสร้างภูมิปัญญา

กระบวนการสร้างภูมิปัญญาไทย มี กระบวนการเกิดที่เกิดจากการสืบทอด ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ แล้ว พัฒนาเลือกสรรและปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะและความชำนาญที่สามารถแก้ไขปัญหา และพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคกับสมัยแล้วเกิดองค์ความรู้ใหม่ๆที่เหมาะสมและสืบทอด พัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุดเช่นภาษาถิ่น แพทย์แผนไทย การทอผ้า การจักสาน เป็นต้นเป็นวัฒนธรรม และภูมิปัญญาไทยเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์

ของบรรพบุรุษและการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยมีพื้นฐานจากปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ และอิทธิพลจากภายนอก วัฒนธรรมภายนอกบางอย่างที่ไทย รับมานั้นได้ถูกนำมาดัดแปลงให้เข้ากับสภาพสังคมไทย จนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนเป็น อย่างไรก็ดีแม้ว่าวัฒนธรรมและภูมิปัญญาจะช่วยให้เราเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาจะ ช่วยกันอนุรักษ์และสืบทอดต่อไปในภายหน้า ภูมิปัญญาไทย คือ ความรู้ความสามารถในการจัดการ กับปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำรงชีวิตในสังคมไทย ภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยมีมากมายหลายด้าน ภูมิปัญญาบางด้านสืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยในด้านต่างๆ หลายด้านได้แก่ด้านการเมืองการปกครอง ด้านคติความเชื่อ ด้านการดำเนินชีวิต ด้านศิลปวัฒนธรรม ได้มีนักคิดหลายท่านได้ให้ความเห็นไว้ต่างๆดังนี้

กระบวนการทางปัญญา หรือที่เรียกว่า Cognitive Process ที่สังเกตได้จากความเป็น “มนุษย์” ของชาวบ้านคือ มีการเชื่อมโยงความรู้ใหม่ที่ได้รับเข้ามา และเกิดการ Link กับความรู้เดิมหรือประสบการณ์เดิมที่ตนเองมีและสร้างความหมายในสิ่งที่ตนเองรู้(Meaning Making) จนเกิดเป็นความหมายที่ลึกซึ้ง (Meaningful) และเกิดเป็นความเข้าใจ (Understanding) และสื่อออกมาไม่ว่าจะเป็นคำพูด การกระทำหรือพฤติกรรม เช่น พฤติกรรมการดูแลสุขภาพของคนในชุมชน ก็เริ่มมาจากกระบวนการทางปัญญาของคน ชุมชน หลอมรวมกันเป็นภาพรวมของชุมชนเกิดขึ้นนอกจากนี้สิ่งสำคัญที่ได้พบคือ กระบวนการคิดของชาวบ้าน (Thinking Process) ผู้ซึ่งเรียกและ มองตนเองว่าจบแค่ ป.๔ ซึ่งมีทั้งการวิเคราะห์การคิดเชิงบูรณาการ การคิดเชิงวิจารณ์ญาณ และการ คิดเชิงวิพากษ์ ที่มีต่อประเด็นการพัฒนาการดูแลสุขภาพตนเองในชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นกระบวนการทางปัญญาของชาวบ้านมีอยู่แล้ว ภาระที่สำคัญคือว่าจะส่งเสริมให้เขาใช้กระบวนการทาง ปัญหานี้ได้เต็มศักยภาพได้อย่างไร^{๖๔}

สรุปได้ว่า กระบวนการสร้างเสริมภูมิปัญญาคือความรู้ของคนหรือประสบการณ์ที่สั่งสมสืบทอดกันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่นมีการสืบทอดปรับประยุกต์เปลี่ยนแปลง พัฒนาใช้เพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ๆ ให้ทันยุคทันสมัยมีประสิทธิภาพในการใช้งานและนำมาแก้ปัญหาต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตเป็นสติปัญญาเป็นองค์ความรู้ของชาวบ้านที่ชาวบ้านช่วยกันคิดช่วยกันทำบนฐานรากของการพึ่งตนเองและพึ่งกันเองในชุมชนโดยอาศัยการเรียนรู้ที่สั่งสมมาเป็นเวลายาวนานและภูมิปัญญาเหล่านี้ปรับเปลี่ยนท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงแห่งสังคมโลก

๒.๔.๕ ประโยชน์ของภูมิปัญญาไทย

ภูมิปัญญามีประโยชน์ต่อมนุษย์อย่างมากมายเพราะคนเราได้ใช้การภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพในการดำรงชีวิต บางครั้งภูมิปัญญาสร้างรายได้ให้กับผู้คนสร้างความสำเร็จให้กับ

^{๖๔} นิภาพร อุตวรพงษ์อนุชา หนู่นุ่น , กระบวนการทางภูมิปัญญาชาวบ้านในไตรภาคี,[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.gotoknow.org, [๓ สิงหาคม. ๒๕๖๗].

ชีวิต นอกจากนั้นภูมิปัญญายังเป็นรากฐานของครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติอีกด้วยนอกจากนั้น ภูมิปัญญายังมีประโยชน์อีกอย่างมากมายดังนี้

องค์ประกอบ คือ องค์ความรู้หรือภูมิปัญญาเป็น ของคู่กับคนไทยมาช้านานที่บรรพบุรุษของเราที่ใช้ในการดำรงชีพ ภูมิปัญญาเป็นความรู้ความสามารถ และทักษะ ประสบการณ์ของมนุษย์ที่ผ่านกระบวนการสร้างสรรค์เพื่อนำมาใช้และแก้ปัญหาในการ ดำรงชีพของมนุษย์โดยได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ จากแหล่งเรียนรู้จากคนจากสิ่งแวดล้อม และธรรมชาติบางครั้งภูมิปัญญาเป็นกระบวนการหนึ่งที่สามารถทำให้ผู้ประกอบอาชีพได้ประสบ ความสำเร็จในชีวิต นอกจากนั้น ภูมิปัญญายังเป็นรากฐานของครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ สามารถทำให้รอดพ้นอุปสรรคและวิกฤตมาได้ยังเป็นรากแก้วอันเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาใน ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ภูมิปัญญายังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยเป็นอย่างมากใน การช่วยรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี อาชีพ ความรักความสามัคคีของคนในชาติยังความเป็น เอกลักษณ์ให้ยั่งยืนยาวนานต่อไปนอกจากนั้น ภูมิปัญญาเป็นพื้นฐานในการพัฒนาท้องถิ่นชุมชนและ ประเทศชาติและเป็นประโยชน์แก่คนทุกระดับ มีลักษณะเด่นคือ สร้างสำนึกเป็นหมู่คณะทั้งในระดับ ครอบครัวและเครือญาติพื้นเพจากฐานความรู้ของชาวบ้าน หรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และ สัมผัสประสบการณ์ด้วยตนเองหรือเรียนรู้จาก บรรพบุรุษ หรือความรู้ที่สัมผัสต่อกันมาทั้งที่เป็น รูปธรรมและนามธรรม อันเป็นสติปัญญาเป็น ความรู้ที่ชาวบ้านคิดได้เอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นได้ อย่างเหมาะสมให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่ เปลี่ยนแปลงไปมีหลายท่านที่ให้ความคิดเห็นประโยชน์ของภูมิปัญญา คุณค่าของภูมิปัญญาไทย ได้แก่ ประโยชน์และความสำคัญของภูมิปัญญา ที่บรรพบุรุษไทย ได้สร้างสรรค์และสืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง จากอดีตสู่ปัจจุบัน ทำให้คนในชาติเกิดความรัก และความภาคภูมิใจ ที่จะร่วมแรงร่วมใจสืบสานต่อไปในอนาคต เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาปัตยกรรม ประเพณีไทย การมีน้ำใจ ศักยภาพในการประสานผลประโยชน์เป็นต้น ภูมิปัญญาไทย จึงมีคุณค่าและความสำคัญดังนี้

๑. ภูมิปัญญาไทยช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่น พระมหากษัตริย์ไทยได้ใช้ภูมิปัญญาในการ สร้างชาติสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ประเทศชาติมาโดยตลอด ตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระองค์ทรงปกครองประชาชน แสดงความดีต่อร้อน ก็สามารถตีระฆัง เพื่อขอรับพระราชทานความ ช่วยเหลือ ทำให้ประชาชนมีความจงรักภักดีต่อพระองค์ต่อประเทศชาติร่วมกัน สร้างบ้านเรือนจน เจริญรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่น สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระองค์ทรงใช้ภูมิปัญญากระทำยุทธหัตถีจน ชนะข้าศึกศัตรูและทรงกอบกู้เอกราชของชาติไทยคืนมาได้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน พระองค์ทรงใช้ภูมิปัญญาเศรษฐกิจพอเพียงสร้างคุณประโยชน์แก่ ประเทศชาติทรงใช้พระปรีชาสามารถ แก้ไขวิกฤตการณ์ทางการเมืองภายในประเทศจนรอดพ้นภัย พิบัติได้หลายครั้ง๒. สร้างความภาคภูมิใจ และศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทย คนไทยใน

อดีตที่มาก ความสามารถปรากฏในประวัติศาสตร์มีมาก เป็นที่ยอมรับของนานาชาติประเทศ เช่น นายขนมต้ม เป็นนักมวยไทย ที่มีฝีมือเก่งในการใช้อวัยวะทุกส่วน ทุกท่าของแม่ไม้มวยไทย สามารถชกมวยไทยจน ชนะพม่าได้ถึงเก้าคนสิบคนในคราวเดียวกันแม้ในปัจจุบัน มวยไทยก็ยังถือว่าเป็นศิลปะชั้นเยี่ยมเป็นที่ นิยมฝึกและแข่งขันในหมู่คนไทยและชาวต่างประเทศ ปัจจุบันมีค่ายมวยไทยทั่วโลกไม่ต่ำกว่า ๓๐,๐๐๐ แห่ง ชาวต่างประเทศที่ได้ถือเป็นมรดก ภูมิปัญญาไทย นอกจากนี้ภูมิปัญญาไทยที่โดดเด่น ยังมีอีกมากมาย เช่น มรดกภูมิปัญญาทาง ภาษาและวรรณกรรม โดยที่มีอักษรไทยเป็นของตนเองมา ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย และวิวัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน วรรณกรรมไทยถือว่าเป็นวรรณกรรมที่มีความ ไพเราะ ได้อรรถรสครบทุกด้าน วรรณกรรมหลายเรื่องได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศหลาย ภาษา ด้านอาหาร อาหารไทยเป็นอาหารที่ปรุงง่าย พืชที่ใช้ประกอบอาหารส่วนใหญ่เป็นพืชสมุนไพร ที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น และราคาถูก มีคุณค่าทางโภชนาการ และยังป้องกันโรคได้หลายโรคเพราะ ส่วนประกอบส่วนใหญ่เป็นพืชสมุนไพร เช่น ตะไคร้ขิง ข่า กระชายใบมะกรูด กระเพรา เป็นต้นเหล่านี้ เกิดจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ที่มีคุณค่าอย่างมากในการดำรงชีพที่ได้มีการสืบทอดกันมานาน

๓. สามารถปรับประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนาใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ โดยนำหลักธรรมคำสอนของศาสนา มาปรับใช้ในวิถีชีวิต ทำให้คนไทยเป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ประณีตระนอม รักสงบ ใจเย็น มีความอดทน ให้อภัยแก่ผู้อื่นนึกผิด ดำรงวิถีชีวิตอย่างเรียบง่าย ปกติสุข ทำให้คนในชุมชนพึ่งพากันได้แม้จะอดอยากเพราะแห้งแล้ง แต่ไม่มีใครอดตาย เพราะพึ่งพาอาศัยกัน แบ่งปันกันแบบพริกบ้านเหนือเกลือบ้านใต้ เป็นต้น

๔. สร้างความสมดุลระหว่างคนในสังคม และธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน ภูมิปัญญาไทยมีความเด่นชัดในเรื่องของการยอมรับนับถือ และให้ความสำคัญแก่คน สังคม และธรรมชาติอย่างยิ่งเช่น ประเพณีไทย ๑๒ เดือน ตลอดทั้งปีล้วนเคารพคุณค่าของธรรมชาติได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง เป็นต้น จึงมีการรดน้ำดำหัว ทำความสะอาดบ้านเรือน ส่วนประเพณีลอยกระทง คุณค่าอยู่ที่การบูชา ระลึกถึงบุญคุณของน้ำ ที่หล่อเลี้ยงชีวิตของ คน พืช และสัตว์ให้ได้ใช้ทั้งบริโภค และอุปโภค ในวันลอยกระทงและธรรมชาติสิ่งแวดล้อม คนจึงทำความสะอาดแม่น้ำ ลำธารบูชาแม่น้ำจากตัวอย่างข้างต้น ล้วนเป็น ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติทั้งสิ้นในการรักษาป่าไม้ต้นน้ำลำธาร ได้ประยุกต์ให้มีประเพณีการบวชป่า ให้คนเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ยังความอุดมสมบูรณ์แก่ต้นน้ำ ลำธาร ให้พื้นสภาพกลับคืนมาได้ถือเป็นภูมิปัญญาที่สร้างความ สมดุลระหว่างคน สังคมธรรมชาติ^{๖๕}

สรุปได้ว่า ความสมดุล ทำให้คนในสังคมได้ช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันกัน เคารพรัก นับถือ เป็นญาติกัน ทั้งหมู่บ้าน จึงอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ธรรมชาติไม่ถูก

^{๖๕} สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, เล่มที่ ๒๓, ๒๕๔๑, หน้า ๑๒๓.

ทำลายไปมากนัก เนื่องจากทำพออยู่พอกิน ไม่โลภมากและไม่ทำลายทุกอย่างผิด กับในปัจจุบัน ถือเป็นภูมิปัญญาที่สร้างความสมดุลระหว่างคนสังคมและธรรมชาติ

๒.๔.๖ การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในปัจจุบัน

การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถนำมาใช้ในการสร้างรายได้ให้กับชุมชน เช่น การส่งเสริมผลิตภัณฑ์ OTOP โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตสินค้าหัตถกรรม หรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่าและเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมท้องถิ่น การอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรม การสืบทอดและอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ เช่น การทำเครื่องปั้นดินเผา, การทอผ้า หรือการผลิตเครื่องใช้จากวัสดุธรรมชาติ จะช่วยให้ค่านิยมและประเพณีของชุมชนได้รับการรักษาและสืบทอดไป การส่งเสริมการศึกษาและการฝึกอบรมการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปแบบของการฝึกอบรมและการศึกษา จะช่วยให้คนในชุมชนสามารถใช้และพัฒนาภูมิปัญญาดังกล่าวในการทำมาหากินและการพัฒนาชุมชนได้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแหล่งความรู้และทักษะที่มีความสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมท้องถิ่น การรักษาและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นจะช่วยให้ชุมชนสามารถมีชีวิตอยู่ได้อย่างยั่งยืน ทั้งในด้านการสร้างงาน, การอนุรักษ์วัฒนธรรม, และการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ ๆ ในโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในปัจจุบัน เป็นกระบวนการที่นำความรู้และวิธีการที่สืบทอดมาแต่โบราณจากชุมชนท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาต่าง ๆ โดยยังคงยึดถือแนวทางที่มีพื้นฐานจากวัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิม แต่สามารถปรับใช้ในบริบทปัจจุบันเพื่อสร้างคุณค่าใหม่ ๆ หรือยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ OTOP และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นในหลายชุมชนได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้ในการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ OTOP เช่น การนำวัสดุธรรมชาติหรือวิธีการทอผ้า, การทำเครื่องปั้นดินเผา, หรือการผลิตเครื่องประดับจากวัตถุดิบท้องถิ่นมาใช้ในการผลิตสินค้าหัตถกรรมที่มีคุณค่าและสามารถส่งเสริมอัตลักษณ์ของท้องถิ่นได้ การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น การเปิดพื้นที่ให้เยี่ยมชมวิธีการทำงานฝีมือดั้งเดิม หรือการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ผู้เยี่ยมชมได้สัมผัสกับวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง

๒.๔.๗ ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

ทฤษฎีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning Theory) ทฤษฎีนี้เน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาและปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งช่วยให้คนในชุมชนสามารถนำความรู้ที่มีอยู่มาใช้ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนได้อย่างยั่งยืน

๑. ทฤษฎีการจัดการความรู้ (Knowledge Management Theory) ทฤษฎีนี้เน้นการจัดการและถ่ายทอดภูมิปัญญาที่มีในท้องถิ่นให้แก่คนรุ่นใหม่ เพื่อที่จะสามารถรักษาและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่และเจริญเติบโตในสังคมยุคใหม่

ทฤษฎีการจัดการความรู้ (Knowledge Management Theory) เป็นกระบวนการที่มุ่งเน้นในการสร้าง, จัดระเบียบ, แบ่งปัน, และนำความรู้ที่มีอยู่ในองค์กรหรือชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดเพื่อการพัฒนาและการตัดสินใจที่มีประสิทธิภาพ ทฤษฎีนี้ไม่ได้จำกัดแค่ความรู้ในเชิงเทคนิคเท่านั้น แต่ยังรวมถึงความรู้จากประสบการณ์, ทักษะ, และความคิดสร้างสรรค์ของบุคคลด้วย หลักการของทฤษฎีการจัดการความรู้ การสร้างความรู้ (Knowledge Creation) การสร้างความรู้ใหม่เกิดขึ้นจากการที่บุคคลหรือกลุ่มทำงานร่วมกันและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เช่น การวิจัย การทดลอง หรือการบูรณาการแนวคิดใหม่ ๆ การสร้างความรู้นี้อาจเกิดจากการสัมผัสกับข้อมูลใหม่ หรือการเรียนรู้จากประสบการณ์ของบุคคลในชุมชน การจัดเก็บและการจัดระเบียบความรู้ (Knowledge Codification) ความรู้ที่สร้างขึ้นต้องถูกจัดเก็บและจัดระเบียบในรูปแบบที่สามารถนำไปใช้ได้ง่าย เช่น การจัดทำฐานข้อมูล หรือการจัดเก็บในเอกสารที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย ทั้งในรูปแบบดิจิทัลและไม่ใช้ดิจิทัล การแบ่งปันความรู้ (Knowledge Sharing) กระบวนการสำคัญคือการที่สมาชิกในองค์กรหรือชุมชนแลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์ เพื่อให้ทุกคนสามารถเข้าถึงความรู้ที่มีอยู่ การใช้เทคโนโลยี เช่น ระบบการจัดการความรู้ (Knowledge Management System, KMS) หรือการจัดเวิร์กช็อป/การอบรมเพื่อการแบ่งปันเป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพการประยุกต์ใช้ความรู้ (Knowledge Application) หลังจากความรู้ถูกจัดเก็บและแบ่งปันแล้ว การนำไปประยุกต์ใช้งานจริงในกระบวนการต่าง ๆ ขององค์กรหรือชุมชนเป็นสิ่งสำคัญ เช่น การใช้ความรู้ในการตัดสินใจ การพัฒนาโปรเจกต์ใหม่ หรือการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนการรักษาความรู้ (Knowledge Retention) ความรู้ในองค์กรหรือชุมชนต้องได้รับการเก็บรักษาไว้ โดยเฉพาะในกรณีที่สมาชิกบางคนอาจออกจากองค์กรหรือชุมชนไป การมีระบบในการเก็บความรู้ที่สามารถถ่ายทอดให้กับบุคคลใหม่ ๆ จะช่วยให้ความรู้ไม่สูญหายไป^{๖๖}

ประเภทของความรู้ในทฤษฎีการจัดการความรู้ ความรู้ที่สามารถแสดงออกได้ (Explicit Knowledge) ความรู้ประเภทนี้สามารถจัดระเบียบและถ่ายทอดได้ง่าย เช่น ข้อมูล, เอกสาร, คู่มือ, หรือคำแนะนำ ที่สามารถบันทึกและส่งต่อได้ในรูปแบบเอกสารหรือสื่อดิจิทัลความรู้ที่ไม่สามารถแสดงออกได้ (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่ได้มาจากประสบการณ์ส่วนตัว หรือการฝึกฝนที่ยากที่จะถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้ เช่น ทักษะการทำงานที่เฉพาะตัว หรือกระบวนการคิดสร้างสรรค์ ที่มักเกิดจากการเรียนรู้ผ่านการทำงานจริงความรู้ที่ผสมผสาน (Embedded Knowledge) เป็นความรู้ที่ถูกฝังอยู่ในกระบวนการทำงาน หรือระบบที่ใช้ในองค์กร เช่น ระบบการทำงานที่มีประสิทธิภาพในชุมชน หรือกระบวนการผลิตที่ได้รับการพัฒนาโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นโมเดลการจัดการความรู้ที่สำคัญ SECI

^{๖๖} วิมล โลมา, มุกดา สานวนกลาง, ศรีวิภา เลี้ยงพันธุ์สกุล, และฉัตรลดา กาญจนสุทธิ, **การจัดการความรู้**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๕๔), หน้า ๗๕.

Model (Socialization, Externalization, Combination, Internalization) โมเดลนี้พัฒนาโดย Nonaka และ Takeuchi ซึ่งประกอบไปด้วยสี่ขั้นตอนหลัก

- Socialization (การแบ่งปันความรู้ที่ไม่เป็นทางการ) การแลกเปลี่ยนประสบการณ์และทักษะระหว่างบุคคล

- Externalization (การแปลงความรู้ที่ไม่เป็นทางการให้เป็นความรู้ที่เป็นทางการ) การบันทึกหรือจัดระเบียบความรู้ที่ได้จากประสบการณ์

- Combination (การรวมความรู้) การรวมและจัดระเบียบความรู้จากแหล่งต่าง ๆ เพื่อสร้างความรู้ใหม่

- Internalization (การนำความรู้ใหม่ไปใช้ในงานจริง) การนำความรู้ที่ได้มาใช้ในการทำงานจริง

-Wiig's Model of Knowledge Management โมเดลนี้เน้นการจัดการและการสร้างความรู้จากข้อมูล (Data) ที่ถูกแปลงเป็นความรู้ (Knowledge) ที่สามารถนำไปใช้ได้จริง โดยผ่านกระบวนการการสังเคราะห์และการแปลงข้อมูลให้เป็นความรู้ที่ใช้งานได้

ดังนั้น ความสำคัญของการจัดการความรู้ในองค์กรและชุมชนการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลการจัดการความรู้ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน โดยการนำความรู้ที่มีอยู่มาใช้ในการลักษณะที่สามารถลดข้อผิดพลาดและเพิ่มผลลัพธ์การส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมเมื่อมีการจัดการความรู้ที่ดี จะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดและแนวทางใหม่ๆ ซึ่งนำไปสู่การสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ ในองค์กรและชุมชนการสนับสนุนการตัดสินใจที่ดีขึ้นการมีความรู้ที่ถูกจัดระเบียบและสามารถเข้าถึงได้ง่าย จะช่วยให้ผู้บริหารและสมาชิกในองค์กรสามารถตัดสินใจได้ดีกว่า ด้วยข้อมูลที่ชัดเจนและครบถ้วนการสร้างมูลค่าเพิ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นและความรู้ที่มีอยู่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มได้ เช่น การใช้ความรู้ในด้านหัตถกรรม, การเกษตร หรือการผลิตในท้องถิ่น จะช่วยส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจในชุมชนทฤษฎีการจัดการความรู้เป็นแนวทางในการจัดระเบียบและใช้ความรู้ที่มีอยู่ในองค์กรหรือชุมชนเพื่อสร้างคุณค่าและประสิทธิภาพสูงสุด ความรู้สามารถแสดงออกได้ (Explicit Knowledge) หรือไม่สามารถแสดงออกได้ (Tacit Knowledge) และการจัดการความรู้จำเป็นต้องใช้กระบวนการสร้างความรู้, การแบ่งปัน, การประยุกต์ใช้ และการรักษาความรู้ เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในองค์กรหรือชุมชน

๒. ทฤษฎีความยั่งยืน (Sustainability Theory) ภูมิปัญญาท้องถิ่นมักมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีความรับผิดชอบและยั่งยืน ทฤษฎีนี้จึงเน้นการรักษาความสมดุลระหว่างการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาให้เกิดประโยชน์สูงสุดในระยะยาวโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ทฤษฎีความยั่งยืน (Sustainability Theory) เป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นการพัฒนาในระยะยาวโดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและไม่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและสังคม การพัฒนาอย่างยั่งยืนไม่เพียงแต่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังคำนึงถึงความสมดุลระหว่างการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ, การสร้างสังคมที่เป็นธรรม, และการสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีเพื่อคนในอนาคต

หลักการของทฤษฎีความยั่งยืนทฤษฎีความยั่งยืนสามารถแบ่งออกเป็น ๓ ด้านหลักที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่

๑) มิติทางเศรษฐกิจ (Economic Sustainability) มิติด้านนี้มุ่งเน้นการสร้างและรักษาการเติบโตทางเศรษฐกิจในระยะยาวโดยไม่ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติหมดไปหรือเกิดความเสื่อมโทรมในสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจที่ยั่งยืนควรคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อการเจริญเติบโตที่ไม่ทำลายธรรมชาติ

๒) มิติทางสังคม (Social Sustainability) มิติทางสังคมเน้นความเท่าเทียมและความยุติธรรมในสังคม โดยการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิกในชุมชน การส่งเสริมสิทธิมนุษยชน การสนับสนุนการศึกษา การดูแลสุขภาพ และการสร้างโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรและบริการพื้นฐานให้กับทุกคน

๓) มิติทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Sustainability) มิติด้านนี้มุ่งเน้นการรักษาสภาพแวดล้อมให้คงอยู่และสมดุล โดยการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีความรับผิดชอบ การลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ และการลดมลพิษ การพัฒนาระบบการผลิตและการบริโภคที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม^{๒๗}

แนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีความยั่งยืน คือ การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ทฤษฎีความยั่งยืนชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ และหลีกเลี่ยงการใช้ทรัพยากรที่ไม่สามารถทดแทนได้ในระยะยาว เช่น น้ำ, พลังงาน, และแร่ธาตุต่างๆ นอกจากนี้ ยังมีแนวคิดในการใช้ระบบรีไซเคิลและการลดการสูญเสียทรัพยากรให้เหลือน้อยที่สุด การรักษาความหลากหลายทางชีวภาพความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) เป็นทรัพยากรสำคัญที่มีบทบาทในการรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ ทฤษฎีความยั่งยืนเน้นการอนุรักษ์และปกป้องความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อให้แน่ใจว่าธรรมชาติยังคงอยู่และสามารถให้บริการต่างๆ แก่มนุษย์ได้อย่างยั่งยืนการมีส่วนร่วมของชุมชนการพัฒนาอย่างยั่งยืนมักเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจและการดำเนินงานเพื่อให้แน่ใจว่าการพัฒนาไม่ส่งผลกระทบต่อคนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะกลุ่มที่ด้อยโอกาส ชุมชนจะต้องสามารถเข้าถึงข้อมูลและมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจในการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมการพัฒนาเศรษฐกิจที่มีการกระจายรายได้การสร้างเศรษฐกิจที่ยั่งยืนไม่ควรมุ่งเน้นการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์เพียงอย่างเดียว แต่ควรมุ่งเน้นการกระจายความมั่งคั่งและสร้างโอกาสให้ทุกคนสามารถเข้าถึงการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างเท่าเทียมกัน

๓. ทฤษฎีการพัฒนาแบบรวม (Inclusive Development Theory) การพัฒนาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในทฤษฎีนี้หมายถึงการให้ความสำคัญกับการพัฒนาในทุกๆ ด้าน รวมถึง

^{๒๗} ภิศักดิ์ กัลยาณมิตร, การพัฒนาอย่างยั่งยืนของประเทศกลุ่มนอร์ดิก, วารสารรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๕๘): ๓๐๕-๓๑๖.

เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดประโยชน์กับทุกกลุ่มในชุมชนและไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง ทฤษฎีการพัฒนาแบบรวม เป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นการพัฒนาอย่างเท่าเทียมและมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในสังคม โดยเฉพาะกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสและเปราะบาง เช่น คนจน ผู้หญิง เด็ก ผู้สูงอายุ หรือคนพิการ โดยการพัฒนาครอบคลุมทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อให้ทุกคนสามารถเข้าถึงโอกาสในการพัฒนาและมีชีวิตที่ดีขึ้นอย่างมีความยั่งยืน^{๖๘} ทฤษฎีการพัฒนาแบบรวม (Inclusive Development Theory) เป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง กล่าวคือการพัฒนาในทุกระดับของสังคมอย่างมีความยั่งยืนและเท่าเทียม โดยไม่พิจารณาเฉพาะกลุ่มชนชั้นสูงหรือกลุ่มที่มีทรัพยากรเพียงพอ แต่ต้องให้ความสำคัญกับกลุ่มที่มีรายได้น้อยหรือกลุ่มที่ด้อยโอกาส เช่น กลุ่มชาติพันธุ์, คนพิการ, ผู้หญิง, หรือเด็ก เป็นต้นแนวคิดนี้พยายามส่งเสริมการพัฒนาโดยการสร้างโอกาสที่เท่าเทียมกันในทุกด้าน เช่น การศึกษา การเข้าถึงบริการสุขภาพ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม และการได้รับประโยชน์จากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ หลักการสำคัญของทฤษฎีการพัฒนาแบบรวม ได้แก่ การมีส่วนร่วม ทุกคนในสังคมควรมีโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรและการตัดสินใจเกี่ยวกับการพัฒนา การกระจายผลประโยชน์ ผลประโยชน์จากการพัฒนาควรได้รับการกระจายไปสู่ทุกกลุ่มในสังคมอย่างเป็นธรรมความยั่งยืน การพัฒนาควรมีความยั่งยืนทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม การสร้างความเสมอภาค การพัฒนาควรลดความเหลื่อมล้ำในสังคม ทฤษฎีนี้ไม่ได้มองแค่การเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่เน้นไปที่การสร้างโอกาสให้กับทุกคนในสังคม โดยไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง การพัฒนาแบบรวมจึงมักจะเชื่อมโยงกับการลดความยากจน, การส่งเสริมความเท่าเทียม, และการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนอย่างยั่งยืน

๔.ทฤษฎีการสร้างสรรค์ (Creative Theory) ทฤษฎีนี้มุ่งเน้นที่การใช้ความคิดสร้างสรรค์ในกระบวนการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การใช้วัสดุธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ในการผลิตสิ่งของหัตถกรรมใหม่ๆ ที่มีมูลค่าเพิ่มและสร้างสรรค์มากยิ่งขึ้น ทฤษฎีการพัฒนาแบบรวม (Inclusive Development Theory) เป็นแนวคิดที่มุ่งเน้นการพัฒนาอย่างเท่าเทียมและมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในสังคม โดยเฉพาะกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสและเปราะบาง เช่น คนจน ผู้หญิง เด็ก ผู้สูงอายุ หรือคนพิการ โดยการพัฒนาครอบคลุมทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อให้ทุกคนสามารถเข้าถึงโอกาสในการพัฒนาและมีชีวิตที่ดีขึ้นอย่างมีความยั่งยืน ทฤษฎีการสร้างสรรค์ เป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการคิดและการสร้างสิ่งใหม่ ๆ ที่มีคุณค่า โดยมุ่งเน้นการใช้จินตนาการ ความคิดสร้างสรรค์ และนวัตกรรมในการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการใหม่ ๆ ทฤษฎีนี้ไม่ได้

^{๖๘} Johnson, D. W., & Johnson, R. T, **Learning together and alone : Cooperative, competitive and individualistic learning**, (2nd Ed). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc, 1987), p.117.

จำกัดอยู่แค่ในแวดวงศิลปะหรือการออกแบบเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการคิดใหม่ในธุรกิจ การศึกษา การวิจัย หรือการพัฒนาสังคม^{๖๙}

มิติของการสร้างสรรค์ การสร้างสรรค์ในเชิงศิลปะในวงการศิลปะ การสร้างสรรค์หมายถึง การใช้จินตนาการในการผลิตงานศิลปะใหม่ ๆ ไม่ว่าจะเป็นการวาดภาพ, การประติมากรรม, ดนตรี, หรือการแสดง ผลงานศิลปะเหล่านี้ไม่เพียงแต่แสดงออกถึงความคิดของผู้สร้าง แต่ยังสามารถสะท้อน ความรู้สึก, วัฒนธรรม, และมุมมองต่อโลกได้ การสร้างสรรค์ในธุรกิจในบริบทธุรกิจ การสร้างสรรค์ หมายถึงการพัฒนาแนวคิดใหม่ ๆ หรือผลิตภัณฑ์ที่สามารถตอบสนองความต้องการของตลาดได้ เช่น การสร้างนวัตกรรมในสินค้าหรือบริการใหม่ที่สามารถสร้างความแตกต่างและเพิ่มมูลค่าให้กับ บริษัท และมีการใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสบการณ์ผู้ใช้ การสร้างสรรค์ใน การศึกษาการสร้างสรรค์ในแวดวงการศึกษาเกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิธีการเรียนการสอนที่น่าสนใจ และมีประสิทธิภาพ เช่น การใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ ในการเรียนการสอน, การออกแบบกิจกรรมที่ กระตุ้นความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียน, และการส่งเสริมการคิดอย่างเป็นระบบเพื่อให้เกิดความเข้าใจ ลึกซึ้งในเนื้อหาวิชาการสร้างสรรค์ในการวิจัยและนวัตกรรมในด้านวิจัยและนวัตกรรม การสร้างสรรค์ คือการคิดค้นวิธีการใหม่ ๆ ในการแก้ไขปัญหาหรือการพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ ๆ เพื่อใช้ประโยชน์ใน อุตสาหกรรมต่าง ๆ เช่น การพัฒนาเทคโนโลยีสะอาด, ยารักษาโรค, หรือการประยุกต์ใช้ AI ในการ วิจัย

ปัจจัยที่ส่งเสริมการสร้างสรรค์ สิ่งแวดล้อมที่สนับสนุน การมีสภาพแวดล้อมที่เปิดกว้างต่อ ความคิดใหม่ ๆ ช่วยกระตุ้นให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ เช่น การสนับสนุนจากเพื่อนร่วมงานหรือผู้ที่มี แนวคิดหลากหลาย การฝึกฝนและการเรียนรู้ การพัฒนาทักษะการคิดสร้างสรรค์เป็นสิ่งที่สามารถ ฝึกฝนได้ เช่น การฝึกฝนการคิดแบบมีวิจารณญาณ, การทดลองทำสิ่งใหม่ ๆ หรือการเรียนรู้จาก ประสบการณ์ การเปิดกว้างต่อประสบการณ์ใหม่การมีประสบการณ์และการเปิดรับสิ่งใหม่ ๆ จะช่วยให้เกิดการสร้างสรรค์ที่แตกต่างออกไป เพราะคนที่มีประสบการณ์หลากหลายมักจะมีมุมมองที่ ไม่เหมือนกันในการมองปัญหาทฤษฎีการสร้างสรรค์ เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการคิดใหม่ การผสมผสานความคิด และการทดลองเพื่อสร้างสิ่งใหม่ ๆ ที่มีคุณค่า การสร้างสรรค์ไม่เพียงแต่จำกัด อยู่ในวงการศิลปะ แต่ยังสามารถนำไปใช้ในด้านต่าง ๆ ของชีวิต เช่น ธุรกิจ การศึกษา และการวิจัย ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยส่งเสริมการพัฒนาและนวัตกรรมในทุกมิติ ศิลปะสร้างสรรค์เป็นกระบวนการ ของกรรมวิธีที่ลำดับความคิด การกระทำอย่างต่อเนื่องไปสู่ปรากฏการณ์ให้เกิดมีขึ้น ให้ปรากฏขึ้นจนมี ความสำเร็จผลด้วยความรู้สึกรักคิดของปัจเจกศิลป์ผู้สร้างสรรค์ ความคิดสร้างสรรค์เป็นกระบวนการ

^{๖๙} สถาบันวัฒนธรรมศึกษา กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, โขน : มรดกวัฒนธรรมของมนุษยชาติ Khon : Cultural Heritage of Humanity, (กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๖๒), หน้า ๖๕.

ระหว่างวิถีชีวิต ผลิตภัณฑ์ที่ใช้ตามความจำเป็นเพื่อการดำเนินชีวิต เมื่อการดำเนินชีวิตมีความพร้อมครบถ้วนแล้ว ศิลปะที่เป็นความคิดสร้างสรรค์จึงก้าวมามีบทบาท ๓ ประเภท คือ ประเภทความคิด (Creative Thinking) ประเภทความงาม (Beauty Creativity) ประเภทประโยชน์ใช้สอย (Function Creativity) ความคิดก่อให้เกิดสิ่งแปลกใหม่ สิ่งดีงามไพเราะ ความมีคุณค่า และมีประโยชน์ การฝังลึกในวัฒนธรรมของมนุษย์ตั้งแต่แรกเกิดจนเติบโตใหญ่นั้นนับเป็นบุพภูมิของแต่ละคน ความเชื่อ ศาสนา ความศรัทธา ความมั่นใจ ความรัก และอีกหลากหลายเป็นปัจจัยของบุพภูมิ สิ่งนี้มีพลังมีอิทธิพลในการสร้างความคิดของมวลจินตนาการให้การขับเคลื่อนงานสร้างสรรค์ศิลป์ ความเชื่อผสมผสานกับความศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้นของมหัศจรรย์งานศิลป์ที่ยิ่งใหญ่

การสร้างสรรคศิลป์เกิดขึ้นจากภูมิรู้ ประสบการณ์ของศิลปิน และการใช้กระบวนการตามระเบียบวิธีวิจัยมาเป็นฐานข้อมูล ด้านขอบข่ายการวิจัยสร้างสรรค์ใช้กระบวนการวิธีทางศิลปวิทยา ทฤษฎีการสร้างสรรคศิลป์มีหลักคิด ๒ ประการคือ

๑. หลักมิติการสร้างสรรค หลักนี้กล่าวถึงการสร้างสรรค์ศิลป์เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ เกิดขึ้นจากบุพภูมิของมวลจินตนาการ เกิดขึ้นจากการต่อยอดบุพภูมิด้วยผลวิจัยตามระเบียบวิธีวิจัย เกิดขึ้นจากความคิดริเริ่มจนก่อเกิดเป็นสมบัติศิลป์ของชาติ เมื่อเกิดขึ้นเป็นภูมิสมบัติศิลป์ที่แสดงความถึงพร้อมของมนุษย์แล้วจึงสืบทอดไปเป็นมรดกภูมิปัญญาที่จับต้องไม่ได้

๒. หลักวิพธิลักษณะการสร้างสรรค หลักนี้อธิบายถึงลักษณะการพิจารณาคุณสมบัติผลงานการสร้างสรรคศิลป์ ๕ ลักษณะ คือ ๑) วิถีชน ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และกระบวนการทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับงานสร้างสรรค์ศิลป์ ๒) ปัจจัยภายในด้านความเชื่อ ศาสนา ความศรัทธา ความรัก มีผลต่อการสร้างสรรค์ศิลป์ ๓) ปัจจัยภายนอกด้านวิถีโลกาภิวัตน์ การแพร่กระจายทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี นวัตกรรม มีผลต่อการสร้างสรรค์ศิลป์ ๔) งานสร้างสรรค์ศิลป์สามารถเรียนรู้ สะสมความรู้ ถ่ายทอด ริเริ่มขึ้นใหม่ และพัฒนาต่อยอดได้ และ ๕) คุณค่าของงานสร้างสรรค์ศิลป์ขึ้นอยู่กับความรู้และประสบการณ์ทางศิลป์ของผู้รับรสศิลป์ ซึ่งใช้เป็นทิศทางในการวิพากษ์และประเมินคุณค่าทางศิลปะที่เกิดจากการสร้างสรรค์^{๗๐} มิติของงาน “ศิลป์” มิได้มุ่งการสร้างสรรคเท่านั้นแต่ยังมุ่งเน้นไปที่การค้นคว้าหาความรู้ความจริงในวิถีวิทยาการวิจัย “วิจัยแสวงผล” และใช้กระบวนการวิธีทางศิลปะให้เกิดผลขึ้น จากนั้นจึงนำผลมาสู่กระบวนการสร้างสรรค์ศิลป์ มีจินตมิติตามมุมมองและความคิดที่เสรีของผู้สร้างสรรค์และตั้งอยู่บนฐานที่ได้รับจากผลการวิจัย จนบรรลุถึงวิจักษณ์ศิลป์ [Appreciation] ที่แสดงออกในคุณค่าของศิลปาภิสศิลป์อันเป็นที่ยิ่งของชิ้นงานดังปรากฏสัมฤทธิ์ผลสร้างสรรค์ศิลป์นั้น

^{๗๐} ขวัญใจ คงถาวร, นาฏยประดิษฐ์ ชุต พิจิตรเลขาอุ้มสม, วารสารพัฒนศิลป์วิชาการ, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๖๒): ๑-๑๖.

สรุปทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning Theory) การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม คือแนวคิดที่เชื่อว่า ผู้เรียนจะเกิดการเรียนรู้ที่ลึกซึ้งและยั่งยืน เมื่อได้มีส่วนร่วมโดยตรงในการเรียนรู้ ทั้งด้านความคิด การกระทำ และอารมณ์ มีเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้าใจผ่าน การมีประสบการณ์ตรงและการแลกเปลี่ยนกับผู้อื่น ข้อดีของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ผู้เรียนมีแรงจูงใจมากขึ้น พัฒนาทักษะคิด วิเคราะห์ และทำงานร่วมกัน สร้างความมั่นใจและภาวะผู้นำ สอดคล้องกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่ ในส่วนทฤษฎีการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ (Constructivism) ผู้เรียนสร้างความรู้จากประสบการณ์และบริบทของตนเอง โดยเฉพาะผ่านการโต้ตอบกับผู้อื่น ทฤษฎีการเรียนรู้โดยการลงมือทำ (Experiential Learning Theory) การเรียนรู้เกิดจากวงจรของประสบการณ์ตรง – การสะท้อน – การวิเคราะห์ – การทดลองใหม่ ทฤษฎีการเรียนรู้โดยการมีส่วนร่วม (Participatory Learning and Action) การเรียนรู้ควรเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนแสดงความคิด มีสิทธิในการตั้งคำถามและเปลี่ยนแปลงสังคม

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๕.๑ งานวิจัยในประเทศ

วุฒิชัย สว่างแสง ได้ศึกษาเรื่อง พญานาค: ความเชื่อสู่การกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมอีสาน ผลการศึกษาพบว่า พญานาคเป็นความเชื่อของคนอีสานถูกนำมาพัฒนาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม ทำให้เกิดปรากฏการณ์กระแสพญานาคนิยม หรือนาคคิตี บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการประกอบสร้างทางความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคที่นำไปสู่การกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมอีสาน โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงเอกสาร พบว่า พญานาคในวัฒนธรรมอีสานเป็นความเชื่อผสมระหว่าง ศาสนาพื้นเมือง ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ ถูกนำมาสร้างความหมายใหม่ เพื่อเปลี่ยนความเชื่อเป็นต้นทุนการผลิตสินค้าทางวัฒนธรรม โดยใช้ความโหยหาอดีตเป็นสำนึกที่มีร่วมกันมาผลิตซ้ำ และพัฒนาสัญลักษณ์พญานาคให้เป็นแบรนด์ของสินค้า เพื่อเป็นจุดขาย และการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ ที่ก่อให้เกิดรายได้แก่ชุมชน และกระจายไปสู่พื้นที่ภายนอก^{๗๑}

ภัทรชัย อุทาพันธ์และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องพญานาคในเมืองเชียงตุง งานวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ คือ ๑. เพื่อศึกษาพญานาคในเมืองเชียงตุง ๒. เพื่อวิเคราะห์ สังเคราะห์ ทักษะพญานาคต่อวิถีชีวิตในเมืองเชียงตุง ๓. เพื่อแสวงหาดิทธิรรมพญานาคที่มีต่อวิถีชีวิตในเมืองเชียงตุง ประชากรที่ศึกษา ได้แก่ พระนักเผยแผ่เขตลุ่มแม่น้ำโขงเมืองเชียงตุง ๘ รูป และคฤหัสถ์ ๒ คน จำนวนรวมทั้งสิ้น ๑๐ คน ซึ่งเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองเชียงตุง และมีความรู้ด้านพุทธศาสนาและพญานาค เครื่องมือที่ใช้

^{๗๑} วุฒิชัย สว่างแสง ได้ศึกษาเรื่อง พญานาค: ความเชื่อสู่การกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมอีสาน, วารสารปรัชญาและศาสนา Vol. 7 No. 2 (2022): Journal of Philosophy and Religion, Khon Kaen University (July-December 2022) :80-98.

ในการวิจัย แบบข้อมูลการสำรวจ และการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม และแบบการลงภาคสนาม ที่ผ่านการตรวจคุณภาพจากผู้เชี่ยวชาญแล้วจึงเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม นำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบด้วยวิธีสามเส้า แล้วนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า พญานาคมีบทบาทความสำคัญต่อ เชียงตุง พุทธศาสนา วัฒนธรรม และคตินิยม ซึ่งเป็นเมืองที่มีความเชื่อเกี่ยวกับพญานาค มีความสำคัญกับสถานที่สำคัญ เช่น หนองตุงหรือวัดที่สำคัญ โดยพญานาคเชื่อว่าเป็นสัตว์พิเศษที่มีฤทธิ์มาก แต่ชาวเมืองเชียงตุงก็ไม่ได้เชื่อจนให้ความสำคัญหรือมีพิธีการบูชาแบบยิ่งใหญ่ ซึ่งพญานาคมีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในเรื่องของการบวชพระจะต้องมีสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ของนาค โดยเมืองเชียงตุงใช้การปั้นเทียนทองและเงินเป็นตัวรูปพญานาค แทนการแห่นาค มีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพญานาค ได้แก่ วัฒนธรรมการสร้างวัด เจดีย์ วิหาร การบวช จะต้องมีส่วนแทนหรือสัญลักษณ์พญานาคปรากฏอยู่เสมอ โดยมากจะนิยมสร้างเป็นนาคคู่ พญานาคเป็นสัตว์พิเศษ ประเสริฐ มีอิทธิฤทธิ์ เป็นรูปแบบคตินิยมของการทำความดี เช่น สัจจะ และ คอยพิทักษ์ปกป้องพุทธศาสนาเรื่อยมาทุกยุคทุกสมัย^{๗๒}

พระครูไพโรจน์ญาณโสภณ ได้ศึกษาเรื่องคติความเชื่อเรื่องพญานาคในพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่าพญานาคเป็นกำเนิดประเภทไตรภพ แต่มีความพิเศษเพราะเป็นอมมนุษย์ สามารถจำแลงกายเป็นมนุษย์ได้ มี ๔ ตระกูล ได้แก่ วิรูปักษ์ เอราปละ ฉัพยาบุตร และกัณหาโคตมกะ อาศัยอยู่ตามแหล่งน้ำ บ่อน้ำ ป่าไม้และต้นไม้ จอมปลวก ภูเขา และภพนาครหรือสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา นั่นเอง กรรมที่ทำให้เกิดเป็นพญานาคมีทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรม, ความแตกต่างคือกุศลกรรมทำให้เกิดเป็นนาคราช มีทิพยสมบัติคล้ายเทวดา บทบาทของนาคที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้แก่ การปกป้องช่วยเหลือคนทำความดี การบำเพ็ญความดี เป็นผู้มีความเห็นผิด ติร้าย ทำร้ายผู้อื่น และเป็นอุปกรณ์การแสดงของหมองูขณะรักษาอุโบสถศีล อิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคในพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทย^{๗๓}

ชำนาญ เกิดข่อ และคณะ ได้ศึกษา พญานาค: ความเป็นมา ความเชื่อ และคุณูปการต่อสังคมไทย ผลการศึกษาพบว่าพญานาคเป็นสัตว์กึ่งเทพที่มีบทบาทสำคัญในพระพุทธศาสนา ปรากฏตัวเด่นชัดตั้งแต่สมัยพุทธกาล เช่น พญากาลนาคราช พญามุจลินทนาคราช พญานันโทปนันทนาคราช บทความวิชาการนี้กล่าวถึงความเป็นมาเพื่อให้ทราบความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพญานาค เช่น ความหมาย ที่มา ประเภท กล่าวถึงความเชื่อเพื่อให้ทราบความเชื่อที่เกิดจากพญานาค เช่น ความเชื่อเรื่อง "นาคให้น้ำ" ความเชื่อพญานาคเป็นสัญลักษณ์ของความมั่งมีและโชคลาภ ความเชื่อเรื่องการ

^{๗๒} ภัทรชัย อุทาพันธ์และคณะ, พญานาคในเมืองเชียงตุง, วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (๒๐๑๘) มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๑: ๒๐๕-๒๑๒.

^{๗๓} พระครูไพโรจน์ญาณโสภณ, คติความเชื่อเรื่องพญานาคในพระพุทธศาสนา, วารสารบัณฑิตสาเกตปริทรรศน์, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑, (มกราคม - เมษายน ๒๕๖๗): ๒๗-๓๗.

เสี่ยงทาย และกล่าวถึงคุณูปการของพญานาคที่มีต่อสังคมไทยเพื่อให้ทราบคุณประโยชน์ที่สังคมไทยได้รับจากพญานาค เช่น ด้านประเพณี ด้านบันเทิง ด้านนาฏกรรม^{๗๔}

พระมหาจุฑาธนา นรเชฏฐ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องอิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีต่อพระพุทธศาสนาในประเทศไทย มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาบริบทที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีต่อพระพุทธศาสนาในประเทศไทย (๒) เพื่อศึกษาอิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีต่อสังคมไทย และ (๓) เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีต่อพระพุทธศาสนาในประเทศไทย วิธีการวิจัยเป็นวิจัยวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยการศึกษาข้อมูลเอกสาร และการศึกษาข้อมูลในพื้นที่วิจัยด้วยการสังเกต การสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่ม และการนำเสนอผลการวิจัยต่อผู้เชี่ยวชาญและรับฟังความคิดเห็นจากสาธารณชน โดยได้กำหนดพื้นที่สำหรับการวิจัย จำนวน ๑๐ จังหวัด ได้แก่ แพร่ น่าน หนองคาย บึงกาฬ อุดรธานี นครพนม มุกดาหาร อุบลราชธานี กระบี่ และนครศรีธรรมราช ผลการวิจัยพบว่า (๑) ความเชื่อในเรื่องพญานาคตามบริบทของคนในประเทศไทยนี้ เป็นความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อต่อสัตว์ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ การนับถือผีหรือเทพเจ้าที่ปรากฏตามตำนานของท้องถิ่น ความเชื่อต่อพญานาคของคนในประเทศไทยมีปรากฏมานานมากกว่า ๒,๖๐๐ ปี ก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเผยแผ่เข้ามาในภูมิภาคแห่งนี้ (๒) อิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีต่อสังคมไทย มี ๕ ด้าน ประกอบด้วย ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ศิลปกรรมและด้านประเพณี ด้านเศรษฐกิจ สังคมเกี่ยวข้องกับพญานาคที่เป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการของชีวิต และมีส่วนกระตุ้นส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ธรรมชาติ หรือศาสนามากยิ่งขึ้น ด้านศิลปกรรม พญานาคมีอิทธิพลในด้านศิลปกรรม ทั้งในส่วนที่เป็นสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และหัตถกรรมของคนในสังคมไทยมาอย่างช้านานควบคู่กับการสร้างบ้านแปลงเมืองของคนตั้งแต่สมัยบรรพกาลจนถึงปัจจุบัน ด้านประเพณีที่ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อเรื่องพญานาคในสังคมไทย ประกอบด้วย ประเพณีการบวชนาค ประเพณีเถรภิเสก(ฮตสงฆ์) ประเพณีการไหลเรือไฟ และประเพณีการแข่งขันเรือ (๓) อิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีต่อพระพุทธศาสนาในประเทศไทย มี ๔ ด้าน ประกอบด้วย ด้านความเชื่อ ด้านศิลปกรรม ด้านวรรณกรรมและด้านพิธีกรรม ด้านความเชื่อ เป็นความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อท้องถิ่นในฐานะเป็นเจ้าของที่เจ้าแห่งสายน้ำ และเป็นผู้รักษาคุ่มครองปูชนียสถานและปูชนียวัตถุในทางพระพุทธศาสนา ด้านศิลปกรรมคือด้านจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และหัตถกรรม ด้านวรรณกรรม ได้แก่ พิธีทำขวัญนาค พิธีบวชนาคหรืออุปสมบทกรรม และพิธีบวงสรวง^{๗๕}

^{๗๔} ชำนาญ เกิดข่อ และคณะ, พญานาค: ความเป็นมา ความเชื่อ และคุณูปการต่อสังคมไทย,วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – เมษายน ๒๕๖๖):๙๓-๑๐๖.

^{๗๕} พระมหาจุฑาธนา นรเชฏฐ และคณะ,อิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีต่อพระพุทธศาสนาในประเทศไทย,วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏ, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๓ (October ๐๓, ๒๐๒๔):๑-๑๗.

ธาวิช ถนอมจิตต์ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงความเชื่อ พญานาคราช คำชะโนด จังหวัดอุดรธานี มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาและวิเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบันด้านการท่องเที่ยวเชิงความเชื่อพญานาคราช และ ๒) เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงความเชื่อพญานาคราช คำชะโนด จังหวัดอุดรธานี เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน ประกอบด้วย การวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงคุณภาพ การเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามนักท่องเที่ยวจำนวน ๔๐๐ คน และการสัมภาษณ์หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนในพื้นที่ ผลการวิจัย พบว่า ๑) สถานการณ์ปัจจุบันด้านการท่องเที่ยวเชิงความเชื่อพญานาคราช คือ ควรพัฒนาด้านการจัดการการท่องเที่ยวเชิงความเชื่อพญานาคราช ควบคู่ไปกับการสร้างประสบการณ์การท่องเที่ยวเชิงความเชื่อพญานาคราช และ ๒) แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงความเชื่อพญานาคราช คำชะโนด จังหวัดอุดรธานี ประกอบด้วย การส่งเสริมและพัฒนาจุดเด่นด้านความเชื่อและความศรัทธา การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก การสร้างความเชื่อมโยงระหว่างแหล่งท่องเที่ยวกับที่พักแรม การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ความเชื่อพญานาคราช การสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานในการบูรณาการการพัฒนา การปรับปรุงป้ายบอกทางและระบบขนส่งสาธารณะ^{๗๖}

ศราวดี ภูขุมศรี ได้วิจัยเรื่องภาพสะท้อนความเชื่อเรื่องพญานาคผ่านการแสดงชุดพุทธรูปชาลีลานาคราช ผลการวิจัยพบว่าความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อพญานาคผ่านการแสดงชุด พุทธรูปชาลีลานาคราชโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ภาพสะท้อนความเชื่อเรื่องพญานาคผ่านการแสดงนาฏศิลป์พื้นเมืองอีสาน โดยใช้วิธีวิจัยในการลงภาคสนาม นำข้อมูลมาศึกษาและวิเคราะห์ เรียบเรียงนำเสนอตามวัตถุประสงค์ ซึ่งมีขอบเขตการศึกษาในพื้นที่จังหวัดหนองคายเท่านั้น ผลการศึกษาพบว่า พญานาค คือ สัตว์ในอุดมคติของผู้คนในลุ่มน้ำโขง ซึ่งความเชื่อ ความศรัทธา อย่างแรงกล้าในอิทธิฤทธิ์ที่จะอำนวยความสะดวก อำนวยความสุขอีกทั้งพญานาคเป็นสัตว์ที่มีความสัมพันธ์กับผู้คนมาอย่างยาวนาน ดังปรากฏในนิทาน ตำนานถูกถ่ายทอดผ่านประติมากรรม จิตรกรรม พิธีกรรม และนาฏกรรม โดยเฉพาะนาฏกรรมที่มีการสร้างสรรค์การแสดงพื้นเมืองต่างๆ ขึ้นมาที่เกี่ยวข้องกับพญานาค ชุด “พุทธรูปชาลีลานาคราช” ของชมรมนาฏศิลป์ จังหวัดหนองคาย ซึ่งนำเสนอในการแสดงแสงสีเสียงในประเพณีบุญออกพรรษา ซึ่งมีปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค กระบวนท่าทางนาฏศิลป์ คือ การจินตนาการลักษณะการเคลื่อนไหวของพญานาคที่แหวกว่ายแม่น้ำโขงและพันดวงไฟขึ้นมายังเหนือพื้นผิวน้ำเพลงประกอบการแสดงมุ่งเน้นไปที่เอกลักษณ์ท้องถิ่นในด้านดนตรีประจำชาติพันธุ์ และเครื่องแต่งกายเป็นการออกแบบที่เกิดจากจินตนาการที่ได้รับแนวคิดแรงบันดาลใจจากประติมากรรมและจิตรกรรมที่เกี่ยวข้องพญานาค ภาพสะท้อนความเชื่อในเรื่องของพญานาคที่ใช้

^{๗๖} ธาวิช ถนอมจิตต์ และคณะ, การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงความเชื่อพญานาคราชคำชะโนด จังหวัดอุดรธานี, วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา, ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๖๗) : ๙๗-๑๒๒.

นาฏศิลป์เป็นเครื่องมือสำคัญจึงเป็นงานศิลปะพื้นถิ่นที่แสดงถึงอัตลักษณ์ในด้านศิลปะวัฒนธรรมอีกด้วย^{๗๗}

พระวารินทร์ เติวิน ได้ศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทและคุณธรรมของพญานาคในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน ผลการวิจัยพบว่าพญานาคในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีบทบาทหน้าที่ในการปกป้องพระพุทธศาสนา เป็นผู้มีศรัทธาแรงกล้า รักษาศีลอุโบสถ มีวิริยะความเพียร พญานาคในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ได้กล่าวถึงพญานาคที่มีความเกี่ยวข้องในพระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น พญาภูริทัตตนาคราช พญามุจลินท์นาคราช และพญากาฬนาคราช บทบาทและคุณธรรมของพญานาคในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า พญานาคมีบทบาทที่สำคัญในการปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา และได้บำเพ็ญตนตามคติพุทธศาสนาคือ บำเพ็ญความดี ละเว้นความชั่ว รักษาศีลเพื่อที่จะเข้าถึงความบริสุทธิ์ บทบาทและคุณธรรมของพญานาคในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีต่อสังคมไทยปัจจุบัน ทำให้ทราบว่าหลักธรรมของพญานาคนั้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมไทยได้ไม่ว่าจะเป็นในด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ ทุกด้าน ล้วนแล้วแต่มีหลักธรรมเป็นพื้นฐานทั้งนั้น จึงนำหลักธรรมของพญานาคที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมไทยได้^{๗๘}

ประภาส พาวินนท์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาเว็บไซต์เพื่อส่งเสริมการใช้ประโยชน์แหล่งสารสนเทศเชิงวัฒนธรรมพญานาคในเขตอีสานใต้ ผลการวิจัยพบว่า (๑) ผู้ใช้เว็บไซต์เข้าถึงสารสนเทศเชิงวัฒนธรรมพญานาคไม่แน่นอนมากที่สุด ส่วนใหญ่มีประสบการณ์ไปเที่ยวแหล่งสารสนเทศเชิงวัฒนธรรมพญานาคในเขตอีสานใต้ ๑-๕ ครั้ง ร้อยละ ๔๑.๗๕ โดยส่วนใหญ่ใช้อินเทอร์เน็ตในการรับสารสนเทศเชิงวัฒนธรรมพญานาค ร้อยละ ๑๐๐.๐๐ รองลงมาคือ โทรทัศน์ ร้อยละ ๘๑.๗๕ และหนังสือพิมพ์ ร้อยละ ๗๗.๗๕ แหล่งสารสนเทศส่วนใหญ่ที่ผู้ใช้เว็บไซต์ได้รับสารสนเทศเชิงวัฒนธรรมพญานาค คือ วัด ร้อยละ ๑๐๐.๐๐ รองลงมาคือ โบราณสถาน ร้อยละ ๙๖.๕๐ สำหรับเว็บไซต์ที่ผู้ใช้เว็บไซต์ได้รับสารสนเทศเชิงวัฒนธรรมพญานาค คือ เว็บไซต์ของวัด ร้อยละ ๙๘.๗๕ รองลงมาคือ เว็บไซต์ของโบราณสถาน ร้อยละ ๙๐.๐๐ ส่วนบุคคลที่ให้สารสนเทศเชิงวัฒนธรรมพญานาคมากที่สุดคือพระสงฆ์ ร้อยละ ๙๘.๗๕ รองลงมาคือผู้เชี่ยวชาญและนักวิชาการ ร้อยละ ๗๙.๐๐ และ (๒) ผู้ใช้เว็บไซต์มีความพึงพอใจต่อเว็บไซต์แหล่งสารสนเทศเชิงวัฒนธรรมพญานาคในเขตอีสานใต้โดยรวม (=๓.๘๘) และรายด้านอยู่ในระดับมาก คือ ด้านการออกแบบเว็บไซต์

^{๗๗} ศรารัตน์ ภูมศรี, ภาพสะท้อนความเชื่อเรื่องพญานาคผ่านการแสดงชุดพุทธบูชาลีลานาคราช, วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๓):๓๓๖-๓๕๒.

^{๗๘} พระวารินทร์ เติวิน, บทบาทและคุณธรรมของพญานาคในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีผลต่อสังคมไทยปัจจุบัน, วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๖ (พฤศจิกายน-ธันวาคม, ๒๐๒๔): ๑๕๙๑-๑๕๙๘.

(=๓.๘๘และด้านเนื้อหาของเว็บไซต์ (=๓.๘๗) โดยผู้ใช้ที่มีเพศและภูมิลำเนาต่างกันมีความพึงพอใจต่อเว็บไซต์แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วนผู้ใช้ที่มีอายุ ระดับการศึกษา และสถานภาพการทำงานต่างกันมีความพึงพอใจต่อเว็บไซต์แหล่งสารสนเทศเชิงวัฒนธรรมพญานาคในเขตอีสานใต้ไม่แตกต่างกัน^{๗๙}

ระชานนท์ ทวีผล วิจัยเรื่องภูมิทัศน์ตำนานเรื่องศักดิ์สิทธิ์พญานาคของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า ๑) ผู้คนยังมีความศรัทธาในพลังอำนาจของพญานาคที่บันดาลความสำเร็จ รวมไปถึงการแสดงอิทธิฤทธิ์ตามปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเป็นความเชื่อสืบทอดกันมาช้านาน อีกทั้งความเชื่อของพญานาคยังเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางมายังสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ๒) ระดับภูมิทัศน์ตำนานเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์พญานาคจำแนกรายด้านพบว่า แต่ละด้านมีค่าเฉลี่ยเท่ากันอยู่ในระดับมากทั้งหมด เมื่อเรียงลำดับจากมากไปน้อยยังพบว่า ด้านบุคลากร ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านสถานที่ท่องเที่ยว ด้านกิจกรรม และด้านความเชื่อและตำนาน ตามลำดับ^{๘๐}

พระครูสังฆรักษ์ธรรณ กุลยาณธมโมและคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพญานาคตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทของชาวบ้านตำบลสามแยก อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดชัยภูมิ ผลการวิจัยพบว่า ๑) พญานาคในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่าพระพุทธศาสนาแยกพญานาคออกเป็น ๑๐๒๔ ชนิด แบ่งเป็น ๔ ตระกูล ได้แก่ ตระกูลวิรูปักษะ ตระกูลเอราปักษะ ตระกูลฉัพยปุตตะ ตระกูลกัณฐาโคตรมะ พญานาคแบ่งตามสถานที่เกิดได้ ๒ แบบ คือ ที่เกิดได้เฉพาะในน้ำ ที่เกิดได้เฉพาะบนบก ๒) ความเชื่อเรื่องพญานาค

๒.๕.๒ งานวิจัยต่างประเทศ

^{๗๙} ประภาส พาวินันท์, การพัฒนาเว็บไซต์เพื่อส่งเสริมการใช้ประโยชน์แหล่งสารสนเทศเชิงวัฒนธรรมพญานาคในเขตอีสานใต้, วารสารห้องสมุดสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย, ปีที่ ๖๘ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม, ๒๕๖๓): ๖๑-๘๓.

^{๘๐} ระชานนท์ ทวีผล, ภูมิทัศน์ตำนานเรื่องศักดิ์สิทธิ์พญานาคของแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือประเทศไทย, วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๖๖): ๑๑๔-๑๒๘.

Ya-Liang Chang Naga Images in Thailand's Folktales Naga, the guardian of Triratna, dominates the waters, and is an important cultural image of Thailand, as well as an auspicious symbol of ordinary life. This paper used nine folktales of Thailand as texts for exploring the Naga images. Results of this paper show: (a). The Naga images of Thailand folktales can be divided into two types: images of Buddhist stories and local stories. The main difference between the two types is Naga's behavior after converting into Buddha. (b). There are two types of Naga images reflected by two distinct cultural systems. One is Buddhism, and the other is indigenous serpent worship. The findings also imply that serpent worship probably existed before Theravada Buddhism came into Southeast Asia. It means that the Naga image of Thailand is the result of the long-term integration of local culture and foreign culture and is not entirely affected by Indianization.^{๘๑}

Phravinaiy Dhammavong Analyzed to Naga Beliefs in Ritual of Vientiane Capital People as Lao People's Democratic Republic This research have 3 mains in the objectives aimed to, 1) study the concept of Naga about to appears in the Buddhist scriptures” Keywords: Naga Beliefs, Ritual, Vientiane Capital People 2) to study the belief in Naga of people of Vientian City, Lao People's Democratic Republic (LPDR) and to analyze the belief in Naga in the ritual performance of people in Vientian City, Lao People's Democratic Republic (LPDR). This research was the qualitative research by studying) Snake worshipping 2) the ancestors' spiritual worship before they believed in Brahminism and Buddhism, especially Theravada School. The Belief of Naga of people in Vientian City has been improved and assimilated in the belief in Buddhism until the present. For the belief of people in Vientian City towards Naga and the rituals related to Naga, it was found that people in Vientian City have believed in Naga that the Naga has really be the Naga' son and the ritual ceremony for fire floating etc. In addition, there have the influence on the rituals related to the ways of life such as the ceremony for new house construction, ceremony for Konghod merit, the ceremony for

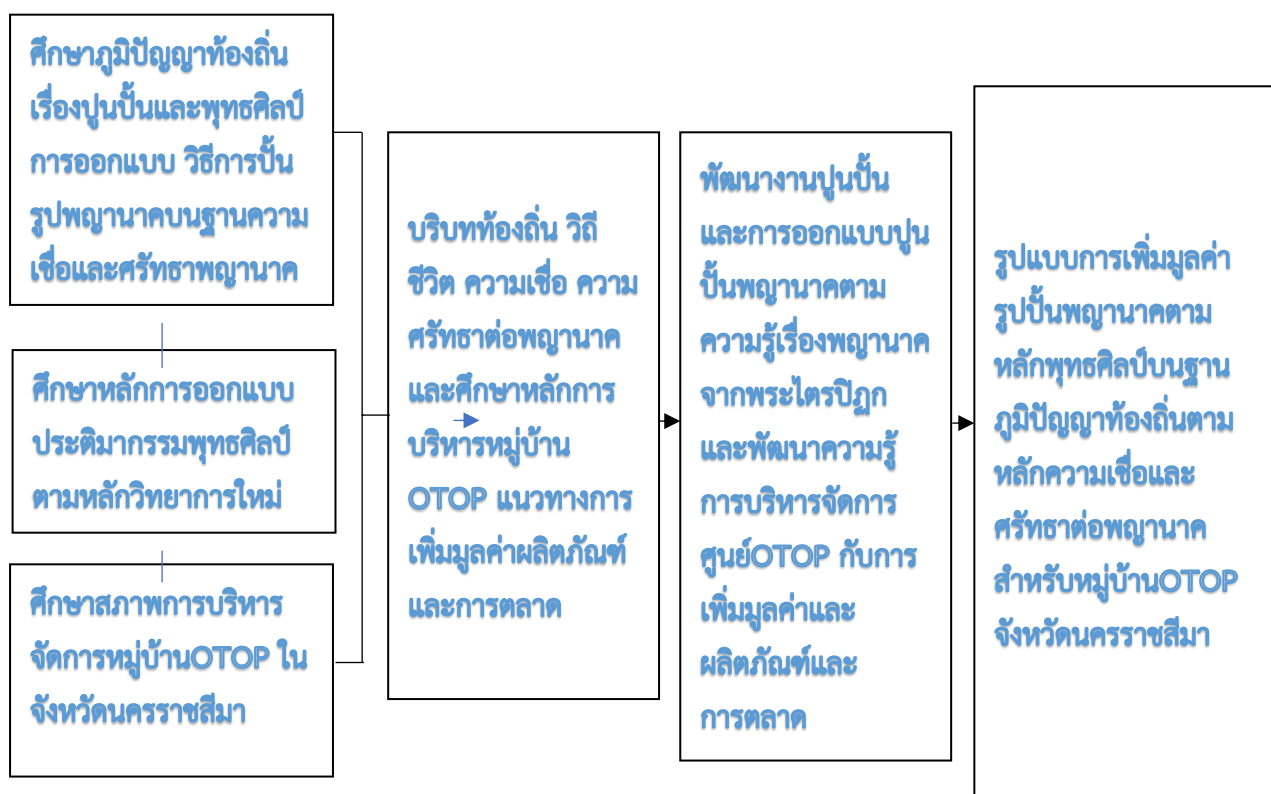
^{๘๑} Ya-Liang Chang, Naga Images in Thailand's Folktales, College of Fine Arts, Huanggang Normal University, Hubei, China ,วารสารจีนศึกษา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ พุทธศักราช ๒๕๖๔): ๕๕-๘๕.

Parivasakamma and the blessing ceremony for longevity of life etc. These ceremonies are worthiness by believing in Naga of local people and inherited until the present^{๘๒}

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่าเป็นการศึกษารวบรวมข้อมูลมาสนับสนุนแนวทาง เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ตามแนวคิดนี้และมี น้ำหนักน่าเชื่อถือได้ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ผลงานการวิจัย และงานแปล ดังที่ได้กล่าว มาแล้วในเบื้องต้น ดังนั้นเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้เกิดขึ้นและนำงานวิจัยที่เกี่ยวข้องไปสู่แนวคิดที่สอดคล้องในทฤษฎีต่อไป

๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ทีมผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเรื่องการสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา มีกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ ๒.๑ แนวคิดและกรอบการวิจัย

^{๘๒} Phravinaiy Dhammavong, Analyzed to Naga Beliefs in Ritual of Vientiane Capital People as Lao People's Democratic Republic, *Journal of Modern Learning Development*, Vol. 6 No. 4 July - August 2021):67-89.

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ มุ่งที่จะศึกษา “การสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้านOTOPเพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา” และจะได้กล่าวถึงสาระสำคัญเกี่ยวกับวิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า ได้แก่ รูปแบบการวิจัย พื้นที่วิจัยและประชากรผู้ให้ข้อมูล เครื่องมือในการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และสรุปกระบวนการวิจัย วิธี การศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมากำหนดเป็นคำถามในการวิจัย จากนั้นจึงลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม สำหรับนำข้อมูลมาวิเคราะห์เขียนสรุป และนำเสนอข้อมูล เจริญพรพัฒนาในแต่ละประเด็นตามวัตถุประสงค์ประกอบด้วย ๑) ศึกษาวิธีการผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้านOTOPในจังหวัดนครราชสีมา ๒) เพื่อออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP อัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา ๓) เพื่อศึกษาการเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมาในการวิจัยที่ตั้งไว้ตามลำดับ ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่การวิจัย ประชากร และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

ในงานวิจัยนี้ใช้รูปแบบการวิจัยแบบผสมวิธี ๒ ประเภท คือ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

๑. การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research)

การศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องจากหนังสือ ตำรา รายงานการวิจัย บทความ รวมทั้งข้อมูลปฐมภูมิจากพระไตรปิฎก เพื่อสังเคราะห์ข้อมูลจากแนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวกับการสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์

ของหมู่บ้านOTOPเพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา เพื่อนำแนวคิดมาบูรณาการ และสร้างชุดความรู้เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพยานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้านOTOPเพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา

๒. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

การวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งเน้นการเก็บข้อมูลในพื้นที่วิจัย ๓ วิธีการ ดังนี้

๑) การสำรวจบริบทพื้นที่ ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงสำรวจ โดยมุ่งเน้นสำรวจข้อมูลพื้นฐานของผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านพื้นที่ในการวิจัยครั้งนี้ คือ หมู่บ้านOTOPเพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา

๒) การสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญกับประเด็นการวิจัย ดังนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในการสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพยานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้านOTOPเพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกโดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากผู้ที่มีบทบาทในการสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพยานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา จนเป็นที่ยอมรับ และมีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง โดยทำการเก็บข้อมูลจากผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับการสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพยานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOPเพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา จำนวนทั้งสิ้น ๔๐ คน

๓) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) และการสัมมนาเชิงวิชาการ เพื่อวิเคราะห์เกี่ยวกับการสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพยานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOPเพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา การประชุมกลุ่มจากกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๑๐ คน

๓.๒ พื้นที่การวิจัย ประชากร และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๓.๒.๑ พื้นที่การวิจัย

การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการศึกษาวิจัยในลักษณะของการสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพยานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้านOTOPเพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมาที่มิวิจัยได้เลือกใช้พื้นที่เป้าหมาย คือ กลุ่มหมู่บ้านOTOPเครื่องปั้นดินเผาตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ด้วยเหตุผลคือ หมู่บ้านเครื่องปั้นดินเผาตำบลท่าอ่าง เป็นพื้นที่ที่มีความน่าสนใจเป็นอย่างยิ่งในเรื่องของผลิตภัณฑ์ของชุมชนเนื่องจากชาวบ้านในชุมชนนิยมทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นอาชีพหลัก พื้นที่ที่นำผลการวิจัยไปขยายผล คือ กลุ่มหมู่บ้าน OTOP เครื่องปั้นดินเผาในจังหวัดนครราชสีมา

๓.๒.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างเพื่อการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มจำนวนทั้งสิ้น ๔๐ ราย ดังนี้

- ๑) กลุ่มผู้นำชุมชน จำนวน ๒ ราย
- ๒) กลุ่มประธานและคณะกรรมการหมู่บ้าน OTOP จำนวน ๑๐ ราย
- ๓) กลุ่มผู้ประกอบการ จำนวน ๖ ราย
- ๔) กลุ่มผู้บริโภค จำนวน ๑๐ ราย
- ๕) กลุ่มหน่วยงานภาครัฐ จำนวน ๒ ราย

สนทนากลุ่ม แบ่งออกเป็น.....๔...กลุ่ม คือ

- ๑) กลุ่มผู้นำหมู่บ้าน OTOP จำนวน ๒ ราย
- ๒) กลุ่มปราชญ์ชุมชนท้องถิ่น จำนวน ๒ ราย
- ๓) กลุ่มผู้ประกอบการ จำนวน ๕ ราย
- ๔) กลุ่มหน่วยงานภาครัฐ จำนวน ๑ ราย

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้นำเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบไปด้วย ดังนี้

๓.๓.๑ เครื่องมือใช้ในการเก็บข้อมูล

๑.แบบสัมภาษณ์ (Interviews) เป็นการสอบถามหรือสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลเพื่อเก็บข้อมูลที่มีลักษณะลึกซึ้งและเฉพาะเจาะจงมากขึ้น

๒.การสังเกต (Observations) การสังเกตเหตุการณ์หรือพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในธรรมชาติโดยไม่แทรกแซงหรือเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม

๓.การศึกษาจากเอกสาร (Document Study) ใช้การศึกษาข้อมูลจากเอกสารหรือแหล่งข้อมูลอื่นๆ ที่มีอยู่แล้ว เช่น หนังสือ, บทความ, หรือรายงานต่างๆ

๔.การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion: FGD) เป็นวิธีการวิจัยที่ใช้เพื่อเก็บข้อมูลจากกลุ่มบุคคลที่มีลักษณะเฉพาะหรือมีประสบการณ์ร่วมในหัวข้อที่กำหนด โดยการสนทนาจะมีผู้วิจัยหรือผู้ดำเนินการสนทนา (facilitator) ที่คอยตั้งคำถามและกระตุ้นให้กลุ่มผู้ร่วมสนทนาแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีมุมมองหลายๆ ด้าน และสะท้อนถึงความคิดเห็นที่แท้จริงของผู้เข้าร่วม

๓.๓.๒ เครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์คุณภาพ (Qualitative Data Analysis Tools) ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลคุณภาพ เช่น การวิเคราะห์เนื้อหาจากการสัมภาษณ์หรือการสังเกต

๓.๓.๓ การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

การตรวจสอบภายใน (Internal Validation) การทดสอบเครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลว่าได้ผลที่แม่นยำและถูกต้องหรือไม่ โดยทำการทดลองใช้ก่อนการเก็บข้อมูลจริง

๓.๓.๔ เครื่องมือการสังเกตเชิงปฏิบัติการ (Practical Observation Tools)

การบันทึกการสังเกต การจดบันทึกเหตุการณ์หรือพฤติกรรมที่สังเกตได้ในระหว่างการศึกษาภาคสนามอุปกรณ์บันทึกเสียงและภาพ: เช่น กล้องถ่ายรูป, กล้องวิดีโอ หรือเครื่องบันทึกเสียงที่ใช้ในการบันทึกข้อมูลจากการสังเกต

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติการวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ผู้วิจัยได้การเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การศึกษาเอกสาร การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม ดำเนินการเป็นการดำเนินงานการร่วมกับชุมชนในการศึกษาชุมชนและพิจารณา

๑. ระยะก่อนทำการวิจัย (Pre – Research Phase) เป็นการเตรียมชุมชนเพื่อให้มีความพร้อมในการวิจัยและสร้างความคุ้นเคยไว้วางใจระหว่างกัน ประกอบด้วย

๑.๑ การสร้างสัมพันธภาพ การสำรวจชุมชน

๑.๒ สำรวจชุมชน ด้านสภาพพื้นที่ สภาพปัญหาพฤติกรรมของชุมชน โดยการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ/การสนทนากลุ่ม/การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ

๒. ระยะการจัดทำแผน (Planning Phase) เป็นการร่วมตัดสินใจ วางแผนกิจกรรม ซึ่งประกอบด้วยการจัดเวทีเรียนรู้เพื่อวิเคราะห์ภูมิปัญญาการสร้างพยานาเกี่ยวกับการส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านทางพฤติกรรมของชุมชนนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

๓. ระยะการกำหนดแผนงาน : การเสนอทางเลือก และสร้างแผนปฏิบัติงานระดับชุมชน เพื่อบรรลุเป้าหมาย การพบปะผู้นำ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เป็นการเข้าพบพูดคุย โดยประเด็นของการพบปะพูดคุยประกอบด้วย

-การแนะนำตัวของคณะผู้วิจัย

-การชี้แจงวัตถุประสงค์/กระบวนการวิจัยและผลลัพธ์ที่พึงประสงค์

-การสอบถามประเด็นสำคัญของของภูมิปัญญาท้องถิ่น

-การเตรียมพร้อมในการศึกษา/สำรวจ/การสนทนากลุ่มเจาะจง

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง มีข้อมูลหลายส่วนที่ต้องทำการรวบรวมข้อมูลมาประกอบกัน ให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์การวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยได้รับคำแนะนำจากผู้อาวุโสในการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key

Informants) เมื่อได้รายชื่อแล้ว ผู้วิจัยก็จะนัดหมายเพื่อสอบถามข้อมูล หรือไม่ก็เชิญผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้ด้วยตนเองเพื่อมารวมพูดคุยกันเป็นกลุ่มซึ่งสามารถตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลได้เป็นอย่างดี

การเก็บข้อมูลทุกครั้ง ผู้วิจัยได้จดบันทึกไว้เป็นหลักฐานเพื่อสามารถจดจำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ หรือบางครั้งใช้วิธีการบันทึกเทปในการสัมภาษณ์ สำหรับบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยจะทำการจดบันทึกทันทีที่สังเกตเห็น โดยใช้เวลาในช่วงตอนกลางคืนในการเรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากการบันทึกเทป นอกจากนี้ได้ถ่ายรูปบุคคลและสิ่งต่างๆ ที่มีผลต่อการทำงาน เพื่อประกอบข้อมูลให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นอีกด้วย

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามเนื้อหา แล้วสรุปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลจากการวิเคราะห์จากเอกสาร ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Information) นำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา และประเมินความพึงพอใจจากผู้ผลิตผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับการออกแบบผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

งานวิจัยเรื่องการสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา มีขอบเขตด้านเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ ๑) ศึกษาวิธีการผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP ในจังหวัดนครราชสีมา ๒) เพื่อศึกษาการออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP อัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา ๓) เพื่อศึกษาการเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

๔.๑ สภาพบริบทพื้นที่วิจัย

๔.๒ วิธีการผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP ในจังหวัดนครราชสีมา

๔.๓ การออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP อัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา

๔.๔ การเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา

๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย

๔.๑ สภาพบริบทพื้นที่วิจัย

ชุมชนบ้านหนองโสน ตั้งอยู่ในหมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เป็นหมู่บ้านที่มีชื่อเสียงในด้านการผลิตประติมากรรมหินทราย และได้รับการยกย่องให้เป็นหมู่บ้าน OTOP เพื่อการท่องเที่ยว

(๑) ประวัติความเป็นมา เดิมทีชาวบ้านหนองโสนมีอาชีพหลักคือการทำนา ทำไร่ทำสวน ลำปะหลัง และรับจ้างในโรงงาน จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๓๙ นายสายัณห์ แพทย์จะโป๊ะ ได้ริเริ่มนำดินเหนียวมาปั้นเป็นรูปต่าง ๆ และเผาเป็นเครื่องปั้นดินเผา แม้ในช่วงแรกจะไม่ประสบความสำเร็จมากนัก แต่ด้วยความมุ่งมั่นและการพัฒนาต่อเนื่อง ทำให้ผลิตภัณฑ์หินทรายของหมู่บ้านได้รับความนิยมมากขึ้น ความสำคัญในปัจจุบัน ปัจจุบันบ้านหนองโสนเป็นแหล่งผลิตและจำหน่ายประติมากรรมหินทรายที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายและคุณภาพสูงทำให้หมู่บ้านนี้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง^{๘๓} นอกจากนี้ ยังเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจสำหรับผู้สนใจในศิลปะและหัตถกรรมไทย มี

^{๘๓} สัมภาษณ์ นายอิสราภาพ แพทย์จะโป๊ะ ช่างปูนปั้นพญานาค หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

นักท่องเที่ยวที่มาเยือนบ้านหนองโสนจะได้สัมผัสกับกระบวนการผลิตประติมากรรมหินทราย ตั้งแต่ขั้นตอนการออกแบบ การปั้น ไปจนถึงการตกแต่งและการจำหน่าย นอกจากนี้ ยังสามารถเลือกซื้อผลิตภัณฑ์หินทรายเป็นของฝากหรือของที่ระลึกได้อีกด้วย สำหรับผู้ที่สนใจเยี่ยมชม สามารถติดต่อองค์การบริหารส่วนตำบลท่าอ่าง ซึ่งตั้งอยู่ที่เลขที่ ๖๙ หมู่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เวลาทำการ จันทร์ - ศุกร์ เวลา ๐๘.๓๐-๑๖.๓๐ การเยี่ยมชมบ้านหนองโสนไม่เพียงแต่ได้เรียนรู้เกี่ยวกับศิลปะการปั้นหินทราย แต่ยังเป็นการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นและส่งเสริมการอนุรักษ์หัตถกรรมไทยอีกด้วย^{๘๔}

(๒) สภาพบริบทความเชื่อเรื่องพญานาคของชุมชนหนองโสน ความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญในพุทธศิลป์และวัฒนธรรมไทย โดยมีปรากฏในรูปแบบของประติมากรรมและสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา มีบทบาทในการปกป้องและเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับสถานที่ทางศาสนา ลักษณะของพญานาคในพุทธศิลป์ เกี่ยวกับรูปทรงและจำนวนเศียร พญานาคมักถูกสร้างในรูปของงูใหญ่ที่มีหลายเศียร เช่น ๓, ๕, ๗ หรือ ๙ เศียร ซึ่งจำนวนเศียรอาจสื่อถึงระดับของอำนาจและบารมี การประดับตกแต่ง ชาวบ้านหนองโสนเดิมที่ได้ทำที่บ้านด่านเกวียนและย้ายมาที่บ้านหนองโสน เพราะใกล้กับวัสดุอุปกรณ์สะดวก และได้เลียนแบบในศิลปะล้านนา พญานาคมักมีการประดับกระบังหน้าขนาดใหญ่และสวมกรองคอ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปะบายอนของเขมร ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมของตลาดและชุมชนก็สร้างรายได้เป็นอย่างดี การจำแลงรูปพญานาคสามารถปรากฏในรูปครึ่งมนุษย์ครึ่งงู เรียกว่า "นาคจำแลง" หรือ "นาคแปลง" ซึ่งแสดงถึงความสามารถในการเปลี่ยนรูปของพญานาค ทำให้กลุ่มผู้ประกอบการหลายคนมองว่าน่าจะเป็นการสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ ขึ้นมาได้^{๘๕} แต่ไม่ให้เกิดแปลกจากเรื่องราวในพระพุทธศาสนาไปมากนัก เพราะเกี่ยวกับเรื่องของความเชื่อ การบูชา และโชคลาภมากกว่าที่จะจินตนาการ แต่ก็มีลูกค้าที่ให้ออกแบบพญานาคตามความฝันของตนเองก็มี ซึ่งช่างศิลป์ก็มีความชำนาญในการออกแบบอยู่แล้ว เพียงแต่ความต้องการของลูกค้าเป็นสำคัญ เพราะลูกค้าส่วนใหญ่ที่ให้ออกแบบลายพุทธศิลป์นั้นก็ไม่ได้แตกต่างจากเรื่องราวของพญานาคที่มีความเชื่อกันมานาน^{๘๖} (๑) สัญลักษณ์ของน้ำ พญานาคมักถูกมองว่าเป็นผู้ปกครองและผู้คุ้มครองน้ำ ซึ่งเป็นแหล่งชีวิตของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตต่างๆ ในความเชื่อไทยพญานาคมีอำนาจในการทำให้ฝนตกหรือทำให้น้ำไหลหลาก ช่วยให้น้ำท่วมทุ่งนาหรือแหล่งน้ำธรรมชาติ ซึ่งทำให้ผลผลิตทางการเกษตรอุดมสมบูรณ์พญานาคจึงเป็นตัวแทนของการเจริญเติบโต

^{๘๔} สัมภาษณ์ นายตัน สุขเสริม ผู้ประกอบการ หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

^{๘๕} สัมภาษณ์ นายลอย ศรีสุข ผู้ประกอบการ หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

^{๘๖} สัมภาษณ์ นายมานะ อุตสาหวิเศษ ผู้ประกอบการ หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

และการเก็บเกี่ยวผลผลิตที่ดีในฤดูกาล^{๘๗} (๒) บทบาทในตำนานและศาสนา ตามตำนาน พระพุทธศาสนา พญานาคถูกกล่าวถึงหลายครั้ง โดยมีบทบาทในการปกป้องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น การคุ้มครองพระพุทธเจ้า หรือการช่วยในการหล่อเลี้ยงสรรพสิ่งด้วยน้ำ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดินและการเกษตรพญานาคบางตัวในตำนานมีลักษณะเป็นผู้ปกป้องท้องฟ้าและแหล่งน้ำ ซึ่งสัมพันธ์กับการคุ้มครองความอุดมสมบูรณ์ในธรรมชาติ^{๘๘} (๓) การแสดงออกในศิลปะและสถาปัตยกรรม ในศิลปะและสถาปัตยกรรมไทย พญานาคมักถูกนำมาประดับในรูปแบบของสลูปะเจดีย์ หรือลวดลายบนผนังวัดเพื่อแสดงถึงการคุ้มครองและการสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับชุมชนรูปปั้นพญานาคมักพบได้ในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น วัด หรือบริเวณที่มีการเคารพบูชาพระพุทธรูป เพื่อสื่อถึงความเจริญรุ่งเรืองและการคุ้มครองจากภัยพิบัติ^{๘๙} (๔) พญานาคและความอุดมสมบูรณ์ในเกษตรกรรม เนื่องจากพญานาคเป็นสัญลักษณ์ของน้ำ การเคารพและบูชาพญานาคในบางพื้นที่จึงมีความเกี่ยวข้องกับการขอให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลและผลผลิตทางการเกษตรอุดมสมบูรณ์ในบางพื้นที่ชาวบ้านจะทำพิธีกรรมบูชาพญานาคเพื่อขอพรให้การเกษตรของพวกเขามีผลผลิตที่ดี น้ำท่ามีความอุดมสมบูรณ์ และแหล่งน้ำในชุมชนไม่แห้งขอด^{๙๐} (๕) พิธีกรรมบูชาพญานาค การบูชาพญานาคมักจะทำในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันสงกรานต์ หรือวันเข้าพรรษา โดยมีการทำพิธีขอฝนหรือขอให้ผลผลิตการเกษตรในปีนั้นดีพิธีกรรมเหล่านี้ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงและความอุดมสมบูรณ์ในชุมชนทั้งในแง่ของสภาพแวดล้อมและการเกษตร^{๙๑} (๖) สัญลักษณ์แห่งการเติบโตและการเจริญรุ่งเรือง นอกจากน้ำแล้ว พญานาคยังถูกมองว่าเป็นสัญลักษณ์ของการเจริญเติบโตและการฟื้นฟู ที่สอดคล้องกับความอุดมสมบูรณ์ในทั้งด้านจิตวิญญาณและวัตถุความเชื่อที่ว่าพญานาคสามารถคุ้มครองและนำพาผู้คนให้มีชีวิตที่รุ่งเรือง ทำให้มันเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญในชีวิตและการดำรงอยู่ของผู้คนในสังคมพุทธศาสนา^{๙๒}

(๓)จุดเด่นความภาคภูมิใจของชุมชน การสร้างสรรค์พญานาคจากปูนปั้นในชุมชน OTOP จังหวัดนครราชสีมา ไม่ได้เป็นเพียงการผลิตงานศิลปะเพื่อจำหน่ายเท่านั้น หากแต่ยังเป็น

^{๘๗} สัมภาษณ์ นางศิรินันท์ ยังทะเล ช่างปูนปั้นพญานาค หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

^{๘๘} สัมภาษณ์ นายดิเรก นามกระโทก ช่างปูนปั้นพญานาค หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

^{๘๙} สัมภาษณ์ นางสมศรี มีแสง ปราชญ์ชุมชนท้องถิ่น หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

^{๙๐} สัมภาษณ์ นางหยกแก้ว เห่งกระโทก พัฒนาชุมชนอำเภอโชคชัย อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

^{๙๑} สัมภาษณ์ นางสาวนิต มักระโทก ผู้นำหมู่บ้านOTOP หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

^{๙๒} สัมภาษณ์ นางคำดี สุขกระโทก ผู้นำหมู่บ้านOTOP หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

กระบวนการที่สะท้อนถึง ความเชื่อ ความศรัทธา และอัตลักษณ์ของชาวบ้าน ที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน จุดเด่นและความภาคภูมิใจของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับงานปูนปั้นพญานาคมีหลายด้าน ดังนี้

รากเหง้าความเชื่ออันลึกซึ้ง จากเสียงสะท้อนความเชื่อของชุมชนที่ว่าพญานาคเป็นสัญลักษณ์แห่ง การคุ้มครองแม่น้ำ ความอุดมสมบูรณ์ และความศักดิ์สิทธิ์ทางจิตวิญญาณชาวบ้านหลายคนยังมีความเชื่อว่า พญานาคเป็น "ผู้ปกป้องรักษา" ลุ่มน้ำมูล และการปั้นพญานาคเปรียบเสมือนการสื่อสารกับดิน น้ำ และธรรมชาติ^{๙๓}

ทักษะฝีมือที่สืบทอดกันมาในท้องถิ่น งานปูนปั้นพญานาคในพื้นที่มีการพัฒนาเทคนิคเฉพาะ เช่น การปั้นเกล็ดลายละเอียด การใช้นิ้วมือกด-ปั้นให้มีชีวิต หลายครอบครัวในชุมชนเป็น “ช่างศิลป์ชาวบ้าน” ที่มีภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งถือเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่หาได้ยาก^{๙๔} ลวดลายบนเกล็ดหรือลำตัวพญานาคมักผสมผสาน ลายเถาวัลย์อีสาน ลายใบเทศ และสัญลักษณ์จากธรรมชาติในลุ่มน้ำมูล แสดงถึงการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับธรรมชาติรอบตัว เป็นความเชื่อที่มีรากในวิถีชีวิตของชาวบ้าน ช่างพื้นบ้านในชุมชนยึดถือ สัตว์และรูปแบบของพญานาคตามคัมภีร์โบราณ เช่น การใช้หัวนาค ๓ หรือ ๕ เศียร การเลื้อยของลำตัวอย่างสง่างามที่สื่อถึงความสงบสุข ซึ่งสะท้อนถึงความรู้และความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในหลักธรรมและสุนทรียศาสตร์เชิงพุทธศิลป์

ความร่วมมือร่วมใจของชุมชน การรวมกลุ่มผลิตงาน OTOP ทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ในการอนุรักษ์และต่อยอด ชุมชนมีความภูมิใจในงานศิลปะของตนเอง ไม่เพียงมีความงาม แต่ยัง “มีชีวิต มีจิตวิญญาณ”^{๙๕}จากการใช้ปูนแบบดั้งเดิม ช่างได้ปรับสูตร “ปูนปั้นผสม” ให้ยืดหยุ่น ทนทาน น้ำหนักเบา และใช้สีจากธรรมชาติหรือวัสดุรีไซเคิล สะท้อนถึงความสามารถในการปรับตัวโดยไม่ทิ้งรากเหง้า

การเป็นตัวแทนของท้องถิ่น ชุมชนหนองโสน มีความพญานาคจากลุ่มน้ำมูลมีเอกลักษณ์เฉพาะที่ต่างจากภาคอื่น เช่น การเลื้อยอย่างอ่อนช้อย สัตินธรรมชาติ ลายอีสานที่ฝังอยู่ในลำตัว จึงกลายเป็น “แบรนด์ท้องถิ่น” ที่สะท้อนถึงนครราชสีมา และทำให้ชุมชนมีความภาคภูมิใจอย่างลึกซึ้ง^{๙๖} พญานาคในชุมชนนี้ไม่ใช่เพียงของตกแต่ง แต่เป็น “ตัวแทนของชุมชน” ที่แสดงถึง อัตลักษณ์ของลุ่มน้ำมูล เป็นสัญลักษณ์แห่งการคุ้มครอง ความศักดิ์สิทธิ์ และสายใยของคนในพื้นที่ ชาวบ้านจึงภาคภูมิใจที่สามารถสืบสานและต่อยอดให้พญานาคกลายเป็นทั้งมรดกทางจิตวิญญาณและสินค้าที่สร้างรายได้

สรุปได้ว่าพญานาคเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ที่เชื่อมโยงกับน้ำ การเกษตร และความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตมนุษย์ โดยเฉพาะในเรื่องของการเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรและ

^{๙๓} สัมภาษณ์ นางสาวนิต มีกระโทก คณะกรรมการหมู่บ้านOTOP หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

^{๙๔} สัมภาษณ์ นายสุวิทย์ เกร็ดมณี ผู้ใช้ผลิตภัณฑ์ หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

^{๙๕} สัมภาษณ์ นายสวຍ บัณณะกระโทก อบต.หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

^{๙๖} สัมภาษณ์ นางสาวนิต มีกระโทก ผู้นำหมู่บ้านOTOP หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

การคุ้มครองจากภัยพิบัติ ผ่านการบูชาและเคารพพญานาคในพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งในแง่ของความเชื่อทางศาสนาและการใช้ชีวิตประจำวัน พญานาคจึงเปรียบเสมือนเป็นสะพานหรือสายรุ้ง ที่เชื่อมโลกมนุษย์กับสวรรค์โลกอันศักดิ์สิทธิ์ให้สามารถติดต่อสื่อสารกันได้ ผลงานพญานาคปูนปั้นจึงไม่ใช่เพียงแค่วัตถุ แต่เป็นเครื่องหมายแห่งศรัทธา วิถีชีวิต และพลังสร้างสรรค์ของชาวบ้าน ที่ร่วมพลังกันสร้างงานศิลป์อันงดงามบนพื้นฐานของภูมิปัญญาไทยอย่างแท้จริง นอกจากความเชื่อเชิงเกษตรกรรมแล้ว พญานาคยังมีบทบาทในพิธีกรรมและความศรัทธาทางศาสนา โดยมักถูกบูชาในงานบุญต่าง ๆ เพื่อขอฝน ความมั่งมี หรือความร่มเย็นเป็นสุข จนได้รับการเปรียบเปรยว่าเป็น “สะพาน” หรือ “สายรุ้ง” ที่เชื่อมต่อโลกมนุษย์กับสวรรค์โลกอันศักดิ์สิทธิ์ให้สามารถติดต่อสื่อสารกันได้ด้วยเหตุนี้ ผลงานพญานาคจากปูนปั้นผสม จึงมีใช้เพียงแค่วัตถุตกแต่ง หากแต่คือ เครื่องหมายแห่งศรัทธา วิถีชีวิต และพลังแห่งการรวมใจของชาวบ้าน ที่ร่วมกันสืบสานภูมิปัญญา ถ่ายทอดจิตวิญญาณลงในศิลปะผ่านลวดลาย สัดส่วน สี และความหมายอันลึกซึ้งของพญานาค ภายใต้กรอบของพุทธศิลป์และอัตลักษณ์ท้องถิ่นอย่างแท้จริง

๔.๒ วิธีการผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP ในจังหวัดนครราชสีมา

ผู้วิจัยได้ศึกษาวิธีการผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP ในจังหวัดนครราชสีมา ศึกษาใน ๒ ประเด็นด้วยกัน คือ (๑) ส่วนผสมปูนปั้นพญานาค (๒) วิธีการผสมปูนปั้นพญานาคตามหลักพุทธศิลป์ มีรายละเอียดดังนี้

๔.๒.๑ สภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับวิธีการผสมปูนและเทคนิคการสร้างงานพุทธศิลป์

แม้ว่าหมู่บ้าน OTOP ในจังหวัดนครราชสีมาจะมีภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างงานปูนปั้นตามแนวพุทธศิลป์ที่มีคุณค่า ทั้งในด้านความงามและจิตวิญญาณ แต่กลับพบว่าองค์ความรู้เกี่ยวกับวิธีการผสมปูนและเทคนิคการสร้างงานพุทธศิลป์ดั้งเดิมมีแนวโน้มสูญหาย เนื่องจากไม่มีการจัดเก็บหรือถ่ายทอดอย่างเป็นระบบ อีกทั้ง องค์ความรู้ส่วนใหญ่อยู่ในรูปแบบมุขปาฐะ (ถ่ายทอดจากปากต่อปาก) ทำให้ขาดเอกสารอ้างอิงที่ชัดเจน รวมถึง เทคนิคบางอย่างถูกปรับเปลี่ยนเพื่อความสะดวกในเชิงพาณิชย์ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อคุณค่าทางศิลปะและวัฒนธรรมของงานปูนปั้น ไม่มีการศึกษาอย่างเป็นระบบที่สามารถรวบรวมองค์ความรู้เหล่านี้ในเชิงวิทยาศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรม เพื่อถ่ายทอดให้กับคนรุ่นใหม่หรือพัฒนาเป็นต้นแบบสำหรับการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านอย่างยั่งยืน ดังนี้

๑) ขาดการรวบรวมและบันทึกองค์ความรู้ท้องถิ่น วิธีการผสมปูน การเลือกวัตถุดิบ และเทคนิคการปั้นต่าง ๆ ยังเป็นเพียงความรู้ปากต่อปาก ไม่มีเอกสารหรืองานวิจัยที่บันทึกสูตรเฉพาะในแต่ละพื้นที่^{๙๗} แม้ชุมชนในพื้นที่จังหวัดนครราชสีมาจะมีภูมิปัญญาอันลึกซึ้งในการสร้างสรรค์งานพญานาคจากปูนปั้นผสม ซึ่งสะท้อนออกมาผ่านลวดลาย เทคนิค และความศรัทธาในพุทธศิลป์อย่างชัดเจน ทว่าองค์ความรู้เหล่านี้กลับยังคงอยู่ในรูปแบบการถ่ายทอดแบบมุขปาฐะ (ปากต่อปาก) โดย

^{๙๗} สัมภาษณ์ นายตัน สุขเสริม ผู้ประกอบการ หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

ปราศจากเอกสาร คู่มือ หรือสื่อการเรียนรู้ที่เป็นระบบ^{๙๙} ไม่มีการบันทึกสูตรเฉพาะของการผสมปูน เช่น สัดส่วนวัสดุผสมที่ทำให้ปูนยึดหยุ่น ทนทาน หรือแห้งเร็วตามสภาพภูมิอากาศของท้องถิ่น ขาดข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับการเลือกวัตถุดิบท้องถิ่น เช่น ทรายละเอียดจากแม่น้ำลำคลอง วัสดุรีไซเคิลที่ใช้แทนหินปูน หรือสีธรรมชาติที่สกัดจากพืชในพื้นที่เทคนิคการปั้นลวดลายพญานาคเฉพาะถิ่น เช่น ลายเกล็ดผสมลายอีสาน ลักษณะการเลื้อยของลำตัวตามคติพุทธศิลป์ ยังไม่มีการจดบันทึกในเชิงโครงสร้างหรือคู่มือประกอบภาพ ดังนั้นควรจัดทำ “ฐานข้อมูลองค์ความรู้ท้องถิ่น” ผ่านการสัมภาษณ์ช่างศิลป์ปราชญ์ท้องถิ่นและบันทึกวิดีโอขั้นตอนการทำ พัฒนา “คู่มือช่างศิลป์ร่วมสมัย” ที่ผสมภูมิปัญญาพื้นถิ่นเข้ากับการออกแบบร่วมสมัย เพื่อให้เยาวชนและนักออกแบบรุ่นใหม่เข้าถึงได้ง่าย ส่งเสริม “การวิจัยร่วมกับมหาวิทยาลัยหรือหน่วยงานวัฒนธรรม” เพื่อจัดเก็บและจัดระบบองค์ความรู้เชิงวิชาการให้คงอยู่ในระยะยาว

๒) ความหลากหลายของสูตรปูนที่ไม่มีมาตรฐานกลาง ข้างแต่ละพื้นที่มีวิธีการและสัดส่วนส่วนผสมที่ต่างกันตามภูมิประเทศ วัตถุดิบ และความเชื่อ แม้การปั้นพญานาคจากปูนผสมจะมีเอกลักษณ์และคุณค่าเชิงศิลป์สูง แต่กลับพบว่าสูตรการผสมปูนในแต่ละพื้นที่ยังไม่มีมาตรฐานกลาง ที่ชัดเจนในการใช้และถ่ายทอด ซึ่งส่งผลทั้งในแง่ของคุณภาพ ความทนทาน และการถ่ายทอดองค์ความรู้ต่อยอด^{๑๐๐} ลักษณะของปัญหา สูตรแตกต่างกันตามภูมิประเทศ เช่น ข้างในพื้นที่ดินทรายอาจใช้สัดส่วนทรายมากกว่าเพื่อให้เนื้อปูนเกาะตัวดี ขณะที่พื้นที่ชั้นอาจผสมวัสดุให้แห้งเร็วขึ้น วัตถุดิบท้องถิ่นมีความต่าง บางพื้นที่ใช้ทรายแม่น้ำ บางแห่งใช้ทรายบ่อ หรือวัสดุรีไซเคิล เช่น ผงหิน ปูนเก่า เศษกระเบื้อง ซึ่งส่งผลต่อความแข็งแรง ความเบา และสีของงานความเชื่อและประสบการณ์ของช่างเป็นตัวกำหนดสูตร บางคนอาจถือฤกษ์ยามยามดีในการผสมปูน หรือเลือกส่วนผสมพิเศษ เช่น น้ำมันพืช สมุนไพร หรือวัตถุมงคล ที่เชื่อว่าจะเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ให้ผลงาน ที่อาจจะส่งผลกระทบต่อทั้งในเรื่องของคุณภาพไม่สม่ำเสมอในผลิตภัณฑ์ ยากต่อการถ่ายทอดความรู้ให้คนรุ่นใหม่ และไม่สามารถพัฒนาต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์มาตรฐานเพื่อออกสู่ตลาดกว้างได้อย่างเต็มที่

๓) การขาดแคลนช่างฝีมือรุ่นใหม่ คนรุ่นใหม่ไม่นิยมเรียนรู้หรือสืบทอดงานช่าง เนื่องจากมองว่าเป็นงานหนัก รายได้ไม่แน่นอน^{๑๐๑} ปัญหานี้เป็น “หัวใจสำคัญ” อีกประเด็นหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของงานศิลปะพื้นถิ่นโดยตรง โดยเฉพาะในสายช่างปูนปั้นพญานาค ซึ่งต้องอาศัยทั้งแรงกาย ทักษะฝีมือ และความเข้าใจในวัฒนธรรม แม้งานปูนปั้นพญานาคจะถือเป็นมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่าในเชิงศิลปะและวัฒนธรรมอย่างสูง แต่ในปัจจุบันกำลังเผชิญกับวิกฤตสำคัญ คือ การขาดแคลนช่างฝีมือรุ่นใหม่ ซึ่งส่งผลต่อการสืบทอดองค์ความรู้และการพัฒนาอย่างยั่งยืนของงานศิลป์แขนงนี้ สาเหตุหลักที่พบคนรุ่นใหม่ไม่นิยมเรียนรู้หรือต่อยอดงานช่าง เนื่องจากมองว่าเป็นงานหนัก

^{๙๙} สัมภาษณ์ นายอิสรภาพ แพทย์จะโป๊ะ ช่างปูนปั้นพญานาค หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ นายดิเรก นามกระโทก ช่างปูนปั้นพญานาค หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

^{๑๐๑} สัมภาษณ์ นางสาวนันท มีกระโทก ผู้นำหมู่บ้าน OTOP หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

ต้องใช้แรงกายมากรายได้ไม่แน่นอน โดยเฉพาะในช่วงนอกฤดูกาลก่อสร้างหรืองานบุญ ทำให้ไม่มั่นใจ ในอนาคตอาชีพขาดการเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตร่วมสมัย ทำให้งานช่างดูห่างไกลจากวิถีของคนรุ่นใหม่ ทั้งในแง่ของรสนิยมและช่องทางสร้างรายได้ แนวทางส่งเสริม (เพื่อการฟื้นฟูและต่อยอด) จัดอบรมเชิงปฏิบัติการแบบร่วมสมัย โดยบูรณาการศิลปะช่างพื้นถิ่นเข้ากับการออกแบบผลิตภัณฑ์ เช่น การทำเครื่องประดับ ตกแต่งบ้าน หรือของฝาก เพื่อให้เห็นโอกาสทางอาชีพที่จับต้องได้ สร้างพื้นที่พบปะระหว่างช่างรุ่นเก่า-รุ่นใหม่ เช่น “เวิร์กชอปรุ่นลายคราม” ที่ให้เยาวชนได้ฝึกจริงกับครูช่าง มีระบบพี่เลี้ยง และเปิดโอกาสให้สร้างผลงานร่วมกัน ใช้สื่อดิจิทัลสร้างแรงบันดาลใจ เช่น ทำคลิป TikTok/YouTube ที่นำเสนอความเท่ของช่างปูนศิลป์

๔) ปัญหาด้านการประยุกต์ใช้ในเชิงพาณิชย์ ผลิตภัณฑ์จากปูนปั้นพุทธศิลป์มีความเปราะ และยากต่อการส่งออกหรือใช้งานในเชิงพาณิชย์ร่วมสมัย^{๑๐๑} แม้งานปูนปั้นพญานาคตามแนวพุทธศิลป์จะมีความงดงามและศักดิ์สิทธิ์ในเชิงวัฒนธรรมสูง แต่การนำไปประยุกต์ใช้ในเชิงพาณิชย์หรือเชิงร่วมสมัยกลับยังมีข้อจำกัดสำคัญ โดยเฉพาะในด้านวัสดุและการออกแบบใช้งานจริง ประเด็นที่พบ ความเปราะและน้ำหนักของวัสดุปูนดั้งเดิม ทำให้ยากต่อการเคลื่อนย้าย ส่งออก หรือใช้ในผลิตภัณฑ์ขนาดเล็ก เช่น เครื่องประดับ ของตกแต่งองค์พญานาค ต้นทุนด้านบรรจุภัณฑ์และการขนส่งสูง เพราะต้องกันกระแทกและรองรับน้ำหนักมากกว่าปกติ การใช้งานเชิงร่วมสมัยยังไม่ตอบโจทย์ไลฟ์สไตล์คนรุ่นใหม่ เช่น สินค้าดูเป็นของตั่งโชว์ศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น ไม่สามารถใช้งานจริงได้ในชีวิตประจำวัน

แนวทางพัฒนาและประยุกต์ใช้เชิงนวัตกรรม พัฒนาสูตร “ปูนผสมวัสดุใหม่” ที่ยืดหยุ่นเบา และทนทานมากขึ้น เช่น การผสมไฟเบอร์กลาส เยื่อกระดาษ ไมโครซิเมนต์ หรือเรซินธรรมชาติ เพื่อรักษารูปลักษณ์เดิมแต่เพิ่มความคงทน ออกแบบผลิตภัณฑ์ร่วมสมัยในรูปแบบที่เล็กลงและใช้งานได้จริง เช่น เข็มกลัด สร้อยพญานาค หรืองานตกแต่งโต๊ะทำงาน โดยยังคงลวดลายพุทธศิลป์ ใช้บรรจุภัณฑ์เชิงสร้างสรรค์ที่สะท้อนความเชื่อ เช่น กล่องพร้อมคาถาบูชา/ตำนาน/โค้ด QR นำเสนอเรื่องราวเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม

๕) ขาดแนวทางการเชื่อมโยงระหว่างพุทธศิลป์และภูมิปัญญาท้องถิ่น ยังไม่มีการวิเคราะห์ว่าองค์ประกอบทางศิลปะในงานปูนปั้นสะท้อนพุทธศิลป์แต่ละยุคอย่างไรในบริบทของหมู่บ้าน OTOP^{๑๐๒} แม้งานปูนปั้นพญานาคในหมู่บ้าน OTOP จะมีความงดงามเฉพาะตัว แต่ยังขาดการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ ว่าองค์ประกอบทางศิลปะที่ปรากฏในผลงานนั้น สะท้อนแนวคิดหรือรูปแบบของพุทธศิลป์ในแต่ละยุคสมัย และมีการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละมิติ ประเด็นสำคัญไม่มีการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ศิลป์ เช่น ไม่ชัดเจนว่าหัวนาค ลำตัว หรือส่วนประกอบต่างๆ ได้รับอิทธิพลจากศิลปะสมัยทวารวดี ลพบุรี หรือล้านช้าง อย่างไร ลวดลายแบบอีสาน เช่น ลายเถาวัลย์, ใบเทศ, ลายดอกจิก ถูกใช้โดยสืบทอดกันมา แต่ยังไม่มีการอธิบายหรือแยกแยะในเชิงองค์

^{๑๐๑} สัมภาษณ์ นางคำดี สุขกระโทก ผู้นำหมู่บ้าน OTOP หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

^{๑๐๒} สัมภาษณ์ นางสาวนันท มีกระโทก คณะกรรมการหมู่บ้าน OTOP หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่เป็นความรู้ปากต่อปาก ไม่ได้จัดทำเป็นฐานข้อมูลภาพ หรือคู่มือเทียบเคียงระหว่างศิลปะแต่ละยุค

แนวทางการพัฒนาองค์ความรู้ ศึกษาวิเคราะห์เชิงศิลปะเปรียบเทียบ เช่น นำภาพพญานาคจากหมู่บ้าน OTOP มาเทียบกับพุทธศิลป์แต่ละยุค (เช่น ทวารวดี, ศรีวิชัย, ลพบุรี, รัตนโกสินทร์) เพื่อดูว่าส่วนหัว ลำตัว หาง ท่าทาง ลวดลาย มีรากเหง้าศิลปะใด จัดทำสื่อองค์ความรู้แบบร่วมสมัย เช่น อินโฟกราฟิก “วิวัฒนาการของพญานาคในพุทธศิลป์” วัสดุสารสนเทศสัมภาษณ์ครูช่างร่วมกับนักประวัติศาสตร์ศิลป์ สื่อการสอนให้เยาวชนเข้าใจว่าศิลปะพื้นถิ่นมีรากเหง้าทางพุทธศิลป์ จัดนิทรรศการหรือแสดงงานเปรียบเทียบศิลปะ เช่น “พญานาคจากลุ่มน้ำมูลกับพญานาคแห่งลุ่มน้ำโขง: รูปแบบกับความเชื่อ” เพื่อส่งเสริมทั้งความรู้และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

๔.๒.๒ ส่วนผสมปูนปั้นพญานาคร่วมสมัย

ส่วนผสมสำหรับการทำปูนปั้นพญานาคหรือการปั้นรูปพญานาคจากปูนปั้นมีหลายส่วนประกอบ ซึ่งต้องเลือกใช้วัสดุที่มีความแข็งแรง ทนทานต่อสภาพอากาศและมีความละเอียดอ่อนในงานศิลปะด้วย โดยทั่วไปแล้ว การทำปูนปั้นจะใช้วัสดุหลักๆ ดังนี้

๑. ปูนซีเมนต์ ใช้เป็นส่วนผสมหลักในการทำปูนปั้น เนื่องจากมีความทนทานและแข็งแรง ปูนซีเมนต์จะช่วยให้รูปปั้นมีความแข็งแรงและคงทนในระยะยาว ประเภทปูนซีเมนต์ ใช้ปูนซีเมนต์ปอร์ตแลนด์ (Portland Cement) ที่มีคุณสมบัติแข็งแรงและไม่ค่อยหดตัว^{๑๐๓} ปูนซีเมนต์ ถือเป็นวัสดุหลักที่ใช้ในการสร้างสรรค์งานปูนปั้นพญานาคในหมู่บ้าน OTOP เนื่องจากคุณสมบัติด้านความแข็งแรง ทนทาน และสามารถขึ้นรูปได้ดี จึงเหมาะกับงานประติมากรรมที่ต้องการรายละเอียดทางศิลปะร่วมกับความมั่นคงในโครงสร้าง ประเภทของปูนซีเมนต์ที่ใช้ช่างในท้องถิ่นนิยมใช้ ปูนซีเมนต์ปอร์ตแลนด์ (Portland Cement) โดยเฉพาะประเภท ปูนซีเมนต์ปอร์ตแลนด์ประเภท ๑ ซึ่งมีคุณสมบัติ ความแข็งแรงสูง ช่วยให้โครงสร้างของงานปั้นมีความมั่นคง ทนทานต่อสภาพอากาศ และการใช้งานในระยะยาว การหดตัวน้อย ส่งผลให้งานปั้นไม่แตกร้าวง่ายหลังจากแห้งตัว สามารถผสมเข้ากับวัสดุอื่นได้ดี เช่น ทรายละเอียด, เส้นใยธรรมชาติ, สีธรรมชาติ หรือวัสดุรีไซเคิล เหตุผลในการเลือกใช้ปูนซีเมนต์ปอร์ตแลนด์ รองรับ การปั้นลวดลายละเอียด เช่น เกล็ดพญานาค, ลายเถาวัลย์, หัวนาคแบบหลายเศียร ทนต่อสภาพแวดล้อมภายนอก เช่น แดด ฝน ลม เหมาะกับการตั้งไว้ในวัดหรือพื้นที่สาธารณะ ใช้ร่วมกับวัสดุพัฒนาใหม่ เช่น ไฟเบอร์กลาส/เยื่อกระดาษ ได้ดีในงานนวัตกรรมปูนเบา

๒. ทราย (Sand) ทรายจะช่วยเพิ่มความละเอียดและเนื้อสัมผัสในการปั้น รวมถึงการลดโอกาสการแตกหักควรเลือกทรายที่มีความละเอียดและสะอาด ปราศจากสิ่งปนเปื้อนที่อาจส่งผลต่อ

^{๑๐๓} สัมภาษณ์ นางศิรินันท์ ยังทะเล ช่างปูนปั้นพญานาค หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

คุณภาพของปูน^{๑๐๔}ทราย เป็นองค์ประกอบรองที่มีบทบาทสำคัญในงานปูนปั้น โดยทำหน้าที่ช่วยปรับปรุงเนื้อสัมผัสของปูน ลดโอกาสในการแตกร้าว และเสริมความแข็งแรงให้กับโครงสร้างของประติมากรรมพญานาค บทบาทของทรายในงานปูนปั้นพญานาค เพิ่มความละเอียดของเนื้อปูน ช่วยให้การปั้นลวดลายต่าง ๆ เช่น เกล็ด ลายใบเทศ หรือลายเถาวัลย์ มีความชัดเจนและคมชัดมากยิ่งขึ้น ลดการแตกร้าว ทรายช่วยลดการหดตัวของปูนซีเมนต์เมื่อแห้งตัว จึงลดโอกาสที่งานจะเกิดรอยร้าวหรือเปราะง่าย เพิ่มแรงยึดเกาะทำให้เนื้อปูนยึดเกาะกับโครงสร้างได้ดีขึ้น โดยเฉพาะหากมีการใช้โครงเหล็กหรือเส้นลวดรองพื้นภายใน คุณสมบัติของทรายที่เหมาะสม มีความละเอียดทรายละเอียดช่วยให้เนื้อปูนเนียน เหมาะกับการปั้นลวดลายที่ต้องการความประณีต สะอาด ปราศจากสิ่งปนเปื้อน เช่น ดิน เศษพืช หรือสิ่งอินทรีย์ ซึ่งอาจทำให้ปูนไม่เกาะตัว หรือเกิดเชื้อรา แห้งสนิท ควรเลือกทรายที่ไม่มีความชื้นสะสมมากเกินไป เพื่อให้สัดส่วนผสมมีความแม่นยำ

๓. ปูนพลาสเตอร์ (Plaster of Paris) ใช้เพื่อเพิ่มความละเอียดและเนียนให้กับผิวปูนปั้น เมื่อทำการปั้นจะทำให้ได้ลักษณะที่ละเอียดและผิวเงางามช่วยให้สามารถทำงานในขั้นตอนสุดท้าย เช่น การตกแต่งผิว หรือการทำรายละเอียดเล็กๆ ได้ง่ายขึ้น^{๑๐๕} ปูนพลาสเตอร์ (Plaster of Paris) ถือเป็นวัสดุสำคัญที่ใช้ในการสร้างงานปูนปั้นพญานาค โดยเฉพาะในขั้นตอนการตกแต่งรายละเอียดและทำให้ผิวปูนมีความละเอียด เนียน และเงางาม ซึ่งจะช่วยเพิ่มความประณีตและความงดงามของประติมากรรม บทบาทของปูนพลาสเตอร์ในงานปูนปั้นพญานาค เพิ่มความละเอียดของผิวงาน ปูนพลาสเตอร์ช่วยให้ผิวงานปูนปั้นเรียบเนียน ทำให้สามารถทำรายละเอียดเล็ก ๆ หรือการตกแต่งลวดลายบนปูนปั้นได้ง่ายขึ้น เช่น ลวดลายบนเกล็ดพญานาค หรือรายละเอียดบนหัวและหาง สร้างผิวเงางาม ช่วยให้ผิวปูนมีความเงางามและเนียนอย่างเป็นธรรมชาติ หลังจากการตกแต่งและเคลือบผิวช่วยในการปั้นงานสุดท้าย ในการสร้างงานที่มีลวดลายซับซ้อนหรือละเอียด เช่น เส้นเถาวัลย์อีสานหรือดอกไม้เล็ก ๆ บนพญานาค ปูนพลาสเตอร์ช่วยให้สามารถทำงานในขั้นตอนสุดท้ายได้ง่ายขึ้น โดยไม่เกิดรอยขรุขระ โดยคุณสมบัติที่สำคัญของปูนพลาสเตอร์ เนื้อเนียนละเอียด ปูนพลาสเตอร์มีเนื้อสัมผัสที่เนียนละเอียดและสามารถปรับผิวให้เรียบได้ง่าย ทำให้เหมาะกับการตกแต่งงานละเอียด แห้งเร็ว ปูนพลาสเตอร์มีการตั้งตัวและแห้งเร็ว ทำให้สามารถทำงานได้เร็วและสะดวกในการตกแต่งรายละเอียด สามารถแก้ไขและปรับรูปทรงได้ ในขั้นตอนการตกแต่งหรือปรับปรุงผิวปูน การใช้ปูนพลาสเตอร์ช่วยให้สามารถเติมหรือแก้ไขส่วนที่ต้องการได้ง่าย

^{๑๐๔} สัมภาษณ์ นายดิเรก นามกระโทก ช่างปูนปั้นพญานาค หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอลำดวน จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

^{๑๐๕} สัมภาษณ์ นายลอย ศรีสุข ผู้ประกอบการ หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอลำดวน จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

๔. ปูนปลาสเตอร์ (หรือวัสดุเสริมอื่นๆ เช่น โพลีเมอร์) การใช้วัสดุเสริมเช่น โพลีเมอร์หรือพลาสติกบางชนิดจะช่วยให้ปูนปั้นมีความยืดหยุ่น ไม่เปราะแตกง่าย โพลีเมอร์หรือวัสดุเสริมนี้จะช่วยเพิ่มความคงทนและลดความเสี่ยงในการแตกหักเมื่อเจอแรงกระแทก^{๑๐๖} ปูนปลาสเตอร์และวัสดุเสริม เพิ่มความยืดหยุ่นและความทนทานในงานปูนปั้นพญานาค การใช้ปูนปลาสเตอร์ (Plaster of Paris) ร่วมกับ วัสดุเสริมอื่นๆ เช่น โพลีเมอร์ หรือ พลาสติกบางชนิด ช่วยเสริมความแข็งแรงและยืดหยุ่นให้กับงานปูนปั้นพญานาค โดยเฉพาะในด้านการลดความเปราะบางและการแตกหักจากแรงกระแทก บทบาทของวัสดุเสริมในงานปูนปั้นพญานาค เพิ่มความยืดหยุ่นโพลีเมอร์หรือพลาสติกบางชนิดช่วยเพิ่มความยืดหยุ่นให้กับเนื้อปูน ลดความเสี่ยงในการแตกหักหรือการเสียรูปจากแรงกระแทกเสริมความทนทาน วัสดุเสริมช่วยให้ปูนปั้นพญานาคมีความคงทนต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศ เช่น ความร้อน ความชื้น และปัจจัยทางธรรมชาติที่อาจทำให้ปูนแตกหัก การป้องกันความเสียหาย ด้วยความยืดหยุ่นที่เพิ่มขึ้น ทำให้ปูนปั้นมีความสามารถในการดูดซับแรงกระแทกได้ดีขึ้น ลดการเกิดรอยร้าวจากการชนหรือกระแทก ประโยชน์ของการใช้โพลีเมอร์หรือพลาสติกในปูนปั้น ความทนทานสูง วัสดุเสริมเช่นโพลีเมอร์ช่วยเพิ่มความทนทานและอายุการใช้งานของปูนปั้น ทำให้ไม่เสียรูปทรงหรือเกิดความเสียหายง่าย ๆ การสร้างพื้นผิวที่เรียบเนียน โพลีเมอร์ช่วยให้การผสมวัสดุเข้ากับปูนเป็นไปอย่างราบรื่น และสามารถทำให้ผิวปูนมีความเนียนละเอียดมากขึ้น ลดความเสี่ยงจากการแตกร้าว ช่วยลดการแตกร้าวของปูนในระยะยาว โดยเฉพาะเมื่อปูนปั้นพญานาคถูกตั้งอยู่ในพื้นที่ที่ต้องเผชิญกับอุณหภูมิหรือสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงบ่อยครั้ง

๕. น้ำ น้ำเป็นส่วนสำคัญในการทำให้ส่วนผสมปูนและทรายสามารถผสมเข้ากันได้ดี ควบคุมความหนืดเพื่อให้สามารถปั้นได้ง่ายใช้น้ำในปริมาณที่พอเหมาะ ไม่มากหรือน้อยเกินไป เนื่องจากการใช้มากเกินไปอาจทำให้ปูนไม่แข็งแรงและแตกง่าย^{๑๐๗} น้ำ ถือเป็นวัสดุที่สำคัญในการผสมปูนปั้นพญานาค เพราะมันช่วยให้ส่วนผสมของปูนซีเมนต์ และ ทราย ผสมเข้ากันได้ดี นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการควบคุมความหนืดของเนื้อปูนเพื่อให้การปั้นสะดวกและง่ายดาย บทบาทของน้ำในกระบวนการผสมปูน ช่วยให้ส่วนผสมเข้ากันได้ดี น้ำเป็นตัวเชื่อมปูนกับทรายหรือวัสดุอื่น ๆ ทำให้เนื้อปูนมีความยืดหยุ่นและสามารถปั้นเป็นรูปทรงต่าง ๆ ได้ง่ายควบคุมความหนืด การใช้น้ำในปริมาณที่เหมาะสมช่วยควบคุมความหนืดของเนื้อปูน ทำให้ปูนไม่เหลวเกินไปจนไม่สามารถขึ้นรูปได้ หรือไม่หนืดเกินไปจนทำให้ปั้นลำบากส่งผลต่อความแข็งแรงของปูน การใช้น้ำมากเกินไปอาจทำให้ปูนมีความเปราะบางและแตกหักได้ง่าย ในขณะเดียวกันการใช้น้ำไม่พออาจทำให้ปูนไม่แข็งแรงพอในการยึด

^{๑๐๖} สัมภาษณ์ นางศรินันท์ ยงทะเล ช่างปูนปั้นพญานาค หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

^{๑๐๗} สัมภาษณ์ นายอิสราภาพ แพทย์จะโป๊ะ ช่างปูนปั้นพญานาค หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

เกาะลอยละลายหรือส่วนประกอบต่าง ๆ ทั้งนี้จะต้องมีปริมาณน้ำที่เหมาะสมไม่มากหรือน้อยเกินไปการใช้น้ำในปริมาณที่พอดีจะทำให้ได้เนื้อปูนที่มีความสมดุล ทั้งในด้านความยืดหยุ่นในการปั้นและความแข็งแรงของผลงาน ทดสอบความเหนียว สามารถทดสอบความเหนียวได้โดยการใช้ไม้พายหรือมือปั้น ดูว่าเนื้อปูนสามารถยึดจับลอยละลายได้หรือไม่ และไม่หลุดลอกเมื่อทิ้งไว้ การควบคุมปริมาณน้ำในการผสมปูนปั้นจึงเป็นขั้นตอนที่สำคัญมากในการสร้างงานประติมากรรมพญานาค โดยเฉพาะเมื่อมีการใช้งานในระยะยาวหรือในสภาพแวดล้อมที่อาจมีการเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิและความชื้น

๖. เส้นใยหรือผ้าใย (Fibers) การใช้เส้นใยธรรมชาติหรือเส้นใยสังเคราะห์จะช่วยเพิ่มความทนทานให้กับปูนปั้น โดยเฉพาะในการปั้นที่มีขนาดใหญ่หรือมีโครงสร้างที่ซับซ้อน เช่น พญานาค เส้นใยนี้จะช่วยลดการแตกหักจากแรงกระแทก และเพิ่มความยืดหยุ่นในกระบวนการปั้น^{๑๐๘} เส้นใย (Fibers): เพิ่มความทนทานและยืดหยุ่นในงานปูนปั้นพญานาค การใช้ เส้นใยธรรมชาติ หรือ เส้นใยสังเคราะห์ ในการผสมปูนปั้นพญานาคช่วยเสริมสร้างความแข็งแรงและยืดหยุ่นให้กับงานปูนปั้น โดยเฉพาะในกรณีที่ปั้นงานขนาดใหญ่หรือมีโครงสร้างที่ซับซ้อน ซึ่งจะช่วยลดความเสี่ยงในการแตกหักจากแรงกระแทกและการใช้งาน บทบาทของเส้นใยในงานปูนปั้นพญานาค พิ่มความทนทานและแข็งแรง เส้นใยช่วยเพิ่มความทนทานให้กับเนื้อปูน ทำให้ปูนไม่เปราะบางและทนทานมากขึ้น เมื่อเจอแรงกระแทกหรือสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงบ่อยครั้ง ลดการแตกหักจากแรงกระแทก เส้นใยทำหน้าที่เป็นตัวเสริมสร้างความยืดหยุ่นให้กับปูน ช่วยลดการแตกหักจากการกระแทกหรือแรงภายนอก เพิ่มความยืดหยุ่นในการปั้นเส้นใยทำให้ปูนมีความยืดหยุ่นในการขึ้นรูป ช่วยให้สามารถปั้นงานที่มีโครงสร้างซับซ้อน เช่น ลอยละลายหรือเกล็ดพญานาคได้อย่างสะดวกมากขึ้น กระจายแรง เมื่อผสมเส้นใยในปูน จะช่วยกระจายแรงที่เกิดขึ้นจากการกระแทกหรือความเค้นของรูปปั้น ซึ่งจะช่วยลดความเสี่ยงในการเกิดรอยร้าวหรือการแตกหักในระยะยาว ประเภทของเส้นใยที่ใช้ในงานปูนปั้น เส้นใยธรรมชาติ เช่น ใยหญ้าหรือใยไม้ที่มีคุณสมบัติยืดหยุ่นและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มักใช้ในการเสริมความทนทานของปูนในงานขนาดใหญ่ เส้นใยสังเคราะห์ เช่น เส้นใยโพลีเอสเตอร์หรือไนลอน ที่มีคุณสมบัติทนทานต่อความชื้นและสภาพแวดล้อมต่าง ๆ เส้นใยประเภทนี้สามารถเสริมความแข็งแรงให้กับงานปูนที่ต้องเผชิญกับแรงภายนอกมาก ๆ ข้อดีในการใช้เส้นใย ทนทานและยืดหยุ่น ช่วยให้ผลิตภัณฑ์มีความทนทานและยืดหยุ่นมากขึ้น ลดการเสียรูปหรือการแตกหัก ปรับปรุงความยืดหยุ่นในการปั้นช่วยให้การปั้นเป็นไปอย่างราบรื่นและสะดวกกว่า โดยเฉพาะในการสร้างรายละเอียดที่ซับซ้อน ลดต้นทุนการใช้เส้นใยบางชนิดในปูนช่วยลดต้นทุนในการสร้างงานปูนปั้น เนื่องจากสามารถลดการใช้วัสดุหลักได้บ้าง

^{๑๐๘} สัมภาษณ์ นางสมศรี มีแสง ปราชญ์ชุมชนท้องถิ่น หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

๗. สี (สำหรับตกแต่ง) เมื่อปูนแห้งแล้วการทาสีจะทำให้พญานาคดูสวยงามและมีชีวิตชีวา โดยเลือกใช้สีที่เหมาะสม เช่น สีทอง เงิน เขียว หรือสีที่สะท้อนถึงความเชื่อและพลังของพญานาคสีที่จะเป็นสีที่ทนต่อแดดและฝน เพื่อให้ปูนปั้นดูใหม่และสวยงามในระยะยาว^{๑๐๙}การใช้ สีสำหรับตกแต่งงานปูนปั้นพญานาคหลังจากปูนแห้งแล้ว เป็นขั้นตอนสำคัญในการเพิ่มความงดงามและความมีชีวิตชีวาให้กับงานประติมากรรม โดยสีที่เลือกใช้ต้องสะท้อนถึงความเชื่อทางศาสนาและพลังของพญานาค รวมถึงการคำนึงถึงความทนทานต่อสภาพอากาศเพื่อให้ผลิตภัณฑ์มีความสวยงามและคงทนในระยะยาว ขึ้นอยู่กับการเลือกสีที่เหมาะสม **สีทอง (Gold):** สีทองมักใช้ในงานศิลปะที่มีความศักดิ์สิทธิ์และแสดงถึงความมั่งคั่งและอำนาจ ในการตกแต่งพญานาค สีทองจะสื่อถึงความศักดิ์สิทธิ์และพลังแห่งการปกป้อง **สีเงิน (Silver):** สีเงินเชื่อมโยงกับความบริสุทธิ์ ความสงบ และการปกป้องในแง่ของความเชื่อ สีนี้นเหมาะสำหรับการตกแต่งรายละเอียดและเพิ่มความงามในงานปูนปั้น **สีเขียว (Green):** สีเขียวสะท้อนถึงความอุดมสมบูรณ์และธรรมชาติ โดยเฉพาะเมื่อเกี่ยวข้องกับพญานาคที่เป็นสัญลักษณ์ของน้ำและการเกษตร สีเขียวช่วยเสริมความสดชื่นและเชื่อมโยงกับความเจริญรุ่งเรือง **สีที่สะท้อนถึงพลังและความเชื่อ:** นอกจากสีทอง เงิน และเขียว ยังสามารถใช้สีที่สะท้อนถึงความเชื่อและสัญลักษณ์ทางศาสนา เช่น สีแดง (สัญลักษณ์แห่งพลังและการคุ้มครอง) หรือสีดำ (สัญลักษณ์แห่งความมั่นคงและศักดิ์สิทธิ์) คุณสมบัติของสีที่ใช้ทนต่อแดดและฝน สีที่ใช้ในงานปูนปั้นพญานาคต้องมีความทนทานสูง ไม่ว่าจะเป็นแสงแดดหรือฝนตกหนัก ต้องสามารถรักษาความสดใสและไม่ซีดจางไปตามกาลเวลา สีที่มีคุณภาพสูงควรเลือกใช้สีที่มีคุณภาพสูงเพื่อให้สีไม่หลุดลอกง่ายเมื่อสัมผัสกับสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลง เช่น สีที่มีสารป้องกันการซีดจางจากแสง UV หรือสีที่ทนทานต่อการขีดข่วน สีที่เหมาะสมกับการใช้งานภายนอก ควรเลือกใช้สีที่มีคุณสมบัติกันน้ำและทนต่อความชื้น เพื่อให้สามารถใช้งานในที่โล่งหรือกลางแจ้งได้อย่างทนทาน **และวิธีการทาสี** ทำความสะอาดพื้นผิว ก่อนการทาสีต้องทำความสะอาดพื้นผิวของปูนปั้นให้หมดจด เพื่อให้สีเกาะติดได้ดี ทาสีรองพื้น การใช้สีรองพื้นจะช่วยให้สีทับหน้าติดทนนานและไม่หลุดลอกง่าย ทาสีทับหน้า ทาสีที่เลือกใช้ให้ทั่วทั้งงานปูนปั้น โดยควรทาสีในหลาย ๆ ชั้นเพื่อให้ได้สีที่สวยงามและทนทาน การเคลือบ หลังจากทาสีเสร็จแล้วสามารถใช้เคลือบเพื่อปกป้องสีจากความชื้นและแสงแดดได้ การใช้สีในงานปูนปั้นพญานาคไม่ได้เป็นเพียงการตกแต่งให้ดูสวยงามเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงความเชื่อและความศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมและความศรัทธาในท้องถิ่น ดังนั้นการเลือกสีและการทาสีต้องคำนึงถึงทั้งคุณภาพและความหมายทางจิตวิญญาณที่ต้องการสื่อถึงผู้พบเห็น

^{๑๐๙} สัมภาษณ์ นายดิเรก นามกระโทก ช่างปูนปั้นพญานาค หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

ดังนั้นการผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP ในจังหวัดนครราชสีมา โดยเฉพาะในบริบทของงานช่างพื้นบ้านหรือช่างปั้นพุทธศิลป์ มักมีลักษณะเฉพาะที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งมีทั้งขั้นตอนที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและการคำนึงถึงแนวคิดเชิงจิตวิญญาณของพุทธศิลป์ โดยเฉพาะส่วนผสมของปูนปั้น โดยทั่วไปจะใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น ส่วนแนวทางตามหลักพุทธศิลป์ รูปแบบที่สืบทอดจากสำนักช่างโบราณ เช่น ศิลปะสมัยลพบุรี สุโขทัย หรืออยุธยา มีการสวดมนต์ หรืออธิษฐานก่อนเริ่มปั้น เพื่อเพิ่มพลังจิตวิญญาณลงสู่งาน เน้นความประณีต ละเอียดยิ่ง และมีส่วนที่ถูกต้องตามตำรา การปั้นหัวใจของพุทธศิลป์ เช่น "หัวใจพระพุทธรูป" หรือ "หัวใจนาคร" มักต้องศึกษาอย่างลึกซึ้ง และปฏิบัติด้วยจิตสงบในหมู่บ้าน OTOP ที่นครราชสีมา มักใช้แม่พิมพ์ผสมกับการปั้นมือ ลวดลายจะสะท้อนความเชื่อเรื่องศรัทธาในพญานาค และมักเกี่ยวข้องกับวัดหรือศูนย์ปฏิบัติธรรม ใช้สีจากธรรมชาติหรือสีฝุ่นในการลงสี (บางแห่งใช้น้ำปูนขาวผสมสีฝุ่น) การปั้นพญานาคด้วยปูนปั้นเป็นกระบวนการที่ต้องการความชำนาญและการใส่ใจในทุกรายละเอียด โดยการปั้นพญานาคในรูปแบบปูนปั้นนั้นจะเป็นการสืบสานศิลปะประจำท้องถิ่นที่มีความเชื่อเกี่ยวกับพญานาค ในด้านความศักดิ์สิทธิ์ ความอุดมสมบูรณ์ และการปกป้องต่อไปนี้เป็นขั้นตอนการปั้นพญานาคด้วยปูนปั้น ในการเตรียมวัสดุและเครื่องมือวัสดุหลัก ได้แก่ ปูนซีเมนต์, ทราย, น้ำ, และอาจมีวัสดุเสริม เช่น เศษไม้แห้งหรือขี้เลื่อยเพื่อช่วยให้ปูนมีความยืดหยุ่น เครื่องมือประกอบด้วย มีด, ส่วน, แปรง, เครื่องมือแกะสลัก, ถังผสมปูน, พู่กัน และผ้าชุบน้ำสำหรับการทำความสะอาดพื้นผิว การเตรียมโครงสร้างพื้นฐาน โครงสร้างหลัก สำหรับพญานาคขนาดใหญ่ จะต้องมีโครงเหล็กที่เป็นฐานเพื่อช่วยเสริมความแข็งแรงและทำให้ปูนปั้นไม่แตกหักง่าย โครงเหล็กนี้จะเป็นโครงสร้างที่ช่วยให้รูปทรงของพญานาคอยู่ในรูปแบบที่ต้องการ การปั้นเนื้อปูน ใช้ปูนที่เตรียมไว้ทำการปั้นในส่วนต่าง ๆ เช่น ลำตัวของพญานาคและหัวพญานาค สามารถปั้นเป็นทีละชิ้นแล้วเชื่อมต่อกัน หรือปั้นเป็นรูปทรงเดียวกันตามลำดับ

๔.๒.๓ วิธีการผสมปูนปั้นพญานาคตามหลักพุทธศิลป์แบบมีส่วนร่วม

สูตรผสมพื้นฐานสำหรับปูนปั้น ปูนซีเมนต์ ๑ ส่วน ทราย ๒-๓ ส่วน น้ำ ๐.๕-๑ ส่วน (ปรับตามความต้องการ) ปูนพลาสเตอร์ (Plaster of Paris) ประมาณ ๑ ส่วน (สามารถใส่เพื่อเพิ่มความละเอียด) เส้นใยหรือผ้าใย (ถ้าต้องการ) ประมาณ ๑-๒ ซ่อนโตะการผสมปูนควรผสมในสัดส่วนที่เหมาะสมตามลักษณะงานที่ต้องการ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดและลักษณะของรูปปั้นที่ต้องการสร้าง ความละเอียดในการปั้น และการใช้งานที่ต้องการ ความเหมาะสมของส่วนผสมจะทำให้ปูนปั้นพญานาคมีความแข็งแรง คงทน และมีความงดงามตามที่ต้องการ

การผสมปูนปั้นสำหรับการสร้างรูปพญานาคตามหลักพุทธศิลป์นั้น จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับความละเอียดและความคงทนของวัสดุ เพื่อให้ได้ผลงานที่สวยงามและยั่งยืน ในการผสมปูนปั้น มีแนวทาง ดังนี้

๑.การเลือกใช้ปูนซีเมนต์ เลือกใช้ปูนซีเมนต์ที่มีคุณภาพสูง เช่น ปูนเอสซีจี ช้างแดง ซึ่งเป็นปูนสำหรับงานโครงสร้างที่มีความแข็งแรงและทนทาน^{๑๑๐} ปูนซีเมนต์คุณภาพสูงที่นิยมใช้ในชุมชน โดยเฉพาะรุ่น "ช้างแดง" ซึ่งเป็นปูนโครงสร้างที่มีคุณภาพสูง ทนทานต่อสภาพแวดล้อม และเป็นที่ยอมรับในวงการช่างปั้น ข้อดี ยึดเกาะดี แข็งตัวไวในระดับพอดี ลดการแตกร้าว ทำงานต่อได้ง่าย ไม่จับตัวเร็วเกินไป เหตุผลที่ควรเลือกใช้ปูนคุณภาพสูง เพิ่มความแข็งแรงให้โครงสร้าง โดยเฉพาะในงานพญานาคที่มีความซับซ้อน เช่น มีหลายเศียร หรือลวดลายละเอียด จำเป็นต้องใช้ปูนที่รับน้ำหนักและแรงดึงได้ดี ลดโอกาสการแตกร้าว ปูนที่ไม่มีคุณภาพมักทำให้เกิดปัญหาหลังจากแห้ง เช่น แตกร้าวหรือผิวไม่เรียบ ซึ่งจะกระทบกับความงามและอายุการใช้งาน ยึดอายุของผลงาน งานศิลป์จากปูนปั้นหากทำจากวัสดุคุณภาพดี สามารถคงทนอยู่ได้นานหลายสิบปี เป็นมรดกทางศิลปะของชุมชน

๒.การใช้ผงปั้นศิลป์ ผสมผงปั้นศิลป์เข้ากับปูนซีเมนต์ เพื่อเพิ่มความละเอียดและความเนียนของเนื้อปูน ทำให้งานปั้นมีความประณีตและง่ายต่อการสร้างลวดลาย^{๑๑๑} การใช้ ผงปั้นศิลป์ (หรือที่ช่างบางพื้นที่เรียกว่า “ผงขาวละเอียด” หรือ “ผงผสมปั้นละเอียด”) ถือเป็นอีกหนึ่งเคล็ดลับสำคัญในงาน ปูนปั้นพญานาค โดยเฉพาะในขั้นตอนที่ต้องการ ความประณีต เนียนเรียบ และเก็บรายละเอียดของลวดลายได้ชัดเจน ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธศิลป์ที่เน้นความงามแบบประณีตและมีสัดส่วนกลมกลืน การใช้ “ผงปั้นศิลป์” ในงานพญานาคปูนปั้น คุณสมบัติของผงปั้นศิลป์ มีความละเอียดสูง ทำให้อาบน้ำปั้นเนียนและนุ่มมือเวลานั้น ช่วยให้ ผิวปูนเรียบและเก็บรายละเอียด ได้ง่ายกว่าการใช้ปูนซีเมนต์เพียงอย่างเดียว ช่วย ควบคุมการแห้งตัว ของปูน ไม่ให้แห้งเร็วเกินไป สามารถปั้นหรือแกะลายได้นานขึ้น วิธีการผสม (สูตรพื้นฐานที่ช่างนิยมใช้) สูตรนี้สามารถปรับตามประสบการณ์และสภาพอากาศในแต่ละพื้นที่ ปูนซีเมนต์ปอร์ตแลนด์ ๑ ส่วน ผงปั้นศิลป์ ๑-๒ ส่วน ทรายละเอียด (สะอาด) ๑ ส่วน น้ำ (ควบคุมความหนืด) พอเหมาะ หากต้องการให้ผิว ละเอียดมากเป็นพิเศษ อาจลดปริมาณทรายลง สำหรับขั้นตอน “เก็บผิว-ทำลวดลาย” ช่างบางรายใช้ ปูนซีเมนต์ + ผงปั้นศิลป์ เพียงสองอย่าง เพื่อให้เนื้อเนียนเป็นพิเศษ เหตุผลที่เหมาะสมกับงาน “พญานาค” โดยเฉพาะ พญานาคมีลวดลายซับซ้อน เช่น เกสร ห้วนาก งอนหาง ลวดลายเถาวัลย์ → จำเป็นต้องใช้เนื้อปูนที่สามารถ ขึ้นรูปได้แม่นยำ ผงปั้นศิลป์ช่วยให้ช่างควบคุมรายละเอียดเล็ก ๆ ได้ดีกว่า ทำให้ผลงานดูมีชีวิต มีมิติ และงดงามตามหลักพุทธศิลป์

^{๑๑๐} สัมภาษณ์ นางศิรินันท์ ยังทะเล ช่างปูนปั้นพญานาค หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

^{๑๑๑} สัมภาษณ์ นายอิสราภาพ แพทย์จะโป๊ะ ช่างปูนปั้นพญานาค หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

๓.การผสมน้ำ เริ่มด้วยการใส่น้ำในปริมาณที่เหมาะสม จากนั้นค่อยๆ เติมส่วนผสมของปูนซีเมนต์และผงปั้นศิลป์ลงไป ผสมจนได้เนื้อปูนที่มีความเหนียวและเนียน เหมาะสำหรับการปั้นลวดลาย^{๑๑๒} ขั้นตอน “การผสมน้ำ” ให้เหมาะสำหรับงานปั้นพญานาค หลักการสำคัญ เติมน้ำก่อนค่อยทยอยใส่ผงแห้ง (ปูนซีเมนต์ + ผงปั้นศิลป์ + ทราย) ผสมจนได้เนื้อปูนที่เหนียว หนืด และเนียน ไม่เหลวเกินไป เพราะจะทำให้ไหลและเสียรูปยากต่อการขึ้นลาย หากขึ้นเกินไป จะทำให้ปั้นยาก และผิวแตกลายเมื่อแห้งเร็วเกินไป วิธีผสมทีละชั้น เตรียมน้ำสะอาด ใส่ลงในภาชนะประมาณ $\frac{1}{3}$ - $\frac{1}{2}$ ของปริมาณสุดท้ายที่ต้องการ ค่อยๆ ใส่ส่วนผสมแห้งเริ่มจากปูนซีเมนต์ ตามด้วยผงปั้นศิลป์จากนั้นเติมทรายละเอียด (หากใช้) คนผสมอย่างสม่ำเสมอ ใช้เกรียงหรือมือ (สวมถุงมือ) ขยี้ให้เนื้อปูนไม่มีเม็ดหรือก้อนแห้ง ทดสอบเนื้อปูน ใช้เกรียงตักขึ้นมาแล้วพลิกดู ถ้าเนื้อหนืด ยึดได้เล็กน้อย ไม่ไหลเยิ้ม ถือว่าใช้ได้ เนื้อที่ดีจะไม่แห้งแตกง่าย และสามารถขึ้นรูปได้อย่างแม่นยำ เคล็ดลับช่างท้องถิ่น ไม่ควรผสมน้ำที่เดียวมากเกินไป เพราะจะปรับเนื้อไม่ได้ ใช้น้ำเย็นเล็กน้อย ช่วยให้ปูนไม่เซตตัวเร็ว โดยเฉพาะในอากาศร้อน หากต้องทำงานนาน ให้คลุมผ้าชุบน้ำไว้บนภาชนะปูน เพื่อชะลอการแห้ง

๔.การปั้นลวดลายเมื่อได้ปูนปั้นที่มีความเหนียวและเนียนแล้ว ช่างปั้นสามารถสร้างลวดลายต่าง ๆ ได้ตามต้องการ เช่น การปั้นเกล็ดพญานาคหรือส่วนประกอบอื่น ๆ โดยใช้เทคนิคและเครื่องมือที่เหมาะสม^{๑๑๓}เมื่อได้เนื้อปูนปั้นที่มีความเหนียวและเนียน แล้ว ขั้นตอนต่อไปก็คือหัวใจสำคัญของงานศิลป์ คือ “การปั้นลวดลาย” ซึ่งในงานพญานาคปูนปั้นนั้น ลวดลายมีความละเอียดอ่อน และมีความหมายทางจิตวิญญาณตามหลักพุทธศิลป์และวัฒนธรรมท้องถิ่น การปั้นลวดลายพญานาค ลักษณะลวดลายหลัก เกล็ดพญานาคเป็นลายยอดนิยม มักใช้ลายใบเทศ หรือลายเถาวัลย์พื้นถิ่นผสมในเกล็ดส่วนหัวและเศียร เป็นจุดเด่นที่สุด มักมี ๑, ๓, ๕ หรือ ๗ เศียร มีการตกแต่งด้วยลายเปลวลายกนก หรือเขี้ยว งอนหรือหาง เน้นความอ่อนช้อย งามละเอียดอย่างสง่างาม สื่อถึงความสงบสุขตามหลักพุทธศิลป์ เทคนิคการปั้น ใช้เครื่องมือเช่น เกรียงเหล็ก, ไม้ปลายแหลม, แปรงหยาบ, มีดแกะลาย เพื่อให้ได้พื้นผิวและมิติที่ต้องการ ปั้น “จากหยาบไปละเอียด” โดยเริ่มขึ้นรูปโครงก่อน แล้วค่อยเพิ่มลวดลาย เทคนิค “แปะ-กด-ขูด” เป็นเทคนิคพื้นถิ่นที่ช่างนิยมใช้ เช่น แปะ ปูนเป็นชั้นๆ ในตำแหน่งที่ต้องการ กดรูปทรงหรือเกล็ดให้โค้งงอนมีมิติ ขูดลายละเอียด เช่น ขอบเกล็ด รอยเส้น เครื่องมือที่ใช้บ่อย ได้แก่ เกรียงเหล็ก ปาดเนื้อปูนให้เรียบ หรือขึ้นรูปเบื้องต้น, ไม้ปลายแหลม แกะลายเล็ก จุดลึกหรือส่วนคม, แปรงหยาบ/แปรงฟันเก่า ทำลวดลายผิว ให้ดูธรรมชาติ, มีดคัดเตอร์/มีดแกะสลัก ตัดขอบลาย หรือเจาะร่องเล็ก ๆ เคล็ดลับพื้นถิ่น ปั้นตอนปูนเริ่มเซตตัวเล็กน้อย จะควบคุมลวดลายง่ายกว่า

^{๑๑๒} สัมภาษณ์ นายมานะ อุตสาหกรรมพิเศษ ผู้ประกอบการ หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

^{๑๑๓} สัมภาษณ์ นายลอย ศรีสุข ผู้ประกอบการ หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

ไม่ละ ใช้น้ำพรมระหว่างทำงาน ให้ผิวปูนชุ่ม ช่วยให้ป็นได้ต่อเนื่อง บางพื้นที่ใช้ใบไม้หรือพิมพ์ไม้แกะลาย สำหรับแกะสร้างลวดลายซ้ำ

การผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP จะเน้นการนำองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ โดยคำนึงถึงความเชื่อและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศิลป์ ซึ่งสามารถทำได้ดังนี้

๑) การเลือกวัสดุในการทำปูนปั้น ปูนผสม ใช้ปูนซีเมนต์ที่มีคุณภาพดีเพื่อความแข็งแรงทนทาน และไม่แตกหักง่าย โดยควรเลือกใช้ปูนผสมแบบธรรมชาติ เช่น ปูนจากดินท้องถิ่นที่มีคุณสมบัติเหมาะสมในการประดิษฐ์ปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ และวัสดุเสริม ในการผสมปูนปั้นบางครั้งอาจมีการใส่วัสดุเสริม เช่น เศษไม้แห้งหรือขี้เลื่อย เพื่อลดน้ำหนักและเพิ่มความยืดหยุ่นในการปั้น^{๑๑๔} ใช้ปูนซีเมนต์คุณภาพดี เช่น ปูนซีเมนต์ปอร์ตแลนด์ประเภท ๑ หรือ ปูนช้างแดง / ปูนเอสซีจี ที่มีความแข็งแรง ยึดเกาะดี และไม่หดตัวมาก พิจารณาใช้ปูนผสมแบบธรรมชาติ เช่น ดินเหนียวหรือดินลูกรังในท้องถิ่นที่มีแร่ดินดี ดินเผาผสมบดละเอียด เพื่อให้ได้เนื้อปูนที่มีความละเอียดแบบโบราณ การใช้อุปกรณ์ธรรมชาติช่วยรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่น และเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม วัสดุเสริม (เพื่อปรับคุณสมบัติ) เศษไม้แห้ง / ขี้เลื่อย ช่วยให้ปูนเบาขึ้นและมีความยืดหยุ่น ผงปูนศิลป์ (หรือ plaster fine mix): เพิ่มความเนียน ละเอียด และช่วยให้ขึ้นลายง่ายโพลิเมอร์ / ยางพาราเหลว เพิ่มความยืดหยุ่น ป้องกันการแตกร้าว เส้นใย (fiber) เช่น เส้นใยกากกล้วย เส้นใยแก้ว หรือไฟเบอร์พลาสติก เพิ่มแรงยึดเกาะและป้องกันแตกหัก ควรใช้น้ำสะอาด ปริมาณพอเหมาะ (ไม่มากเกินไปจนเหลว ไม่น้อยเกินไปจนแห้ง) ในบางสูตรพื้นบ้าน นิยมใช้น้ำผสม "น้ำข้าวเหนียวหมัก" หรือ "น้ำมันมะพร้าว" เพื่อช่วยให้ผิวเนียนและปั้นง่าย สีและวัสดุตกแต่งผิวใช้ธรรมชาติ เช่น ดินสอพอง ผงไม้ ผงสีจากพืช หรือ สีทน UV / น้ำมันเคลือบ สำหรับงานตกแต่งภายนอกเพื่อป้องกันแดดฝน

๒) การเตรียมปูนและวัสดุผสม สูตรการผสม ใช้ส่วนผสมของปูนซีเมนต์ ๑ ส่วน น้ำ ๑ ส่วน และทราย ๓ ส่วน หรือตามความเหมาะสมของงานเพื่อให้เนื้อปูนมีความละเอียดพอสมควร การเติมน้ำให้เหมาะสมจนปูนมีความเข้มข้นไม่มากเกินไปหรือเหลวเกินไป ควรเป็นเนื้อที่สามารถปั้นและเก็บรายละเอียดได้ง่าย^{๑๑๕} สูตรมาตรฐานปูนปั้นแบบละเอียด (สูตรพื้นฐาน) หากเพิ่มเติมเพื่อความประณีตและคงทน ผงปูนศิลป์ หรือ ปูนพลาสติกเตอร์บางส่วน (๑/๒ ส่วน) → เพื่อเพิ่มความเนียนละเอียด และง่ายต่อการขึ้นรูปเส้นใยสังเคราะห์ / ธรรมชาติ (เช่น กากกล้วยบดละเอียด) → เพิ่ม

^{๑๑๔} สัมภาษณ์ นางคำดี สุขกระโทก ผู้นำหมู่บ้าน OTOP หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

^{๑๑๕} สัมภาษณ์ นางสาวนิต มีกระโทก คณะกรรมการหมู่บ้าน OTOP หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

แรงยึดและลดความเปราะ โพลีเมอร์เหลว (เช่น น้ำยาคาวลาเท็กซ์ผสมบางส่วนกับน้ำ) → ช่วยให้ปูนมีความยืดหยุ่นและไม่แตกง่ายผสมสีธรรมชาติ หรือผงสีฝุ่นบางชนิด → หากต้องการให้เนื้อปูนมีสีพื้นเฉพาะ เคล็ดลับจากช่างปั้นท้องถิ่น ใช้มือหรือไม้พายลองกวาดเนื้อปูน ถ้ามีความเหนียวแต่ไม่แห้งเกินไป แสดงว่าเหมาะแก่การขึ้นลาย หากปั้นแล้วปูน “ไม่เกาะเครื่องมือ” แปลว่าส่วนผสมน้ำอาจน้อยเกินไป ปูนที่ดีจะ ไม่ไหล เมื่อยกขึ้นจากภาชนะ และสามารถตัดลายได้คมชัด

๓) การผสมตามหลักพุทธศิลป์ การบูชาพญานาค ในการสร้างผลงานที่เกี่ยวข้องกับพญานาคซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์และความอุดมสมบูรณ์ในพุทธศิลป์ อาจมีการสวดบูชาเพื่อขอพรและอำนาจศักดิ์สิทธิ์ในระหว่างการทำปูนปั้น^{๑๑๖} การผสมตามหลักพุทธศิลป์ และการบูชาพญานาค เจตนาบริสุทธิ์ก่อนเริ่มงาน ช่างหรือผู้สร้างงานจะตั้ง “จิตแห่งศรัทธา” โดยมีเป้าหมายเพื่อถวายงานแด่ธรรมะ ไม่ใช่เพียงเพื่อการค้า อาจมีการไหว้ครูช่าง / ไหว้ครูพญานาค ก่อนเริ่มต้นผสมปูนหรือขึ้นรูป การสวดบูชา ขณะผสมปูน อาจมีการสวดมนต์บทบูชาพญานาค หรือ บทพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ เพื่อเสริมพลังใจ บทสวดที่นิยม เช่น "นะโม ตัสสะ อะกะระโต..." "โอม นะโม นาคะ สวาहाยะ" (ในบางความเชื่อท้องถิ่น) ช่างบางท่านจะไม่พูดคำลบหลู่ หรือไม่ทะเลาะกันในบริเวณทำงาน เพื่อรักษาความสงบในพลังงานรอบงานศิลป์ ฤกษ์ยามในการเริ่มปั้น ชุมชนบางแห่งจะเลือก “ฤกษ์ดี” เช่น วันพระ หรือวันสำคัญทางพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ทั้งผู้สร้างและผู้ครอบครองผลงาน ของบูชาประกอบ มีการวางเครื่องบูชา เช่น ดอกไม้ธูปเทียน น้ำเปล่า/น้ำอบ ใบไม้ศักดิ์สิทธิ์ เช่น ใบมะตูม หรือใบยอ บางช่างนิยม พรมแป้งผสมกลิ่นหอมไทย ลงบนปูนก่อนขึ้นลวดลาย แนวคิดพุทธศิลป์ที่สอดแทรก งานพญานาคไม่ได้แค่ “สวย” แต่ต้อง “สื่อถึงธรรม” เช่น ศีล ๕ แทน ขันธ์ ๕ หรือ ธรรมจักร ทำทางงอเลื้อย = ความสงบ สง่างาม ไม่ก้าวร้าว เกล็ดซ้อนกัน อย่างมีระเบียบ = ธรรมะและสัจจะที่ต้องประพฤติเรียงร้อย

๔) การสร้างลวดลายพุทธศิลป์ ลวดลายที่เกี่ยวข้องกับพุทธศิลป์ เช่น สัญลักษณ์พุทธที่เชื่อมโยงกับความสงบและการบรรลุธรรม ควรมีการออกแบบตามหลักพุทธศิลป์ดั้งเดิม เช่น ลวดลายดอกบัว หรือมณฑปการจัดวางตามทิศทาง การจัดวางปูนปั้นในงานศิลปะพุทธศิลป์อาจมีการคำนึงถึงการจัดวางทิศทาง เช่น การตั้งองค์พญานาคหรือพระพุทธรูปในทิศที่เหมาะสมตามหลักฮวงจุ้ยและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับทิศทางพุทธศิลป์^{๑๑๗} แนวคิด “การสร้างลวดลายพุทธศิลป์” ที่นำมาใช้กับงาน

^{๑๑๖} สัมภาษณ์ นายสุวิทย์ เกร็ดมณี ผู้ใช้ผลิตภัณฑ์ หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

^{๑๑๗} สัมภาษณ์ นายสวຍ บัวณกระโทก อบต.หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

ปูนปั้นพญานาค ในหมู่บ้าน OTOP จ.นครราชสีมา ถือเป็นการผสมผสานความรู้ด้านศิลปกรรมดั้งเดิม เข้ากับภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีคุณค่า โดยมีจุดเด่นสำคัญดังนี้

(๑) ลวดลายที่เกี่ยวข้องกับพุทธศิลป์ ลวดลายดอกบัวสื่อถึง “ความบริสุทธิ์” และ “การบรรลุธรรม” ซึ่งมักใช้ประดับฐาน หรือสอดแทรกในลวดลายเกล็ดพญานาค มณฑป หรือ ชุ่มเรือนแก้ว ใช้ล้อมรอบองค์ประกอบสำคัญ เช่น เศียรพญานาค หรือพระพุทธรูป เพื่อเน้นความศักดิ์สิทธิ์ ลายธรรมจักร แสดงถึงวงล้อแห่งธรรมที่ขับเคลื่อนชีวิตผู้ปฏิบัติธรรม

(๒) การจัดวางตามทิศทางในพุทธศิลป์ การจัดวางพญานาคหรือประติมากรรมในพื้นที่ ไม่ใช่สุ่ม แต่ยึดตามหลักจิตวิญญาณ + ฮวงจุ้ย + พุทธประเพณี เช่น ทิศตะวันออก สื่อถึงการเริ่มต้นชีวิต เหมาะสำหรับการหันหน้าองค์พญานาคเพื่ออำนวยการและการปกป้องรักษา ทิศเหนือ เป็นทิศที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าในบางนิกาย ใช้ในการตั้งพระประธาน หรือองค์ประกอบสำคัญของพญานาค หันตามกระแสน้ำ (ในพื้นที่ลุ่มน้ำมูล) เป็นการเคารพต่อธาตุน้ำที่เป็นรากฐานแห่งชีวิต และสะท้อนความเชื่อว่าพญานาคคุ้มครองสายน้ำ

(๓) เจตนาแห่งพุทธศิลป์ในการสร้างลวดลาย ทุกเส้นสายที่ช่างปั้นลงมือ ต้องมาจาก สมาธิ และศรัทธา ลวดลายไม่ควรเกินจริงจนกลายเป็น “เครื่องประดับ” แต่ควรยังรักษา “จิตวิญญาณ” ของพญานาคในฐานะผู้พิทักษ์ธรรม

(๔) การออกแบบลวดลายร่วมสมัยที่ยังยึดหลักพุทธศิลป์ ประยุกต์ ลายใบเทศ ลายเถาวัลย์อีสาน ร่วมกับลวดลายพุทธศิลป์ เช่น ลายกลีบบัวซ้อน เพื่อสะท้อนรากเหง้าวัฒนธรรมอีสาน ใช้ลวดลายเวียนวนหรือเปลวไฟ (ลายเปลว) อย่างมีระเบียบ เพื่อสื่อถึง “ธรรมะที่ไม่หยุดนิ่ง” การใช้ลวดลายเวียนวนหรือเปลวไฟ (ลายเปลว) ในงานปูนปั้นพญานาค ถือเป็นการออกแบบที่แฝงด้วยความหมายทางจิตวิญญาณและเชิงสัญลักษณ์ในพุทธศิลป์อย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อถูกนำมาใช้ร่วมกับแนวคิดเรื่อง “ธรรมะที่ไม่หยุดนิ่ง” หรือ “การเคลื่อนไหวของธรรม” ที่เปรียบเสมือนกระแสแห่งปัญญาและการตื่นรู้ที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง การใช้ลวดลายเวียนวนในพญานาค มักปรากฏบน เกล็ด, หาง, หรือ ฐานรอง ของรูป ปั้นพญานาค ช่วยสร้างความรู้สึกละเลื้อยไหว เป็นธรรมชาติ สอดคล้องกับลักษณะ “เลื้อยไหล” ของพญานาค เป็นการเน้นพลังแห่งชีวิต ที่ไม่หยุดนิ่งเสมือนพญานาคที่เฝ้าคุ้มครองธรรมตลอดกาล การใช้ลายเปลวในงานพุทธศิลป์ มักใช้ที่เศียรพญานาค หรือ ยอดเกล็ด เพื่อสื่อถึง “เปลวธรรม” ที่แผ่ออกจากพญานาค บางชิ้นงานใช้เปลวไฟเป็นเส้นคั่นระหว่างส่วนต่าง ๆ เช่น หัวกับลำตัว เพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์แบบเร้นลับ ลวดลายต้องมีความสมมาตร และเรียงอย่างมีระเบียบ สะท้อนถึง “ธรรมะ” ที่มีโครงสร้าง ไม่วุ่นวาย

๔) การแกะและปั้น การแกะสลัก เมื่อปูนเริ่มแห้งขึ้นบางส่วนแล้ว สามารถใช้เครื่องมือ เช่น มีดหรือเครื่องมือเฉพาะในการแกะและปรับลวดลาย ให้มีความละเอียดและคมชัดในแต่ละส่วน การปั้นเนื้อปูน สำหรับงานที่มีความยืดหยุ่นในรูปแบบ เช่น พญานาคหรือองค์พระพุทธรูป อาจใช้มือ

ในการปั้นเนื้อปูนให้มีรูปทรงตามที่ต้องการ โดยใช้ความระมัดระวังในการปรับแต่งให้เกิดสัดส่วนที่เหมาะสมตามหลักพุทธศิลป์^{๑๑๘} การแกะและปั้น ปูนปั้นพญานาคหรือองค์พระพุทธรูปตามหลักพุทธศิลป์เป็นกระบวนการที่ต้องใช้ทักษะและความละเอียดอย่างสูง เนื่องจากทุกขั้นตอนเกี่ยวข้องกับการสร้างสัดส่วนและลวดลายที่สอดคล้องกับความเชื่อและศิลปะท้องถิ่น ดังนั้นคือขั้นตอนการแกะและปั้นที่ละเอียด ตั้งแต่การเตรียมปูน เนื้อปูน ควรมีความหนืดพอสมควร เพื่อให้สามารถปั้นและเก็บรายละเอียดได้ง่าย โดยจะต้องระมัดระวังไม่ให้ปูนแข็งตัวเร็วเกินไปจนทำให้ไม่สามารถปรับแต่งได้ ในช่วงแรก เนื้อปูนจะค่อนข้างอ่อน เพื่อให้สามารถปั้นรูปทรงหลักได้ แต่เมื่อปูนเริ่มแห้งบางส่วนแล้วสามารถใช้เครื่องมือในการแกะและตกแต่งลวดลายได้ การปั้นรูปทรงหลัก เริ่มด้วยการใช้ มือ หรือเครื่องมือปั้นหลัก เช่น ช้อนปั้น หรือสปาตุลา เพื่อสร้างโครงร่างหลักของรูปปั้น เช่น การปั้นส่วนหัว ลำตัว หรือหางของพญานาค ในช่วงนี้ไม่จำเป็นต้องมีความละเอียดมากนัก เน้นการสร้างรูปร่างพื้นฐานตาม สัดส่วนหลักของพญานาคตามตำราและหลักพุทธศิลป์ เช่น ขนาดของหัว, ลำตัว, และหาง การแกะลวดลาย เมื่อปูนแห้งบางส่วนและมีความแข็งแรงขึ้นแล้ว สามารถใช้ มีดแกะสลัก, เครื่องมือสลัก หรือ แปรงเหล็กในการแกะลวดลายและรายละเอียดที่มีความซับซ้อน เช่นเกล็ดพญานาค หรือ ลายก้านดอกบัว บนพื้นผิว ในขั้นตอนนี้ต้องระมัดระวังไม่ให้ลวดลาย หรือ รายละเอียดถูกทำลาย เนื่องจากปูนอาจจะแห้งแข็งจนเกินไป การปรับสัดส่วนและลวดลายให้สมบูรณ์ หลังจากการแกะสลักแล้ว ควรตรวจสอบให้แน่ใจว่า สัดส่วนขององค์พญานาคหรือองค์พระพุทธรูปนั้นตรงตามหลักพุทธศิลป์ โดยให้คำนึงถึงการจัดวางในมิติที่เหมาะสม การใช้เครื่องมือปั้น เช่น แปรง หรือมือ เพื่อปรับแต่งสัดส่วนให้เหมาะสม โดยเฉพาะในจุดที่ต้องการความละเอียด เช่น ช่วงเกล็ดของพญานาค หรือ หน้าตาพระพุทธรูป การใช้เครื่องมือเสริม เครื่องมือเสริมเช่น เครื่องมือไม้ หรือเครื่องมือโลหะ จะช่วยให้การปรับลวดลายหรือการแกะรายละเอียดของเนื้อปูนสามารถทำได้อย่างแม่นยำการใช้แปรงขนนุ่ม ในการทำความสะอาดและปรับผิวปูนให้เรียบเนียนเมื่อทำการแกะสลักเสร็จแล้ว การคำนึงถึงความศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อ การปั้นและแกะสลักพญานาคในบริบทของพุทธศิลป์มีความสำคัญในการสื่อถึงความศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นในระหว่างการสร้างผลงาน, การบูชา หรือ การสวดมนต์ อาจจะถูกรับรู้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเพื่อขอพรให้ผลงานมีความสมบูรณ์และได้รับการคุ้มครองจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์

๕) การลงสีและเคลือบ การใช้สีธรรมชาติ ในการลงสีปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์มักจะเลือกใช้สีที่สะท้อนความสงบและความศักดิ์สิทธิ์ เช่น สีทอง สีขาว สีแดง หรือสีเหลือง โดยใช้สีที่เหมาะสมกับเนื้อปูนเพื่อให้เกิดความงามและคงทนการเคลือบด้วยวัสดุธรรมชาติ เพื่อเพิ่มความเงา

^{๑๑๘} สัมภาษณ์ นางสาวนันท มีกระโทก ผู้นำหมู่บ้านOTOP หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

งามและปกป้องชิ้นงานจากสภาพแวดล้อม สามารถใช้การเคลือบด้วยวัสดุธรรมชาติหรือวัสดุที่มีคุณสมบัติกันน้ำ^{๑๑๙} การลงสีและเคลือบ บนงานปูนปั้นพญานาคตามหลักพุทธศิลป์ เป็นขั้นตอนสุดท้ายที่มีความสำคัญอย่างมาก เพราะนอกจากจะเพิ่มความงดงามแล้ว ยังเป็นการ ส่งเสริมคุณค่าเชิงจิตวิญญาณ และเพิ่มอายุการใช้งานของชิ้นงาน ให้ทนต่อสภาพแวดล้อมอีกด้วย การใช้สีธรรมชาติ จุดมุ่งหมาย สื่อถึงความศักดิ์สิทธิ์ ความสงบ และพลังแห่งธรรมะ สีที่นิยมใช้ สีทอง แทนพลังแห่งบุญบารมี ความเจริญรุ่งเรือง สีขาว แสดงถึงความบริสุทธิ์ สะอาด และจิตใจที่สงบ สีแดง พลัง ความศรัทธา ความกล้าหาญ สีเขียว เชื่อมโยงกับธรรมชาติและพญานาคที่เป็นสัญลักษณ์ของน้ำ สีเหลือง ตัวแทนของพระพุทธเจ้า และแสงแห่งปัญญา โดยช่างมีเทคนิคการลงสี ใช้ สีจากธรรมชาติหรือแร่ธาตุ เช่น ดินสอพอง ผงหินแร่ ผงสีสมุนไพร เพื่อให้ได้เฉดสีที่กลมกลืนกับศิลปะดั้งเดิม ควรทาหลายชั้น (Layering) โดยแต่ละชั้นให้แห้งสนิทก่อนทาชั้นถัดไป เพื่อให้สีติดทนนานและไม่หลุดร่อนง่าย การเคลือบผิว จุดมุ่งหมาย ปกป้องผลงานจากฝุ่น ความชื้น แดด ฝนเพิ่มความเงางาม และช่วยให้สีสด คงทนนานยิ่งขึ้น วัสดุเคลือบที่ใช้น้ำมันงา หรือน้ำมันมะพร้าว ใช้เคลือบผลงานแบบธรรมชาติ ทำให้ผิวงานชุ่มเงา และกันน้ำได้ในระดับหนึ่ง แล็กเกอร์สูตรน้ำ (Water-based lacquer) สำหรับชิ้นงานที่ต้องการเงางามแบบร่วมสมัยแต่ยังปลอดภัย ชีผึ้งธรรมชาติ (Beeswax) ให้ผิวสัมผัสแบบด้าน ๆ มีความเป็นธรรมชาติสูง และช่วยเคลือบให้กันฝุ่นได้ดี สารกันซึมจากธรรมชาติ เช่น น้ำใบตองหมัก น้ำยางพาราเจือจาง เทคนิคการเคลือบ ใช้ฟู่กันขนนุ่ม หรือ ผ้าเช็ดบาง ในการลงเคลือบ เคลือบอย่างน้อย ๒ ชั้น โดยปล่อยให้แห้งระหว่างชั้นประมาณ ๖-๑๒ ชั่วโมง หลีกเลี่ยงการเคลือบในวันที่มีความชื้นสูง เพราะอาจทำให้เคลือบไม่ติดดี ข้อควรระวัง ตรวจสอบเนื้อปูนให้แห้งสนิทก่อนการลงสี และเคลือบ หลีกเลี่ยงการใช้สีหรือเคลือบที่มีส่วนผสมของสารเคมีรุนแรง เพราะอาจกัดเนื้อปูนหรือทำให้สีเพี้ยน ในกรณีของผากเชิงวัฒนธรรม หรือ งานเครื่องประดับ, ควรเลือกสารเคลือบที่ไม่มีกลิ่นและปลอดภัยต่อผิวหนัง

๖. การสวดมนต์และพิธีกรรม หลังจากการสร้างและตกแต่งเสร็จสิ้นแล้ว อาจมีการจัดพิธีบูชา เพื่อเสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์และเพื่อให้เกิดผลดีจากการทำงานศิลปะ เช่น การสวดมนต์ให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประทับอยู่ในงานศิลปะนั้น^{๑๒๐} การสวดมนต์และพิธีกรรม ถือเป็นขั้นตอนสำคัญในกระบวนการสร้างสรรค์งานศิลปะพญานาคตามหลักพุทธศิลป์ โดยไม่ได้มองว่าชิ้นงานเป็นเพียง “วัตถุ” แต่เป็นสื่อกลางแห่งจิตวิญญาณ ความเชื่อ และความศักดิ์สิทธิ์ ที่ควรได้รับการประกอบพิธี

^{๑๑๙} สัมภาษณ์ นายมานะ อุตสาหวิเศษ ผู้ประกอบการ หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

^{๑๒๐} สัมภาษณ์ นางสมศรี มีแสง ปราชญ์ชุมชนท้องถิ่น หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

เพื่อเสริมพลังและความเป็นสิริมงคลให้กับทั้งผู้สร้างและผู้ครอบครอง ความสำคัญของการสวดมนต์และพิธีกรรม สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ชิ้นงานการสวดมนต์เปรียบเสมือนการเชื้อเชิญพลังแห่งธรรมะและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มาสถิตอยู่ในงานศิลปะนั้น เชื่อมโยงจิตใจของช่างกับศิลปะ ทำให้ผู้สร้างมีสติ สมาธิ และศรัทธาอย่างเต็มเปี่ยมในระหว่างกระบวนการผลิต เสริมสิริมงคลแก่ผู้บูชาหรือผู้รับมอบ ช่วยให้ชิ้นงานไม่ใช่แค่ของตกแต่ง แต่เป็น "เครื่องหมายแห่งศรัทธา" ตัวอย่างพิธีกรรม พิธีสวดมนต์บูชาพญานาค ใช้บทสวดที่เกี่ยวข้องกับพญานาค เช่น บทบูชานาคาธิบดี จุดธูป ๙ ดอก จุดเทียน และตั้งน้ำบูชาหน้าองค์พญานาค อาจมีการจุดเทียนชัยเพื่ออัญเชิญพลังศักดิ์สิทธิ์ การเจริญพระพุทธรูปมนต์เชิญพระสงฆ์มาสวดมนต์ เช่น บท "ชัยปริตร" หรือ "โพชฌังคปริตร" เพื่อความสงบ ร่มเย็น และเสริมสิริมงคลแก่สถานที่ตั้งชิ้นงาน การถวายเครื่องบูชา ผลไม้ ดอกไม้ น้ำสะอาด ผ้าแพร หรือพานบายศรีเพื่อบูชาพญานาคและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การอธิษฐานจิตของผู้สร้างและเจ้าของ เพื่อให้พญานาคในรูปปั้นเป็นสื่อกลางของความสำเร็จ ปกปักษ์รักษา และเจริญรุ่งเรือง หากชิ้นงานจัดจำหน่ายเป็นของฝากหรือของประดับ อาจมีการบันทึก "คำบูชาพญานาค" หรือ "บทอธิษฐาน" ใส่ไว้ในกล่องเพื่อให้ผู้รับสามารถสวดบูชาได้ด้วยตนเอง ในระดับชุมชน อาจพัฒนาเป็นพิธีเปิดตัวผลิตภัณฑ์แบบวัฒนธรรม เพื่อเชื่อมโยงงานศิลปะกับงานบุญ

สรุปได้ว่าการทำปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ในหมู่บ้าน OTOP ไม่เพียงแต่เป็นการผลิตสินค้าที่มีคุณค่าในเชิงศิลปะ แต่ยังเป็นการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นและศิลปะอันงดงามที่มีรากฐานจากความเชื่อและความศักดิ์สิทธิ์ในศาสนา ทำให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ การทำปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ในหมู่บ้าน OTOP ไม่ใช่เพียงแค่ “การผลิตงานศิลปะ” เพื่อจำหน่ายในเชิงพาณิชย์เท่านั้น แต่เป็นกระบวนการ ถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ยังรากลึกในศรัทธา ประเพณี และความศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา ผลงานปูนปั้นพญานาคจึงกลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่สะท้อนถึงความงดงามทางศิลปะ พลังศรัทธาทางจิตวิญญาณ อัตลักษณ์ของชุมชน และการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

๔.๓ การออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP อัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา

๔.๓.๑ การออกแบบสูตรการผสมปูนปั้นพญานาคแบบดั้งเดิมในหมู่บ้าน OTOP

การออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP อัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา” มีจุดเด่นหลายด้านที่สามารถพัฒนาเป็นงานวิจัยสร้างสรรค์ หรือ นวัตกรรมเชิงวัฒนธรรม ได้หลากหลายรูปแบบ ได้แก่

๑) โครงร่างแนวคิดเบื้องต้น พื้นฐานแนวคิด หลักพุทธศิลป์: สัตว์ส่วน, รูปแบบ, สี, ความเชื่ออัตลักษณ์ท้องถิ่น พญานาคลุ่มน้ำมูล, ลวดลายอีสาน, ความศรัทธา พญานาคเป็นสัตว์ในตำนานที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา เช่น ตำนานมัจฉลินท์นาคราช ผู้แผ่พังพานปกป้องพระพุทธเจ้าในพื้นที่อีสาน พญานาคถูกยึดถือว่าเป็นผู้คุ้มครองแม่น้ำลำคลอง และสื่อถึงสายธารแห่งชีวิต ความอุดมสมบูรณ์ และพลังศักดิ์สิทธิ์ ในหมู่บ้านริมลุ่มน้ำมูล เช่น ในจังหวัดนครราชสีมา พญานาคถูกนำเสนอในพิธีกรรม ประติมากรรม และความเชื่อประจำท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง หลักพุทธศิลป์ในการออกแบบพญานาค

๑.๑ สัตว์ส่วนการใช้สัตว์ส่วนแบบโบราณ เช่น เศียร ๓ / ๕ / ๗ เศียร สื่อถึงธรรมจักรหรือหลักธรรม องค์ประกอบของหัว ลำตัว และหางต้องสัมพันธ์กันตามหลักสมมาตรและจังหวะของลีลา เพื่อสื่อถึงพลังแห่งจิตวิญญาณ

๑.๒ รูปแบบเส้นสายของพญานาคต้อง โค้ง อ่อนช้อย และมีลีลาธรรม แสดงความสง่างาม ซึ่งมีข้อห้ามออกแบบให้แปลกแยกจากความเชื่อเดิมจนเกินจริง เพราะจะทำให้เสียความศักดิ์สิทธิ์ของพุทธศิลป์

๑.๓ สี ควรใช้สีจากธรรมชาติหรือโทนที่สะท้อนความสงบ เช่น เขียวหยก ทองหม่น น้ำตาลดิน สื่อความหมาย เช่น เขียว (ธรรมชาติ), ทอง (บุญบารมี), ดำ (พลังป้องกัน)

๑.๔ ความเชื่อ พญานาคไม่ใช่แค่ “ลวดลายตกแต่ง” แต่คือ “ผู้ปกป้องรักษาพระธรรม” ทุกองค์ประกอบควรมีที่มาในเชิงคติธรรม เช่น เกล็ด = ภูมิปัญญา, พังพาน = ร่มเงาแห่งพระธรรม

๑.๕ อัตลักษณ์ท้องถิ่น: “พญานาคแห่งลุ่มน้ำมูล” ลวดลายท้องถิ่นอีสาน ลายใบเทศ, ลายเถาวัลย์, ลายก้านขด ล้วนผสมอยู่ในลำตัวหรือเกล็ดของพญานาค ศิลปะท้องถิ่นมักไม่เน้นความหรูหรา แต่เน้น ความละเอียด ประณีต และเรียบง่ายอย่างมีความหมาย ความศรัทธาของชาวบ้าน ความเชื่อเรื่อง “พญานาคเผ้าน้ำ” หรือ “เจ้าปู่ศรีสุทโธ” ผูกโยงกับการดำรงชีวิตริมแม่น้ำมูล การสร้างพญานาคจึงมาจากจิตแห่งศรัทธา ไม่ใช่เพียงงานศิลป์เชิงช่าง

๒) นวัตกรรมวัสดุ ปูนปั้นผสม (ยัดหุ่น หนาน้ำหนักเบา) เทคนิคผสมสีธรรมชาติ / วัสดุรีไซเคิล นวัตกรรมวัสดุในการสร้างสรรค์ปูนปั้นพญานาคยุคใหม่ การพัฒนาผลิตภัณฑ์พญานาคจากงานปูนปั้นในยุคปัจจุบัน ได้มีการนำแนวคิดด้าน วัสดุศาสตร์และนวัตกรรมเชิงสร้างสรรค์ เข้ามาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะการพัฒนา “ปูนปั้นผสม” ที่สามารถปรับคุณสมบัติให้สอดคล้องกับการออกแบบเชิงพุทธศิลป์และความต้องการของตลาดในด้านการใช้งาน เช่น การทำให้เนื้อปูนมีความ ยืดหยุ่นสูงขึ้น ลดการแตกร้าว ทนต่อความชื้น และมี น้ำหนักเบา เหมาะสำหรับใช้เป็นของตกแต่ง หรือผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์ที่ต้องการความคงทนต่อการเคลื่อนย้ายและใช้งานในระยะยาว การพัฒนาสูตรผสมอาจใช้วัสดุเสริม เช่น เส้นใยธรรมชาติ (เช่น เส้นใยกล้วย ใยมะพร้าว) ผสมกับปูนซีเมนต์ขาวและทรายละเอียด เพื่อให้เกิดเนื้อผิวที่ประณีตขึ้นและช่วยลดรอยแตกขยาย

นอกจากนี้ยังสามารถใช้องค์ประกอบจากวัสดุเหลือใช้หรือวัสดุรีไซเคิล จากท้องถิ่น เช่น ผงแกลบ ผงหินภูเขาไฟ หรือซีเมนต์ละเอียด เพื่อช่วยลดต้นทุนและเสริมแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อม อีกหนึ่งองค์ประกอบสำคัญคือ การผสมสีจากธรรมชาติ โดยเน้นการใช้สีจากดิน แร่ธรรมชาติ หรือพืชในท้องถิ่น เช่น สีแดงดินโป่ง สีดำถ่านไม้ สีเหลืองขมิ้น ซึ่งนอกจากจะให้เฉดสีที่กลมกลืนและสื่อถึงความเรียบง่ายตามแนวคิดพุทธศิลป์แล้ว ยังมีความปลอดภัยและไม่เป็นอันตรายต่อผู้ใช้งานในระยะยาว

๓) รูปแบบผลิตภัณฑ์ประยุกต์ เครื่องประดับ (เข็มกลัด, สร้อย, ต่างหู) ของตกแต่ง (ประติมากรรมขนาดเล็ก) ของฝากเชิงวัฒนธรรม (ในกล่องพร้อมคำอธิบายทางความเชื่อ) รูปแบบผลิตภัณฑ์ประยุกต์จากพญานาคในงานออกแบบร่วมสมัย เพื่อต่อยอดองค์ความรู้ด้านพุทธศิลป์และภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สามารถเข้าถึงกลุ่มผู้บริโภคยุคใหม่ได้มากขึ้น การออกแบบ ผลิตภัณฑ์ประยุกต์ (Applied Products) จึงเป็นแนวทางที่มีศักยภาพในการเชื่อมโยงระหว่างมรดกวัฒนธรรมกับนวัตกรรมร่วมสมัย โดยยังคงรักษาเจตนาแห่งศรัทธา และลวดลายที่สะท้อนอัตลักษณ์ท้องถิ่นไว้อย่างกลมกลืนประเภทของผลิตภัณฑ์ที่มีศักยภาพในการพัฒนา ได้แก่

๓.๑ เครื่องประดับ เช่น เข็มกลัด สร้อยคอ ต่างหู ที่ได้รับแรงบันดาลใจจากลวดลายเกล็ดพญานาค หัวนาค หรือพังพาน โดยใช้วัสดุผสมผสาน เช่น ปูนปั้นผสมเรซิน โลหะ และหินสีธรรมชาติ พร้อมบรรจุในกล่องที่มีคำอธิบายเชิงความเชื่อเพื่อเพิ่มมูลค่าทางจิตใจ

๓.๒ ของตกแต่ง ประติมากรรมพญานาคขนาดเล็กที่สามารถวางตั้งโต๊ะ/หิ้งบูชาได้ เช่น พญานาคเลื้อยวนแบบสง่างาม หรือพญานาคเฝ้าบันไดขนาดย่อส่วน โดยออกแบบให้เคลื่อนย้ายง่าย น้ำหนักเบา และไม่เสียความศักดิ์สิทธิ์ของรูปแบบดั้งเดิม

๓.๓ ของฝากเชิงวัฒนธรรม เช่น พญานาคจำลองในกล่องของขวัญ พร้อมแผ่นพับคำอธิบายที่สื่อความหมายของพญานาคในพุทธศิลป์ ความเชื่อเกี่ยวกับลุ่มน้ำมูล และการใช้ในพิธีกรรมพื้นถิ่น โดยเน้นการออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่สะท้อนกลิ่นอายท้องถิ่น เช่น การใช้ลายผ้าพื้นเมืองห่อกล่อง หรือสื่อกราฟิกที่บอกเล่าเรื่องราวได้อย่างน่าสนใจ

การออกแบบทั้งหมดนี้จะช่วยให้ผลิตภัณฑ์พญานาคจากชุมชนท้องถิ่นไม่เพียงแต่คงคุณค่าทางจิตวิญญาณและศิลปะ แต่ยังสามารถแข่งขันในตลาดของฝาก ตลาดเชิงศรัทธา และตลาดนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืน

๔.๒.๒ เทคนิคการสร้างงานพุทธศิลป์ของช่างพื้นบ้าน สะท้อนอัตลักษณ์ของท้องถิ่น

เทคนิคการสร้างงานพุทธศิลป์ของช่างพื้นบ้าน สะท้อนอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ประกอบด้วย (๑) ลวดลายพญานาค (๒) การใช้สัดส่วนตามคัมภีร์พุทธศิลป์ (๓) การดำรงความเป็น “พุทธศิลป์” ในงานพญานาค (๔) แนวทางอนุรักษ์และต่อยอดองค์ความรู้ (๕) ปัจจัยสู่ความสำเร็จในการขยายผลเชิงประกอบการ ดังนี้

(๑) **ลวดลายพญานาค** แสดงถึงความเชื่อเรื่องการคุ้มครองและความศักดิ์สิทธิ์ของแม่น้ำ ลำคลองในพื้นที่อีสาน เนื่องจากพญานาคเป็นสัญลักษณ์แห่งการคุ้มครอง พญานาคเชื่อว่าเป็น ผู้พิทักษ์ศาสนา และ ผู้ปกป้องบ้านเมืองจากภัยอันตราย ในงานปูนปั้น ลวดลายพญานาคจึงมักอยู่หน้า บัน บันไดวัด หรือล้อมรอบพระอุโบสถ เพื่อแสดงการคุ้มครองพุทธสถาน ตามความเชื่อของชุมชน หนองโสน คือ พญานาคผู้ดูแลสายน้ำตามตำนาน “พญานาคเป็นเจ้าแห่งน้ำ” โดยเฉพาะ แม่น้ำโขง ลำน้ำชี และลำมูล ลวดลายพญานาคที่เลื้อยคดเคี้ยวจึงแทน พลังแห่งธรรมชาติที่หล่อเลี้ยงชีวิต ของชาวอีสาน รวมถึง สื่อกลางระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านมักบูชาพญานาคในพิธีขอฝนหรือ พิธีกรรมเกี่ยวกับน้ำ เช่น “บั้งไฟพญานาค” ที่หนองคาย ลวดลายที่สื่อถึงพญานาคในศิลปกรรมจึง ไม่ใช่เพียงเครื่องตกแต่ง แต่เปรียบเสมือน บทสวดเป็นภาพ ที่แสดงความเคารพบูชา สะท้อนอัตลักษณ์ศิลปกรรมท้องถิ่น ลวดลายพญานาคในอีสานจะมีลักษณะเฉพาะ เช่น ลำตัวเลื้อยแบบ “สายธาร” เกี๊ยวละเอียดแบบใบโพธิ์ ลวดลายหัวพญานาคที่มี “เขี้ยว/ลิ้นเพลิง” แสดงถึงพลังและอำนาจ หากกล่าวถึงเชิงพุทธศิลป์ พญานาคยังปรากฏในเรื่องมูจลินทนาคราช ที่แผ่พังพานปกป้อง พระพุทธเจ้า จึงมีบทบาทสำคัญในศิลปกรรมประติมากรรม ลวดลายพญานาคในบริบทวัดหรืองานปูนปั้นที่นครราชสีมาหลายแห่ง มักปรากฏในท่าทาง “พญานาคเลื้อยพันฐานบัว” หรือ “พญานาคพ่นน้ำ” สื่อถึง ความอุดมสมบูรณ์และการหล่อเลี้ยงของธรรมชาติ ดังนั้น “ลวดลายพญานาคในงานพุทธศิลป์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สะท้อนความเชื่อพื้นถิ่นเรื่องการคุ้มครองและศักดิ์สิทธิ์ของสายน้ำ พญานาคถูกมองว่าเป็นผู้พิทักษ์แห่งลุ่มน้ำและธรรมชาติ เป็นตัวแทนของพลังบริสุทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับการอุปถัมภ์ของพระพุทธศาสนา และยังสะท้อนอัตลักษณ์ของศิลปกรรมที่เชื่อมโยงกับความศรัทธาและวิถีชีวิตของชาวอีสานอย่างลึกซึ้ง”

(๒) **การใช้สัดส่วนตามคัมภีร์พุทธศิลป์** เช่น การวางส่วนหัว ลำตัว และหางพญานาคในทิศที่มีความหมายทางจิตวิญญาณ ลายไทยท้องถิ่น เช่น ลายใบเทศ ลายเถาวัลย์อีสานที่ผสมอยู่ใน เกี๊ยวลวดลายลำตัว สืบสานจากธรรมชาติ สะท้อนความงดงามเรียบง่าย ไม่เน้นฉูดฉาดเกินจริง การประยุกต์ ศิลปะพื้นบ้านในงานพญานาคตามหลักพุทธศิลป์ การสร้างงานพญานาคในหมู่บ้าน OTOP จังหวัด นครราชสีมา มักอ้างอิงหลักการทางพุทธศิลป์ที่สืบทอดจากคัมภีร์และองค์ความรู้ดั้งเดิม โดยเฉพาะใน เรื่องของ สัดส่วนและทิศทางการวางองค์ประกอบของพญานาค เช่น การจัดวางส่วนหัว ลำตัว และ หางให้สัมพันธ์กับทิศทั้งสี่ เพื่อสื่อถึงความหมายทางจิตวิญญาณและความสมดุลของธรรมชาติ สัดส่วนของพญานาคยังต้องคำนึงถึงความยาว ความโค้งงอ และการบิดตัวตามหลัก “ลีลาธรรม” ซึ่งแฝงด้วย พลังแห่งความศักดิ์สิทธิ์และความอ่อนช้อยในเวลาเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีการประยุกต์ใช้ ลวดลาย ไทยพื้นถิ่น ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของช่างอีสาน เช่น ลายใบเทศ ลายเถาวัลย์ หรือลายก้านขด ซึ่งมักผสม อยู่ในรายละเอียดของเกล็ดพญานาค ลำตัว หรือแม้กระทั่งพังพาน ช่วยเพิ่มความประณีตและบ่งบอก ถึงรากเหง้าทางวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างชัดเจน ด้านการลงสี นิยมใช้ สีจากธรรมชาติหรือสีที่ให้โทน

อ่อนละมุน เช่น เชี่ยวจากใบไม้ เหลืองจากดิน หรือแดงหมากสุก โดยมีหลักการสำคัญคือ ความเรียบง่ายและไม่ฉูดฉาดเกินจริง ซึ่งสอดคล้องกับอุดมคติของพุทธศิลป์ที่เน้นความสงบ สะอาด และสมถะ เพื่อให้สื่อถึงสภาวะแห่งจิตอันบริสุทธิ์ของผู้สร้างและผู้ชมงานศิลป์

(๓)การดำรงความเป็น “พุทธศิลป์” ในงานพญานาค ต้องมี เจตนาแห่งศรัทธา เป็นพื้นฐานการสร้าง ใช้สัดส่วนตามตำรา เช่น สัดส่วนหัวนาคแบบ ๓ หรือ ๕ เศียรที่สอดคล้องกับธรรมจักร ถ่ายทอดจิตวิญญาณ ผ่านท่าทางของพญานาค เช่น งอเลื้อยแบบสง่างาม แสดงถึงความสงบสุข ไม่ประดิดประนังเกินจริงจนเสียความศักดิ์สิทธิ์หรือตัดขาดจากความเข้าใจของชาวบ้าน การสร้างงานพญานาคในบริบทของพุทธศิลป์ ไม่เพียงเป็นการแสดงออกเชิงช่างหรือฝีมือด้านประติมากรรมเท่านั้น หากแต่ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของเจตนาแห่งศรัทธา ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างสรรค์งานศิลป์ในพุทธศาสนา ความศักดิ์สิทธิ์ของพญานาคจึงมิได้เกิดจากรูปลักษณ์ที่งดงามเท่านั้น แต่เกิดจากจิตวิญญาณของผู้สร้างที่ตั้งมั่นอยู่ในศรัทธาและความเคารพบูชาต่อพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ในด้านรูปแบบทางศิลป์ มีการใช้สัดส่วนตามตำราโบราณ เช่น การกำหนดจำนวนเศียรของพญานาคเป็น ๓ หรือ ๕ เศียร ซึ่งสัมพันธ์กับหลักธรรมจักรและสัญลักษณ์แห่งการปกป้องพระธรรม นอกจากนี้การออกแบบท่าทางของพญานาค เช่น การเลื้อยที่มีความโค้งงอสวยงาม ยังสะท้อน สภาวะจิตที่สงบเย็น และมั่นคง ซึ่งเป็นอุดมคติของพุทธศิลป์ที่เน้นความกลมกลืนกับธรรมชาติ ที่สำคัญ งานพุทธศิลป์แบบพื้นถิ่นต้อง ไม่ประดิดประนังหรือดัดแปลงจนเกินจริง เพราะอาจทำให้ศิลปะนั้นสูญเสียความศักดิ์สิทธิ์หรือตัดขาดจากความเข้าใจและความรู้สึกร่วมของชาวบ้านซึ่งเป็นผู้สืบทอดศรัทธารุ่นต่อรุ่น งานพญานาคจึงควรคงไว้ซึ่งความเรียบง่ายที่ลึกซึ้ง ความงามที่มีชีวิต และความหมายที่เชื่อมโยงกับจิตวิญญาณของผู้คนในชุมชน

(๔)แนวทางอนุรักษ์และต่อยอดองค์ความรู้ จัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น (ผ่านการสัมภาษณ์/บันทึกวิดีโอ/คู่มือสาธิต) จัดอบรมเยาวชน/นักออกแบบรุ่นใหม่ ให้เข้าใจทั้งทักษะและคุณค่าทางวัฒนธรรม ร่วมมือกับนักออกแบบสมัยใหม่ สร้างผลิตภัณฑ์ประยุกต์ เช่น เครื่องประดับของตกแต่ง ใช้สื่อดิจิทัลเพื่อขยายฐานลูกค้า การอนุรักษ์และสืบสานภูมิปัญญาการสร้างสรรค์งานพญานาคตามหลักพุทธศิลป์ จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการที่เชื่อมโยงองค์ความรู้ดั้งเดิมเข้ากับการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่อย่างเป็นระบบ หนึ่งในแนวทางสำคัญคือการ จัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีสัมภาษณ์ บันทึกวิดีโอ การถ่ายทำกระบวนการทำงานของช่างฝีมือ รวมถึงการจัดทำคู่มือสาธิตในรูปแบบที่เข้าใจง่าย เพื่อให้สามารถใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ทั้งในระดับชุมชนและระดับการศึกษา ควรมีการจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการ ให้แก่เยาวชน นักเรียน หรือนักออกแบบรุ่นใหม่ เพื่อให้ตระหนักถึง ทั้งทักษะช่างและคุณค่าทางวัฒนธรรมของงานพญานาค โดยเน้นการเรียนรู้ผ่านการลงมือทำจริงและการเข้าใจบริบททางความเชื่อและจิตวิญญาณในงานศิลป์ นอกจากนี้ควรส่งเสริมการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ประยุกต์ร่วมกับนักออกแบบสมัยใหม่ เช่น การ

ออกแบบเครื่องประดับ ของตกแต่งบ้าน ของชำร่วย หรือสินค้าท่องเที่ยวที่มีแรงบันดาลใจจาก ลวดลายพญานาค เพื่อให้สามารถเข้าถึงตลาดร่วมสมัยและกลุ่มผู้บริโภคที่หลากหลายยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการใช้สื่อดิจิทัล ไม่ว่าจะเป็นเว็บไซต์ โซเชียลมีเดีย หรือเทคโนโลยี AR/VR ในการนำเสนอ ผลงาน ก็สามารถช่วยขยายฐานลูกค้าและสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ ให้กับชุมชนในขณะที่ยังคงรักษา รากเหง้าทางวัฒนธรรมไว้ได้อย่างยั่งยืน

(๕) ปัจจัยสู่ความสำเร็จในการขยายผลเชิงประกอบการ การเน้นอัตลักษณ์ที่ชัดเจน เช่น การยึดถือ “พญานาคแห่งลุ่มน้ำมูล” เป็นสัญลักษณ์ชุมชนคุณภาพของวัดอุทิศและฝีมือช่าง ทำให้ ผลิตภัณฑ์มีเอกลักษณ์และความทนทาน การรวมกลุ่มของช่างและชุมชนทำให้เกิดการแบ่งปันความรู้ และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง การตลาดเชิงวัฒนธรรม เช่น การจัดแสดงในงานเทศกาล หรือวางขายในวัด ชื่อดัง การขับเคลื่อนผลิตภัณฑ์พญานาคในหมู่บ้าน OTOP ให้ประสบความสำเร็จในเชิงประกอบการ จำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ประกอบหลายประการที่ส่งเสริมกันอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากการกำหนดอัตลักษณ์ที่ชัดเจน ซึ่งเป็นหัวใจของการสร้างแบรนด์และจดจำในสายตาผู้บริโภค ตัวอย่างเช่น การยึดถือ “พญานาคแห่งลุ่มน้ำมูล” เป็นสัญลักษณ์ประจำชุมชน ไม่เพียงสื่อถึงตำนานและความเชื่อท้องถิ่น แต่ยังเชื่อมโยงกับภูมิศาสตร์และอารมณ์ร่วมของผู้คนในพื้นที่ได้อย่างลึกซึ้ง

ในด้านคุณภาพของผลิตภัณฑ์ ความสำเร็จเกิดจากการคัดเลือกวัตถุดิบที่มีความทนทาน ผสานกับ ฝีมือช่างที่มีประสบการณ์และความประณีตทำให้เกิดผลงานที่มีเอกลักษณ์ สื่อถึงคุณค่าทาง ศิลปะและศรัทธาได้อย่างแท้จริง นอกจากนี้การรวมกลุ่มของช่างและสมาชิกในชุมชนยังเป็น กลไก สำคัญในการแบ่งปันองค์ความรู้ การถ่ายทอดทักษะ และการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเอื้อต่อการสร้าง ระบบการผลิตที่ยั่งยืนและเป็นธรรม

ในด้านการตลาด มีการนำเสนอในรูปแบบการตลาดเชิงวัฒนธรรม โดยการจัดแสดงใน งานเทศกาลท้องถิ่น งานแสดงศิลปะ หรือการวางจำหน่ายในพื้นที่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ เช่น วัดหรือ สถานที่ท่องเที่ยวเชิงศรัทธา ซึ่งช่วยให้ผลิตภัณฑ์ไม่เพียงถูกมองว่าเป็น “สินค้า” เท่านั้น แต่ยัง กลายเป็น “ของที่มีความหมาย” ในมุมมองของผู้บริโภค ส่งผลต่อการยอมรับและขยายฐานตลาดได้ อย่างมีประสิทธิภาพ

(๖) การนำไปใช้งานและการตลาด

๑) การจัดแสดงและการวางขาย หลังจากผลิตเสร็จแล้วจะต้องมีการจัดแสดงหรือ วางขายผลิตภัณฑ์ในตลาดเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้เข้าถึงการจัดแสดงและการวางขายผลิตภัณฑ์ พญานาคจากปูนปั้นผสมสามารถทำได้หลายรูปแบบเพื่อดึงดูดลูกค้าและสร้างความสนใจต่อผลิตภัณฑ์ ต่อไปนี้คือลักษณะต่าง ๆ ของการจัดแสดงและการวางขายที่สามารถใช้ได้

๒) การจัดแสดงที่งานแสดงสินค้าหรือเทศกาลท้องถิ่น การจัดแสดงพญานาคปูนปั้นผสมสามารถทำได้ในการจัดงานแสดงสินค้าท้องถิ่นหรือเทศกาลที่เน้นการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม โดยสามารถสร้างบูธหรือพื้นที่จัดแสดงที่สวยงามเพื่อให้ผู้ชมได้ชมผลงานอย่างใกล้ชิด การจัดแสดงในเทศกาลท้องถิ่นยังสามารถทำให้ผลิตภัณฑ์เข้าถึงกลุ่มลูกค้าเป้าหมายได้ง่ายขึ้น เช่น นักท่องเที่ยวที่สนใจวัฒนธรรมท้องถิ่นและศิลปะปูนปั้นผสม

๓) การเปิดร้านค้าออนไลน์และโซเชียลมีเดีย ใช้ช่องทางออนไลน์ เช่น เว็บไซต์หรือเพจโซเชียลมีเดีย (Facebook, Instagram) เพื่อโปรโมตผลิตภัณฑ์พญานาคปูนปั้นผสม โดยสามารถแสดงภาพถ่ายคุณภาพสูงของผลงาน พร้อมคำบรรยายที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์และความหมายของพญานาคในการออกแบบของผลิตภัณฑ์ การทำการตลาดผ่านโซเชียลมีเดียสามารถช่วยเข้าถึงกลุ่มลูกค้าที่หลากหลาย ทั้งในประเทศและต่างประเทศได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

๔) การจัดนิทรรศการศิลปะ การจัดนิทรรศการศิลปะที่เน้นการสร้างสรรค์ศิลปะท้องถิ่น โดยมีการจัดแสดงผลงานพญานาคปูนปั้นผสมในสไตล์ต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เข้าชมสามารถเข้าใจถึงกระบวนการสร้างสรรค์และแรงบันดาลใจเบื้องหลังงานศิลป์นี้ การจัดกิจกรรมเวิร์กช็อปสาธิตการปั้นหรือลวดลายพญานาคปูนปั้นก็เป็นอีกวิธีที่น่าสนใจในการดึงดูดผู้ที่มีความสนใจและรักในศิลปะ

๕) การขายในแหล่งท่องเที่ยวหรือหมู่บ้านศิลปหัตถกรรม การวางขายผลิตภัณฑ์พญานาคปูนปั้นผสมในพื้นที่ท่องเที่ยวหรือหมู่บ้านศิลปหัตถกรรม เป็นวิธีที่ดีในการนำเสนอผลงานให้ตรงกับกลุ่มเป้าหมาย เช่น นักท่องเที่ยวที่ชื่นชอบของที่ระลึกจากวัฒนธรรมท้องถิ่นการมีร้านค้าหรือบูธในแหล่งท่องเที่ยวจะช่วยให้ผลิตภัณฑ์ได้รับความสนใจจากผู้ที่มาเยือน

๖) การตั้งราคาที่เหมาะสมและโปรโมชั่น การตั้งราคาผลิตภัณฑ์พญานาคปูนปั้นผสมควรคำนึงถึงต้นทุนการผลิตและมูลค่าทางศิลปะ รวมถึงควรจัดทำโปรโมชั่นพิเศษเพื่อดึงดูดลูกค้า เช่น ส่วนลดหรือของแถมสำหรับการซื้อในช่วงเทศกาลต่าง ๆ การจัดงาน “เปิดตัว” ผลิตภัณฑ์ใหม่ หรือการเสนอผลิตภัณฑ์พิเศษในช่วงเทศกาลเพื่อเพิ่มยอดขายและสร้างความสนใจจากลูกค้า

๗) การร่วมมือกับร้านจำหน่ายสินค้าท้องถิ่นหรือศิลปะ การหาพันธมิตรทางธุรกิจ เช่น ร้านขายสินค้าท้องถิ่น หรือร้านขายงานศิลปะที่มีลูกค้าหมายเพื่อวางขายผลิตภัณฑ์พญานาคปูนปั้นผสมจะช่วยขยายช่องทางการขายและการรับรู้การจัดแสดงและการวางขายผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมในลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้จะไม่เพียงแต่ช่วยส่งเสริมการขาย แต่ยังช่วยเสริมสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับผลิตภัณฑ์และการยอมรับในคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น

๘) การประชาสัมพันธ์ การสร้างการรับรู้เกี่ยวกับคุณค่าของผลิตภัณฑ์และประโยชน์ทั้งด้านศิลปะและวัฒนธรรม การประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ปูนปั้นผสมอย่างมีประสิทธิภาพเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างการรับรู้และความสนใจจากกลุ่มเป้าหมาย ต่อไปนี้คือแนวทางที่สามารถนำไปใช้ในการประชาสัมพันธ์ ดังนี้

การนำแนวทางเหล่านี้ไปปรับใช้จะช่วยเพิ่มการรับรู้และความสนใจต่อผลิตภัณฑ์ปูนปั้นผสม ทำให้ศิลปะนี้ได้รับการยอมรับและสืบสานต่อไปในอนาคต การออกแบบพญานาคจากปูนปั้นไม่เพียงแต่ต้องเน้นเรื่องความงามทางศิลปะ แต่ยังต้องคำนึงถึงความทนทานและการนำไปใช้จริงในบริบทต่างๆ เช่น วัด หรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่อาจใช้พญานาคเป็นสัญลักษณ์ของการคุ้มครองและความเจริญรุ่งเรืองการสร้างนวัตกรรมการผลิตพญานาคจากปูนปั้นเป็นการผสมผสานระหว่างศิลปะดั้งเดิมและความคิดสร้างสรรค์ใหม่ ๆ เพื่อเพิ่มมูลค่าและเสริมสร้างอัตลักษณ์ให้กับผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น โครงการวิจัยที่มุ่งเน้นการสร้างนวัตกรรมการผลิตพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP ตำบลท่าอ่าง อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มมูลค่าและส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านการออกแบบและสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ นอกจากนี้การประยุกต์ใช้ความเชื่อเรื่องพญาลวงของชาวไทลื้อบ้านลวงเหนือยังถูกนำมาใช้ในการสร้างคุณค่าและความหมายใหม่ให้แก่ผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมของชุมชน เช่น การออกแบบผลิตภัณฑ์ที่เชื่อมโยงกับความหมายของพญาลวง หรือการสร้างเรื่องเล่า เพื่อสื่อความหมาย การผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิม ศิลปะพื้นบ้าน และนวัตกรรมการออกแบบสมัยใหม่ ช่วยให้ผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นมีความน่าสนใจและตอบสนองต่อความต้องการของตลาดที่หลากหลายมากขึ้น การสร้างนวัตกรรมการผลิตพญานาคจากปูนปั้นเป็นการผสมผสานศิลปะดั้งเดิมเข้ากับความคิดสร้างสรรค์ใหม่ ๆ เพื่อสร้างสรรค์ผลงานที่มีเอกลักษณ์และตอบสนองต่อความต้องการของตลาดสมัยใหม่ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ศิลปกรรมรูปนามมีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยวัสดุที่ใช้ในการสร้างสรรค์มีทั้งการแกะสลักจากไม้และการปั้นจากปูน การผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิม ศิลปะพื้นบ้าน และนวัตกรรมการออกแบบสมัยใหม่ ช่วยให้ผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นมีความน่าสนใจและตอบสนองต่อความต้องการของตลาดที่หลากหลายมากขึ้น การสร้างนวัตกรรมในผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นสามารถทำได้โดยการนำเทคนิคการออกแบบสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้กับลวดลายและรูปทรงดั้งเดิม เช่น การใช้เทคโนโลยีการพิมพ์สามมิติในการสร้างแม่พิมพ์ หรือการใช้สีและวัสดุใหม่ ๆ เพื่อเพิ่มความทนทานและความสวยงามให้กับผลิตภัณฑ์ นอกจากนี้ การสร้างเรื่องราวหรือความหมายให้กับผลิตภัณฑ์ยังช่วยเพิ่มมูลค่าและความน่าสนใจให้กับผู้บริโภค การสร้างนวัตกรรมในผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นไม่เพียงแต่ช่วยอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรมดั้งเดิม แต่ยังเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มและเปิดโอกาสทางการตลาดใหม่ ๆ ให้กับชุมชนและผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง

ภาพที่ ๔.๑ ปูนปั้นพญานาค ๓ เศียร และ ๕ เศียร

สรุปได้ว่าการออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP อัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา มีแนวคิดหลักของการออกแบบนวัตกรรมของชุมชน เกี่ยวเนื่องกับแรงบันดาลใจจากพญานาคลุ่มน้ำมูล พญานาคถือเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ ความศักดิ์สิทธิ์ และความเชื่อในภูมิภาคอีสาน โดยเฉพาะลุ่มน้ำมูลที่มีตำนานเกี่ยวข้องกับพญานาคอย่างลึกซึ้ง เป็นสื่อกลางเชิงวัฒนธรรมที่เชื่อมโยง “ความเชื่อ – งานศิลป์ – วิถีชีวิต” โดยหลักพุทธศิลป์ในการออกแบบใช้แนวคิดเรื่อง สัตว์ส่วน, ความสมมาตร, ลวดลายมงคล, และสีตามหลักศรัทธา เช่น สีทอง สีเขียว สีแดง นำลวดลายพุทธศิลป์ เช่น เปลวไฟ, ดอกบัว, และ ลายเวียนวน มาใช้ประกอบในองค์ประกอบของพญานาค และนวัตกรรมวัสดุผสมปูนใช้ ปูนซีเมนต์ผสมผงปั้นศิลป์, ทรายละเอียด, น้ำในอัตราส่วนเหมาะสม เพิ่มโพลิเมอร์, ผ้าใย, หรือ เศษขี้เลื่อย เพื่อลดน้ำหนักและเพิ่มความยืดหยุ่น ใช้สีธรรมชาติ และเทคนิคเคลือบเพื่อความทนทานต่อสภาพแวดล้อม มีการปรับปรุงเป็นผลิตภัณฑ์ประยุกต์ ออกแบบเป็นผลิตภัณฑ์ขนาดเล็กเพื่อให้นำไปใช้ได้ง่าย เช่น เข็มกลัด, สร้อยคอ, ต่างหู (เครื่องประดับเชิงศรัทธา) ประติมากรรมขนาดเล็ก สำหรับตั้งโต๊ะ ของฝาก พร้อมคำอธิบายเรื่องความเชื่อ การเชื่อมโยงกับชุมชน OTOP ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมในการทำปูนปั้น ถ่ายทอดความรู้ผ่าน คู่มือ/คลิปวิดีโอ/เวิร์กช็อปกับเยาวชน รวบรวมสูตรการผสมปูนจากแต่ละพื้นที่ เพื่อสร้าง ฐานข้อมูลความรู้ท้องถิ่นการขยายผลเชิงพาณิชย์ นำเสนอผ่าน การจัดแสดงในงานวัฒนธรรม, การจำหน่ายในวัดชื่อดัง, และ แพลตฟอร์มออนไลน์บรรจุภัณฑ์พร้อมคำอธิบายด้านความเชื่อเพื่อเสริมคุณค่าทางจิตใจ

๔.๒.๓ ประเมินผลการออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์

การประเมินผลการออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นที่ชุมชนได้ร่วมกันสร้างสรรค์ออกแบบร่วมกับทางวิจัย และนำแบบที่ได้ไปสู่การประเมินจากผู้บริโภคหรือผู้ใช้ ดังนี้

๑)ด้านคุณค่าเชิงศิลปะและพุทธศิลป์ ความสวยงามของลวดลาย ลวดลายพญานาคและองค์ประกอบศิลป์แสดงให้เห็นถึงความประณีต ละเอียดอ่อน และมีโครงสร้างตามแบบพุทธศิลป์อย่างชัดเจน ความสอดคล้องกับหลักพุทธศิลป์มีการนำรูปแบบ ลวดลาย และองค์ประกอบ เช่น ดอกบัว ลายเปลวไฟ สัตว์แบบพุทธศิลป์มาใช้จริงในการออกแบบ การถ่ายทอดจิตวิญญาณแห่งความเชื่อ ผลงานสะท้อนศรัทธาและพลังแห่งความเชื่อที่มีต่อพญานาคได้อย่างชัดเจน ทั้งในเชิงวัฒนธรรมและศาสนา ความประณีตในการปั้น ตรวจสอบรายละเอียดของลวดลาย เกล็ด และส่วนประกอบต่าง ๆ ของพญานาคว่ามีความละเอียดและสวยงามตามหลักพุทธศิลป์หรือไม่การเลือกใช้สีและวัสดุ พิจารณาการใช้สีที่เหมาะสมและการเลือกวัสดุที่มีคุณภาพ เพื่อให้ผลิตภัณฑ์มีความคงทนและสวยงาม

๒)ด้านนวัตกรรมวัสดุและเทคนิคการสร้างสรรค์ การผสมวัสดุใหม่ ใช้ปูนผสมพิเศษ เช่น ผงปั้นศิลป์ โพลีเมอร์ และเส้นใยเพื่อเพิ่มความยืดหยุ่นและความทนทาน น้ำหนักเบาและไม่เปราะง่าย ทำให้ผลิตภัณฑ์สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้หลากหลายขึ้น การใช้สีธรรมชาติและเคลือบกันน้ำ เพิ่มคุณภาพความทนแดด ทนฝน และรักษาสีในระยะยาว การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีใหม่ พิจารณานำเทคโนโลยีหรือวิธีการใหม่ ๆ มาช่วยในการผลิต เพื่อเพิ่มคุณภาพและลดเวลาในการทำงานการออกแบบที่ตอบสนองต่อความต้องการของตลาด ผลิตภัณฑ์ควรมีการออกแบบที่ทันสมัยและตรงกับความต้องการของผู้บริโภค

๓)ด้านการใช้งานและการตลาด รูปแบบผลิตภัณฑ์ประยุกต์ แปรรูปให้ใช้งานได้จริง เช่น เข็มกลัด ต่างหู ของตั้งโต๊ะ ของฝาก พร้อมกล่องคำอธิบาย ตอบโจทย์ผู้บริโภคร่วมสมัย มีความสวยงาม เรียบหรู เชิงวัฒนธรรม เหมาะกับตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ ช่องทางการวางขายสามารถจัดแสดงในงานวัฒนธรรม ร้านของฝาก วัด และแพลตฟอร์มออนไลน์ ความสามารถในการแข่งขันในตลาด ผลิตภัณฑ์ควรมีความโดดเด่นและสามารถแข่งขันกับผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ในตลาดได้ช่องทางการจัดจำหน่าย มีการวางแผนการจัดจำหน่ายที่ครอบคลุมและเข้าถึงกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย

๔)ด้านคุณค่าทางสังคมและการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมภูมิปัญญาชุมชน รวบรวมสูตรปูน เทคนิคการปั้น และองค์ความรู้ที่กระจัดกระจาย มาจัดทำเป็นคู่มือ สร้างรายได้ให้ชุมชน เป็นอาชีพทางเลือกที่ยั่งยืน สร้างรายได้จากงานศิลปะเชิงวัฒนธรรม เชื่อมโยงคนรุ่นใหม่ ผ่านกิจกรรมเวิร์กช็อปและการออกแบบร่วมสมัย ทำให้เยาวชนมีความสนใจในศิลปะท้องถิ่นมากขึ้น การสะท้อนวัฒนธรรมท้องถิ่น ผลิตภัณฑ์ควรแสดงถึงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมของชุมชน เช่น ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของชุมชน การออกแบบและผลิตควรมีการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชน เพื่อเสริมสร้างความภาคภูมิใจและการยอมรับในผลิตภัณฑ์ จากการประเมินความพึง

พอใจของผู้บริโภคจำนวน ๑๐ คน มีผลการประเมินการออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ ดังนี้

ที่	รายการ	ผลการประเมิน/ ค่าเฉลี่ย
๑	ด้านคุณค่าเชิงศิลปะและพุทธศิลป์	
	-ความสวยงามของลวดลาย	๔.๐๒
	-ความสอดคล้องกับหลักพุทธศิลป์	๔.๕๑
	-การถ่ายทอดจิตวิญญาณแห่งความเชื่อ	๔.๔๔
๒	ด้านนวัตกรรมวัสดุและเทคนิคการสร้างสรรค	
	-การผสมวัสดุใหม่	๔.๖๔
	-น้ำหนักเบาและไม่เปราะง่าย	๔.๑๐
	-การใช้สีธรรมชาติและเคลือบกันน้ำ	๔.๘๐
๓	ด้านการใช้งานและการตลาด	
	-รูปแบบผลิตภัณฑ์ประยุกต์	๔.๓๒
	-ตอบโจทย์ผู้บริโภคร่วมสมัย	๔.๖๘
	-ช่องทางการวางขาย	๔.๐๐
๔	ด้านคุณค่าทางสังคมและการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น	
	-ส่งเสริมภูมิปัญญาชุมชน	๔.๑๑
	-สร้างรายได้ให้ชุมชน	๔.๙๐
	-เชื่อมโยงคนรุ่นใหม่	๓.๗๙
	รวมคะแนนเฉลี่ย	๔.๓๖

ตารางที่ ๔.๑ แสดงผลการประเมินการออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์

สรุปได้ว่าผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์สามารถสะท้อนอัตลักษณ์ท้องถิ่นได้อย่างลึกซึ้ง มีนวัตกรรมทั้งด้านวัสดุและการออกแบบ ช่วยสืบทอดภูมิปัญญาช่างฝีมือไทยในบริบทร่วมสมัย ตอบโจทย์ทั้งด้านวัฒนธรรม ศิลปะ และเศรษฐกิจชุมชนได้อย่างครบถ้วน การประเมินผลการออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นสามารถพิจารณาได้ ๔ ด้าน ได้แก่ (๑) ด้านคุณค่าเชิงศิลปะและพุทธศิลป์ (๒) ด้านนวัตกรรมวัสดุและเทคนิคการสร้างสรรค (๓) ด้านการใช้งานและการตลาด (๔) ด้านคุณค่าทางสังคมและการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น

๔.๔ การเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้านOTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา

๔.๔.๑ การเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์

การเพิ่มมูลค่าให้กับประติมากรรมพญานาคจากปูนปั้นสามารถทำได้ผ่านการผสมผสานศิลปะดั้งเดิมกับนวัตกรรมสมัยใหม่ เพื่อสร้างสรรค์ผลงานที่มีเอกลักษณ์และตอบสนองต่อความต้องการของตลาด ดังนี้:

๑.การออกแบบที่สร้างสรรค์และทันสมัย นำเสนอรูปแบบและลวดลายที่ผสมผสานระหว่างศิลปะดั้งเดิมกับการออกแบบร่วมสมัย เพื่อให้ผลงานมีความโดดเด่นและเข้าถึงกลุ่มลูกค้าที่หลากหลาย

๒.การใช้วัสดุและเทคนิคใหม่ ทดลองใช้วัสดุหรือเทคนิคการปั้นใหม่ ๆ เพื่อเพิ่มความน่าสนใจและความคงทนของผลิตภัณฑ์ เช่น การใช้สีหรือการเคลือบผิวที่แตกต่าง

๓.การเสริมความเชื่อและความศักดิ์สิทธิ์ เพิ่มมูลค่าทางจิตใจโดยการใส่วัสดุมงคลหรือผ่านพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การใส่หินพระธาตุหรือการปลุกเสก เพื่อเสริมความศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อมั่นให้กับผู้ซื้อ

๔.การนำเสนอเรื่องราวและตำนาน สร้างความเชื่อมโยงกับตำนานหรือเรื่องราวท้องถิ่นเกี่ยวกับพญานาค เพื่อเพิ่มความลึกซึ้งและความหมายให้กับผลงาน

๕.การจัดแสดงและการตลาด จัดนิทรรศการหรือเข้าร่วมงานแสดงสินค้าศิลปะ เพื่อเพิ่มการรับรู้และขยายฐานลูกค้าใช้สื่อออนไลน์และโซเชียลมีเดียในการโปรโมตผลงาน เพื่อเข้าถึงกลุ่มลูกค้าที่กว้างขึ้นการนำแนวทางเหล่านี้ไปปรับใช้จะช่วยเพิ่มมูลค่าและความน่าสนใจให้กับประติมากรรมพญานาคจากปูนปั้น ทั้งในด้านศิลปะ วัฒนธรรม และการตลาด

อีกประการหนึ่ง คือ การให้ความสำคัญกับท้องถิ่น การบริหารจัดการ การดำเนินงานและประสบการณ์แบบท้องถิ่นจะช่วยให้ธุรกิจบรรลุเป้าหมายตลอดจนประสบความสำเร็จ การที่จะทำให้ตราสินค้าท้องถิ่นเกิดการยอมรับและประสบความสำเร็จได้นั้น จำเป็นที่จะต้องมีการบริหารจัดการที่ดีตลอดจนการให้ความสำคัญกับท้องถิ่น สำหรับการเข้าใจท้องถิ่นเพื่อการวางกลยุทธ์สู่ความสำเร็จ เกิดประโยชน์และผลดีต่อการดำเนินธุรกิจ คือ

(๑) ก่อให้เกิดการสร้างรายได้จากการจ้างงานภายในชุมชนท้องถิ่นและสามารถเพิ่มยอดขายจากการจำหน่ายสินค้า

(๒) สร้างมาตรฐานการผลิต การจัดจำหน่ายสินค้าและสู่ตลาดภูมิภาคขยายตลาด

(๓) เกิดความยั่งยืนทางการตลาด ทางด้านสังคม สิ่งแวดล้อมและจริยธรรมเกิดความได้เปรียบจากสินค้าและสัญลักษณ์ที่เป็นสินค้าท้องถิ่นที่ใช้วัตถุดิบ ส่วนผสมในการผลิตสินค้าท้องถิ่นดั้งเดิมที่นำมาใช้เป็นส่วนผสมจากปูนปั้นสำคัญในการผลิตผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นทำให้วัตถุดิบ

และส่วนผสมดังกล่าว ยังคงอยู่ไม่สูญหายหรือถูกทำลายไปในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่ความเจริญเข้ามามีบทบาทและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมตลอดจนสถานการณ์ในปัจจุบันการเพิ่มขึ้นและการเดินทางเข้ามาของผู้ประกอบการ และนักธุรกิจต่างชาติที่พยายามเข้ามาดำเนินธุรกิจจากการเห็นลู่ทางการตลาดแบบท้องถิ่น

ผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มมูลค่าเกิดการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีชุมชนโอท็อปมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เศรษฐกิจดีมีรายได้ มีอาชีพสังคมเป็นสุข อีกแง่หนึ่งอาจมีปัญหาด้านมาเมื่อผู้บริโภคมากขึ้น เมื่อผู้ประกอบการมากขึ้น การบริหารจัดการที่ยากขึ้นตาม ผู้ประกอบการต้องกำหนดมาตรการ กฎเกณฑ์ต่างๆ เพื่อควบคุมคุณภาพการบริการและราคาสินค้าร่วมกัน เพราะในมุมมองของตลาดโอท็อปไม่ให้เกิดการแข่งขันกันเองภายในกลุ่ม แต่ให้เกิดการมีส่วนร่วมในการตลาดร่วมกันแบบพึ่งพา

ภาพที่ ๔.๒ การลงสีสวยงามเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ปูนปั้น

๔.๔.๒ การส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP ในจังหวัดนครราชสีมา

การส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นเป็นกระบวนการที่สำคัญในการรักษาและเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน แนวทางในการดำเนินการมี ดังนี้

๑. การศึกษาและวิเคราะห์ศิลปะปูนปั้นท้องถิ่น ทำการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับช่างปูนปั้นในพื้นที่ เพื่อเข้าใจถึงกระบวนการสร้างสรรค์และอัตลักษณ์ของลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นชุมชนบ้านหนองโสน

๒. มีการประยุกต์ใช้ความเชื่อและตำนานท้องถิ่น นำความเชื่อและตำนานเกี่ยวกับพญานาคที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบและผลิต เพื่อเสริมสร้างคุณค่าและความหมายให้กับผลิตภัณฑ์พญานาค

๓. การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างความแตกต่างและเสริมสร้างอัตลักษณ์ที่ชัดเจนให้กับผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้น

๔. การจัดการความรู้และการสืบสานศิลปะปูนปั้น จัดการความรู้เกี่ยวกับศิลปะปูนปั้นในท้องถิ่น เพื่อให้ช่างฝีมือรุ่นใหม่สามารถสืบสานและพัฒนาผลงานที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัวของชุมชน

๕. การประยุกต์ใช้อัตลักษณ์ท้องถิ่นในการออกแบบ นำอัตลักษณ์ท้องถิ่นชุมชนหนองโสนมาใช้ในการออกแบบตกแต่งผลิตภัณฑ์ เพื่อสร้างความภาคภูมิใจและประชาสัมพันธ์วัฒนธรรมของท้องถิ่นการดำเนินการตามแนวทางเหล่านี้จะช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นชุมชนหนองโสนในผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้น ทำให้ผลิตภัณฑ์มีความโดดเด่นและมีคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ยั่งยืน

ภาพที่ ๔.๓ การเสริมสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นชุมชนหนองโสน

อัตลักษณ์ของชุมชนที่แสดงถึงความเป็นตัวตนของชุมชนนั้นจึงมักแสดงออกให้เห็นผ่านประเพณีวัฒนธรรม หรือวิถีชีวิตของชาวชุมชนที่เป็นลักษณะเฉพาะของชุมชน ซึ่งถูกสร้างขึ้นบนพื้นฐานของความเหมือนกันและเกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน อัตลักษณ์ชุมชน หมายถึง ตัวตนและอัตลักษณ์ร่วมของสมาชิกในชุมชนที่ผ่านกระบวนการยอมรับซึ่งกันและกันภายในกลุ่ม ความพยายาม ความต้องการ หรือประสบการณ์ในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ซึ่งอัตลักษณ์ของชุมชนนั้นถือได้ว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าและเป็นสิ่งที่มียศกยภาพต่อการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามผลของการพัฒนาที่เกิดขึ้นไม่สามารถทำให้ชุมชนเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของท้องถิ่นหมู่บ้านโอบหนองโสนได้ เพราะมีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายมาก แต่ก็ยังถือว่ามีความสำคัญในด้านอัตลักษณ์ของผู้ประกอบการในชุมชนที่

ได้นำพญานาคเป็นสัญลักษณ์ในการค้าขาย ที่สื่อถึงลักษณะเฉพาะตัวในด้านอัตลักษณ์ของชุมชน เนื่องจากสิ่งที่แสดงถึงความเชื่อนั้นได้ถูกถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของเชิงพาณิชย์และความเป็นตัวตนของพญานาค และการผสมปูนปั้นก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดอัตลักษณ์ในด้านกระบวนการ การทำปูนปั้นมีวิธีการและขั้นตอนที่ยุ่งยาก แต่ก็สะดวกเพราะมีวัสดุหายากในท้องตลาด เพื่อทดแทนการปั้นด้วยดินที่มีราคาสูงขึ้น

ดังนั้นเพื่อให้ชุมชนสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนที่คงอัตลักษณ์ของชุมชน ที่มีความโดดเด่นและมีลักษณะเฉพาะตัวในด้านอัตลักษณ์ของชุมชนได้แต่อย่างแท้จริง โดยสำรวจผลิตภัณฑ์ชุมชน พร้อมทั้งร่วมกับชุมชนเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนโดยการเข้าไปการศึกษาอัตลักษณ์ของชุมชนที่มีความสำคัญต่อการผลิตภัณฑ์ชุมชน เพราะอัตลักษณ์ของชุมชนนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงความเป็นตัวตนของชุมชนแล้ว ยังเป็นสิ่งที่มีความค่าและสามารถนำมาเป็นทุนในการพัฒนาชุมชนให้เกิดประโยชน์ได้ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อการยกระดับคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของชุมชน และอาจนำไปสู่การต่อยอดเพื่อการพัฒนาเป็นชุมชนที่เข้มแข็งและมีศักยภาพ

๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย

องค์ความรู้จากการวิจัยเกี่ยวกับปูนปั้นพญานาคสามารถสรุปเป็นองค์ความรู้ได้หลายประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับทั้งด้านศิลปะ การผลิต และความเชื่อทางศาสนา ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นหัวข้อหลักๆ ดังนี้

๑. ด้านศิลปะและการออกแบบ

๑.๑ ลักษณะศิลปะพญานาค พญานาคในศิลปะไทยมักมีลักษณะเด่นที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนาและสัญลักษณ์ต่างๆ เช่น ความยิ่งใหญ่, การปกป้อง, และการเป็นตัวแทนของความอุดมสมบูรณ์ในธรรมชาติ โดยการปั้นพญานาคจะต้องรักษาลักษณะดังกล่าว ทั้งในด้านของรูปร่างและลวดลายที่มีความละเอียดและสวยงาม

๑.๒ การออกแบบองค์ประกอบ การออกแบบปูนปั้นพญานาคต้องพิจารณาถึงสัญลักษณ์และทิศทางของพญานาค เช่น รูปร่างของหัว, ลำตัว, หาง, รวมถึงการเพิ่มรายละเอียดในส่วนของเกล็ดหรือเส้นลวดลายที่ทำให้ดูมีชีวิตชีวาและสมจริง

๑.๓ การใช้สี สีที่ใช้ในปูนปั้นพญานาคมักจะมีความหมายทางศาสนา เช่น สีทองหรือสีเขียวซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์, ความเจริญรุ่งเรือง หรือการปกป้อง

๒. ด้านเทคนิคการผลิตปูนปั้น

๒.๑ การเตรียมส่วนผสม การผสมวัสดุที่ใช้ในการทำปูนปั้นพญานาค เช่น การใช้ปูนปลาสเตอร์, ซีเมนต์, หินทราย หรือวัสดุอื่นๆ ที่เหมาะสมกับการปั้น การใช้น้ำและสารเคมีเพื่อเสริมความทนทานและคุณภาพของผิวปูน

๒.๒ การปั้นรูปพญานาค การปั้นปูนปั้นพญานาคต้องใช้เทคนิคการขึ้นรูปอย่างละเอียด โดยเริ่มจากการทำโครงสร้างพื้นฐานแล้วเพิ่มรายละเอียดทีละชั้น เช่น การปั้นส่วนหัวและลำตัวให้มีความสมจริงและการสร้างเกล็ดในลักษณะที่เหมาะสม

๒.๓ การอบแห้งและการเคลือบผิว ปูนปั้นจะต้องผ่านกระบวนการอบแห้งหลังจากปั้นเสร็จและเคลือบผิวด้วยสารเคลือบต่างๆ เพื่อป้องกันการแตกร้าวและช่วยให้ผิวของปูนปั้นดูเรียบเนียนหรือมีความมันเงา

๒.๔ เทคนิคการแกะสลัก การเพิ่มรายละเอียดและลวดลายในรูปแบบของการแกะสลักหรือการใช้เครื่องมือช่วยในการสร้างความละเอียดในองค์ประกอบต่างๆ

๓. ด้านความเชื่อและวัฒนธรรม

๓.๑ สัญลักษณ์ทางศาสนาและความเชื่อ พญานาคเป็นสัญลักษณ์สำคัญในศาสนาพุทธและความเชื่อไทย โดยถูกมองว่าเป็นสัตว์เทพที่มีพลังอำนาจในการปกป้องและสร้างความอุดมสมบูรณ์ การศึกษาความหมายและสัญลักษณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพญานาคช่วยให้การออกแบบปูนปั้นมีความสัมพันธ์กับความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชน

๓.๒ การเชื่อมโยงกับพุทธศิลป์ ปูนปั้นพญานาคยังสะท้อนถึงหลักพุทธศิลป์ที่เน้นในเรื่องของความงามที่ไม่เพียงแค່ภายนอก แต่ยังหมายถึงการสะท้อนถึงความสำคัญของการปฏิบัติธรรมและการพัฒนาคุณธรรมของมนุษย์

๓.๓ บทบาทในพิธีกรรม ปูนปั้นพญานาคมักมีบทบาทในงานประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ เช่น งานสมโภช, การทำบุญ หรือในศาสนสถานต่างๆ เพื่อเป็นการขอพรและปกป้องจากสิ่งไม่ดี

๔. ด้านเศรษฐกิจและสังคม

๔.๑ การสร้างอาชีพในท้องถิ่น การผลิตปูนปั้นพญานาคสามารถเป็นแหล่งสร้างรายได้ในท้องถิ่น เช่น ในหมู่บ้าน OTOP การผลิตและจำหน่ายปูนปั้นพญานาคสามารถช่วยสร้างงานให้กับชุมชน ทั้งในด้านการออกแบบ การผลิต และการตลาด

๔.๒ การส่งเสริมการท่องเที่ยว ผลิตภัณฑ์ปูนปั้นพญานาคมักเป็นจุดขายในด้านการท่องเที่ยว โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีความเชื่อหรือวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น การจัดแสดงหรือการจัดนิทรรศการเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว

๔.๓ การอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรม การศึกษาการทำปูนปั้นพญานาคยังมีบทบาทในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการฟื้นฟูศิลปะดั้งเดิมให้ยังคงอยู่และเป็นที่รู้จักในปัจจุบัน

๕. การพัฒนาและนวัตกรรมในผลิตภัณฑ์

๕.๑ การพัฒนาเทคนิคการผลิต การวิจัยเกี่ยวกับปูนปั้นพญานาคสามารถนำไปสู่การพัฒนาเทคนิคการผลิตที่ทันสมัย เช่น การใช้วัสดุใหม่ๆ หรือการพัฒนาเครื่องมือและอุปกรณ์ที่ช่วยให้กระบวนการผลิตมีประสิทธิภาพมากขึ้น

๕.๒ การปรับปรุงดีไซน์และผลิตภัณฑ์ การออกแบบปูนปั้นพญานาคในรูปแบบใหม่ๆ โดยใช้การผสมผสานระหว่างศิลปะดั้งเดิมและความคิดสร้างสรรค์ใหม่ๆ เช่น การเพิ่มความทันสมัยในการออกแบบหรือการใช้เทคนิคพิเศษในการผลิต เช่น การใช้เทคโนโลยี 3D Printing

๖.อัตลักษณ์ท้องถิ่น

จุดเด่นที่มีอัตลักษณ์ และสร้างความพึงพอใจกับผู้บริโภคได้อย่างสูงสุด คือ การที่ชุมชนมีผู้นำกลุ่มโอท็อปที่เข้มแข็ง คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบต่างๆ ของผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย แต่ยังสืบทอดเจตนารมณ์ของท้องถิ่น การจัดกิจกรรมร่วมกันที่ยังคงดำรงไว้ซึ่งวิถีชีวิตดั้งเดิม มีผู้ประกอบการมีความเป็นกันเอง แนวทางในการพัฒนาผลิตภัณฑ์พญานาค เพื่อสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชน คือการปรับปรุงผลิตภัณฑ์พญานาคชุมชนจากภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีมาตรฐาน และเน้นการสืบทอดองค์ความรู้ด้านพญานาคเพื่อให้เกิดจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และสืบสานตำนานเรื่องราวของพญานาคที่ช่วยส่งเสริมรายได้เป็นอย่างดี องค์ความรู้จากการวิจัยปูนปั้นพญานาคได้ครอบคลุมหลากหลายด้าน ทั้งด้านศิลปะ การผลิต และความเชื่อทางศาสนา การผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับนวัตกรรมใหม่ๆ ช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่นและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่าในด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการส่งเสริมการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย

สรุปเป็นภาพประกอบ ดังนี้

๑. ด้านศิลปะและการออกแบบ	๒. ด้านเทคนิคการผลิตปูนปั้น	๓. ด้านความเชื่อและวัฒนธรรม
• ลักษณะศิลปะพญานาค • การออกแบบองค์ประกอบ • การใช้สี	• การเตรียมส่วนผสม • การปั้นรูปพญานาค • การอบแห้งและการเคลือบผิว • เทคนิคการแกะสลัก	• สัญลักษณ์ทางศาสนาและความเชื่อ • การเชื่อมโยงกับพุทธศิลป์ • บทบาทในพิธีกรรม

๔. ด้านเศรษฐกิจและสังคม	๕. การพัฒนาและนวัตกรรม ในผลิตภัณฑ์	๖. ส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่น
• การสร้างอาชีพในท้องถิ่น • การส่งเสริมการท่องเที่ยว • การอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรม	• การพัฒนาเทคนิคการผลิต • การปรับปรุงดีไซน์และผลิตภัณฑ์	• ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีมาตรฐานและเน้นการสืบทอดองค์ความรู้ด้านพญานาค • เกิดจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และสืบสานตำนานเรื่องราวของพญานาคที่ช่วยส่งเสริมรายได้

ภาพที่ ๔.๔ สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องการสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา มีขอบเขตด้านเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ ๑) ศึกษาวิธีการผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP ในจังหวัดนครราชสีมา ๒) เพื่อศึกษาการออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP อัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา ๓) เพื่อศึกษาการเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา สรุปผลการวิจัย ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา มีวัตถุประสงค์ศึกษา ๑) ศึกษาวิธีการผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP ในจังหวัดนครราชสีมา ๒) เพื่อศึกษาการออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP อัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา ๓) เพื่อศึกษาการเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา สรุปผลได้ดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ สรุปผลวิเคราะห์วิธีการผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP ในจังหวัดนครราชสีมา

การผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ไม่เพียงแต่เน้นที่กระบวนการเทคนิคและความสวยงามของงานปูนปั้น แต่ยังสะท้อนถึงความเชื่อทางศาสนาและวิถีชีวิตของชุมชน ดังนั้น การผสมปูนปั้นในลักษณะนี้จะต้องคำนึงถึงทั้งความหมายทางจิตวิญญาณและการนำเสนอศิลปะที่มีความละเอียดและสอดคล้องกับหลักพุทธศิลป์ นี่คือการวิเคราะห์วิธีการผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์

๑. การเลือกวัสดุและการเตรียมปูน ปูนซีเมนต์และทราย สำหรับการผสมปูนปั้นในงานพุทธศิลป์ วัสดุหลักที่ใช้จะเป็นปูนซีเมนต์หรือปูนที่มีความแข็งแรงและทนทาน เพื่อลดความเสี่ยงจากการแตกร้าวหรือการเสียหายเมื่อเวลาผ่านไป โดยผสมกับทรายที่มีคุณภาพดี น้ำ การเติมน้ำลงในส่วนผสมปูนจะต้องคำนึงถึงความหนืดและความเหมาะสมในการปั้น โดยไม่ให้เหลวเกินไปหรือข้นจนเกินไป เพราะจะทำให้การปั้นและการเก็บรายละเอียดลำบากวัสดุเสริม บางครั้งอาจมีการผสมวัสดุเสริม เช่น ขี้เลื่อยหรือเศษไม้ เพื่อให้เนื้อปูนมีความยืดหยุ่นและน้ำหนักเบาขึ้นในบางกรณี

๒. การเตรียมโครงสร้าง การสร้างโครงเหล็ก สำหรับงานปูนปั้นที่มีขนาดใหญ่หรือซับซ้อน เช่น ปั้นพระพุทธรูปหรือพญานาค มักจะมีการทำโครงเหล็กเพื่อเสริมความแข็งแรงให้กับโครงสร้าง การตั้งฐาน ฐานหรือโครงสร้างที่ต้องการปั้นควรตั้งอยู่ในตำแหน่งที่มั่นคง และมีการเตรียมผิวฐานให้เรียบเสมอกันเพื่อรองรับน้ำหนักและป้องกันการแตกร้าว

๓. การผสมและการปั้นเนื้อปูน การผสมปูน อัตราส่วนที่ใช้ในการผสมปูนปั้นต้องมีการคำนึงถึงความทนทานและการทำงาน โดยทั่วไปจะใช้ปูน ๑ ส่วน หาย ๓ ส่วน น้ำ ๑ ส่วน เพื่อให้ได้เนื้อปูนที่มีความเหมาะสมในการปั้นการปั้นในแต่ละชั้น ควรปั้นทีละชั้นให้มีความละเอียด พยายามทำให้แต่ละชั้นเรียบเสมอกัน การปั้นทีละชั้นช่วยให้สามารถเก็บรายละเอียดได้ดี และยังช่วยให้ปูนแห้งตัวได้ดีขึ้น การสร้างความสมดุล ในการปั้นรูปแบบพุทธศิลป์จะต้องรักษาความสมดุลและสัดส่วนที่เหมาะสมตามหลักพุทธศิลป์ เช่น รูปทรงที่มีความสงบและการจัดวางที่สมดุล

๔. การสลักและการลงลาย การแกะสลักลงลาย หลังจากปั้นเสร็จแล้ว สามารถใช้เครื่องมือในการแกะสลักลงลายหรือรายละเอียดที่ต้องการให้มีความชัดเจน โดยใช้เครื่องมือที่มีขนาดเล็ก สำหรับการแกะสลักบนพื้นผิวของงานปูนลงลายพุทธศิลป์ ลงลายพุทธศิลป์ที่ใช้ในการแกะสลัก อาจจะเป็นลงลายดอกบัว รูปพุทธประวัติ หรือสัญลักษณ์ทางศาสนา เช่น พระพุทธรูปหรือพระราชนิเวศน์ ซึ่งจะช่วยให้ผลิตภัณฑ์มีความหมายทางจิตวิญญาณ การใช้สีและการเคลือบ หลังจากแกะสลักเสร็จ การลงสีอาจจะมีการใช้สีทอง สีเงิน หรือสีแดงตามหลักพุทธศิลป์ ซึ่งมีความหมายที่เกี่ยวข้องกับความสงบและความศักดิ์สิทธิ์ การเคลือบเงาหรือทาสีด้วยวัสดุกันน้ำสามารถช่วยเพิ่มความคงทนให้กับงาน

๕. การเสริมมิติและการตกแต่ง การเสริมมิติให้กับงาน: การเพิ่มมิติของงานปูนปั้นจะทำให้ดูมีชีวิตชีวามากขึ้น โดยใช้เทคนิคการแสงและเงาในการจัดวางและจัดแสงให้เหมาะสมการเพิ่มองค์ประกอบทางศิลปะ เช่น การตกแต่งด้วยการใช้ประดับโลหะ หรือการติดตั้งสัญลักษณ์พุทธในบางส่วนเพื่อเสริมความศักดิ์สิทธิ์

๖. การบูชาและพิธีกรรม พิธีกรรมทางศาสนา หลังจากสร้างงานเสร็จแล้ว การบูชาและการทำพิธีสวดมนต์เป็นส่วนสำคัญในการเสริมสร้างพลังศักดิ์สิทธิ์ให้กับงานปูนปั้น ผลงานศิลปะที่ได้รับการบูชาจะมีคุณค่าทางจิตวิญญาณและความหมายที่ยิ่งใหญ่

๗. การพิจารณาองค์ประกอบและจิตวิญญาณในงานความเชื่อทางศาสนา ทุกขั้นตอนของการทำงานจะต้องคำนึงถึงความเชื่อและความศักดิ์สิทธิ์ในการออกแบบ เพราะการสร้างงานปูนปั้นที่ผสมพุทธศิลป์ไม่ใช่แค่เรื่องของความสวยงามเท่านั้น แต่ยังเป็นการแสดงออกถึงความเชื่อและจิตวิญญาณทางศาสนา

ดังนั้นการผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์นั้นไม่ใช่แค่กระบวนการทางเทคนิคเท่านั้น แต่ยังต้องมีความเข้าใจลึกซึ้งในด้านศิลปะ ความเชื่อ และวิถีชีวิตของคนไทย ผลงานที่ได้จะต้องเป็นการ

สร้างความสงบและการเคารพในหลักธรรมของพุทธศาสนา พร้อมทั้งยังต้องคำนึงถึงความทนทานและความสวยงามของงานปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์

๕.๑.๒ การออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP อัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา

การออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP ในจังหวัดนครราชสีมา สามารถทำได้โดยผสมผสานความเชื่อในพุทธศิลป์กับความเป็นเอกลักษณ์ท้องถิ่น นี่คือขั้นตอนและแนวทางในการออกแบบการออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ ดังนี้

๑. ศึกษาความเชื่อและความสำคัญของพญานาค

พญานาคในวัฒนธรรมไทย พญานาคเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ ความยิ่งใหญ่ และการปกป้อง โดยในบางท้องถิ่นในภาคอีสาน พญานาคยังเป็นสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์และการปกป้องรักษาผู้คนจากอันตรายสอดคล้องกับหลักพุทธศิลป์: พญานาคมีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาในแง่ของการปกป้องพระศาสนาและการเชื่อมต่อระหว่างโลกมนุษย์กับโลกธรรมชาติและจิตวิญญาณ การออกแบบผลิตภัณฑ์จึงต้องเน้นสัญลักษณ์ที่สะท้อนความศักดิ์สิทธิ์

๒. การผสมผสานลวดลายพุทธศิลป์ ลวดลายศิลปะพุทธศิลป์ เลือกใช้ลวดลายที่พบในศิลปะพุทธ เช่น ดอกบัว, พระพุทธรูป, และลายธรรมชาติที่บ่งบอกถึงการเชื่อมต่อระหว่างโลกมนุษย์และธรรมชาติ ลวดลายเหล่านี้จะช่วยให้ผลิตภัณฑ์มีคุณค่าทางจิตวิญญาณและศิลปะ ศิลปะพื้นบ้านสามารถดึงเอาศิลปะพื้นบ้านของจังหวัดนครราชสีมา เช่น ลวดลายที่พบในเครื่องปั้นดินเผาหรือการแกะสลักไม้ มาใช้ในดีไซน์ของผลิตภัณฑ์ เพื่อให้มีความเป็นเอกลักษณ์ท้องถิ่น

๓. การเลือกวัสดุที่เหมาะสม ปูนปั้นผสม ใช้ปูนปั้นผสมที่มีคุณภาพ เพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่แข็งแรง ทนทาน และมีความละเอียดในการแกะสลัก การเลือกวัสดุที่เหมาะสมสำคัญต่อการสร้างลวดลายที่คมชัดและความทนทานของผลิตภัณฑ์ วัสดุเสริม เช่น ขี้เลื่อยหรือเศษไม้เพื่อเพิ่มความยืดหยุ่นให้กับปูน และช่วยให้ปูนมีน้ำหนักเบาขึ้นในบางกรณี

๔. การออกแบบรูปทรงและโครงสร้าง โครงสร้างพญานาค การออกแบบพญานาคในรูปแบบที่สอดคล้องกับความเชื่อ เช่น การให้พญานาคมีหลายหัว หรือการทำให้มีลำตัวที่คดเคี้ยวเพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะของพญานาคตามความเชื่อในท้องถิ่นรายละเอียดและองค์ประกอบ เน้นการออกแบบที่มีรายละเอียดสูง โดยการใช้เครื่องมือแกะสลักที่ละเอียดในการเพิ่มลวดลายเกล็ดพญานาคที่งดงาม

๕. การใส่สีและการตกแต่งสีที่ใช้ในพุทธศิลป์ การลงสีในผลิตภัณฑ์พญานาคสามารถใช้สีทอง สีเงิน หรือสีแดง ซึ่งสะท้อนถึงความศักดิ์สิทธิ์ และการบูชาพระพุทธศาสนา โดยอาจจะมีการใช้สี

ที่มีความหมายทางจิตวิญญาณ เช่น สีทองแทนความรุ่งเรืองและศักดิ์สิทธิ์ การเคลือบเงา การเคลือบผิวปูนปั้นเพื่อให้ผลิตภัณฑ์มีความเงางามและทนทานต่อสภาพอากาศและการใช้งาน

๖. การมีส่วนร่วมของชุมชน การฝึกอบรมทักษะการปั้น ในการผลิตผลิตภัณฑ์ OTOP นี้ ควรมีการฝึกอบรมทักษะให้กับชุมชนในท้องถิ่น เช่น การสอนการปั้นและการแกะสลัก เพื่อให้ชุมชนสามารถร่วมสร้างสรรค์งานศิลปะที่มีคุณค่าและยั่งยืน การสร้างความภาคภูมิใจในท้องถิ่น การส่งเสริมการใช้ผลิตภัณฑ์ที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมและความเชื่อท้องถิ่นจะช่วยสร้างความภาคภูมิใจในท้องถิ่นและเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์

๗. การจัดจำหน่ายและการประชาสัมพันธ์ ตลาด OTOP: จัดจำหน่ายผ่านช่องทางต่าง ๆ เช่น งานแสดงสินค้า OTOP หรือในร้านค้าที่เน้นสินค้าพื้นเมือง เพื่อให้ผลิตภัณฑ์เข้าถึงกลุ่มลูกค้าได้มากขึ้นการใช้สื่อออนไลน์ ประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ผ่านสื่อออนไลน์ เช่น เฟซบุ๊ก อิน스타그램 หรือเว็บไซต์ เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายทั้งในประเทศและต่างประเทศได้รู้จักผลิตภัณฑ์

การออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ในหมู่บ้าน OTOP จังหวัดนครราชสีมา เป็นการผสมผสานระหว่างศิลปะพุทธศิลป์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์และเอกลักษณ์ของท้องถิ่น การเลือกใช้วัสดุที่เหมาะสมและเทคนิคการปั้นที่พิถีพิถัน จะทำให้ผลิตภัณฑ์มีคุณค่าทั้งในเชิงศิลปะและเชิงพาณิชย์ สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนและส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน

๕.๑.๓ การเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา

การเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP ในจังหวัดนครราชสีมา เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่น สามารถดำเนินการได้ผ่านแนวทางดังต่อไปนี้

๑. การวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ ศึกษาอัตลักษณ์ท้องถิ่น ทำการวิจัยเพื่อถอดอัตลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวและวัฒนธรรมในจังหวัดนครราชสีมา เช่น โคราขจีโอพาร์ค และนำมาพัฒนาเป็นสินค้าที่ระลึก เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ปูนปั้น การประยุกต์ใช้เทคโนโลยี นำเทคโนโลยีการพิมพ์ 3 มิติ มาสร้างต้นแบบผลิตภัณฑ์ เพื่อเพิ่มความแม่นยำและความหลากหลายของรูปแบบ

๒. การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น อนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญา รวบรวมและจัดทำทะเบียนภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อรักษาและสืบสานความรู้ด้านศิลปะการปั้นปูน และเผยแพร่ให้กับคนรุ่นหลังฝึกอบรมและพัฒนาทักษะ จัดการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มพูนทักษะการปั้นปูนให้กับช่างฝีมือในชุมชน เพื่อยกระดับคุณภาพของผลิตภัณฑ์

๓. การสร้างอัตลักษณ์และการตลาด การออกแบบที่สะท้อนอัตลักษณ์: นำลวดลายและสัญลักษณ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์ เพื่อสร้างความ

แตกต่างและความน่าสนใจการประชาสัมพันธ์ ใช้สื่อออนไลน์และสื่อท้องถิ่นในการประชาสัมพันธ์ ผลิตภัณฑ์ เพื่อเข้าถึงกลุ่มลูกค้าเป้าหมายทั้งในและต่างประเทศ

๔. การจัดแสดงและจำหน่าย จัดนิทรรศการและงานแสดงสินค้า เข้าร่วมงานแสดงสินค้า OTOP และนิทรรศการศิลปะ เพื่อเพิ่มโอกาสในการจำหน่ายและสร้างเครือข่ายทางธุรกิจพัฒนาช่องทางการจำหน่ายออนไลน์: สร้างเว็บไซต์หรือแพลตฟอร์มออนไลน์สำหรับจำหน่ายผลิตภัณฑ์ เพื่อขยายตลาดและเพิ่มยอดขายการดำเนินการตามแนวทางดังกล่าวจะช่วยเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ พญานาคจากปูนปั้นผสม ส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่น และสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนในจังหวัด นครราชสีมา

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

การอภิปรายผลการวิจัยในครั้งนี้ จะกล่าวถึงการสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัด นครราชสีมา มีประเด็นที่สำคัญนำมาอภิปรายผลได้ ๓ ประเด็น ดังนี้

๑.วิธีการการผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP ในจังหวัดนครราชสีมา การผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ในหมู่บ้าน OTOP มีการผสมผสานความเชื่อทางพุทธศิลป์เข้ากับทักษะการปั้นและการใช้วัสดุที่มีคุณภาพ โดยการผสมวัสดุอย่างระมัดระวังและการเลือกกลวดลายที่สะท้อนอัตลักษณ์ท้องถิ่น จะช่วยเพิ่มมูลค่าทางศิลปะและเศรษฐกิจ การฝึกอบรมทักษะและการมีส่วนร่วมจากชุมชนจะช่วยส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจและการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ ต้องมีการตรวจสอบคุณภาพของปูนและการผสมอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้มั่นใจว่างานปั้นจะมีคุณภาพสูงและไม่เกิดความผิดพลาดจากการผสมวัสดุ ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากปูนปั้นต้องทนทานต่อสภาพอากาศและการใช้งาน การทดสอบปูนปั้นที่เสร็จแล้วในสภาพแวดล้อมต่าง ๆ จะช่วยให้สามารถปรับปรุงคุณภาพและความแข็งแรงของผลิตภัณฑ์ได้สอดคล้องกับงานวิจัยของกิตติพัฒน์ เพชรทอง^{๑๒๑} ได้ทำการวิจัยเรื่อง “พุทธศาสนากับพญานาค ศึกษาวิเคราะห์ พญานาคในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ในวัฒนธรรมอีสาน” ผลการวิจัยพบว่าสถานะของพญานาคใน คัมภีร์พระพุทธรูปศาสนานั้นเป็นสัตว์ที่มีชาติกำเนิดรูปร่างสมบัติที่เป็นไปตามกฎแห่งกรรมและ พญานาคมีความสัมพันธ์กับพระพุทธรูปที่มีทั้งในแง่ของการส่งเสริมการขัดขวางแต่แท้ที่ที่สุด พญานาคก็จะถูกปราบและกลายมาเป็นผู้ปกป้องรักษาคุ้มครองพระพุทธรูป ส่วนพญานาคใน วัฒนธรรมอีสานนั้นมีสถานะเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์มีอำนาจเหนือธรรมชาติสามารถให้คุณให้โทษกับ มนุษย์และบ้านเมืองในลุ่มน้ำ โขงได้นอกจากนั้น พญานาคยังทำ หน้าที่ในการอุปถัมภ์ พระพุทธรูปอย่างไรก็ตามแม้ว่าผลงานวิจัยฉบับนี้จะพยายามนำเอา

^{๑๒๑} กิตติพัฒน์ เพชรทอง, “ศึกษาวิเคราะห์พญานาคในคัมภีร์พระพุทธรูปศาสนาเถรวาทกับในวัฒนธรรมอีสาน”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๖).

ข้อมูลเกี่ยวกับพญานาคทั้งใน ส่วนคัมภีร์หลักทางพระพุทธศาสนาและในวัฒนธรรมอีสานมาวิเคราะห์ แต่ผลการวิเคราะห์ยังไม่ได้ให้ คำตอบในเรื่องของความเชื่อมโยงระหว่างกระแสแห่งความเชื่อเรื่อง พญานาคในคัมภีร์พระพุทธศาสนา กับความเชื่อในท้องถิ่น ทำให้ได้มุมมองที่ไม่ครอบคลุมวัตถุประสงค์ที่ ต้องการศึกษามากนักสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พลธรรม จันทร์คำ**^{๑๒๒} ได้ทำการวิจัยเรื่อง “พญานาค อุดมการณ์ ที่เมืองคำชะโนด สู่ กระบวนการทำให้เป็นสินค้า” ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อเรื่อง พญานาคที่เมืองคำชะโนดอำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธาณีนัน ได้มีพัฒนาการจากความเชื่อดั้งเดิมมาสู่ ข้อขัดแย้ง และพัฒนามาเป็นการจัดการด้านการท่องเที่ยวและนำไปสู่การทำให้เป็นสินค้าคือการทำให้ ชื่อเสียงของคำชะโนดเรื่องพญานาค กลายมาเป็นสถานที่จำหน่ายสิ่งของผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับ พญานาคอันเป็นความสำคัญในเชิงเศรษฐกิจ ซึ่งผลงานวิจัยฉบับนี้เป็นการศึกษาเฉพาะเรื่องคือ พญานาคที่คำชะโนด ไม่ได้มุ่งถึงความ เชื่อเรื่องพญานาคในแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึก เกี่ยวกับพญานาคน้อย ทั้งนี้เพราะผู้วิจัย เองไม่ได้มุ่งหวังเรื่องพญานาคเป็นสำคัญแต่มุ่งอธิบายในเชิง สังคม พลวัตด้านอำนาจของกลุ่มคนที่ พยายามสร้างแบรนด์ให้กับความเชื่อเรื่องพญานาคที่คำชะโนด เท่านั้นและสอดคล้องกับงานวิจัยของ **จิตรกร เอมพันธุ์** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “พญานาค เจ้าแห่งแม่น้ำ โขง พิธีกรรมกับระบบความเชื่อพื้นบ้านแห่งวัฒนธรรมอีสาน” ผลการวิจัยพบว่าความเชื่อเรื่อง พญานาคนั้นถือได้ว่าเป็นความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อชุมชนสองฝั่งโขงเป็นอย่างมาก โดยร่องรอยความเชื่อ ดังกล่าวปรากฏอยู่หลาย แห่งในนิทานหรือตำนานปรัมปรา และผลการวิจัยนี้ก็สรุปได้ว่าความเชื่อของ ชาวอีสานเรื่องพญานาคนั้น หากพิจารณาจากกรอบทางสังคมวิทยาสามารถแบ่งได้เป็น ๓ ประการคือ ๑) พญานาคเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มชนดั้งเดิม ๒) พญานาคเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าแห่งดินและน้ำ และ ๓) พญานาค เป็นลัทธิทางศาสนาและหากพิจารณาจากกรณีที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการคือกรณีการทำพิธี บวงสรวงบูชาบั้งไฟพญานาคของชุมชนบั้งอาฮอง อำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย ก็พบว่าความเชื่อ เรื่องพญานาค มักจะปรากฏอยู่ในลัทธิความอุดมสมบูรณ์ของสังคมและวัฒนธรรมอีสานที่ผู้ประกอบ พิธีกรรม พยายามที่จะใช้พิธีกรรมเป็นสื่อในการติดต่อกับเทพเจ้านาคราชที่อยู่เหนือธรรมชาติแต่ อย่างไรก็ตามเนื่องจากผลการวิจัยฉบับนี้เป็นการศึกษาในเชิงมนุษยวิทยาและสังคมวิทยาทำให้ผู้วิจัย มุ่งจะศึกษาปรากฏการณ์ด้านความเชื่อและพิธีกรรมการบวงสรวงบูชาบั้งไฟพญานาคในด้าน สัญลักษณ์เท่านั้น ทำให้มิติทางศาสนามักจะถูกมองข้าม เช่น ความเชื่อและการแสดงออกในกรณี ดังกล่าวมีความเชื่อมโยงกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาบ้างหรือไม่หรือพิธีกรรมเช่นนี้ปรากฏใน

^{๑๒๒} พลธรรม จันทร์คำ, “พญานาค อุดมการณ์ที่เมืองคำชะโนดสู่กระบวนการทำให้เป็นสินค้า”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑).

คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาบ้างหรือไม่ซึ่งประเด็นดังกล่าวยังถือว่าเป็นประเด็นที่ยังไม่ปรากฏในผลงานวิจัยฉบับนี้เลย^{๑๒๓}

๒. การออกแบบนวัตกรรมการผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ การออกแบบนวัตกรรมการผลิตภัณฑ์พญานาคเป็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อทางศาสนาและศิลปะท้องถิ่นเข้ากับแนวคิดนวัตกรรมเพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่าและความหมายลึกซึ้ง โดยเฉพาะเมื่อผลิตภัณฑ์พญานาคใช้เป็นเครื่องประดับ หรือของตกแต่งที่มีความสำคัญทางศิลปะและเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น ในจังหวัดนครราชสีมา ที่มีความเกี่ยวข้องกับศิลปะพุทธศิลป์และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์ และพญานาคก็มีความสำคัญต่อสังคมไทยในด้านความเชื่อและบันดาลโชคลาภ สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระครูไพโรจน์ญาณโสภณ** ได้ศึกษาเรื่องคติความเชื่อเรื่องพญานาคในพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่าพญานาคเป็นกำเนิดประเภทไตรภพ แต่มีความพิเศษเพราะเป็นอมมนุษย์ สามารถจำแลงกายเป็นมนุษย์ได้ มี 4 ตระกูล ได้แก่ วิรูปักษ์ เอราปละ ฉัพยาบุตร และกัณหาโคตมกะ อาศัยอยู่ตามแหล่งน้ำ บ่อน้ำ ป่าไม้และต้นไม้ จอมปลวก ภูเขา และภพนาครหรือสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกานั้นเอง กรรมที่ทำให้เกิดเป็นพญานาคมีทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรม, ความแตกต่างคือกุศลกรรมทำให้เกิดเป็นนาคราช มีทิพยสมบัติคล้ายเทวดา บทบาทของนาครที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้แก่ การปกป้องช่วยเหลือคนทำความดี การบำเพ็ญความดี เป็นผู้มีความเห็นผิด ดุร้าย ทำร้ายผู้อื่น และเป็นอุปสรรคการแสดงของหมองูขณะรักษาอุโบสถศีล อิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคในพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทย^{๑๒๔}

สอดคล้องกับงานวิจัยของ **ชำนาญ เกิดช่อ และคณะ** ได้ศึกษา พญานาค: ความเป็นมา ความเชื่อ และคุณูปการต่อสังคมไทย ผลการศึกษาพบว่าพญานาคเป็นสัตว์กึ่งเทพที่มีบทบาทสำคัญในพระพุทธศาสนา ปรากฏตัวเด่นชัดตั้งแต่สมัยพุทธกาล เช่น พญากาลนาคราช พญามุจลินทนาคราช พญานันโทปนันทนาคราช บทบาทวิชาการนี้กล่าวถึงความเป็นมาเพื่อให้ทราบความรู้อย่างถ่องแท้เกี่ยวกับพญานาค เช่น ความหมาย ที่มา ประเภท กล่าวถึงความเชื่อเพื่อให้ทราบความเชื่อที่เกิดจากพญานาค เช่น ความเชื่อเรื่อง "นาครให้น้ำ" ความเชื่อว่าพญานาคเป็นสัญลักษณ์ของความมั่งมีและโชคลาภ ความเชื่อเรื่องการเสวยทาย และกล่าวถึงคุณูปการของพญานาคที่มีต่อสังคมไทยเพื่อให้ทราบคุณประโยชน์ที่สังคมไทยได้รับจากพญานาค เช่น ด้านประเพณี ด้านบันเทิง ด้านนาฏกรรม^{๑๒๕}

^{๑๒๓} จิตรกร เอ็มพันธ์, พญานาคเจ้าแห่งแม่น้ำโขง พิธีกรรมกับระบบความเชื่อพื้นบ้านแห่งวัฒนธรรมอีสาน, วิทยานิพนธ์มนุษยวิทยามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕).

^{๑๒๔} พระครูไพโรจน์ญาณโสภณ, คติความเชื่อเรื่องพญานาคในพระพุทธศาสนา, **วารสารบัณฑิตสาเกตปริทรรศน์**, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑, (มกราคม - เมษายน ๒๕๖๗): ๒๗-๓๗.

^{๑๒๕} **ชำนาญ เกิดช่อ และคณะ**, พญานาค: ความเป็นมา ความเชื่อ และคุณูปการต่อสังคมไทย, **วารสารมจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์**, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๖๖): ๙๓-๑๐๖.

และสอดคล้องกับงานวิจัยของ**พระมหายุทธนา นรเขมฺม** และ**คณะ** ได้ศึกษาวิจัยเรื่องอิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีต่อพระพุทธศาสนาในประเทศไทย มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาบริบทที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีต่อพระพุทธศาสนาในประเทศไทย (๒) เพื่อศึกษาอิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีต่อสังคมไทย และ (๓) เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีต่อพระพุทธศาสนาในประเทศไทย วิธีการวิจัยเป็นวิจัยวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยการศึกษาข้อมูลเอกสาร และการศึกษาข้อมูลในพื้นที่วิจัยด้วยการสังเกต การสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่ม และการนำเสนอผลการวิจัยต่อผู้เชี่ยวชาญและรับฟังความคิดเห็นจากสาธารณชน โดยได้กำหนดพื้นที่สำหรับการวิจัย จำนวน ๑๐ จังหวัด ได้แก่ แพร่ น่าน หนองคาย บึงกาฬ อุดรธานี นครพนม มุกดาหาร อุบลราชธานี กระบี่ และนครศรีธรรมราช ผลการวิจัยพบว่า (๑) ความเชื่อในเรื่องพญานาคตามบริบทของคนในประเทศไทยนี้ เป็นความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อต่อสัตว์ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ การนับถือผีหรือเทพเจ้าที่ปรากฏตามตำนานของท้องถิ่น การนับถือเทพเจ้าแห่งเมืองบาดาลตามคติของศาสนาพราหมณ์ และการนับถือเทพเจ้าผู้พิทักษ์ปูชนียวัตถุและปูชนียสถานในทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อต่อพญานาคของคนในประเทศไทยมีปรากฏมานานมากกว่า ๒,๖๐๐ ปี ก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเผยแพร่เข้ามาในภูมิภาคแห่งนี้ (๒) อิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีต่อสังคมไทย มี ๕ ด้าน ประกอบด้วย ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ศิลปกรรมและด้านประเพณี ด้านเศรษฐกิจ สังคมได้รับผลดีอย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็น ด้านรายรับ การพัฒนาปรับปรุงสภาพแวดล้อม และภูมิทัศน์ของวัด การก่อสร้างหรือต่อเติมอาคารสิ่งปลูกสร้าง การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การจำหน่ายสินค้าของที่ระลึกหรือผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับพญานาค ด้านสังคม ทำให้คนในสังคมไทยตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในชุมชน ท้องถิ่นหรือในทางพระพุทธศาสนา และการประพฤติตามเยี่ยงอย่างของพญานาคด้วย ด้านวัฒนธรรม ทำให้แบบแผนการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับพญานาคที่เป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการของชีวิต และมีส่วนกระตุ้นส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ธรรมชาติหรือศาสนามากยิ่งขึ้น ด้านศิลปกรรม พญานาคมีอิทธิพลในด้านศิลปกรรม ทั้งในส่วนที่เป็นสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และหัตถกรรมของคนในสังคมไทยมาอย่างช้านานควบคู่กับการสร้างบ้านแปลงเมืองของคนตั้งแต่สมัยบรรพกาลจนถึงปัจจุบัน ด้านประเพณีที่ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อเรื่องพญานาคในสังคมไทย ประกอบด้วย ประเพณีการบวชนาค ประเพณีเถราภิเสก (ฮตสงฆ์) ประเพณีการไหลเรือไฟ และประเพณีการแข่งขันเรือ (๓) อิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีต่อพระพุทธศาสนาในประเทศไทย มี ๔ ด้าน ประกอบด้วย ด้านความเชื่อ ด้านศิลปกรรม ด้านวรรณกรรมและด้านพิธีกรรม ด้านความเชื่อ เป็นความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อท้องถิ่นในฐานะเป็นเจ้าที่เจ้าแห่งสายน้ำ และเป็นผู้รักษาคู่ครองปูชนียสถานและปูชนียวัตถุในทางพระพุทธศาสนา ด้านศิลปกรรมคือด้านจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และหัตถกรรม ด้านวรรณกรรม มีตำนาน เรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับพญานาคในที่ต่าง ๆ มีจำนวนมาก เช่น ตำนานอุรังค

ธาตุ ดำเนินงานพระเจ้าเลียบโลก เป็นต้นและด้านพิธีกรรม ได้แก่ พิธีทำขวัญนาศ พิธีบวงชนาศหรืออุปสมบทกรรม และพิธีบวงสรวง^{๑๒๖}

๓.การเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP การเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP สามารถดำเนินการได้หลากหลายวิธี โดยการนำความเชื่อทางศาสนาและศิลปะท้องถิ่นมาผสมผสานกับแนวคิดนวัตกรรมเพื่อเพิ่มมูลค่าและความน่าสนใจของผลิตภัณฑ์ เช่น การพัฒนาเทคนิคการผลิต, การออกแบบที่มีเอกลักษณ์, การส่งเสริมการตลาด, และการยกระดับคุณภาพของผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มคุณค่าในเชิงเศรษฐกิจและสังคมสอดคล้องกับงานวิจัยของวุฒิชัย สว่างแสง ได้ศึกษาเรื่อง พญานาค: ความเชื่อสู่การกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมอีสาน ผลการศึกษาพบว่า พญานาคเป็นความเชื่อของคนอีสานถูกนำมาพัฒนาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม ทำให้เกิดปรากฏการณ์กระแสพญานาคนิยม หรือนาคคตินับความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการประกอบสร้างทางความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคที่นำไปสู่การกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมอีสาน โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงเอกสาร พบว่า พญานาคในวัฒนธรรมอีสานเป็นความเชื่อผสมระหว่างศาสนาพื้นเมือง ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธ ถูกนำมาสร้างความหมายใหม่ เพื่อเปลี่ยนความเชื่อเป็นต้นทุนการผลิตสินค้าทางวัฒนธรรม โดยใช้ความโหยหาอดีตเป็นสำนึกที่มีร่วมกันมาผลิตซ้ำ และพัฒนาสัญลักษณ์รูปพญานาคให้เป็นแบรนด์ของสินค้า เพื่อเป็นจุดขาย และการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ ที่ก่อให้เกิดรายได้แก่ชุมชน และกระจายไปสู่พื้นที่ภายนอก^{๑๒๗} และสอดคล้องกับงานวิจัยของภัทรชัย อุทาพันธ์และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องพญานาคในเมืองเชียงตุงงานวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ คือ ๑. เพื่อศึกษาพญานาคในเมืองเชียงตุง ๒. เพื่อวิเคราะห์ สังเคราะห์ทัศนคติพญานาคต่อวิถีชีวิตในเมืองเชียงตุง ๓. เพื่อแสวงหาคติธรรมพญานาคที่มีต่อวิถีชีวิตในเมืองเชียงตุง ประชากรที่ศึกษา ได้แก่ พระนักเผยแผ่เขตลุ่มแม่น้ำโขงเมืองเชียงตุง ๘ รูป และคฤหัสถ์ ๒ คน จำนวนรวมทั้งสิ้น ๑๐ คน ซึ่งเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองเชียงตุง และมีความรู้ด้านพุทธศาสนาและพญานาค เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย แบบข้อมูลการสำรวจ และการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม และแบบการลงภาคสนาม ที่ผ่านการตรวจคุณภาพจากผู้เชี่ยวชาญแล้วจึงเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม นำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบด้วยวิธีสามเส้า แล้วนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า พญานาคมีบทบาทความสำคัญต่อเชียงตุง พุทธศาสนา วัฒนธรรม และคตินิยม ซึ่งเป็นเมืองที่มีความเชื่อเกี่ยวกับพญานาค มีความสำคัญกับสถานที่สำคัญ เช่น หนองตุงหรือวัดที่สำคัญ โดยพญานาคเชื่อว่า

^{๑๒๖} พระมหาพุทธนา นรเชษฐ และคณะ,อิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีต่อพระพุทธศาสนาในประเทศไทย,วารสารมหาจุฬาริชากร, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๓ (October ๐๓, ๒๐๒๔):๑-๑๗.

^{๑๒๗} วุฒิชัย สว่างแสง ได้ศึกษาเรื่อง พญานาค: ความเชื่อสู่การกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมอีสาน,วารสารปรัชญาและศาสนา Vol. 7 No. 2 (2022): Journal of Philosophy and Religion, Khon Kaen University (July-December 2022) :80-98.

เป็นสัตว์พิเศษที่มีฤทธิ์มาก แต่ชาวเมืองเชียงตุงก็ไม่ได้เชื่อจนให้ความสำคัญหรือมีพิธีการบูชาแบบยิ่งใหญ่ ซึ่งพญานาคมีความเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในเรื่องของการบวชพระจะต้องมีสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ของนาค โดยเมืองเชียงตุงใช้การปั้นเทียนทองและเงินเป็นตัวรูปพญานาคแทนการแห่นาค มีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพญานาค ได้แก่ วัฒนธรรมการสร้างวัด เจดีย์ วิหาร การบวช จะต้องมีส่วนหรือสัญลักษณ์พญานาคปรากฏอยู่เสมอ โดยมากจะนิยมสร้างเป็นนาคคู่ พญานาคเป็นสัตว์พิเศษ ประเสริฐ มีอิทธิฤทธิ์ เป็นรูปแบบคติธรรมของการทำความดี เช่น สัจจะ และคอยพิทักษ์ปกป้องพุทธศาสนาเรื่อยมาทุกยุคทุกสมัย^{๑๒๘}

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ในหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา สามารถดำเนินการได้ผ่านนโยบายและข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

๑.การพัฒนาและเสริมสร้างทักษะช่างฝีมือ จัดการอบรมและเวิร์กช็อป สร้างโครงการฝึกอบรมสำหรับเยาวชนและช่างฝีมือรุ่นใหม่ เพื่อส่งเสริมทักษะการปั้นปูนและการใช้วัสดุที่เหมาะสม ตลอดจนการเรียนรู้เทคนิคการออกแบบตามหลักพุทธศิลป์ การส่งเสริมภูมิปัญญาชุมชน สร้างระบบการถ่ายทอดองค์ความรู้จากช่างผู้มีประสบการณ์แก่รุ่นต่อไป โดยผ่านการจัดทำคู่มือหรือบันทึกขั้นตอนการทำงานและเทคนิคต่างๆ

๒.การวิจัยและพัฒนาวัสดุ การวิจัยวัสดุท้องถิ่น สนับสนุนการวิจัยและพัฒนาวัสดุจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การค้นคว้าวัตถุดิบธรรมชาติที่ใช้ในการทำปูนปั้น เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพสูงและคงทน นวัตกรรมวัสดุผสม ส่งเสริมการพัฒนานวัตกรรมวัสดุผสม เช่น การใช้ปูนผสมกับโพลิเมอร์เพื่อเพิ่มความยืดหยุ่นและทนทานมากขึ้น หรือการใช้วัสดุรีไซเคิลเพื่อลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

๓.การส่งเสริมการตลาดและการประชาสัมพันธ์ การสร้างช่องทางการตลาดออนไลน์ จัดทำแพลตฟอร์มออนไลน์เพื่อให้สามารถโปรโมทและขายผลิตภัณฑ์ให้เข้าถึงตลาดทั้งในและต่างประเทศ การจัดงานและกิจกรรมส่งเสริมการขาย การจัดแสดงผลภัณฑ์ในงานเทศกาลศิลปะหรือวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น งานประเพณีบุญบั้งไฟ งานสงกรานต์ หรืองานระดับชาติ เพื่อเพิ่มความน่าสนใจและเข้าถึงกลุ่มลูกค้า

๔.การเชื่อมโยงการท่องเที่ยวและศิลปะ การสร้างทัวร์ท่องเที่ยวเชิงศิลปะ จัดทัวร์ท่องเที่ยวเชิงศิลปะที่เชื่อมโยงการเยี่ยมชมโรงงานหรือเวิร์กช็อปปูนปั้นพญานาค เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เห็นการทำงานจริงของช่างฝีมือและเรียนรู้เกี่ยวกับความเชื่อและศิลปะที่สอดคล้องกับพุทธศิลป์

^{๑๒๘} ภัทรชัย อุทาพันธ์และคณะ, พญานาคในเมืองเชียงตุง,วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (๒๐๑๘) มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๑: ๒๐๕-๒๑๒.

การจัดทำของที่ระลึก ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกที่เชื่อมโยงกับความเชื่อของพญานาค เช่น เครื่องประดับ หรือ ตุ๊กตาพญานาค ทำให้มีมูลค่าเพิ่มขึ้นในเชิงการท่องเที่ยว

๕.การสร้างความร่วมมือกับภาครัฐและเอกชน สนับสนุนจากภาครัฐ เสนอนโยบายที่สนับสนุนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ่านการสนับสนุนเงินทุนเพื่อพัฒนาเทคโนโลยีและการส่งเสริมการตลาด และการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานรัฐในด้านการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ ความร่วมมือกับนักออกแบบสมัยใหม่ เชื่อมโยงกับนักออกแบบหรือผู้เชี่ยวชาญในด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ เพื่อให้สามารถพัฒนาเครื่องประดับหรือผลิตภัณฑ์ประยุกต์ที่มีความน่าสนใจในเชิงพาณิชย์มากยิ่งขึ้น

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการในการสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์พญานาคจาก ปู่น้ำผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา มีหลายแนวทางที่สามารถนำไปใช้ได้จริง ดังนี้

๑.การจัดงานเทศกาลและกิจกรรมส่งเสริมการขาย การจัดแสดงในงานเทศกาลท้องถิ่น ควรจัดแสดงผลิตภัณฑ์พญานาคในงานเทศกาลสำคัญ เช่น งานประเพณีบุญบั้งไฟ, งานสงกรานต์, หรือเทศกาลทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อพญานาค เพื่อสร้างความรู้จักและเพิ่มความสนใจให้กับผู้เข้าชม การจัดกิจกรรมที่มีส่วนร่วม การจัดเวิร์กช็อปที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้าชมได้ทดลองทำปูนปั้น หรือให้ความรู้เกี่ยวกับความเชื่อและพุทธศิลป์ที่เกี่ยวข้อง เช่น การทำปูนปั้นพญานาคในรูปแบบที่ใช้เป็นของที่ระลึก

๒.การสร้างประสบการณ์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทัวโร่งงานผลิตและศิลปะท้องถิ่น สร้างประสบการณ์ท่องเที่ยวที่ผู้เข้าชมสามารถเยี่ยมชมโรงงานหรือเวิร์กช็อปที่ทำปูนปั้นพญานาค และเรียนรู้กระบวนการผลิต ตั้งแต่การเลือกวัสดุไปจนถึงขั้นตอนการตกแต่งและการบูชา การเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ร่วมมือกับธุรกิจท่องเที่ยวท้องถิ่นเพื่อจัดทัวร์ที่นำเสนอเกี่ยวกับศิลปะพุทธศิลป์ในท้องถิ่น เช่น การเดินชมวัดที่มีการตกแต่งด้วยปูนปั้นพญานาค หรือการท่องเที่ยวที่เน้นความศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อของพญานาค

๓.การพัฒนาผลิตภัณฑ์ร่วมกับดีไซเนอร์ การทำงานร่วมกับดีไซเนอร์เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ การร่วมมือกับนักออกแบบในด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ประยุกต์ เช่น การทำเครื่องประดับ, ของตกแต่งบ้าน, หรือของที่ระลึกที่มีรูปพญานาค เพื่อดึงดูดกลุ่มลูกค้าใหม่ที่ชอบผลิตภัณฑ์ที่ผสมผสานระหว่างศิลปะดั้งเดิมและความทันสมัย การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่าทางจิตวิญญาณ คิดค้นและพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีการผสมผสานความเชื่อพุทธศิลป์และความทันสมัย เช่น การสร้างพญานาคที่มีความละเอียดในงานแกะสลักและมีการใช้วัสดุธรรมชาติหรือวัสดุรีไซเคิลที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

๔.การสร้างแบรนด์และการตลาด การสร้างแบรนด์ "พญานาค" ที่มีเอกลักษณ์ การสร้างแบรนด์ที่มีการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อและศิลปะที่อยู่เบื้องหลังการสร้างงานปูนปั้นพญานาค โดยอาจเน้นที่ความศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อที่มีความสำคัญในท้องถิ่น การทำการตลาดออนไลน์และโซเชียลมีเดีย การใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ เช่น เว็บไซต์, เฟซบุ๊ก, อิน스타그램, และ TikTok ในการโปรโมทผลิตภัณฑ์เพื่อเข้าถึงกลุ่มลูกค้าทั่วไปและนักท่องเที่ยว โดยเน้นการใช้ภาพที่สวยงามและเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อพญานาค

๕.การสร้างความร่วมมือกับภาครัฐและองค์กรต่างๆ การขอสนับสนุนจากภาครัฐ ขอนโยบายและงบประมาณจากภาครัฐในการส่งเสริมการพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น โดยเฉพาะในด้านการตลาดและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพสูง เช่น การสนับสนุนในการจัดตั้งศูนย์กลางการผลิต ปูนปั้นพญานาค การสร้างความร่วมมือกับภาคเอกชน สร้างความร่วมมือกับธุรกิจต่างๆ เช่น ร้านค้าปลีก, โรงแรม, และสถานที่ท่องเที่ยว เพื่อให้สามารถนำผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นไปขายในเชิงพาณิชย์

๖.การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ใช้วัสดุท้องถิ่นและพัฒนาแนวทางใหม่ การวิจัยวัสดุท้องถิ่น พัฒนาการใช้วัสดุจากท้องถิ่น เช่น ดินและทรายจากภูมิภาคเพื่อเสริมความเป็นเอกลักษณ์ให้กับผลิตภัณฑ์ การประยุกต์ใช้เทคโนโลยี นำเทคโนโลยีใหม่ๆ เช่น การพิมพ์ 3D หรือการใช้งานระบบอัตโนมัติเพื่อช่วยในการผลิตหรือการสร้างลวดลายที่ซับซ้อน

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไปในการสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา ดังนี้

๑.ควรมีการศึกษาการวิจัยเชิงลึกในกระบวนการผลิตและวัสดุ การศึกษาคุณสมบัติของวัสดุท้องถิ่น การวิจัยเกี่ยวกับคุณสมบัติของวัสดุท้องถิ่นที่ใช้ในการผลิตปูนปั้น เช่น ดิน ทราย หรือวัสดุเสริมที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในพื้นที่ เพื่อเพิ่มความทนทานและคงความงามของผลิตภัณฑ์ในระยะยาว การทดสอบและพัฒนาสูตรปูนปั้น ควรมีการวิจัยพัฒนาเทคนิคการผลิตวัสดุที่เหมาะสม เช่น การหาสัดส่วนที่ดีที่สูตรระหว่างปูนซีเมนต์ ทราย และน้ำ รวมถึงการเพิ่มสารเสริมต่างๆ เพื่อให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพสูง ทั้งในด้านความทนทานและความละเอียดของลวดลาย

๒.ควรมีการศึกษาการวิจัยในด้านศิลปะและพุทธศิลป์ การศึกษาองค์ประกอบพุทธศิลป์ การวิจัยและศึกษาองค์ประกอบทางศิลปะของพุทธศิลป์ในผลิตภัณฑ์พญานาค โดยเฉพาะการเลือกใช้สัญลักษณ์และลวดลายที่สะท้อนถึงหลักธรรมและความเชื่อในศาสนาพุทธ เช่น การเลือกสี การออกแบบลวดลาย และตำแหน่งการวางองค์ประกอบต่างๆ ที่สอดคล้องกับหลักพุทธศิลป์ การประยุกต์ใช้เทคนิคใหม่ๆ ในการสร้างลวดลาย การศึกษาการนำเทคโนโลยีหรือเทคนิคใหม่ๆ เช่น การใช้การพิมพ์ 3D หรือการแกะสลักที่ละเอียดเพื่อเพิ่มความซับซ้อนและความสวยงามของงานปูนปั้น

๓.ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ในเชิงพาณิชย์ การวิจัยและพัฒนาแนวทางการใช้เทคโนโลยีในกระบวนการผลิต การศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยี เช่น การใช้เครื่องมือคอมพิวเตอร์ในการออกแบบลวดลายหรือการใช้เครื่องจักรในการผลิต เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและลดค่าใช้จ่ายในการผลิต การพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ตอบสนองความต้องการของตลาด การวิจัยในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่สามารถตอบสนองความต้องการของลูกค้าในตลาดต่างๆ เช่น การผลิตของที่ระลึก, เครื่องประดับ, หรือของตกแต่งบ้านในรูปแบบที่มีความเชื่อมโยงกับพุทธศิลป์

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

จิตร ภูมิศักดิ์. **ความเป็นมาของคำสยาม ไทยลาว ขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ ฉบับสมบูรณ์เพิ่มเติมข้อเท็จจริงว่าด้วยชนชาติขอม**. กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย, ๒๕๔๐.

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, **นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภารการพิมพ์), ฉบับที่ ๓ - ๔ (กรกฎาคม- ธันวาคม ๒๕๒๗).

โชติ ศรีสุวรรณ และเกริก ท่วมกลาง. **ตำนานพญานาค และคำชะโนด ปากทางสู่เมืองบาดาล**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สถาพรบุ๊คส์, ๒๕๖๐.

ทัศนีย์ ทานตวนิช. **คติชาวบ้าน**. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, ๒๕๒๓.

ทิศชล เทพกำปนาท, **เล่าสู่กันฟังเรื่องนาค-พญานาค**, อ้างอิงจากเว็บไซต์ จาก http://www.culture.go.th/culture_th/ewt_news.php?nid=๕๙๑๑.

दनัย ไชโยธธา. **ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๘.

นันทนา ขุนภักดี. **รายงานการวิเคราะห์ความเชื่อของชาวไทยในสวัสดิรักษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์, ๒๕๓๐.

นิภาพร อุตวรพงษ์อนุชา หนู่นุ่น. **กระบวนการทางภูมิปัญญาชาวบ้านในไตรภาคี**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.gotoknow.org, [๓ สิงหาคม. ๒๕๖๗].

นิพนธ์ ทวีกาญจน์. **อยุธยาจรดกลโลก. พระนครศรีอยุธยา** : โรงพิมพ์เทียนวัฒนา, ๒๕๔๗.

พญาลีไทย. **ไตรภูมิภูมิกถา หรือไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์พระมหาธรรมราชาที่ ๑ พญาลีไทย ฉบับตรวจชำระใหม่**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๒๖).

พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร, ป.ธ.๙), **โลกทิปนี**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.

พลธรรม จันทรคำ. “พญานาค อุดมการณ์ที่เมืองคำชะโนดสู่กระบวนการทำให้เป็นสินค้า”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑).

พิเชษฐ สายพันธ์. “นาคาคติอีสานลุ่มน้ำโขง : ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย”.

สังคมศาสตร์ปริทัศน์, ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๐): ๓๑-๕๐.

ไพโรจน์เพชรสังหาร, คติเรื่องนาคในภาคอีสานนาคในประเพณีกรรม, (กรุงเทพมหานคร: แสงศิลป์
การพิมพ์, ๒๕๓๐.

ผาสุก อินทรารุช. ความเชื่อเกี่ยวกับการราเคาพนับถือรูปนาคอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ.

(กรุงเทพมหานคร: แสงศิลป์การพิมพ์, ม.ป.ป.).

ประสงค์ เอี่ยมอนันต์. “การพัฒนาเขตบริเวณในเขตเมืองเก่า”. เมืองโบราณ. ที่ ๒๑ ฉบับที่ ๑- ๔

(มกราคม – ธันวาคม ๒๕๕๓.

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. หลักการพัฒนาชุมชนและหลักการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร : ไทย

อนุเคราะห์ไทย, ๒๕๕๖.

กันธกานต์ กิมทอง. พญานาคกับพระอริยสงฆ์ไทย ๓. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ทริปปี้ลค์ไค้ดตั้ง

จำกัด, ๒๕๕๔.

ภิญโญ จิตต์ธรรม. ความเชื่อ. สงขลา: โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์, ๒๕๒๒.

มณี พะยอมยงค์. วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

ราชบัณฑิตสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท

นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. พระเป็นเจ้า แปลจาก God. พจนานุกรม ศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย. พิมพ์ครั้งที่

ที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒.

ศราวดี ภูมศรี. ภาพสะท้อนความเชื่อเรื่องพญานาคผ่านการแสดงชุดพุทธบูชา ลีลานาคราช.

วารสาร ศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑, ๒๕๖๓ :

๓๓๕-๓๕๒.

สากล สถิตวิทยานันท์. ภูมิศาสตร์ชนบท. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓.

สินธุ์ สโรบล. นีคือผ้าทอพื้นบ้าน. กรุงเทพมหานคร: หจก.วนิดาการพิมพ์, ๒๕๔๘.

สุจารี จันทรสุข และคณะ. ภูมิปัญญาท้องถิ่น. (เอกสารคัดสำเนา).

สุจิตต์ วงษ์เทศ. นาคในประวัติศาสตร์อุษาคเนย์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๔.

สุชาติ บุชัยชยานนท์. พลวัตกระแสพญานาคนิยมในยุคโลกาภิวัตน์. วารสารวามัญองแหวกพุทธ

ศาสตรปริทรรศน์, ฉบับที่ ๔ ปีที่ ๒ ๒๕๖๔.

สุริพันธ์ มณีวัต. ฐานสโมบูชา ธรรมประวัติ ธรรมเทศนา ปฏิปทา พระเดชพระคุณ หลวงปู่ชอบ

ฐานสโม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: ชมรมพุทธศาสน์การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่ง

ประเทศไทย, ๒๕๕๒.

เสรี พงศ์พิศ. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนา เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : หมู่บ้าน, ๒๕๓๖.

อุดม รุ่งเรืองศรี, เทวตาพุทธ, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๓).

อรพิมพ์ บุญอาภา, คัมภีร์ปุณณกัมมกานีตพญานาค. กรุงเทพมหานคร: แสงศิลป์การพิมพ์, ๒๕๒๔.

อเนก เหล่าธรรมทัศน์. “ประชาสังคมพัฒนาการและนโยบายแห่งอนาคต”. วารสารนิเวศวิทยา. ฉบับที่ ๒๓ ๒๕๔๗.

(๒) รายงานการวิจัย/วิทยานิพนธ์:

กนกพร ฉิมพลี. “การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานกรณีศึกษา
วิสาหกิจชุมชนจังหวัดนครราชสีมา”. ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. กรุงเทพมหานคร:
บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๕.

กิตติพัฒน์ เพชรทอง. “ศึกษาวิเคราะห์พญานาคในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทกับในวัฒนธรรม
อีสาน”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล,
๒๕๔๖.

จิตรกร เอ็มพันธ์, พญานาคเจ้าแห่งแม่น้ำโขง พิธีกรรมกับระบบความเชื่อพื้นบ้านแห่งวัฒนธรรมอีสาน
วิทยานิพนธ์มนุษยวิทยามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๔๕).

พลธรรม จันทร์คำ, “พญานาค อุดมการณ์ที่เมืองคำชะโนดสู่กระบวนการทำให้เป็นสินค้า”,
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๕๕๑).

(๓) บทความ/วารสาร

ขวัญใจ คงถาวร. นาฏยประดิษฐ์ ชุด พิจิตรเลขาอุ้มสม. วารสารพัฒนศิลป์วิชาการ. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑
(มกราคม-มีนาคม ๒๕๖๒).

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร
: ศักดิ์โสการพิมพ์. ฉบับที่ ๓ - ๔ (กรกฎาคม- ธันวาคม ๒๕๒๗).

ชำนาญ เกิดช่อ และคณะ. พญานาค : ความเป็นมา ความเชื่อ และคุณูปการต่อสังคมไทย.วารสาร
มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน ๒๕๖๖).

พระมหาอุทตนา นรเชฏฐ และคณะ. อิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีต่อพระพุทธศาสนาใน
ประเทศไทย,วารสารมหาจุฬาริชาการ. ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๓ (October ๐๓, ๒๐๒๔).

ศราวดี ภูษมศรี. ภาพสะท้อนความเชื่อเรื่องพญานาคผ่านการแสดงชุดพุทธานุชา ลีลานาคราช.
วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑. มกราคม-
เมษายน ๒๕๖๓.

พิเชษฐ สายพันธ์. นาคาคติอีสานลุ่มน้ำโขง:ชีวิตทางวัฒนธรรมจากพิธีกรรมร่วมสมัย. **สังคมศาสตร์
ปริทัศน์**. ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๔๐).

อนเนก เหล่าธรรมทัศน์. ประชาสังคมพัฒนาการและนโยบายแห่งอนาคต.**วารสารนิเวศวิทยา**. ฉบับที่ ๒๓
๒๕๔๗.

ประสงค์ เอี่ยมอนันต์. **การพัฒนาเขตบริเวณในเขตเมืองเก่า**. เมืองโบราณ. ที่ ๒๑ ฉบับที่ ๑- ๔
มกราคม – ธันวาคม ๒๕๔๓.

ภักดิ์ กัลยาณมิตร. การพัฒนาอย่างยั่งยืนของประเทศกลุ่มนอร์ดิก. **วารสารรัฐศาสตร์และ
นิติศาสตร์มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์**. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๕๘.

วุฒิชัย สว่างแสง พญานาค: ความเชื่อสู่การกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมอีสาน. **วารสารปรัชญา
และ ศาสนา** Vol. 7 No. 2 (2022): Journal of Philosophy and Religion,
Khon Kaen University (July-December 2022).

ภัทรชัย อุทาพันธ์และคณะ. พญานาคในเมืองเชียงตุง.**วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง**. ปีที่ ๗ ฉบับ
ที่ ๑ (๒๐๑๘) มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๑.

พระครูไพโรจน์ญาณโสภณ.คติความเชื่อเรื่องพญานาคในพระพุทธศาสนา.**วารสารบัณฑิตสาเกต
ปริทรรศน์**. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑. มกราคม - เมษายน ๒๕๖๗.

Ya-Liang Chang. Naga Images in Thailand's Folktales. College of Fine Arts, Huanggang
Normal University,Hubei, China ,**วารสารจีนศึกษามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**.
ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๔.

(๔) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

สัมภาษณ์ นายอิสรภาพ แพทย์จะโป๊ะ ช่างปูนปั้นพญานาค หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย
จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

สัมภาษณ์ นายตัน สุขเสริม ผู้ประกอบการ หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา
เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

สัมภาษณ์ นายลอย ศรีสุก ผู้ประกอบการ หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา
เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

สัมภาษณ์ นายมานะ อุตสาหวิเศษ ผู้ประกอบการ หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัด
นครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

สัมภาษณ์ นางศิรินันท์ ยังทะเล ช่างปูนปั้นพญานาค หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัด
นครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

สัมภาษณ์ นายดิเรก นามกระโทก ช่างปูนปั้นพญานาค หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัด
นครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

สัมภาษณ์ นางสาวสมศรี มีแสง ปราชญ์ชุมชนท้องถิ่น หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัด
นครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

สัมภาษณ์ นางหยกแก้ว เห่งกระโทก พัฒนาชุมชนอำเภอโชคชัย อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา
เมื่อวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

สัมภาษณ์ นางสาวนิต มิกะโทก ผู้นำหมู่บ้านOTOP หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัด
นครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

สัมภาษณ์ นางคำดี สุขกระโทก ผู้นำหมู่บ้านOTOP หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัด
นครราชสีมา เมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

สัมภาษณ์ นายสุวิทย์ เกร็ดมณี ผู้ใช้ผลิตภัณฑ์ หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัด
นครราชสีมา เมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

สัมภาษณ์ นายสวຍ บัณณะโทก อบต.หมู่ที่ ๘ ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา เมื่อ
วันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๘

(2)ภาษาอังกฤษ

Delen. Corazan Alma G. **People Participation**, (Philippine Encyclopedia of Social
Works, 1977.

Cohen, J.L. &Arato, A, **Civil Society and political theory**, (M.I.T.Press, U.S.A,1๙๙๗.

Kasperson. R.E.&Breitbat,M, **Participation Decentralization and Advocacy Planning**
Resource No.25. Association of American Geographers, Washington D.C,
1974.

Kaufman. H.F. **Participation Organized Activities in Selected Kentucky Localities**,
(Agricultural Experiment Station Bulletin, 1974.

Reeder. William W. **Some Aspects of the informal Social Participation of Farm
Families in New York State Cornell University**.Unpublished. Ph.D.
Dissertation, 1974.

Cohen. John M. Uphoff. Norman T. **Rural Development Participation: Concepts and
Measures for Project Design Implementation and Evaluation**. Rural
Development Monograph No 2. Rural Development Committee Center for
International Studies, (Cornell University, January, 1977.

Johnson. D. W.. & Johnson, R. T, **Learning together and alone : Cooperative,
competitive and individualistic learning**, (2nd Ed). Englewood Cliffs. NJ:
Prentice-Hall, Inc, 1987.

Phravinaiy Dhammavong. Analyzed to Naga Beliefs in Ritual of Vientiane Capital People
as Lao People's Democratic Republic. **Journal of Modern Learning
Development**. Vol. 6 No. 4 July - August 2021.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

หนังสือรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาเขตนครราชสีมา

โทร. ๐๘๗-๙๑๙๗๓๒๓

ที่ พิเศษ/๒๕๖๘

วันที่ ๒๙ มกราคม ๒๕๖๘

เรื่อง ขออนุมัติออกใบรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

เรียน/นมัสการ ประธานกรรมการจริยธรรมการวิจัย

ตามที่ ข้าพเจ้า พระครูอัศวศิลาวิสุทธิ, ดร. นักวิจัย สังกัดวิทยาเขตนครราชสีมา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติโครงการวิจัย เรื่องการสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้านOTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา เลขที่สัญญา ซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยและการทดลองในมนุษย์ จึงขอความอนุเคราะห์ให้คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยพิจารณาออกใบรับรองจริยธรรมในมนุษย์ โดยแนบเอกสารที่ใช้ประกอบการพิจารณาทบทวนประกอบด้วย

๑. โครงการวิจัย (๓ บท-ก่อนลงพื้นที่)	๕ ชุด
๒. เอกสารชี้แจงข้อมูลผู้เข้าร่วมการวิจัย	๕ ชุด
๓. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมวิจัย	๕ ชุด
๔. ชุดฝึกอบรม/โปรแกรมฝึก	๕ ชุด
๕. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	๕ ชุด

จึงเรียน/นมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุมัติออกใบรับรองจริยธรรมในมนุษย์ ต่อไป.

(พระครูอัศวศิลาวิสุทธิ, ดร.)

หัวหน้าโครงการวิจัย

ตรวจสอบข้อมูล

กรุณาใส่ชื่อนักวิจัยเพื่อค้นหา

พิมพ์ที่นี่

ค้นหา
ล้างค่า

ปี	ประเภท	ชื่อโครงการ	นักวิจัย	สังกัด	วันที่ รับรอง	วัน หมด อายุ	สถานะ เอกสาร
2568	งานวิจัย 2568 (สภ สว.)	การสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา (Creating Innovation and Adding Value to Nagas from Molded Cement Mixed According to Buddhist Art Principles of OTOP Villages to Promote Local Identity in Nakhon Ratchasima Province)	พระครู อัครศีล วิสุทธิ, ดร.	นักวิจัย / วิทยาเขต นครราชสีมา			ดำเนินการ เสร็จแล้ว/ค้าง ชำระเงิน

หนังสือรับรองความปลอดภัยแก่ผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย

ข้าพเจ้า พระครูอัครศีลวิสุทธิ, ดร. นักวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา ขอรับรองความปลอดภัยของผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย เรื่องการสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา ดังต่อไปนี้

๑. ความปลอดภัยในชีวิตและร่างกาย ขณะเข้าร่วมโครงการวิจัย หากเกิดการเจ็บไข้ ผู้วิจัยจะเป็นรับผิดชอบการรักษาพยาบาล ตามความเหมาะสม

๒. ความปลอดภัยในเกียรติยศ และชื่อเสียง ผู้วิจัยจะไม่นำข้อมูลส่วนบุคคลของผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยไปเผยแพร่ ซึ่งอาจจะกระทบต่อเกียรติยศชื่อเสียงของผู้ร่วมโครงการวิจัยและผู้อื่น

๓. ความมั่นคงในอาชีพการงาน ผู้วิจัยขอรับรองว่าผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยที่จะยังคงมีความมั่นคงในอาชีพการงานของตน ไม่ว่าจะทำงานในองค์กรอย่างนี้ หรือในองค์กรอื่น โดยที่โครงการวิจัยชุดนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อเสริมสร้างความรู้ ทักษะ และสันติขึ้นทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับองค์กร

คำอธิบายของผู้วิจัย

ข้าพเจ้าได้อธิบายรายละเอียดของโครงการ ตลอดจนประโยชน์ของการวิจัย รวมทั้งข้อเสียที่อาจเกิดขึ้นแก่ผู้เข้าร่วมการวิจัยทราบแล้วอย่างชัดเจนโดยไม่มีสิ่งใดปิดบังซ่อนเร้น

ลงชื่อ พระครูอัครศีลวิสุทธิ, ดร.

วันที่ ๑๒ เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๘

ภาคผนวก ข
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง: การสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน
OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา

คำชี้แจง

๑.แบบสัมภาษณ์นี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อการสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOPT เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา ฉะนั้นใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านโปรดให้ข้อเท็จจริงและข้อคิดเห็นเพื่อประโยชน์ในการวิจัย

๒.แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งออกเป็น ๔ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ สถานภาพทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ตอนที่ ๒ วิธีการผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้านOTOPในจังหวัดนครราชสีมา

ตอนที่ ๓ การออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOPT อัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา

ตอนที่ ๔ การเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOPT และการส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา

ขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลสำคัญ มา ณ โอกาสนี้

พระครูอัศววิสุทธี, ดร. และคณะ
หัวหน้าโครงการวิจัย

ตอนที่ ๑ สถานภาพทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ชื่อ-นามสกุล-ฉายา ผู้ให้สัมภาษณ์.....

ตำแหน่ง/หน้าที่.....

สถานที่ติดต่อ/เบอร์โทรID:Line.....

สัมภาษณ์เมื่อวันที่.....

ตอนที่ ๒ วิธีการผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP ในจังหวัดนครราชสีมา

๑.๑ แหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมปูนปั้นผสม มีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

๑.๒ ปัญหา และอุปสรรคในการสร้างนวัตกรรมจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ มีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

๑.๓ ขั้นตอนและกระบวนการการสร้างนวัตกรรมพญานาคจากปูนปั้นผสมได้มีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

๑.๔ หลักพุทธศิลป์มีความเกี่ยวเนื่องและนำมาประยุกต์ใช้เป็นอย่างดีอย่างไร

.....

.....

.....

๑.๕ หลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในส่วนของพญานาคปูนปั้นมีความโดดเด่นและแตกต่างจากปูนปั้นอื่นๆ อย่างไร

.....

.....

.....

ตอนที่ ๓ การออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP อัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา

ตอนที่ ๔ การเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP และการส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา

๑.๑ แหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมปูนปั้นผสม มีอะไรบ้าง

.....

.....

๑.๒ ปัญหา และอุปสรรคในการสร้างนวัตกรรมจากปฐนพื้นผสมตามหลักพุทธศิลป์
มีอะไรบ้าง

.....

.....

๑.๓ ขั้นตอนและกระบวนการการสร้างนวัตกรรมพญานาคจากปฐนพื้นผสมได้
อย่างไรบ้าง

.....

.....

๑.๔ หลักพุทธศิลป์มีความเกี่ยวเนื่องและนำมาประยุกต์ใช้เป็นอย่างไร

.....

.....

๑.๕ หลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในส่วนของ
พญานาคปฐนพื้นมีความโดดเด่นและแตกต่างจากปฐนพื้นอื่นๆ อย่างไร

.....

.....

ตอนที่ ๓ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับปัญหา และข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

.....

...ขอบพระคุณเป็นอย่างสูงที่สละเวลาตอบคำถามวิจัย

ภาคผนวก ค
ประมวลภาพถ่ายการลงพื้นที่

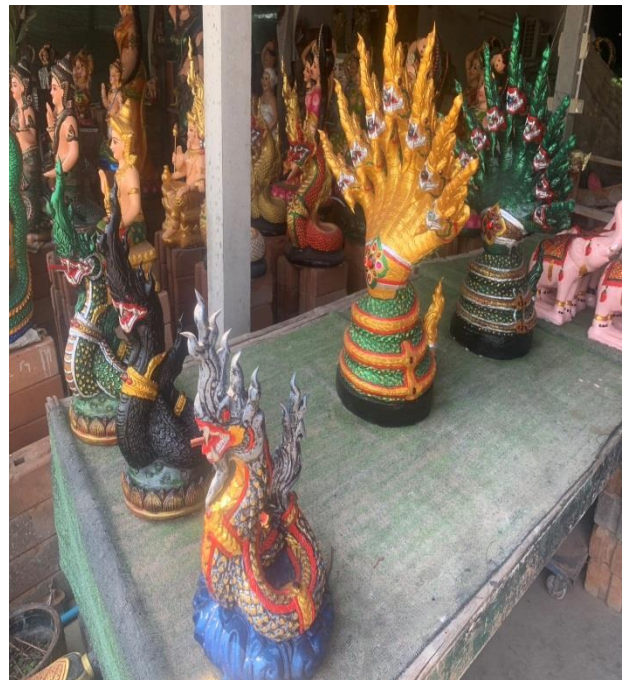

ภาคผนวก จ

บทความวิจัย

การสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน
OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา

CREATION OF INNOVATION AND ADDING VALUE TO PHAYA-NAGA FROM
MIXED STUCCO ACCORDING TO THE PRINCIPLES OF BUDDHIST ART OF
OTOP VILLAGES TO PROMOTING LOCAL
IDENTITY IN NAKHONRATCHASIMA PROVINCE

๑๒๙ พระครูอัครศีลวิสุทธิ์^{๑๓๐} พระครูภัทรจิตตาภรณ์^{๑๓๑} พระครูใบฎีกาหัตถี ประกิจ^{๑๓๒} มนัสพล ยังทะเล^{๑๓๓}
เบญญาภา จิตมั่นคงภักดี

¹ Phrakhru Akarasilawisut and ² Phrakhruputtharajitthaporn

² PhrabaideekaHassadee Praking ² Manusphon Yungtalay

² Benyapa Jitmunkongpakdee

¹มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

¹ Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

¹ Pol4229@gmail.com

Received: May 1, 2025; Revised: May 1, 2025; Accepted: August 31, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้วัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาวิธีการผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน
OTOP ในจังหวัดนครราชสีมา 2) เพื่อออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธ
ศิลป์ของหมู่บ้าน OTOPT อัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา 3) เพื่อศึกษาการเพิ่มมูลค่าพญานาคจาก
ปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOPT เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา การ
วิจัยเชิงคุณภาพโดยศึกษาเอกสาร เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบการสัมภาษณ์เชิงลึก

^{๑๒๙} อาจารย์ ดร. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตนครราชสีมา

^{๑๓๐} อาจารย์ ดร. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตนครราชสีมา

^{๑๓๑} อาจารย์ ผศ.ดร. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตนครราชสีมา

^{๑๓๒} อาจารย์ ดร. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตนครราชสีมา

^{๑๓๓} อาจารย์ ดร. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตนครราชสีมา

สนทนากลุ่มเฉพาะ จำนวน 40 คน ผลการวิจัยพบว่า 1) วิธีการผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ ต้องมีความชัดเจนและวัสดุที่นำมาใช้ เช่น วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตเท่านั้น ซึ่งได้แก่ เหล็กเส้น ปูนซีเมนต์ ปูนขาว อิฐมอญ แดงทราย น้ำมันพืช น้ำมันละหุ่ง กระดาษ/เซรามิค กาวอีพอกซี และสี ซึ่งที่ผ่านมาพบว่าการใช้ปูนปั้นก็ยังมี ความไม่คงทนและแตกง่าย คิดค้นสูตรผสมที่ลงตัว และผู้ประกอบการก็ไม่สามารถที่จะทำต่อได้ เพราะมีวัสดุ และราคาที่สูงขึ้น 2) การออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสม เน้นการใช้ฝีมือและลวดลาย ที่มีความเป็นศิลปะ การลงสี และการสร้างเกล็ดของพญานาคให้มีความเหมือนมากที่สุดจึงเป็นที่นิยมของ ผู้บริโภคหรือลูกค้าได้รูปแบบที่สร้างขึ้นจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความเชื่อเรื่องพญานาคโดยการผสมกับปูน ปั้นเพื่อให้เกิดความทันสมัยและวัสดุที่หาง่ายในท้องตลาด 3) การเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสม สนอง ความต้องการของลูกค้าทั้งในและต่างประเทศ ผู้ประกอบการคิดค้นรูปแบบที่ตรงตามหลักพุทธศิลป์และ สร้างรายได้ รวมถึงเป็นการส่งเสริมอัตลักษณ์เพิ่มรายได้ให้ชุมชนอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : การสร้างนวัตกรรม,พญานาค,หลักพุทธศิลป์, หมู่บ้านโอท็อป

Abstract

This research aims to 1) study the method of mixing stucco according to Buddhist art principles of OTOP villages in Nakhon Ratchasima Province, 2) design innovative Naga products from stucco mixed according to Buddhist art principles of OTOP villages, local identity in Nakhon Ratchasima Province, 3) study the value-added Naga from stucco mixed according to Buddhist art principles of OTOP villages to promote local identity in Nakhon Ratchasima Province. Qualitative research by studying documents, the tools used for data collection were in-depth interviews, focus group discussions, 40 people. The results of the research found that 1) The method of mixing stucco according to Buddhist art principles must be clear and the materials used, such as raw materials for production only, which are steel bars, cement, lime, red bricks, sand, vegetable oil, castor oil, glass/ceramics, epoxy glue, and paint. In the past, it was found that the use of stucco was still not durable and easily broken. The invention of the perfect mixing formula, but entrepreneurs could not continue to do it because of the high materials and prices. 2) Design innovative Naga products from mixed stucco Emphasis on using craftsmanship and artistic patterns, coloring, and creating the Naga scales to look as similar as possible, so they are popular with consumers or customers. The designs are created from local wisdom that believes in the Naga by mixing with cement to create a modern look and materials that are easy to find in the market. 3) Adding value to the Naga from mixed cement to meet the needs of both domestic and international customers. Entrepreneurs invent designs that are in line with Buddhist art principles and generate income, including promoting identity and increasing income for the community sustainably.

Keywords: Innovation, Naga, Buddhist art principles, Otop village.

บทนำ

นาค เป็นสัตว์ในจินตนาการที่ได้รับแนวคิดมาจากสัตว์ที่มีอยู่จริงประเภทงูใหญ่ ซึ่งเป็นสัตว์ที่ได้รับการยกย่องบูชาแบบเทพเจ้ามาตั้งแต่สมัยอินเดียโบราณ โดยเชื่อว่างูใหญ่หรือนาค เป็นสัญลักษณ์ของ สวรรค์ ท้องฟ้า และเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องน้ำและฝน สำหรับคติความเชื่อในศาสนา พราหมณ์-ฮินดู นาค มีความเกี่ยวข้องกับเทพเจ้าองค์สำคัญ ได้แก่ พระวิษณุ โดยนาคปรากฏร่วมกับพระ วิษณุ และพระศิวะกับงูเป็นสัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่ร่วมกันเสมอตามคติความเชื่อในศาสนาพุทธ พญานาค มุจลินท์ใช้กายกำบังให้พระพุทธเจ้าเมื่อเกิดพายุฝนเป็นเวลาเจ็ดวันขณะเสวยวิมุตติสุขในสัปดาหที่ 6 ภายหลังทรงตรัสรู้ จึงเชื่อว่านาคเป็นสัญลักษณ์ของผู้พิทักษ์ดูแลพระพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องนาคที่ ปรากฏในดินแดนไทย เป็นทั้งความเชื่อที่มีมาแต่เดิมและผสมผสานกับการรับวัฒนธรรมมาจากอินเดีย

ความเชื่อดั้งเดิมของคนในสังคมไทยเกี่ยวกับพญานาค โดยส่วนใหญ่จะเชื่อว่า พญานาคเป็นสัตว์ กึ่งเทพ มีอิทธิฤทธิ์ศักดิ์ดานุภาพ สามารถเนรมิตร่างกายเป็นมนุษย์ชายและหญิงได้ ทั้งยังมีความเชื่อว่า พญานาคนั้นเป็นสัญลักษณ์แห่งสายน้ำ เป็นผู้พิทักษ์รักษาและเป็นสัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ในด้าน การสร้างความสามัคคีปรองดอง สงบสันติสุขในสังคม นอกจากนั้นพญานาคมีอิทธิพลในด้านต่างๆ (จิตรกร เอมพันธ์, 2545:16) กล่าวคือ ด้านศิลปกรรม อิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคกับงานศิลปกรรมจะมีปรากฏ โดยทั่วไป โดยมีความเชื่อว่าพญานาคเป็นสัญลักษณ์ของความ มีพลังอำนาจที่ยิ่งใหญ่ สื่อถึงความอุดม สมบูรณ์ของท้องถิ่นนั้นๆ เมื่อพบเห็นแล้วทำให้จิตใจสงบร่มเย็น ด้วยเหตุดังกล่าว ได้เกิดการถ่ายทอดจาก ความเชื่อเข้าสู่งานศิลปกรรมไทยในแขนงต่างๆ เช่น สถาปัตยกรรม พญานาคเป็นส่วนประกอบที่สำคัญมีคติ นิยมที่ว่าเป็นสัญลักษณ์ของความยิ่งใหญ่ ทำให้ผู้พบเห็นได้รู้สึกสงบร่มเย็นทำให้เกิดความสุข เนื่องจาก พญานาค หรือนาคเป็นสัตว์ทิพย์กึ่งเทพในทางพระพุทธศาสนานั้น ถือว่าพญานาคส่วนใหญ่เป็นพญานาค สัมมาทิฐิ นิสยดี อยู่ในศีลธรรม มุ่งในการเจริญบำเพ็ญเพียรเพื่อให้หลุดพ้นจากภพภูมิของกามินาค ดังนั้น พญานาคจึงมีความสำคัญเกี่ยวข้องและส่งเสริมพระพุทธศาสนา (วิษณุ ยะโสภณ, ออนไลน์)

จังหวัดนครราชสีมา โดยเฉพาะอำเภอโชคชัยก็เป็นอำเภอหนึ่งที่สร้างชื่อเสียงที่รู้จักกันดี คือ เครื่องปั้นดินเผา จากเดิมที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผาไว้ใช้สอยเอง ก็ปรับเปลี่ยนเมื่อเห็นว่าเครื่องปั้นดินเผา สามารถผลิตขายเป็นสินค้าสร้างรายได้ได้ ก็ทำให้มีผู้สนใจเรียนรู้และพัฒนาการทำเครื่องปั้นดินเผาเพื่อการ จำหน่าย เพิ่มมากขึ้น และก็มีมีการเปลี่ยนแปลงการผลิตงานปั้นรูปแบบใหม่ๆ เพื่อสนองตอบต่อความต้องการ ของตลาดตามสมัยนิยมมากยิ่งขึ้น ทำให้งานเครื่องปั้นดินเผาด้านเกียวนมีความหลากหลายทั้งรูปแบบ ลวดลายสีสนและกรรมวิธีการผลิต แต่เราก็ยังคงไว้ด้วยเอกลักษณ์และความสวยงามในแบบของเครื่องปั้น ด่านเกียวนนอกจากในตำบลด่านเกวียนแล้วยังมีสถานที่หมู่บ้าน OTOPตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัด นครราชสีมา ได้ประกอบธุรกิจกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาที่มีขนาดใหญ่ และมีการปั้นพญานาคจำนวนมาก เพราะ เชื่อว่าจะตอบสนองความต้องการของลูกค้าทั้งในและต่างประเทศ ถือเป็นสถานที่ผลิตที่ส่งออกทั่วประเทศ อีกแห่งหนึ่งนอกจากในตำบลด่านเกวียน จากการลงพื้นที่พบว่า สาเหตุที่ผลิตพญานาคออกจำหน่าย เป็น ความต้องการของชุมชนที่จะสร้างเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และเชื่อในเรื่องของพญานาคมีความสำคัญอย่างยิ่ง ในฐานะผู้พิทักษ์ศรัทธาและเป็นสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนแปลงทางจิตวิญญาณ พญานาคมักถูกพรรณนาว่า เป็นพญานาคหรือนาคราช คอยปกป้องรักษาสมบัติและถวายอารักขาแด่พระพุทธเจ้าและบริวาร นาคมีคติ

ความเชื่อปรากฏในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตคนไทย สะท้อนถึงตำนานและความเชื่อตั้งแต่อดีต ผ่านทางขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรม และพิธีกรรมต่างๆ มาจนถึงปัจจุบัน เช่น เป็นผู้พิทักษ์ศาสนา เป็นบันไดเชื่อมระหว่างโลกและสวรรค์ บั้งไฟพญานาคในวันออกพรรษาและประเพณีไหลเรือไฟ เป็นสัญลักษณ์สะท้อนวัฒนธรรมของคนไทย

จากเหตุผลดังกล่าว คณะทีมวิจัย จึงได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการดำเนินการวิจัยต่อเนื่องจากกลุ่ม และพื้นที่เป้าหมายเดิมได้แก่ หมู่บ้าน OTOP เครื่องปั้นดินเผาตำบลท่าอ่าง ในหัวข้องานวิจัย “การสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา” เนื่องจากหลังจากทีมงานวิจัยได้ทำการสังเกต และวิเคราะห์ความต้องการของสมาชิกผู้ประกอบการ และได้ไปศึกษาดูงานการผลิตพญานาค พบว่า สมาชิกผู้ประกอบการมีความต้องการพัฒนารูปแบบที่ตรงตามหลักพุทธศิลป์และสร้างรายได้ รวมถึงเป็นการส่งเสริมอัตลักษณ์ในท้องถิ่นอย่างยาวนานต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิธีการผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้านOTOPในจังหวัดนครราชสีมา
2. เพื่อออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP อัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา
3. เพื่อศึกษาการเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้านOTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องการสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้านOTOPเพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งผู้วิจัยดำเนินการวิจัยตามลำดับหัวข้อดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้การวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ 1) ผู้นำชุมชน 2) กลุ่มประธานและคณะกรรมการหมู่บ้าน OTOP 3) กลุ่มผู้ประกอบการ 4) กลุ่มผู้บริโภค 5) กลุ่มหน่วยงานภาครัฐ รวมจำนวนทั้งสิ้น 40 ราย

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้คือ 1) ผู้นำชุมชน 2) กลุ่มประธานและคณะกรรมการหมู่บ้าน OTOP 3) กลุ่มผู้ประกอบการ 4) กลุ่มผู้บริโภค 5) กลุ่มหน่วยงานภาครัฐ รวมทั้งสิ้นจำนวน 40 คน ได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

- 2.1 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview form)
- 2.2 แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion form)

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Content Analysis) ที่นำมาสรุปสังเคราะห์และวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดทฤษฎี เพื่อนำมาสู่การแสดงแนวทางการสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัย ได้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาวิธีการผสมปูนปั้นตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP ในจังหวัดนครราชสีมา การดำเนินงานของธุรกิจงานปูนปั้นพญานาคเป็นธุรกิจงานปูนปั้นพญานาคเป็นกิจการที่มีเจ้าของคนเดียว ซึ่งมีการนำเงินตัวเองมาลงทุน และการรวมกลุ่มกันทำเป็นผลิตภัณฑ์โอท็อป ในอำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งจะต้องมีร้านวางขายและการสร้างโรงเรือน ซื่อเครื่องมือและอุปกรณ์ในการผลิต และเงินทุนสำรองเพื่อใช้สำหรับหมุนเวียนในกิจการการจัดซื้อวัสดุที่ใช้ในการผลิต พญานาค แต่เมื่อมีกลุ่มโอท็อปสิ่งสำคัญที่ตามมาคือการบริหารจัดการอย่างไรให้กลุ่มโอท็อปอยู่ได้ และปัญหาที่พบคือต้นทุนงานปูนปั้นพญานาคที่พัฒนา มีการปรับปรุงระบบบัญชีให้เกิดความสะดวกและเหมาะสม เช่น การปรับปรุงบัญชีให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้ใช้เป็นต้นรวมทั้งได้จัดเก็บข้อมูลการทำบัญชีของเจ้าของกิจการ ในการคำนวณต้นทุน อันนำไปสู่การสรุปผลการศึกษาการใช้สมุดต้นทุน เพื่อการพัฒนาระบบบัญชีที่เหมาะสม ให้ผู้ผลิตงานปูนปั้นสามารถนำไปปฏิบัติได้ ทั้งนี้ได้มีการจัดทำคู่มือระบบบัญชีเพื่อให้ผู้ผลิตได้นำไปศึกษาเพิ่มเติม หรือใช้เป็นคู่มือสำหรับการพัฒนา เพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับงานปั้นรูปอื่น ๆ หรือสามารถถ่ายทอดแก่ผู้อื่นหรือชุมชนได้ ในส่วนนี้จะต้องมีความชัดเจนและวัสดุที่นำมาใช้ในปัจจุบันก็มีข้อจำกัดเพราะหายากขึ้น และวัสดุบางอย่างก็ต้องอาศัยจากที่อื่น เช่น วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตเท่านั้น ซึ่งได้แก่ เหล็กเส้น ปูนซีเมนต์ ปูนขาว อิฐมอญแดง หินทราย น้ำมันพืช น้ำมันละหุ่ง กระฉก/เซรามิก กาวอีพอกซี และสี ซึ่งที่ผ่านมาพบว่าการใช้ปูนปั้นก็ยังไม่มีความมั่นคงและแตกง่าย จึงต้องหาสูตรผสมที่ลงตัวและบางผู้ประกอบการก็ไม่สามารถที่จะทำต่อได้เพราะมีวัสดุและราคาที่สูงขึ้น ประกอบกับต้องมีการใช้ฝีมือและลวดลายที่มีความเป็นศิลปะ การลงสี และการสร้างเกล็ดของพญานาคให้มีความเหมือนมากที่สุดจึงเป็นที่นิยมของผู้บริโภคหรือลูกค้าได้

2. การออกแบบนวัตกรรมผลิตภัณฑ์พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP อัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา หากกล่าวถึงในเชิงพาณิชย์ก็เห็นว่ากลุ่มหมู่บ้าน OTOP เครื่องปั้นดินเผาตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ได้จัดทำเกี่ยวกับพญานาคจากปูนปั้นเป็นจำนวนมาก และลวดลายที่หลากหลาย ด้วยความรู้ของภูมิปัญญาพื้นบ้านและปราชญ์ชุมชนเดิม เนื่องด้วยที่ผ่านมามีดินที่ใช้ในการปั้นพญานาคมีจำนวนที่น้อยลงและไม่สามารถที่จะพ่วงต้นทุนด้านวัตถุดิบได้ และใช้เวลาในการปั้นเป็นเวลานานและหาช่างฝีมือการจำหน่ายในราคาที่สูงและขายยาก และปัจจุบันได้นำส่วนผสมของปูนมาปั้นพญานาคทำให้ง่ายและสะดวก แต่ปัญหาคือ ราคาถูกและไม่สามารถกำหนดราคาได้ เพราะใช้ลวดลายและรูปแบบเดียวกัน หากมีการคิดค้นลวดลายใหม่ๆ หรือนวัตกรรมแบบใหม่อาจจะส่งผลต่อการสร้างมูลค่าที่เพิ่มขึ้นได้ และส่วนหนึ่งจากการลงพื้นที่พบปะพูดคุยกับผู้ประกอบการผู้ปั้นพญานาคจากปูนปั้นมองว่าการคงไว้ ซึ่งพุทธศิลป์ดั้งเดิมตามคติชนในพระพุทธศาสนาจะเป็นการส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นของชุมชนด้วยหลักพุทธศิลป์ รูปแบบที่หลากหลายที่เกี่ยวกับพญานาคและลวดลายปฏิมากรรมรูปทรงพญานาคที่สื่อถึงตามหลักพระพุทธศาสนาเพราะมีผลต่อการเคารพ และผู้นำไปสักการบูชาตามความเชื่อของตนก็ยิ่งเพิ่มความศรัทธามากขึ้น ดังนั้นจึงสะท้อนถึงปัญหาเรื่องความรู้ตามหลักพุทธศิลป์และแนวทางการสร้างพญานาคตามแบบของพุทธศิลป์ได้ โดยอาศัยช่างที่มีความรู้ ความสามารถในการออกแบบซึ่งให้เป็นไปตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เพราะส่วนหนึ่งของการออกแบบปูนปั้นพญานาคก็จะเป็นไปตามความต้องการของลูกค้าเป็นส่วนใหญ่ ลวดลายและรูปแบบที่ต่างกันออกไปไม่มากนัก อาจจะมีการเพิ่มสี

ขนาดของพญานาค และหงอน เกล็ด เพื่อให้เกิดความวาวแสงระยิบระยับ เมื่ออยู่ใต้แสงไฟ และรูปแบบที่สร้างขึ้นจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความเชื่อเรื่องพญานาคโดยการผสมกับปูนปั้นเพื่อให้เกิดความทันสมัยและวัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่น

3. การเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมาหมู่บ้าน OTOP ตำบลท่าอ่าง อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ได้ประกอบธุรกิจกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาที่มีขนาดใหญ่ และมีการปั้นพญานาคจำนวนมาก เพราะเชื่อว่าจะตอบสนองความต้องการของลูกค้าทั้งในและต่างประเทศ ถือเป็นสถานที่ผลิตที่ส่งออกทั่วประเทศอีกแห่งหนึ่ง สาเหตุที่ผลิตพญานาคออกจำหน่าย เป็นความต้องการของชุมชนที่จะสร้างเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และเชื่อในเรื่องของพญานาคมีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะผู้พิทักษ์ศรัทธาและเป็นสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนแปลงทางจิตวิญญาณ พญานาคจึงถูกมองว่าเป็นผู้นำมาซึ่งความมั่งคั่งและความเจริญรุ่งเรือง ความสำคัญของการดำเนินการวิจัยต่อเนื่องจากกลุ่มและพื้นที่เป้าหมายเดิมได้แก่ หมู่บ้าน OTOP เครื่องปั้นดินเผาตำบลท่าอ่าง การสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา เนื่องจากหลังจากที่ทีมงานวิจัยได้ทำการสังเกต และวิเคราะห์ความต้องการของสมาชิกผู้ประกอบการและได้ไปศึกษาดูงานการผลิตพญานาค พบว่า สมาชิกผู้ประกอบการมีความต้องการพัฒนารูปแบบที่ตรงตามหลักพุทธศิลป์และสร้างรายได้ รวมถึงเป็นการส่งเสริมอัตลักษณ์เพิ่มรายได้เป็นอย่างดีในท้องถิ่นอย่างยาวนานต่อไป

อภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง การสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา มีประเด็นที่สามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

1. ประเด็นเรื่องเกี่ยวความเชื่อในพระพุทธรูปศาสนานั้น ส่งผลต่อผู้ประกอบการ และลูกค้ามากพอสมควร เพราะยังยึดหลักความเชื่อ ความศรัทธาว่าเมื่อนาคนี้ไปอยู่ที่ใดก็จะมีแต่ความรุ่งเรือง ดังนั้นจึงต้องอาศัยช่างที่มีความชำนาญเป็นพิเศษเข้ามาออกแบบลวดลาย แต่ทั้งนี้ก็พบว่ายังไม่มีรูปแบบที่ตายตัวหรือคงที่ ส่วนหนึ่งเป็นไปตามความนิยมและกระแส ช่างดั้งเดิมที่มีความรู้มีการถ่ายทอดแต่ก็ไม่มีคนที่จะสามารถทำตามได้ พญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ที่นำไปสู่การส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่น และที่เป็นนวัตกรรมนั้นมีความงดงามส่วนหนึ่งอยู่ที่ความเชื่อและศรัทธา **สอดคล้องกับแนวคิดของนันทนา ขุนภักดี** ความเชื่อ คือการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกผู้ทุกนาม ซึ่งมนุษย์ได้สัมผัสผ่านอายตนทั้ง 6 (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ซึ่งอันเป็นต้นเหตุของความเชื่อ เมื่อเกิดการบ่มเพาะความเชื่อ โดยอาศัยสิ่งแวดล้อมที่ได้สัมผัสเป็นประจำ ช่วยให้ ความเชื่อเจริญเติบโตเกิดเป็นรูปสัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง จึงก่อเกิด ความเชื่อทั้งเป็นรูปธรรมและนามธรรม (นันทนา ขุนภักดี, 2530:46)

2. การออกแบบการเรียนรู้ปูนปั้นพญานาค จึงต้องอาศัยการศึกษาเรื่องราวของพญานาคมาเป็นอย่างดี ก็ต้องมองสิ่งที่เขาประพฤติปฏิบัติกันอยู่ ในชุมชนต่าง ๆ ซึ่งสังคมมนุษย์ทุกแห่งไม่ว่าจะเป็นสังคมใดต่างก็ยังมีระบบความเชื่ออยู่ เพียงแต่ใน สังคมแต่ละสังคม ความเชื่อมีวิวัฒนาการตามลำดับขั้นตอนความเชื่อ วิญญาณในธรรมชาติ เป็นความเชื่อที่ว่าธรรมชาติเหล่านั้นมีตัวตน อำนาจพิเศษ และก่อเกิดคุณและโทษแก่

มนุษย์ได้ จึงได้เกรงกลัวและกราบไหว้ สอดคล้องกับแนวคิดของคณฺย ไซโยธา ที่กล่าวว่าความเชื่อในคติถือผีสางเทวดาหรือวิญญาณนิยม เชื่อว่าในธรรมชาติทั้งหลายมีเจตภูตหรือ วิญญาณ ที่มีอำนาจทำให้เกิดความทุกข์อาจเป็นมารร้าย ผีสาง ส่วนที่ทำให้เกิดสุขอาจเป็นเทวะ สร้างภาพเหล่านั้นขึ้นตามความนึกคิดของตนเอง เป็นเทพเจ้าหรือผีสางเทวดาแล้วนับถือในภาพนั้น ความเชื่อวิญญาณบรรพบุรุษ เชื่อว่าวิญญาณบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วไม่ได้ไหน ยังคงปกป้องรักษาดูแลบุตรหลานของตนอยู่ ทำให้เกิดการบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ ความเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์หรือพหุเทวนิยม มีการสร้างภาพเทพเจ้าตามมโนคติของตน ความเชื่อในพระเป็นเจ้าองค์หนึ่งของชนกลุ่มหนึ่งหรืออติเทวนิยม เป็นการนับถือเทพเจ้า ตามกลุ่มชั้นวรรณะของตนไม่ปะปนกัน ความเชื่อในพระเป็นเจ้าองค์เดียวหรือเอกเทวนิยม เป็นความเชื่อว่ามีพระเจ้า สูงสุดอยู่เพียงองค์เดียว เป็นมหาเทพผู้สร้างสรรพสิ่ง ทรงอำนาจยิ่งใหญ่เป็นวีรบุรุษ (คณฺย ไซโยธา, 2538:49)

3. หลักฐานศิลปกรรม ประติมากรรมรูปนาคซึ่งสันนิษฐานว่ามีอายุเก่าแก่ที่สุด ที่สร้างขึ้นในท้องถิ่น มิได้เป็นการนำเข้ามาจากภายนอก เนื่องจากเป็นประติมากรรมปูนปั้นซึ่งสร้างขึ้นเพื่อใช้ประดับตกแต่งสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางพระพุทธศาสนา แต่ด้วยความเชื่อที่แพร่หลาย ทำให้มนุษย์เกิดความเข้าใจว่า พญานาคจะนำโชคลาภมาสู่ตนเอง จึงได้สวดมนต์อ้อนวอนและสร้างรูปคล้ายพญานาคโดยการปั้นเพราะช่างจะมีความรู้และสามารถที่จะทำได้ง่ายกว่าประเภทอื่น ความเชื่อเรื่องพญานาคอยู่คู่กับสังคมไทยมาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะ ชาวลุ่มน้ำโขงที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก และมีการนับถือพญานาคซึ่งเชื่อว่ามียุทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ สามารถดลบันดาลสิ่งต่าง ๆ ได้ เปรียบเสมือนการนับถือศาสนาท้องถิ่น หากพิจารณาตามข้อมูลข้างต้นจะพบว่า พญานาคมีความเกี่ยวพันกับพระพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น โดยทำหน้าที่ปกปักรักษาพระพุทธศาสนา จึงมิใช่ เรื่องแปลกแต่อย่างใดที่คนไทยจะนับถือพญานาคและพระพุทธศาสนาควบคู่กันไป โดยพญานาคมีจริงหรือไม่ขึ้นอยู่กับความเชื่อของแต่ละบุคคล พญานาคมีลักษณะหรือมีอำนาจปาฏิหาริย์อย่างไรก็ย่อมขึ้นอยู่กับความเชื่อของแต่ละ บุคคลเช่นกันสอดคล้องกับงานวิจัยของกิตติพัฒน์ เพชรทองได้ทำการวิจัยเรื่อง “พุทธศาสนากับพญานาค ศึกษาวิเคราะห์ พญานาคในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทในวัฒนธรรมอีสาน” ผลการวิจัยพบว่าสถานะของพญานาคใน คัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นเป็นสัตว์ที่มีชาติกำเนิดรูปร่างสมบัติที่เป็นไปตามกฎแห่งกรรมและ พญานาคมีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาทั้งในแง่ของการส่งเสริมการขัดขวางแต่แท้ที่สุด พญานาคก็จะถูกปราบและกลายมาเป็นผู้ปกป้องรักษาคุ้มครองพระพุทธศาสนา

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

การวิจัยเรื่อง “การสร้างนวัตกรรมและเพิ่มมูลค่าพญานาคจากปูนปั้นผสมตามหลักพุทธศิลป์ของหมู่บ้าน OTOP เพื่อส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นในจังหวัดนครราชสีมา” สรุปเป็นองค์ความรู้จากการวิจัยผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับนวัตกรรมใหม่ๆ ช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่นและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่าในด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการส่งเสริมการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย สรุปเป็นภาพประกอบ ดังนี้

๑. ด้านศิลปะและการออกแบบ • ลักษณะศิลปะพญานาค • การออกแบบองค์ประกอบ • การใช้สี	๒. ด้านเทคนิคการผลิตปูนปั้น • การเตรียมส่วนผสม • การปั้นรูปพญานาค • การอบแห้งและการเคลือบผิว • เทคนิคการแกะสลัก	๓. ด้านความเชื่อและวัฒนธรรม • สัญลักษณ์ทางศาสนาและความเชื่อ • การเชื่อมโยงกับพุทธศิลป์ • บทบาทในพิธีกรรม
๔. ด้านเศรษฐกิจและสังคม • การสร้างอาชีพในท้องถิ่น • การส่งเสริมการท่องเที่ยว • การอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรม	๕. การพัฒนาและนวัตกรรมในผลิตภัณฑ์ • การพัฒนาเทคนิคการผลิต • การปรับปรุงดีไซน์และผลิตภัณฑ์	๖. ส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่น • ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีมาตรฐานและเน้นการสืบทอดองค์ความรู้ด้านพญานาค • เกิดจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และสืบสานตำนานเรื่องราวของพญานาคที่ช่วยส่งเสริมรายได้

แผนภาพ แสดงองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพัฒน์ เพชรทอง. (2546). ศึกษาวิเคราะห์พญานาคในคัมภีร์พระพุทธรูปศาสนาเถรวาทกับในวัฒนธรรมอีสาน. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล.
- จิตรกร เอ็มพันธ์. (2545). พญานาคเจ้าแห่งแม่น้ำโขง : พิธีกรรมกับระบบความเชื่อพื้นบ้านแห่งวัฒนธรรมอีสาน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิชญ์ ยะโสภณ, (2567). ประวัติพญานาค, [ออนไลน์], (<http://blogspot.com> : สืบค้นเมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2567).
- นันทนา ขุนภักดี. (2530). รายงานการวิเคราะห์ความเชื่อของชาวไทยในสวัสดิรักษา. พิมพ์ครั้งที่ 2, นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์.
- दनัย ไชยโยธา. (2538). ลัทธิศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินติ้ง เฮาส์.

ประวัติผู้วิจัย

๑.ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัยผู้วิจัย

๑. ชื่อ-นามสกุล:

ภาษาไทย:

พระครูอัครศีลวิสุทธิ, ดร.

ภาษาอังกฤษ:

Phrakhruakarasilawisut

๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน:

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน:

อาจารย์ประจำหลักสูตรคณะพุทธศาสตร์

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

๔. สังกัด:

วิทยาลัยสงฆ์นครราชสีมา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขต

นครราชสีมา

๕. สถานที่ติดต่อ:

๔๑๙ ตำบลหัวทะเล อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

๖. มือถือ/ อีเมล:

๐๘๗-๙๐๙๗๓๒๓

๗. ประวัติการศึกษา:

นักธรรมเอก

พ.ศ. ๒๕๕๓ ปริญญาพุทธศาสตรพุทธศาสตรบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต

นครราชสีมา

พ.ศ. ๒๕๕๕ ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา

พระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต

นครราชสีมา

๘. ประสบการณ์การทำงาน

เจ้าคณะตำบลปากช่อง

อาจารย์ประจำหลักสูตร

๒. ผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ-นามสกุล:

ภาษาไทย:

พระครูใบฎีกาหสดี ประกิ่ง

ภาษาอังกฤษ:

PhrabaideekaHassadee Praking

๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน:

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน:

อาจารย์ประจำหลักสูตรคณะพุทธศาสตร์

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

๔. สังกัด:

วิทยาลัยสงฆ์นครราชสีมา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขต

นครราชสีมา

๕. สถานที่ติดต่อ:

๔๑๙ ตำบลหัวทะเล อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

๖. มือถือ/ อีเมล:

๐๘๑-๗๓๐๒๕๕๗

๗. ประวัติการศึกษา:

นักธรรมเอก

พ.ศ. ๒๕๓๕ ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต

สาขาวิชา พธ.บ. (บริหารรัฐกิจ)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๓๙ M.A. (Sanskrit Literature) Banaras Hindu University India

พ.ศ. ๒๕๔๒ Ph.D.(Sanskrit) Banaras Hindu University India

๘. ประสบการณ์การทำงาน

ประธานหลักสูตรสาขาวิชาพระพุทธศาสนา

อาจารย์ประจำหลักสูตร

๓. ผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ-นามสกุล:

ภาษาไทย:

พระครูภัทรจิตตาภรณ์,ดร.

ภาษาอังกฤษ:

Phrakhruhattharachittaphon,Dr.

๒. ตำแหน่งปัจจุบัน:

อาจารย์ประจำหลักสูตรคณะพุทธศาสตร์

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

๓. สังกัด:

วิทยาลัยสงฆ์นครราชสีมา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขต

นครราชสีมา

๔. สถานที่ติดต่อ:

๔๑๙ ตำบลหัวทะเล อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

๕. มือถือ/ อีเมล:

๐๘๑-๑๘๖๖-๑๘๐

๖. ประวัติการศึกษา:

นักธรรมเอก

พ.ศ. ๒๕๕๕ ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา

พระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต

นครราชสีมา

พ.ศ. ๒๕๕๕ ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชา

การบริหารการศึกษา

มหาวิทยาลัยเวสเทิร์นกาญจนบุรี

พ.ศ. ๒๕๕๙ ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรม

ศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

๗. ประสบการณ์การทำงาน

เลขานุการรองเจ้าคณะอำเภอปากช่อง

เจ้าคณะตำบลคลองม่วง เขต ๒ /เจ้าอาวาสวัดซับหวาย

อาจารย์ประจำหลักสูตร

๔. ผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ-นามสกุล:

ภาษาไทย:

ดร.มนัสพล ยังทะเล

ภาษาอังกฤษ:

Dr.Manusphon Yungtalay

๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน: ๒๓๐๐๓ ๐๑๐ ๔๑ ๗๔๕

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน:

อาจารย์ประจำหลักสูตรคณะพุทธศาสตร์

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

๔. สังกัด:

วิทยาลัยสงฆ์นครราชสีมา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขต

นครราชสีมา

๕. สถานที่ติดต่อ:

๔๑๙ ตำบลหัวทะเล อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

๖. มือถือ/ อีเมล:

๐๘๒-๖๐๗๙๒๓๗

๗. ประวัติการศึกษา:

นักธรรมโท

พ.ศ. ๒๕๔๗ ประกาศนียบัตรครูเทคนิคชั้นสูง

สาขาวิชาพืชศาสตร์

วิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีนครราชสีมา

พ.ศ. ๒๕๕๓ ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา

พระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต

นครราชสีมา

พ.ศ. ๒๕๖๐ ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรม

ศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

๘. ประสบการณ์การทำงาน

ผู้จัดการร้านดอกเตอร์พานิช

พณ.บริษัทหลายบริษัท

อาจารย์ประจำหลักสูตร/เลขานุการประจำหลักสูตร

เจ้าหน้าที่ฝ่ายรายการวิทยุ มจร.วิทยาเขตนครราชสีมา

๙. ผลงานทางวิชาการ

บทความวิชาการ/นำเสนอบทความทางวิชาการ

ได้รับทุนวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ในฐานะผู้ร่วมวิจัย

ในปี ๒๕๖๐-๒๕๖๒ และได้รับงบประมาณปี ๒๕๖๓

๕. ผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ-นามสกุล:

ภาษาไทย:

ดร.เบญญาภา จิตมั่นคงภักดีภาษาอังกฤษ:

Dr. Benyapa Jitmunkongpakdee

๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน:

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน:

อาจารย์ประจำหลักสูตรคณะพุทธศาสตร์

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

๔. สังกัด:

วิทยาลัยสงฆ์นครราชสีมา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขต

นครราชสีมา

๕. สถานที่ติดต่อ:

๔๑๙ ตำบลหัวทะเล อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา

๖. มือถือ/ อีเมล:

๐๘๙-๐๗๘๕๗๘๕

๗. ประวัติการศึกษา:

นักธรรมเอก

พ.ศ. ๒๕๕๐ ปริญญา บธ.บ (การบริหารทรัพยากรมนุษย์)

มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

พ.ศ. ๒๕๕๖ ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา

พระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต

นครราชสีมา

พ.ศ. ๒๕๖๑ ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา

พระพุทธศาสนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๘. ประสบการณ์การทำงาน

อาจารย์ประจำหลักสูตร